

Ἡ ΠΡΩΤΙΚῆ ἜΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Δ. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Έπιτροπή Έπιμελείας ὕλης
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Έσωτερικού: Έτησία	Δραχ.	200.—
Νομικῶν Προσώπων, Όργανισμῶν, Τραπεζῶν	Δραχ.	300.—
Έξωτερικού Έτησία	Δολλ.	10.—
ἢ Δίραυ Ἀγγλίας		4.—
Έξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμή τεύχους	Δραχ.	50.—

Άντεπιτελλόντα Μέλη τῆς Έπιτροπῆς
Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Άθῆναι)
ΧΡΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Άθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Άθῆναι)

Έμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Όδός Σμύρνης ἀριθ. 11, Ίωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Χριστίνας Πιταύλη - Κίτσου	: Μικρή συμβολή στή μελέτη τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλέξη Νούτσου (ιστορική πραγματεία)	Σελ. 1
Κ. Σ. Κώνστα	: Ἀρχεϊακά τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς (ἡ Μυριάρη) τῆς Βό- νιτσας (ιστορικά στοιχεία)	» 22
Φραγκίσκου ντέ Μσκάντα (μετάφραση Μάγιας - Μαρί- ας Ρούσσου)	: Ἡ ἔκστρατεία τῶν Καταλανῶν καί τῶν Ἀραγωνέζων ἐνάντια στοὺς Τούρκους καί τοὺς Ἕλληνας (χρονικὸ) »	27
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Μικρὲς παλιῆς ἀδημοσίευτες ζαγορίσιες διαθῆκες (ι- στορικά στοιχεία)	» 40
Λεάνδρου Παπαγεωργίου	: Ἕνας Ἀλφάβητος ἀπὸ τὴν Περάτη Ίωαννίνων (λαο- γραφική συλλογή)	» 47
Νίκου Β. Λώλη	: Τὸ γιοφύρι (ὡς ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο)	» 49
Λ. Α. Τατισοπούλου	: Λαογραφικὰ Κομποῦτιοῦ Ἀρτης (εὐχῆς - κατάρες) (λαογραφική συλλογή)	» 50
Σωκρ. Δ. Γεωργούλα	: Πλατανόσσα (ιστορικολαογραφικὰ σύμμεικτα)	» 55
Κ. Θ. Φωτεινοῦ	: Οἱ Λευκάδιοι λόγοι γαί λογοτέχνες καί ἡ γλῶσ- σα (φιλολογ. μελέτη)	» 62
Χρήστου Καράμπαλη	: Ὀρησκευτικὰ καί μεταφυσικὰ στοιχεῖα στὴ δημοτικὴ ποίηση (φιλολογ. πραγματεία)	» 70
Κώστα Μπράτσου	: «Καί οἱ ποιηταὶ τῶν προσιόντων...» (ποίημα)	» 84
Δημ. Έμμ. Έμμανωλίδη	: Ἰδανικὸ (ποίημα)	» 85
C. S. Forester (μετάφραση: Πε- ρικλὴ Λεύκα)	: Ὁ ὄμηρος (διήγημα)	» 88
Μίλιας Ροζίδη	: Γιάννινα (ποίημα)	» 102
Μιχ. Ἀνεμοδουρά	: Σᾶν (ποίημα)	» 102
Κώστα Γ. Τσιλιμαντοῦ	: Suprema Hora (ποίημα)	» 103
Γιάννη Καραβίδα	: Ἡ ἔρημος πὺ φτάνει (ποίημα)	» 103
Βασίλη Μάργαρη	: Περὶ συνθεσίας (δοκίμιο)	» 104

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὶ μ α τ α: Τὸ Κέντρον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν. — Κ ρ ι τ ι - κ ῆ τ ο ῦ β ι β λ ι ο υ: Ἀρσ. Γεροντικοῦ: «Δώδεκα ἀριτολογήματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας» — Νικ. Πλατῆ: «Περίπτωση ἀχρωματισμῆς» — «Όταν ὁ Βαζράμ Γκούρ σκό- τωσε τὸ δρακόνλιο στὸ δάσος» — «Έπιστορὰ τῶν Μπούμερακ» — Δημ. Γαλάνη: «Ἡ ἀ- γριότητα τῶν νερῶν» — «Έξέδρα» — Ἀλχη Μυρσίνη - Μάνθου: «Όσοι πιστοί!» — «Θυ- ἰα στὴ λευτεριά» — Δημ. Γκαρτζονά: «Μπουτζόβλαχοι» (Δ. Κόκκινου) — Περικλὴ Καί- σαρη: «Ἡ γλώσσα τῶν Τεχνῶν» (Γ. Μουγογιάννη). — Β ι β λ ι α π ο ῦ λ ᾶ β α μ ε. — Διορθώσεις. —

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξωας: Δ. Κόκκινος — Μελετιῦ Γεωγράφου 51 - Ίωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολὴ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
ΤΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ — Ἀγγελάκη 15 - Θεσ/νίκη

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΓ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1974

ΤΕΥΧΟΣ 261-262

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΚΙΤΣΟΥ - ΠΙΤΟΥΛΗ

Φιλολόγου

ΜΙΚΡΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΝΟΥΤΣΟΥ

(Συνοπτική αναφορά στὸ Ἀρχεῖο Σταύρου
καὶ σὲ ὠρισμένες ἄλλες πηγές)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

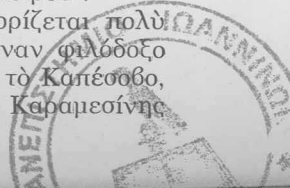
Ἡ διαφωνία γύρω ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του Ι. Καραμεσίνη

Ὁ Ἀλέξης Νούτσος, ὁ περιώνυμος προεστὼς τοῦ Ζαγορίου ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ πὺν τόσο ἐντυπωσίασε τοὺς ξένους περιηγητὲς πὺν ἦρθαν στὰ Γιάννενα τὴν περίοδο ἐκεῖνη μὲ τὰ πλοῦτη καὶ τὴν ἀρχοντιά του, εἶναι ἓνα πρόσωπο τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση ἀντανακλοῦν, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τὶς διακυμάνσεις καὶ ἴσως τὶς ἀντιφάσεις μιᾶς ἐποχῆς πὺν δὲν ἔχει ἀκόμα μελετηθῆ σὲ βάθος.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ πὺν τὴν καλύπτει ἡ ἐπιβλητικὴ σκιὰ τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασᾶ. Μιὰ ἐποχὴ μὲ ἰδιαιτέρως πολιτικὲς, κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθηκὲς πὺν ἀξίζει νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενο μιᾶς πληρέστερης ἔρευνας, ὥστε νὰ ἐξετασθοῦν κάτω ἀπὸ ἓνα νέο πρῖσμα πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα πὺν θέτει. Τότε ἴσως νὰ χαρακτηρισθοῦν περισσότερο ἀντικειμενικὰ καὶ βάσιμα καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα πὺν κινήθηκαν γύρω ἀπὸ τὸν φιλόδοξο Ἀλβανό, εἴτε ἐπιδιώκοντας προσωπικὰ συμφέροντα, εἴτε ἐξυπηρετῶντας γενικωτέρους σκοποὺς.

Πολλὰ μποροῦσε νὰ προσφέρῃ σὲ μιὰ τέτοια ἀνασύνθεση, ἡ συστηματικὴ μελέτῃ τοῦ ἀρχείου Σταύρου πὺν βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, καθὼς καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου πὺν ἔχει διασωθῆ στὰ χρονικὰ τῆς Ἡπείρου¹.

Τὸ μέλλον τοῦ Ἀλέξη Νούτσου διαγράφεται καὶ προκαθορίζεται πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὴ γέννησή του, τὴ στιγμὴ πὺν ἡ τύχη φέρνει ἓναν φιλόδοξο Ἀλβανό ἀπὸ τὸ Τεπελένι μπροστὰ σ' ἓναν ἰσχυρὸ Ζαγορίσιο ἀπὸ τὸ Καπέσοβο, τὸν Ἰωαννοῦτσο Καραμεσίνη, πατέρα τοῦ Ἀλέξη Νούτσου. Ὁ Ι. Καραμεσίνης θὰ φέρῃ τὸν Ἀλῆ μιὰ μέρα μέσα στὰ Γιάννενα...

Τὸ ὄνομα «Καραμεσίνης» ὁ Ι. Λαμπρίδης ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ «ιδίου τῶν Ἰωαννίνων δέρματος Καραμισινίου ἀποκαλουμένου», ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἦσαν φτιαγμένα τὰ τσαρούχια τοῦ νεαροῦ Καραμεσίνη τὸν καιρὸ πού — κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε Λαμπρίδη — εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Καπέσοβο γιὰ νὰ δημιουργήσῃ περιουσία καὶ ἐργαζόταν «πιτωχὸς ὢν» κοντὰ σ' ἕναν ἀρτοποιὸ στὴν Προῦσσα.

Ἐκ τῶν τσαρούχια του λοιπὸν «ἐπωνόμασε καὶ τὸν νεαρὸν Ζαγορίσιον ὑπηρέτην του»².

Ἄλλη πληροφορία μᾶς δίνει ὁ Ἄν. Γούδας:

«Εἰκόζουσι ὅτι ἡ ἐπωνυμία αὕτη τῷ ἀπεδόθη ἕνεκα τοῦ χρώματος τοῦ δέρματος αὐτοῦ πρὸς τὸ μέλαν ἀποκλίνοντος»³.

Νὰ ἐγνώριζε πράγματι ὁ Ι. Λαμπρίδης τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς τέτοιου δέρματος καὶ νὰ ἔχη μήπως ἡ λέξις κάποια σχέση μετὰ τὴν τουρκικὴ λέξις «mestia»; Ἔτσι ἔλεγαν στὰ μὲν Γιάννινα τὰ παπούτσια ἀπὸ λεπτὸ δέριμα ποὺ ἔμπαιναν μέσα ἀπὸ τὶς γαλότσες, στὰ δὲ Δερβίτζανα τὰ «μικρὰ τσαρούχια»⁴.

Νέα στοιχεῖα γιὰ τοὺς προγόνους τοῦ Ἀλέξη Νούτσου μᾶς δίνει ὁ Κ. Βαρζώκας. Ἐρμηνεύει τὴν λέξι, σύμφωνα μετὰ τὸν Γούδα, ἀλλὰ τὴν ἐπωνυμία ἀποδίδει ὄχι στὸν ἴδιον τὸν Καραμεσίνη, ἀλλὰ στὸν πάππο του Κωνσταντῆ Λάζο — αὐτὸ ἦταν ἀρχικὰ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας — ποὺ ἦταν πολὺ μελαχροινός. Ὁ Κωνσταντῆς Λάζος ἦρθε μετὰ τὸν ἀδελφὸ του Πασχάλη στὴν Κωνσταντινούπολη, κι ἔγιναν «ἄρχοντες». Κατὰ τὴν ἐκδοχὴ αὐτῆ, τὴν περιουσία τῆς οἰκογενείας ἔκανε ἀκόμα μεγαλύτερη ὁ πάππος τοῦ κυρ Ἀλέξη, ἀπ' τὸν ὁποῖο κληρονόμησε καὶ τὸ ὄνομά του⁵.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ἰωαννοῦτσος Καραμεσίνης γύρισε στὸ Καπέσοβο πλούσιος, ἰσχυρὸς καὶ μετὰ μεγάλη ἐπιρροή στὴν Κωνσταντινούπολη, χάρις στὶς γνωριμίες του μετὰ τοὺς ἐκεῖ ἐμπορευόμενους Ζαγορίσιους καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἐξάδελφό του, Χρῆστο Πασχάλογλου, γιαιτρὸ τεσσάρων σουλτάνων.

Μὲ τὸν Ἀλῆ ἦρθαν σὲ ἐπαφὴ γιὰ πρώτη φορὰ στὰ 1758. Τότε ὁ Ἀλῆς μόλις δεκαπέντε χρόνων ἦρθε στὸ Ζαγόρι, ἐπικεφαλῆς μᾶς ληστρικῆς συμμορίας ἀπὸ Τόσκιδες καὶ Λιάπιδες, κυνηγημένος ἀπὸ τὸν Κούρτ Πασᾶ, Τοπάρχη τοῦ Μπερατιοῦ καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Χορμόβου καὶ τῆς Λέκλης. Στὸν Ι. Καραμεσίνη τὸν σύστησε ὁ Γ. Λαδιᾶς ἀπὸ τὴ Δοβρά.

«Ὁ Ἀλῆς πλήρης χαρᾶς ἐπανακάμψας προσαγαγὼν ἐκεῖθεν μέλλον καὶ σύστασιν ἀναμένων καὶ προαισθανόμενος διῆλθε τὸν βίον αὐτοῦ ἐπὶ τινὰ ἔτη...»⁶.

Γιὰ δευτέρη φορὰ πέρασε στὸ Ζαγόρι ὁ Ἀλῆς γιὰ νὰ ἀνανέωση τὶς φιλίες του στὰ 1763. Ἦρθε καὶ πάλι πικραμένος, ἀφοῦ, πιστεύοντας ὅτι θὰ ἔκανε ἕνα λαμπρὸ γάμο μετὰ τὴν θυγατέρα τοῦ Κούρτ Πασᾶ, εἶχε οἰκτρὰ ἀποτύχει. Ξαναρχίζοντας τότε τὴν ληστρικὴ ζωὴ του, ἦρθε στὸ Ζαγόρι:

«Ληλατεῖ πολλὰ τοῦ Ζαγορίου χωρὶα καὶ γενναίως παρὰ τοῦ φίλου του Καραμεσίνη ἀνταμειβεται πρὸς διαιώνισιν ἀταξίας ἐν Ζαγορίῳ»⁷.

Παρὰ τὴν πληροφορία τοῦ Ι. Λαμπρίδη, ὁ Ι. Καραμεσίνης φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε προεστὴς τοῦ Ζαγορίου νωρίτερα ἀπὸ τὸ ἔτος 1788. Ἐνα ἔγγραφο τοῦ 1774 ποὺ φανερώνει ὅτι στὶς 24 Ἰανουαρίου 1774 ἔγινε συμφωνία κοινῆς συνεργασίας μεταξὺ Ἰωαννίνων καὶ Ζαγορίου, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν οἱ κατα-

δρομές στην περιοχή τους από τις διάφορες συμμορίες, φέρει μεταξύ των άλλων και την υπογραφή «'Ιωαννουτσος 'Αλεξίου προεστώς»⁸.

Ἡ ἔνωση αὐτὴ φαίνεται νὰ ἦταν μᾶλλον προσωρινὴ καὶ ἀμυντικὴ. Δὲν ξέρομε ὅμως ἂν ἡ λέξι προεστὼς σημαίνει προεστὼς καὶ τοῦ Ζαγορίου καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Συνήθως τὶς θέσεις αὐτὲς κατελάμβαναν δύο διάφορα πρόσωπα. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως, λόγῳ τῆς ἐκτάκτου ἀνάγκης νὰ ἐγίνε μιὰ ἐξαίρεση, γιὰ ἓνα ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα.

Ἐπομένως ὁ Ἰωαννουτσος Καραμεσίνης ὑπῆρξε προεστὼς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ἄλῃ στὸ Πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ κατάσταση πάντως αὐτὴ, ποὺ ἀπεικονίζει τὸ παραπάνω ἔγγραφο αὐτό, ἐπικρατοῦσε στὴν Ἠπειρο πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸ 1774. Ἡ ἀδυναμία τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ οἱ ἀντιζηλιές μεταξύ τῶν διαδόχων, ἐπέτρεπαν σὲ κάθε εἶδους συμμορίες νὰ διατρέχουν καὶ νὰ καταστρέφουν τὴ χώρα.

Στὰ 1774, ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία δὲν εἶχαν ἀκόμα συνέλθει ἀπὸ τὴν ἀναταραχὴ ποὺ εἶχε προκαλέσει ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀρλώφ. Μόλις ἓνα χρόνο πρὶν, ὁ Ἄλῃς, ποὺ εἶχε παντρευτῆ τὴν θυγατέρα τοῦ Καπλὰν Πασᾶ, τοπάρχῃ τοῦ Δελβίνου, εἶχε κατορθώσει νὰ δολοφονήσῃ καὶ τὸν δεύτερο ἄνδρα τῆς Ἀδελφῆς τοῦ Χαϊνίτσας γιὰ νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν τοπαρχία τοῦ Δελβίνου. Στὰ Γιάννινα ἡ κατάσταση δὲν ἦταν καλλίτερη. Ἀπὸ τὸ 1762 τὸ ἀξίωμα τοῦ Πασᾶ κατεῖχε ὁ Καλιὸ Πασᾶς. Ὁ Ι. Λαμπρίδης δίνει σὰν χρονολογία τῆς ἀπομακρύνσεώς του τὸ ἔτος 1775, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀναφέρει δυὸ ἀσήμαντους Ἀσλανίδες, τὸν Ἄλῃ Πασᾶ (1775—1778) καὶ τὸν Μπεκὶρ Πασᾶ Β' (1778—1780)⁹.

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς δὲν ἀναφέρει τοὺς δύο αὐτοὺς ἐνδιαμέσους πασᾶδες. Ἀπλῶς σημειώνει ὅτι μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ Γ' στὰ 1780, ἡ χώρα ὑπέφερε «ἐκ πολυειδῶν βασάνων ὑπὸ Μπέϊδων Ἀλβανῶν καὶ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σουλῳτῶν». Καὶ συνεχίζει: «Ἐκαστος ἡδύνατο νὰ ἀντιποιηθῆ δικαίωμα αὐτοχειροτονήτου διοικητοῦ, ἀναγνωριζόμενος καὶ παρὰ τοῦ Διβανίου»¹⁰. Τὴν παράλειψη αὐτὴ τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἀποδίδει στὴν σύγχυση καὶ τὸν ξεπεσμό ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν οἶκο τῶν Ἀσλανιδῶν¹¹.

Τὶς συνθήκες οἱ ὁποῖες προεκάλεσαν τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Πασᾶ Καλοῦ δὲν γνωρίζομε μὲ βεβαιότητα. Ἡ ἀδελφὴ του Ἀἰσοῦ, ἡ κατόπιν Σουλεϊμὰν Πασίνα, ἐπιθυμοῦσε πολὺ νὰ ἀνέβῃ κάποτε στὴν κορυφὴ τῆς ἐξουσίας. Ὁ Ἀχμέτ Μπέης, γιὸς τοῦ Πασᾶ Καλοῦ, παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Ταχίρ Πασᾶ Ζιλχάκω. Ἡ Ἀἰσοῦ τότε ἀπεφάσισε νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Ἡ Ζιλχάκω ἦταν ἰσχυρὴ καὶ ἡ Ἀἰσοῦ φοβήθηκε τὴν ἐδραίωση τοῦ νέου ζεύγους.

Μετὰ τὴν δηλητηρίαση τοῦ Ἀχμέτ Πασᾶ, πιθανῶς νὰ ἐγκατέλειψε μόνος του ὁ Πασᾶς Καλὸς τὴν θέση του, πιθανῶς ὅμως καὶ νὰ ἀπομακρύνθηκε μὲ τὶς ἐνέργειες τῶν Ζαγορίσιων, οἱ ὁποῖοι διέβλεπαν ἀδυναμία του νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάσταση.

Τὴν ἀναταραχὴ τῆς ἐποχῆς, ἀπεικονίζει ἡ φράση τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω «ἐπειδὴ εἰς τὸν τόπον μας ἀκολουθοῦν πολλὰ ἐνάντια περιστατικὰ καὶ καταδρομαῖς καὶ ζημίαις εἰς τὴν κοινότητα, διὰ τὰ ὁποῖα χρειάζεται μιὰ ὁμονοητικὴ κυβέρονση καὶ ἀνθίσταση...».

Μετὰ τὸ 1774, ἡ τάξι δὲν ἀποκατεστάθηκε στὴν Ἠπειρο. Ἄν δεχθοῦμε τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Ἰωαννουτσος Καραμεσίνης συνέχισε νὰ εἶναι προεστὼς, δὲν μπορούμε οὔτε σ' αὐτὸν νὰ ἀποδώσωμε τὴν εὐεργεσία τῆς καταπαύσεως τῶν ἐπιδρομῶν στὸ Ζαγόρι.

Οί επίδρομες φαίνεται να συνεχίσθηκαν. Πιό έντονες έγιναν επί Σουλεϊμάν του Γ'.

Αυτή την κατάσταση έξ άλλου έκμεταλλεύθηκε και ο Καραμεσίνης για να έπιβάλλη τόν 'Αλή.

Τò 1785 ó 'Αλής ήρθε για τρίτη φορά στο Καπέσοβο. Φιλοξενήθηκε στο σπίτι του 'Ιωαννούτσου και του Μαρίνογλου. Με τις ενέργειες των δύο αυτών ίοχυρών Ζαγορίσιων, αφού μάταια μέχρι τότε είχε έπιχειρήσει να πάρη την τοπαρχία του Δελβίνου κι' είχε ίδη όλους τους δόλους του ν' άποτυγχάνουν, διορίζεται έπόπτης των όδών της Ρούμελης και έν συνεχεία διοικητής του Λιβά Τρικάλων και Θεσσαλίας (1786).

Δυò χρόνια άργότερα, ó Ι. Καραμεσίνης έκμεταλλεύόμενος την άπουσία του 'Αληζότ, που είχε έν τῷ μεταξύ διαδεχθῆ τόν Σουλεϊμάν στο πλευρό της 'Αϊσός, την διαίρεση των Μπέδων των 'Ιωαννίνων, καθώς και τò μίσο της Ζιλχάκως για την 'Αϊσός, έγκατέστησε τόν 'Αλή στα Γιάννενα. Ήταν ένα έργο οχεδόν άποκλειστικά δικό του¹².

'Εκτός από τις γνωστές του ενέργειες ó Ι. Καραμεσίνης συνέδεσε τόν 'Αλή με τόν Δημήτριο Παλαιόπουλο, όπλαρχηγό του Καρπενησίου, καθώς και με όλες τις πολεμικές ομάδες της Πίνδου. Εϊδικώτερα τόν Δημήτριο Παλαιόπουλο, που μόλις είχε έπιστρέψει στην θέση του στο Καρπενήσι σαν Βοεβόδας της Αϊτωλίας, συνάντησε ó Ι. Καραμεσίνης με έντολή του 'Αλή Πασά.

Μετα τις πρώτες συνεννοήσεις που έκανε με τόν Καραμεσίνη, σέ δεύτερη φάση ó Δ. Παλαιόπουλος συναντήθηκε με τόν 'Αλή στα Τρίκαλα^{12α}. 'Εκεί ήρθαν, με την μεσολάβηση του Παλαιόπουλου, και οί λοιποί άρματολοι που τους είχε γνωρίσει όταν κι' ó ίδιος διωγμένος άπ' τò Καρπενήσι ζούσε στα βουνά. Στο συμβούλιο συζητήθηκε τò σχέδιο περι έγκαταστάσεως του 'Αλή στο Πασαλίκι των 'Ιωαννίνων. Μεταξὺ δὲ των άλλων μέτρων, άποφασίσθηκε να γίνουν επίδρομες στην περιφέρεια των Γιαννίνων, ώστε ν' άποδυναμωθῆ περισσότερο ή κεντρική έξουσία και να προβληθῆ ή ανάγκη της άντικαταστάσεώς της. Εϊδικώτερα συμφωνήθηκε ν' αναλάβουν τις επίδρομες αυτές ó Καναβός και ó Μπουκουβάλας^{12β}. Την αυτή πληροφορία περι χρησιμοποίησε των άρματολων αυτών ως συμβοηθών, δίνει και ó Π. Αραβαντινός. Τους άρματολους αυτούς πήρε ó 'Αλής στην ύπηρεσία του κατά την έκστρατεία έναντίον του Πασά της Σκόδρας (1794). 'Εκεί διακρίθηκαν ιδιαίτερα στην πολιορκία της «Γκόρτοας» και των «'Αχριδών». Άπό τότε άρχισε να γεννιέται στον 'Αλή ή σκέψη ότι κάποτε θα έπρεπε να άπαλλαγῆ από τους γενναίους αυτούς, πράγμα που πραγματοποίησε άργότερα^{12γ}.

Κι' ένῶ υπάρχει όμοφωνία των πηγών για τις ύπηρεσίες που προσέφερε ó Ι. Καραμεσίνης στον 'Αλή Πασά, αντίθετα έπικρατεϊ σύγχυση ως προς τὰ έξης σημεία: 'Υπήρξε πράγματι προεστώς χωρίς διακοπή από τò 1774 μέχρι τουλάχιστον τò 1793; Και πώς πέθανε, δολοφονήθηκε από την Σουλεϊμάν Πασίνα που θέλησε να τόν έκδικηθῆ για την παραμέρισή της ή πέθανε από άπλό φυσιολογικό θάνατο;

'Ως προς τò πρώτο έρώτημα θα ήταν παρακινδυνευμένο να ύποστηρίξουμε τῆ συνεχῆ κατοχή του άξιώματος του προεστῶτος από τόν Ι. Καραμεσίνη¹³, για τους έξης λόγους:

Πρό του 'Αλή, ó Ι. Λαμπρίδης αναφέρει δύο γενικούς του Ζαγορίου προεστῶτες: Τόν Νούτσο Κοντοδήμο από τò Βραδέτο και τόν Βασίλειο Ράδο από τò Τσεπέλοβο. Κατά μία πληροφορία πάλι του Ι. Λαμπρίδη, ó Νούτσος Κοντο-

δημος ήταν προεστώς ἐπὶ Σουλεϊμάν τοῦ Γ', συζύγου τῆς 'Αἰσσέ. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀδρανεΐας τοῦ τελευταίου, παραιτήθηκε τὸ 1785 καὶ πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ζήτησε ἀκράσια ἀπὸ τὸν 'Αβδουλ Χαμίτ καὶ ἐπέτυχε φερμάνι γὰρ τὴν ἀποκεφάλιση τοῦ Σουλεϊμάν. Ἡ 'Αἰσσέ ὅμως, ὅταν παντρεύτηκε τὸν 'Αληζότ, ἐκδικήθηκε τὸ θάνατο τοῦ πρώτου συζύγου τῆς καὶ δολοφόνησε τὸν Νοῦτσο Κοντοδήμο (1787)¹⁴.

Σὲ ἄλλο σημεῖο ὅμως, ὁ Ι. Λαμπρίδης ἀντιφάσκοντας ἀναφέρει ὅτι ὁ Νοῦτσος Κοντοδήμος δολοφονήθηκε ἀπὸ κάποιον ἀσεβῆ ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχε πάει νὰ ἐνεργήσει γιὰ τὴν κατάργηση τῶν φόρων τοῦ Ζαγορίου¹⁵.

Μετὰ ὁ Ι. Λαμπρίδης ἀναφέρει ὡς προεστῶτα τοῦ Ζαγορίου τὸν Βασίλειο Ράδο ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο ποῦ ἦταν συγγενῆς τοῦ Νοῦτσου Κοντοδήμου καὶ τὸν διαδέχθηκε τὸ 1785. Ὁ Β. Ράδος ἦταν ἀντίθετος στὴν ἄνοδο τοῦ 'Αλῆ, γι' αὐτὸ κι' ὁ τελευταῖος τὸν ἐφόνευσε τὸ 1797¹⁶.

Ὁ Π. 'Αραβαντινὸς φαίνεται νὰ ἔχη ἀκόμη μεγαλύτερη σύγχυση¹⁷.

Λογικὸ φαίνεται νὰ δεχθοῦμε τὴν λύση ποῦ προτείνει ὁ Κ. Βαζζώκας. "Ὅτι δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Σουλεϊμάν Πασίνα δολοφονήθηκε ὁ Ι. Καραμεισίνης καὶ ὄχι ὁ Νοῦτσος Κοντοδήμος. "Ὅχι βεβαίως στοὺς γάμους τῆς, ἐφ' ὅσον ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Νικολάου Καπεσόβου (1793), ποῦ στήθηκε μὲ ἔξοδα τοῦ ἄρχοντα Ι. Καραμεισίνη, ἀποδεικνύει ὅτι ζοῦσε τὸν χρόνον αὐτὸ ἀκόμα κι' ἐφ' ὅσον ὁ Πουκεβίλ ἀναφέρει ὅτι τὸν Ι. Καραμεισίνη χρησιμοποίησε ὁ 'Αλῆς σὲ διπλωματικὴ λεπτὴ ἀποστολή¹⁸ μετὰ τὴν ἀποτυχία του νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Σουλιῶτες τὸ 1792. Κατὰ τὴν ἀποψη αὐτῆ, δολοφονήθηκε «ἕνα βροχερὸ βράδυ τοῦ Μαρτίου 1798», στοὺς γάμους τῆς κόρης τῆς Σουλεϊμάν Πασίνας. Δὲν γνωρίζομε πότε ἔγινε ὁ γάμος αὐτός. Πάντως καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ παρουσιάζει δύο δυσκολίες. Ἀναφέρεται ὡς ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Νοῦτσος Κοντοδήμος ἔφυγε μὲ τὸν ἀδελφὸ του Χριστόδουλο γιὰ τὴν Βεσσαραβία τὸ 1756 κι' ἔστειλε στὴ μητέρα του ἐπιστολὴ τὸ 1774 ἀπὸ ἐκεῖ¹⁹.

Ἐπάρχει ὅμως μία μαρτυρία τοῦ Ι. Λαμπρίδη ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Κοντοδήμου ἐδαπάνησαν χρήματα γιὰ τὴν ἰστορία τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Ἰωάννου στὸ Μπισδουνόπουλο τὸ 1765, ὅπως ἀναφέρεται στὴν σχετικὴ ἐπιγραφή ποῦ τοὺς ἀποκαλεῖ ριφετλῆδες καὶ ἐνδοξοτάτους. "Ἄν ἡ ἐπιγραφή ποῦ δίνει ὁ Ι. Λαμπρίδης εἶναι ὀρθή, τότε ὁ Νοῦτσος Κοντοδήμος ἴσως ἦταν τότε στὴν Ἡπειρο. Τὴν παρουσία τοῦ Νοῦτσου Κοντοδήμου στὰ Γιάννινα ὅμως ἀποδεικνύει θετικώτερα μιὰ ἄλλη μαρτυρία: Τὸ 1756 τὸν Δεκέμβριον μῆνα ἠνομάσθηκε μπερατλῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νοῦτσου Κοντοδήμου Χριστόδουλος, λόγῳ τῆς θέσεώς του ὡς διερμηνέως τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας.

«Γενόμενος Μπερατλῆς οὐ μόνον ἀσύδοτος ἐτέλει, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν εὐνοίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις τοπαρχῶν ἐτέθη, ὅπερ συνετέλεσε καὶ πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Νοῦτσου» λέγει ὁ Ι. Λαμπρίδης²⁰.

Στὸ σχετικὸ Μπεράτι, ποῦ δημοσίευσε στὸ Ἡπειρ. Ἡμερολόγιον «Ἀωδώνη» ὁ Ν. Τσιγαρᾶς, συγγενῆς τῆς οἰκογενείας Κοντοδήμου ποῦ ἀρχικὰ λεγόταν Πριμκύρη²¹, κανεὶς λόγος δὲν γίνεται περὶ τοῦ Νοῦτσου ὡς μπερατλῆ. Ἀντιθέτως στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Ν. Τσιγαρᾶς λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἐν τῇ κόμῳ ταύτῃ δύο ἦσαν περιφανεῖς οἰκογένειαι, βλαστοὶ ἀμφοτέρου ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οἴκου διαιρεθέντος σὺν τῷ χρόνῳ εἰς οἶκον Κοντοδήμου καὶ οἶκον

Τσιγαρά. Ὁ Δῆμος ὁ καὶ Κοντοδήμος προσωνημούμενος ἔσχεν υἱοὺς τὸν Τόλην ἢ Χριστόδουλον, τὸν Πριμικήρον καὶ τὸν Πολυλάλητον ἐν Ζαγορίῳ, Ἰωαννίνοις καὶ πάσῃ τῇ Ἠπειρῷ Ἰωάννην καὶ κατὰ συγκοπὴν καὶ χαϊδευτικῶς Νοῦτσον, θυγατέρα δὲ τὴν Σωσάννην ἢ Σιάνναν. Ἐκ τούτων ὁ Πριμικήρης καὶ ὁ Νοῦτσος, ἔμενον ἐν Ζαγορίῳ καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, ἔνθα μέχρι τοῦ νῦν γνωστὸν εἶναι τὸ μέρος τῆς πόλεως ταύτης, ἐνῶ εἶχον τὰ μέγαρά των καὶ ἡ εἰς ταῦτα ἄγουσα ὁδὸς καλεῖται καὶ σήμερον ὁδὸς Κοντοδήμου».

Περαιτέρω προσθέτει ὅτι οἱ δύο τελευταῖοι ὑπῆρξαν «θεμελιωταὶ καὶ προστάται τῶν γνωστῶν προνομίων καὶ ἀτελειῶν τοῦ Ζαγορίου, ἔνθα καὶ μέγα κτῆμα εἶχον».

Ὁ δὲ Τόλης ἢ Χριστόδουλος ἐμπορεύετο ἐν Βεσσαραβία τῆς Ρωσίας. Ὁ στενὸς συγγενικὸς δεσμὸς τοῦ Ν. Τσιγαρά μετὰ τὴν οἰκογένειαν Κοντοδήμου καὶ ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ ἄρθρου (Νοέμβριος 1898), ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ὁ Νοῦτσος Κοντοδήμος ἔζησε στὰ Γιάννινα καὶ ὑπῆρξε «πολυλάλητος», ἄρα πιθανώτατα νὰ ἦταν καὶ προσετώς.

Ὁ Ι. Λαμπρίδης καὶ ὁ Ἄν. Γούδας δίνουν τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Ἰωαννοῦτσος Καραμεσίνης «ἀπέθανε ἐκ λιθιάσεως ἀφοῦ ὑπέστη ἐγχείρησιν»²².

Ὁ Ἄν. Γούδας μάλιστα προσθέτει ὅτι σύμφωνα μετὰ μία φήμη στὸν θάνατον αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλῆς «παραπείσας τὸν ἰατρὸν νὰ δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐγχειρίσεως», ἐπειδὴ ὁ Ι. Καραμεσίνης εἶχε μετανοήσει γιὰ τὴν παλαιὰ ὑποστήριξιν ποὺ εἶχε παράσχει στὸν Ἀλῆ.

Ὁ ἴδιος ὁ Γούδας ἀπορρίπτει αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴν, ἀν καὶ θεωρῆ σὰν βέβαιον τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ι. Καραμεσίνης εἶχε πικραθῆ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Ἀλῆ καὶ μάλιστα εἶχε διαδηλώσει τὰ αἰσθήματά του αὐτά, παίρνοντας σὰν ἀφορμὴν τὸ γεγονός ὅτι ἐπέβαλε βαρῦτατα «ἀγγαρέματα» στοὺς Ζαγορίσιους, ἐνῶ ἀκόμα ὁ ἴδιος ἦταν ζωντανὸς καὶ ἀδύναμος ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθενείας του νὰ ἐπέμβῃ.

Ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ Γούδα ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα, ἀν ὑπολογίσωμε τὰ ἔξῃς: Ἀναφερόμενος στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰ. Καραμεσίνης κάνει ἰδιαίτερον λόγο γιὰ τὴν θυγατέρα του Ἀγγελικὴν καὶ τοὺς γιούς τῆς Ἰωάννην Τσολάκη, καθὼς καὶ τὸν Χριστόδουλον καὶ Δημήτριον Τσολάκη, τοὺς ὁποίους ὁ Γούδας γνῶρισε ἀπὸ κοντὰ καὶ ἐπαινεῖ θερμὰ:

«Οἱ δύο δ' ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀναστασίου, Χριστόδουλος ἐν Ζαγορίῳ καὶ Δημήτριος ἐν Βεσσαραβίᾳ διακρίνονται ἐπίσης ἐπὶ ἀκραιφνεῖ πατριωτισμῷ, ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ἐξέπληξεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ πρῶτον πάντων ὁ οἶκος τοῦ Τσολάκη εἶναι Ἀθραμαῖος καὶ ἀνέξοδος Ξενῶν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν Προξενεῖον ἀπάντων τῶν οὐκ ὀλίγων ἐν Βεσσαραβίᾳ μετεροχόμενων τῶν ἐνοικιαστῆν κτημάτων Ἑλλήνων. Ὁ ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ εἰσερχόμενος νομίζει, ὅτι εὐρίσκειται ἐν τῷ μέσῳ πανηγύρεως Ἠπειρωτικῆς καὶ αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα Τσολάκη, καίτοι ἐν Βεσσαραβίᾳ γεννηθεῖσα καὶ οὐδέποτε ἰδοῦσα τὸ Ζαγόρι, ὁμοιάζει ὅμως καθ' ἅπαντα τὰς ἐν αὐτῷ γεννηθείσας καὶ ἀνατραφεύσας».

Ἔστω καὶ ἀν ἡ Ἀγγελικὴ δὲν εἶχε γνῶρισει ποτὲ τὸ Ζαγόρι, πρᾶγμα ποὺ δὲν φαίνεται πιθανόν, τὰ παιδιὰ τῆς πάντως ταξίδευαν στὴν Ἠπειρὸν. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον Νοῦτσου τῆς Ἀλεξάνδρας, γυναίκας τοῦ Ἀλεξίου Νοῦτσου πρὸς τὸν Σωτήριον Σταύρου, ἀδελφὸ τῆς, σχετικὰ μετὰ τὰ μούλκια τοῦ Νοῦτσου στὴ Βεσσαραβίαν τὴν 29ην Μαρτίου 1826:

«Σήμερον ὁμως ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὸ σπίτι μου ὁ Βασιλάκης, ὅστις σπανίως ἔρχεται καὶ ἔχει μεγάλην σχέσιν μὲ τὴν ἀνδραδέλφην μου Τζολάκενα καὶ ἀνέφεραν περὶ τοῦ μουλκίου καὶ μοῦ εἶπεν τί σκέπτεσαι καὶ ἀργοπορεῖς ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ μουλκι εἶναι μεγάλη δουλειὰ καὶ ἀνάγκη χωρὶς ἀναβολὴ νὰ διορίσης ἐπίτροπον...».

Καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ τῆς 11ης Μαρτίου :

«Ἐγραψα τοῦ Τσολάκη τὰ δέοντα μὲ τὰ παιδιὰ του ποὺ πηγαίνουν διὰ ἐκεῖ»²³.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται κατὰ συνέπεια εἶναι πῶς ὁ Α. Γούδας δὲν πληροφορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους γιουὺς τοῦ Τσολάκη τὰ περὶ δολοφονίας τοῦ πάππου τους ἀπὸ τὴν Σουλεϊμὰν Πασίνα καὶ ἀπέδωσε τὸ θάνατο αὐτὸ σὲ προσβολὴ ἀπὸ ἀσθένεια. Δὲν μπορούμε βέβαια νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἀπὸ τὸ 1798 ἢ 1797 — κατὰ τὸν Α. Γούδα, ὁ Ι. Καραμεσίνης πέθανε τὴν 20ὴν Ἰουλίου 1797 — μέχρι τὸ 1826 ποὺ οἱ γιοὶ τῆς Ἀγγελικῆς καὶ τοῦ Ἀναστασίου Τσολάκη ἦρθαν στὴν Ἠπειρο, οἱ συγγενεῖς τους, ἡ γυναῖκα τοῦ Καραμεσίνη Νούτσουβα ἢ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν θὰ τοὺς ἐπληροφοροῦσαν γιὰ ἓνα ἀνάλογο γεγονός.

Πέρα ἀπὸ τὶς δυσχέρειες αὐτές, τίθεται καὶ ἓνα ἄλλο ἐρώτημα : Ἡ Σουλεϊμὰν Πασίνα ὤρισε ἀνθρώπους νὰ δολοφονήσουν τὸν Καραμεσίνη ἀπόντος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὰ Γιάννινα. Καὶ σὲ περίπτωσι ποὺ ὁ Ἀλῆς ἦταν παρών, δὲν ἐνήργησε γιὰ τὴν σύλληψιν τῶν δολοφόνων τοῦ ἀγαπημένου του φίλου ἢ δὲν ὑποψιάστηκε τὴν Σουλεϊμὰν Πασίνα, ἀφοῦ γινώριζε πολὺ καλὰ ὅτι ἔτρεφε ἄσπονδο μῖσος κατὰ τοῦ Καραμεσίνη; Ἡ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸν Ἀλῆ συνένοχο σὲ μιὰ ἀνάλογη ἐνέργεια;

Ἐντύπωση ἐπίσης κάνει τὸ γεγονός, ὅτι ἓνα τέτοιο ἐπεισόδιον ποὺ μοιάζει μὲ μελόδραμα, ξέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν ξένων περιηγητῶν ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν Καραμεσίνη καὶ ἰδίως τοῦ Πουκεβίλ.

Ἰδιαίτερα, στὴν περίπτωσι τοῦ τελευταίου ποὺ πάντοτε ἀρέσκεται σὲ ἀνάλογες ἱστορίες μυστηρίου καὶ δολοφονιῶν.

Τέλος, ἡ δημοτικὴ μούσα ποὺ τραγούδησε τὴν δολοφονία αὐτὴ τοῦ προεστῶτος τοῦ Ζαγορίου, μᾶς ἔδωσε πολλὰ παραλλαγὰς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τραγουδιοῦ. Συγκρίνοντας ὅσες βρήκαμε στὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Ι. Λαμπρίδη, Κ. Βαρζώκα καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ, παρατηρήσαμε ὅτι σὲ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀναφέρεται ἀπλῶς τὸ ὄνομα Νούτσος. Σὲ καμμιά τὸ ὄνομα Καραμεσίνης ἢ Ἀλεξίου, ἐνῶ τοῦλάχιστον σὲ δυὸ ὀλόκληρο τὸ ὄνομα τοῦ Νούτσου Κοντοδήμου, καθὼς καὶ τῆς ἀδελφῆς του Σιάννας, ἢ ὁποῖα προαισθανομένη τὸ τέλος, προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ νὰ κατεβῆ στὰ Γιάννινα.

- 1 «Τί εἶν' τὸ κακὸ ποὺ γίνεται 'ς τὸ δόλιο τὸ Ζαγόρι
τὸν προεστῶτα σκότωσαν τὸ Νούτσο Κοντοδήμο
'πού ἦταν κορῶνα τσ' ἀρχοντιάς 'ς ὄλο τὸ Βιλαέτι
Κι αὐτὴ γιὰ εὐχαρίστησι τῶκοψε τὸ τὸ κεφάλι
καὶ τῶριξε 'ς τὰ σκούπουρα γιὰ νὰ τὸ φᾶν οἱ σκύλοι»²⁴.
- 2 Ἐπρασίνισαν τὰ βουνά, ἐλάλησε κι ὁ κοῦκος
κι ὁ Νούτσος δὲν ἐφάνηκε νὰ βγῆ πρὸς τὸ Ζαγόρι
τὸ φλάμπουρο τοῦ Ζαγοριοῦ, φανάρι τῶν Γιαννίνων
ὅπ' ἔφεγγε 'ς τὰ Γιάννινα καὶ λάμπει 'ς τὸ Ζαγόρι
»Πέφτουν ντουφέκια 'ς τὴ Δοβρά, 'ς τὴ ράχη 'ς τὸ Κουκούλι

»Μὴν' ἂν ὁ Νοῦτσος πῶρχειται, μὴν' ἂν ὁ Κοντοδῆμος
 »μὲ τ' ἄλογό του παίζοντας μὲ τὴ χρυσὴ τὴ σέλλα...»

Καὶ καταλήγει:

«Τ' ἀκούει ἡ Σιάνα χαίρεται, καὶ κρυφοκαμαρώνει»²⁵.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω, ὁ Ι. Λαμπρίδης λέγει ὅτι «ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι διασώζονται καὶ νῦν τέσσαρες στίχοι μοιρολογίου, ὅπερ ἐξέφερον ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Σιάνα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δηλώσεως τοῦ δυστυχήματος, ὅπερ καὶ προεῖδεν»:

«ς' τὴν Ἔρατα σφάζουνε τραγιά
 »κι' ἔς τὸ Ζαγόρι κριάρια
 »κι' μέσ' τοῦ Σουλεϊμάν Πασᾶ
 »σφάζουν τὸν κὺρ Νοῦτσον»²⁶.

Δὲν λησμονοῦμε ὅσα ἔγραψε σχετικὰ μὲ τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια ὁ Ν. Πολίτης:

«Ὁ τραγουδιστὴς... ἄλλοτε δὲ αὐτοσχεδιάζων ἀντικαθιστᾶ λησμονηθεῖσαν λέξιν ἢ φράσιν καὶ ἄλλοτε πάλιν παραπλανημένος ἐξ ὁμοίων ἐννοιῶν ἢ λέξεων συμφύρει στίχους διαφόρων ἀσμάτων»²⁷.

Ἐν τούτοις, ἔστω καὶ ἂν δύο διαφορετικὰ γεγονότα ἔχουν συσχετισθῆ κατὰ τρόπον ποῦ νὰ μὴ μπορούμε νὰ τὰ ξεχωρίσωμε, δηλαδὴ γεγονότα, ποῦ ἀφοροῦν στὸ θάνατο δυὸ διαφορετικῶν προσώπων, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι τόσο ἡ Δημοτικὴ Μοῦσα, ὅσο καὶ οἱ λοιπὲς μαρτυρίες ποῦ ἀναφέραμε. βεβαιώνουν πὼς ὁ Νοῦτσος Κοντοδῆμος Βραδετινὸς ἦταν ὑπαρκτὸ πρόσωπο τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποῦ ἔδρασε στὴν Ἠπειρο καὶ εἶχε καὶ αὐτὸς φήμη, πλοῦτη καὶ ἀρχοντιά.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ σχεδὸν ἀποδεικνύει, θὰ λέγαμε, ὅτι ὁ Ἰωαννοῦτσος Καραμεισίνης δὲν δολοφονήθηκε ἀπὸ τὴν Σουλεϊμάν Πασίνα καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴ λογικὴ αὐτὴ ἐκδοχὴ, εἶναι ἡ ὑπ' ἀριθ. 21 φωτοτυπία ποῦ δημοσιεύεται στὸ τέλος τῆς περὶ Ἀλεξίου Νούτσου μονογραφίας τοῦ Κ. Βαρζώκα. Ἐκεῖ διαβάζομε μιὰ ἐπιστολὴν ποῦ ὁ θεῖος τοῦ Ἀλ. Νούτσου, ὁ γιατρὸς Χρ. Πασχάλογλου ἔστειλε τὸν ἀνεψιὸν του, παρακινῶντας τον νὰ δράσῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Σ' ἓνα σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ποῦ χρονολογεῖται τὴν 18ην Αὐγούστου τοῦ 1818, διαβάζομε τὰ ἑξῆς:

«Ὁ ὑμέτερος πατὴρ προσφιλὴς μ(οι) ἀδελφὸς βορὰ ἀγνωμοσύνης ἐγεγόνει τὸν δρόμον τῆς θυσίας ἐβάδισεν τῇ πατρίδι προσέφερεν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν...».

Καὶ περαιτέρω:

«Ὁ πεθερὸς τοῖς πᾶσι ἀγαπητὸς δέον ἀκολουθεῖ εἰς τὰς ἐνεργείας ἡμῶν ἀπάσας ἰσχυρὸς βοηθὸς θεράπων εἰς κάθε περίστασιν καὶ ἐν παντί. Τῇ ἑαυτῇ δυνάμει πάντα δυνατὰ ἐστίν»²⁸.

Τί νὰ ἐννοεῖ ἄραγε ὁ Χρ. Πασχάλογλου μὲ τὴν φράση «βορὰ ἀγνωμοσύνης» καὶ «τὸν δρόμον τῆς θυσίας ἐβάδισεν»; Δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἐννοῆ τὴν

Σουλειϊμάν Πασίνα, ἐφ' ὅσον σὲ καμμιά περίπτωση δὲν θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριθῆ «ἀγνώμων» ὡς πρὸς τὸν Καραμεσίνη. Ἀντιθέτως εἶχε κάθε λόγο νὰ ἐπιθυμῆ τὸν θάνατό του. Αὐτὸς συμβούλεψε τὴν χήρα τοῦ Ἀχμέτ Πασᾶ Ζιλχάκω νὰ παντρευτῆ τὸν Ἀλῆ. Αὐτὸς ἔφερε τὸν Ἀλῆ στὰ Γιάννινα. Μήπως ἐννοοῦνται ἄγνωστοι δολοφόνοι; Μιὰ δολοφονία ὅμως μὲ ἄγνωστα αἷτια καὶ ἀσαφῆ πλαίσια, δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριθῆ «δρόμος θυσίας».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, μνημονεύεται καὶ ὁ «πεθερὸς» ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Μυημένος ὁ Χρ. Πασχάλογλου στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία, τὸν προσφωνεῖ μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ μυστικοῦ κώδικα τῶν Φιλικῶν. Καὶ βέβαια τὸν θεωρεῖ «τοῖς πᾶσι» ἀγαπητό, ἀφοῦ σ' αὐτὸν στηρίχτηκαν ὅλες οἱ ἐλπίδες τῶν Φιλικῶν γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἐπανάσταση στὰ πρῶτα τῆς βήματα. Φυσικὸ εἶναι ὁ Πασχάλογλου νὰ τὸν χαρακτηρίζῃ ἔτσι, ἀφοῦ σὰν ἔξυπνος καὶ πεπειραμένος πατριώτης, ἔβλεπε πόσο πολῦτιμος ἦταν ὁ Ἀλῆς. Παρὰ τὴν συμπάθεια ὅμως ποὺ δείχνει πρὸς τὸν Βεζύρη, θὰ μπορούσαμε νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τὸν ἴδιο τὸν Ἀλῆ ὑπονοεῖ ὅταν λέη «βορὰ ἀγνωμοσύνης». Μήπως ἢ φήμη περὶ δηλητηριάσεως τοῦ Ι. Καραμεσίνη ποὺ ἔφθασε μέχρι τὸν Α. Γούδα εἶχε κάποια ὑπόσταση; Μήπως ὁ δρόμος τῆς θυσίας ἦταν ἢ ἀντίσταση ποὺ προέβαλε ὁ Ι. Καραμεσίνης στὴν ὠμότητα τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ φόβος τοῦ τελευταίου, μήπως ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἔφερε στὸ θρόνο τοῦ στερήσῃ σὲ μιὰ στιγμή μετανοίας ὅ,τι τοῦ εἶχε προσφέρει; Τὴν δύναμή του τὴν γνώριζε καλὰ ὁ Ἀλῆς.

Ὁ Πασχάλογλου μπορεῖ νὰ μὴ γνώριζε γεγονότα ἀλλὰ μόνον φῆμες ἢ νὰ εἶχε καταλήξει σὲ ἓνα ἀνάλογο συμπέρασμα ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν ἀντίδραση τοῦ Ι. Καραμεσίνη πρὸς τὸν Ἀλῆ, ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο, νὰ δώσῃ δείγματα τῆς φιλανθρωπίας του, διαβεβαιώνοντάς τον ὅτι «ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐκάστου ἀνθρώπου λίαν βραχύς ἐστίν, πλούτη καὶ ἕτερα ἀγαθὰ εἰς τὸν φθαρτὸν τοῦτον κόσμον παραμένουσι».

Στὴ συνέχεια καὶ στὸ μέσο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀναφέρει περὶ τῆς θυσίας τοῦ Ι. Καραμεσίνη χωρὶς νὰ δίνῃ ἐξηγήσεις καὶ καταλήγει παροτρύνοντάς τον νὰ βαδίσῃ κι αὐτὸς ἕναν ἀνάλογο δρόμο. Καλύπτει μὲ ἀσάφεια τὰ λόγια του, ἴσως γιὰ τὴ στιγμή ἐκείνῃ ἢ πατρίδα χρειάζεται τὴν συμπαράσταση τοῦ Ἀλῆ.

Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση δικαιολογεῖται καὶ ἡ μεγάλη ἀδυναμία τοῦ Ἀλῆ πρὸς τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο. Βεβαίως ὁ τύραννος τύψεις συνειδήσεως δὲν ἐγνώριζε, ἀλλὰ ἦταν σὲ μέγιστο βαθμὸ προληπτικὸς κι ἴσως στὴν εἰδικὴ αὐτῆ περίπτωση νὰ φοβόταν κάποια ἀνταπόδοση τῆς μοίρας γιὰ τὸ ἀμάρτημά του.

Μιὰ πὸ σωστὴ μελέτῃ τῶν πηγῶν καὶ ἴσως ἡ ἐμφάνιση νέων στοιχείων θὰ δώσουν μιὰ ὀριστικὴ λύση στὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου τοῦ Ι. Καραμεσίνη. Ἐδῶ ἀρκεσθήκαμε σὲ μερικὲς σκέψεις.

Κρίνοντας τὸν Ἰωαννοῦτσο Καραμεσίνη, θὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν Πουκεβίλ «ὅτι εἶχε γοητευθῆ ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ φιλόδοξος Ἀλβανὸς θὰ μπορούσε μιὰ μέρα νὰ γίνῃ ἀκόμα κι ὁ ἐλευθερωτῆς τῆς Ἑλλάδος». Ἴσως ἢ σκέψη αὐτῆ νὰ εἶναι ὑπερβολικὴ, ἀλλὰ κατὰ βάση ὀρθή. Μόνον φιλοπατρία καὶ ἐμπιστοσύνη στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀλῆ ἐνέπνευσαν στὸν Ι. Καραμεσίνη τὴν διάθεση νὰ τὸν βοηθήσῃ. Γι' αὐτὸ ἀνέχθηκε καὶ τὴς καταστροφὲς ποὺ προξένησε στὸ Ζαγόρι καὶ τὴν Ἠπειρο ὁ Ἀλῆς στὸ πέρασμά του. Γι' αὐτὲς μᾶς μιλοῦν καὶ ὁ Ι. Λαμπρίδης καὶ ὁ Π. Ἀραβαντινός. Ἀνέχθηκε τὴν προσωρινὴ ἀταξία μὲ τὴν ἐλπίδα μᾶς μελλοντικῆς σταθερῆς τάξεως.

Ἀπ' ὅ,τι ξέρουμε δὲν εἶχε γίνῃ καμμιά συμφωνία μεταξὺ Ι. Καραμεσίνη

καὶ Ἀλῆ νὰ μὴν πειράξῃ ὁ τελευταῖος τὸ Ζαγόρι. Ἐὰν τώρα προσέφερε ὑπηρεσίες στὴν Ἡπειρο ὁ Ι. Καραμεσίνης μὲ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Ἀλῆ, αὐτὸ εἶναι ἓνα εὐρύτερο θέμα καὶ ὀπωσδήποτε ὄχι ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης. Γεγονὸς εἶναι πάντως ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Ἀλῆ Πασᾶς φάνηκε χρήσιμος στὴν ὑπόθεση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔτσι, ἔστω καὶ ἀργά, ἔστω καὶ μετὰ ἀπὸ τόσα δεινὰ πού ὑπέστησαν οἱ Ἑλληνας στὰ χρόνια τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ — δεινὰ πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβλέψῃ — ὁ Ἰωαννοῦτος Καραμεσίνης δικαίωθηκε.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Ἀλῆ, ὁ Ἰωαννοῦτος Καραμεσίνης ὑπῆρξε προστάτης τῶν Ζαγορίσιων καὶ εὐεργέτης τοῦ τόπου του στὸν ὁποῖο φρόντισε νὰ γίνουν πολλὰ οἰκοδομικὰ ἔργα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ χριστιανικὰ πολεμικὰ τάγματα πού ὀργανώθηκαν στὸ Ζαγόρι γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν οἱ διάφορες ἐπιδρομές, δὲν ξέρουμε ἂν ὑπῆρξαν δικό του δημιούργημα. Ὁ Ι. Λαμπρίδης αἰφνης ἀπλῶς ἀναφέρει ὅτι μέχρι τὸ 1846 τὰ τάγματα αὐτὰ σχημάτιζε ὁ ἐκάστοτε προεστὴς τοῦ Ζαγορίου «τῆ ἐπινεύσει τοῦ κατὰ καιροὺς Διοικητοῦ Ἰωαννίνων». Ἡ πρώτη πάντως δρᾶσι τῶν ταγμάτων αὐτῶν συνδέεται μὲ τὴν ληστεία τοῦ Ἀλῆ Τσογγμένου πού ἀντιμετωπίσθηκε ἀπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸ Νικόλαο Δούβλη καὶ πού κατὰ τὸν Ι. Λαμπρίδη ἔγινε πρὸ τοῦ 1750, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὀπωσδήποτε ὁ Ι. Καραμεσίνης δὲν ἦταν προεστὴς τοῦ Ζαγορίου.

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς χρονολογεῖ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ Ν. Δούβλη στὰ 1760, κάποιος τρίτος δὲ πολὺ ἐνωρίτερα, στὰ 1683. Τὴν ἀποψή του γιὰ τὸν χρόνον τῆς ληστείας ὁ Ι. Λαμπρίδης στηρίζει στὸ γεγονός ὅτι ὁ Ν. Δούβλης μετὰ τὸ κατόρθωμά του αὐτὸ ἐκλήθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Δόλιανης νὰ τοὺς προστατεύσῃ. Αὐτὸ ὅμως ἔγινε ὅταν ἡ Δόλιανη ἦταν ἓνας «νέος ἀκόμα συνοικισμὸς μὲ 6 μόνον οἰκίαις», πού σχηματίσθηκε μετὰ τὴν διάλυση τοῦ παρακειμένου χωρίου Βριζιάτσιο (1750—1751)²⁹.

Τέλος γιὰ ἓνα ἄλλο εὐεργετικὸ μέτρο, πού λέγεται ὅτι πῆρε ὁ Ι. Καραμεσίνης σὰν προεστὴς, τὸ μέτρο τῆς καταργήσεως τῆς αὐτοψίας τῶν νεκρῶν ὑπὸ ὑπαλλήλου τοῦ «Μεχκεμὲ» ἐνήργησαν πολλοὶ ἰσχυροὶ Ζαγορίσιοι καὶ ἀσφαλῶς μετὰ τῶν ἄλλων θὰ ἦταν καὶ ὁ δραστήριος Καραμεσίνης. Ἐκ τῶν ἀναφερομένων σημειώνουμε τὸν ἐκ Σκαρνελίου Σταῦρο Βελώνη πού ἐπέτυχε τὴν ἔκδοση σχετικῆς φερμανίου ἀπὸ τὸν Σουλτάνο Μουσταφᾶ τὸν Γ' (1768—1770)³⁰.

Ὅταν πέθανε ὁ Ι. Καραμεσίνης, ὁ μοναδικὸς γιὸς του Ἀλέξης ἦταν ἀκόμα πολὺ νέος, μόλις δέκα ἐπτὰ ἐτῶν, καθὼς γράφει ὁ Α. Γούδας. Ὁ Ἀλῆς εἶχε σταθεροποιήσει τὴ θέση του στὰ Γιάννινα καὶ ἐτοιμαζόταν γιὰ μεγαλύτερες ἐξορμήσεις πού θὰ ἐπεξέτειναν τὸ κράτος του καὶ θὰ δημιουργοῦσαν σιγὰ - σιγὰ ἓναν ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον τοῦ κραταιοῦ Σουλτάνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Α. Βρανούση «Κουβαράς».
2. Ι. Λαμπρίδου «Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα» Μέρος Δεύτερον Ζαγορ. σ. 27.
3. Ἄν. Γούδα «Βίοι Παράλληλοι» Τόμος ΣΤ' - Ἀλέξιος Νοῦτσος.
4. Εὐαγγέλου Ἄθ. Μπόγκα «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου», Τόμος Β' - Γλωσσολογικὸ Βορεῖον Ἡπείρου, σελίς 38.
5. Κ. Βαζζόκα: «Ἀλέξιος Νοῦτσος», Κεφάλ. Β'.
6. Ι. Λαμπρίδου «Ἡπ. Μελετήματα» - Καταγωγὴ καὶ Προαγωγὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

7. Αυτόθι.
8. Κ. Βαρζώκα, Κεφ. Β'.
9. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα» - 'Ιστορία τῆς πόλεως τῶν 'Ιωαννίνων.
10. Π. 'Αραβαντινοῦ «'Η χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου».
11. Δ. Σαλαμάγκα «Ζουλεϊχά» εἰς Περιοδ. «'Ηπειρωτ. 'Εστία», τεῦχος 188.
12. Κ. Βαρζώκα «'Αλέξιος Νοῦτσος» Κεφ. Β' 12α.
- 12α. Πουκεβίλ: «Hist de la Régénération de la Grèce» Τομ. Ι, Βιβλ. Ι, Κεφ. ΙΙ, σ. 61.
- 12β. Αυτόθι.
- 12γ. Πουκεβίλ: Βιβλίο Ι, Κεφ. 4.
13. Κ. Βαρζώκας «'Αλέξιος Νοῦτσος», Κεφ. Β.
14. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα», Ζαγοριακά, Μέρος Β'.
15. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. 'Αγαθοεργήματα», Ζαγοριακά Μέρος Α'.
16. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα», Ζαγοριακά, Μέρος Β'.
17. Κ. Βαρζώκα, Κεφ. Β', σελ. 37.
18. Πουκεβίλ: Αυτόθι, Βιβλίο Ι, Κεφ. 4.
19. Κ. Βαρζώκα «'Αλέκος Νοῦτσος» Κεφ. Β'.
20. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα», Μέρος Β'.
21. 'Ηπειρωτ. 'Ημερολόγιον «'Αωδώνη» 1899, σελίς 130.
22. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα» Ζαγοριακά καὶ 'Αν. Γούδα Παρ. Βίοι, τ. ΣΤ'.
23. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νοῦτσου - 'Εθνικὴ Βιβλιοθήκη.
24. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα», σελ. 24 Ζαγοριακά.
25. Αυτόθι.
26. Αυτόθι.
27. Ν. Πολίτη «'Εκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ» προλεγόμενα.
28. Κ. Βαρζώκα «'Αλέξιος Νοῦτσος».
29. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα» Ζαγοριακά, σελ. 56—57.
30. Ι. Λαμπρίδου «'Ηπ. Μελετήματα» Ζαγοριακά, Μέρος Β', Σημ. 2, σελ. 11.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

'Απὸ τὸν Ι. Καραμεσίνη στὸν 'Αλέξη Νοῦτσο

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ι. Καραμεσίνη, ὁ 'Αλῆς φρόντισε γιὰ τὸν 'Αλέξη. Κατὰ τὸν Α. Γούδα «καὶ παιδείαν μὲν μεγάλην δὲν ἐκτήσατο ὁ Νοῦτσος, διότι οὔτε διάθεσιν πολλὴν εἶχεν, οὔτε τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὸν συνετέλουν εἰς τοῦτο· οὐδὲν ἦν τὸν ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς τῶν μετασχόντων παιδείας τινος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἠγνόει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἔγραφεν ὀρθῶς τὴν καθομιλουμένην καὶ ἐλάλει ἐλευθέρως τὴν Γαλλικὴν καὶ 'Αλβανικὴν, διδασχθεὶς τὴν τελευταίαν ταύτην κατὰ προᾶξιν ἐν τῇ ὄλως 'Αλβανικῇ αὐτῇ τοῦ τυράννου»¹.

'Εκτὸς ἀπὸ τὶς σπουδές του στὰ Γιάννινα, ὁ Νοῦτσος φαίνεται ὅτι πῆγε καὶ στὴ Βιέννη, μὲ σκοπὸ νὰ συμπληρώσῃ αὐτές. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἓνα ἐξοφλητικὸ γράμμα τῶν ἐξόδων ποῦ ἔκανε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ὁ διδάσκαλος ποῦ εἶχε τὴν ἐποπτεία του, ὁ Κώστας Γεωργίου ἀπὸ τὸ Καπέσοβο (1783)².

Ἄν καὶ μιλοῦσε καλὰ τὶς παραπάνω γλῶσσες ὁ 'Αλέξης Νοῦτσος δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ οὔτε σὰν ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, οὔτε σὰν ἄνθρωπος μὲ ἰδιαίτερη μὀρφωση. Ἡ γνώση τῆς 'Αρχαίας 'Ελληνικῆς, καθὼς καὶ μιᾶς ξένης, ἦταν κάτι τὸ συνηθισμένο γιὰ τοὺς σπουδαστὲς τῶν σχολείων τῆς ἐπο-

κῆς ἐκεῖνης στὰ Γιάννινα καὶ ἰδιαίτερα γιὰ ἐκείνους ποὺ προερχόταν ἀπὸ ἀρχοντικές οἰκογένειες.

Ἐκεῖνο ποὺ ἐντυπωσίασε τοὺς ξένους περιηγητὲς ποὺ ἐπισκέφθηκαν τὴν ἔδρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ γνώρισαν τὸν Νούτσο, δὲν ἦταν ἡ μόρφωσή του, ἀλλὰ ἡ ἐπιρροή ποὺ εἶχε στὴ διοίκηση καὶ στὸν ἴδιο τὸν Ἀλῆ, ὁ ἐξαιρετικὸς πλοῦτος του, ἡ ἐπιβολὴ ποὺ ἐξασκοῦσε στοὺς συμπατριῶτες του, ἡ ἀρχοντιά του, ἡ ἀγάπη του γιὰ κάθε εἶδους γλέντια καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸ κυνήγι, κοινὸ του πάθος μὲ ἐκεῖνο τοῦ φίλου του Μουχτάρ.

Ἡ ἰδιότητα τῆς γλωσσομαθείας ἀποδίδεται σὲ ἄλλους γνωστοὺς ἄνδρες τῆς αὐλῆς τῶν Γιαννίνων, ὅπως τὸν γιατρὸ Λουκᾶ Βάγια, τὸν Σπ. Κολοβδ³ καὶ τὸν Ἰωάννη Μελᾶ⁴, γιὰ νὰ μὴ ἀναφερθοῦμε στὸν Ἀθανάσιο Ψαλλίδα ποὺ ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν διδασκάλων τοῦ γένους.

Γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τοὺς τρόπους τοῦ Ἰωάννη Μελᾶ, μιᾶ καὶ ἕνας ἄλλος περιηγητής, ὁ Thomas Smart Hughes ποὺ περιγράφει μὲ ζωηρὰ χρώματα τὴν ζωὴ στὰ Γιάννινα καὶ μᾶς δίνει πολλὲς πληροφορίες καὶ γιὰ τὸν Νούτσο.

Ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς περιγράφει πρόσωπα καὶ πράγματα ἀπὸ τὸ 1814 καὶ μετὰ, ποὺ ἦρθε στὰ Γιάννινα. Τὸν Ἰωάννη Μελᾶ γνώρισε καλλίτερα σ' ἕνα συμπόσιο ποὺ παρέθεσε στὸ σπίτι του στοὺς γάμους του. Σ' αὐτὸ παρακάθησε καὶ ὁ Ἀλέξης Νούτσος ποὺ ἦταν κουμπάρος τοῦ Ἰωάννη Μελᾶ⁵.

Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς περιηγήσεως τοῦ παραπάνω Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ προβάλλουν ἀνάγλυφες σκηνὲς συμποσίων στὰ καλλίτερα ἀρχοντικὰ τῶν Γιαννίνων, κυνήγια τοῦ Μουχτάρ Πασᾶ ποὺ καταλήγουν σὲ μικρὰ γλέντια στὸν πῶ στενὸ φιλικὸ του κύκλο, σκηνὲς ἀγριότητος καὶ ἀφάνταστης ἀδικίας.

Πέρα ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τρόπους ψυχαγωγίας τῶν ἀρχόντων, μᾶς πληροφορεῖ καὶ γιὰ μιὰ καινούργια διασκέδαση ποὺ εἶχαν διαδώσει Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ στὰ Γιάννινα, τὴν χαρτοπαιξία. Πολλὲς βραδιὲς περνοῦσαν οἱ καλεσμένοι τοῦ κὺρ Ἀλέξη στὸ μέγαρό του παίζοντας χαρτιά καὶ γύριζαν στὰ σπίτια τους τὶς πρωινὲς ὥρες, πρᾶγμα ἀσυνήθιστο γιὰ τοὺς κατοίκους αὐτῆς τῆς πόλης ποὺ νωρὶς τὸ πρωῖ ἀρχίζαν τὶς διάφορες δραστηριότητές τους⁶.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἀλέξη Νούτσου γιὰ τὴν ἔντονη ζωὴ, τὰ γλέντια καὶ τὴν ἐπίδειξη τοῦ πλοῦτου του, τονίζεται καὶ ἡ φιληδονία του. Φαίνεται νὰ ἔπαιρνε μέρος στὶς ὀργιαστικὲς σχεδὸν ἐκδηλώσεις τῆς Ἀλβανικῆς αὐλῆς καὶ ἰδιαίτερα σ' ἐκεῖνες τοῦ φίλου του Μουχτάρ Πασᾶ ποὺ ἦταν γνωστὸς γιὰ τὶς ἀσυδοσίες του. Οἱ συναναστροφές αὐτὲς δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶχαν ἐπιρροή καὶ τὴν νοοτροπία τοῦ Νούτσου. «Εὐτράπελος, βωμολόχος, ἀσελγής, ἀχαρakterήριος, ἄπιστος, ἄσωτος, ἐμπδέξις ὅμως καὶ πανοῦργος ὑπηρετῆς τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ τὰ μάλα φιλόπατρις», λέγει ὁ Ι. Λαμπρίδης ὅτι ἦταν ὁ ἄνδρας.

Καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Λῆκ (Τόμος Δ', κεφάλ. 37) τὸν χαρακτηρίζει ἄρπαγα.

«Ἄλλ' ὅμως οὐδεμία περὶ τῆς κακίας ταύτης παράδοσις διασώζεται. Τὸ ἀτάσθαλον τοῦ χαρακτηῆρος του καὶ τὴν ἀσέλγειαν πάντες διαβεβαιοῦσιν. Ἀλλὰ τὰ ὀνειδῆ καὶ αἱ ἐλλείψεις τῶν τυράννων πίπτουσι καὶ ἀποδίδονται καὶ εἰς τοὺς ὑπέρτατας αὐτῶν»⁷.

Ἡ τελευταία παρατήρηση τοῦ Λαμπρίδη, πολὺ ὀρθὰ διαβλέπει τὴν ὑπερβολὴ ποὺ συνήθως ὑπάρχει στὶς κρίσεις πολλῶν περιηγητῶν γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Νούτσου. Ἡ ὑπερβολὴ αὐτὴ νομίζουμε ὅτι λείπει ἀπὸ τὶς κρίσεις τοῦ Τ.

S. Hughes. Τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Ζαγορίσιου ἀντανακλᾶ ἡ περιφημὴ σκηνὴ τοῦ γεύματος ποὺ διωργάνωσε στὸ σπῆτι του πρὸς τιμὴν τοῦ βεζύρη, ἀλλὰ καὶ ἡ παρακάτω σκηνή:

«Θὰ ἦταν περίπου ἔνδεκα τὸ πρωῖ. Ξεκινήσαμε γιὰ τὸν τόπο ὅπου θὰ γινόταν τὸ πανηγύρι καὶ στὸ δρόμο μᾶς προσπέρασε ὁ κύρ 'Αλέξης πάνω σ' ἓνα ἄσπρο ἄλογο μὲ ὑπέροχη ἵπποσκευή· συνοδευόταν ἀπὸ μιὰ πολυάριθμη ἀκολουθία Ἑλλήνων. Βοήκαμε τὸν κόσμο νὰ περᾶ τὴν ὥρα του μὲ διάφορα παιχνίδια καὶ ἀσχολίες καὶ τοὺς ἱερεῖς νὰ ἐτοιμάζονται νὰ ἀρχίσουν τὴν λειτουργία ποὺ καθυστεροῦσε μέχρι νὰ φθάσῃ ὁ κύρ 'Αλέξης. Ἐπὶ τέλους μπῆκε στὴν ἐκκλησία ποὺ γέμισε ἀμέσως ἀπὸ ἓνα πλῆθος κόσμου...».

Στὴ συνέχεια, ὅταν ἦρθε ἡ στιγμή γιὰ νὰ γίνῃ ἡ συνηθισμένη χρηματικὴ προσφορά γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ναοῦ, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς:

«Ὁ φίλος μου κι ἐγὼ ρίξαμε κάθε ἓνας ἀπὸ ἓνα δολλᾶριο στὸ δίσκο, γιὰ τὸ ὁποῖο σὲ ἀντάλλαγμα δεχθήκαμε τρεῖς φορὲς λιβάρι, σὲ ἔνδειξη ἐδλογίας. Ἄλλὰ ὁ κύρ 'Αλέξης ποὺ ἔροξε μιὰ δόλοκληρη χούφτα νομίσματα, τυλίχθηκε κυριολεκτικὰ μέσα σ' ἓνα σύννεφο ἀπὸ λιβάρι»⁸.

Τὸ πανηγύρι αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὶς 24 Φεβρουαρίου 1814 πρὸς τιμὴ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, γιορτάσθηκε σὲ μιὰ ἐκκλησία ποὺ ἀπέιχε, καθὼς λέει ὁ συγγραφεύς, ἓνα μίλι ἀπὸ τὴν πόλη.

Γιὰ τὴν ἐπιρροή του στὸν Ἁλῆ βεζύρη, προσθέτει τὰ ἑξῆς:

«Ἦταν φανερὸ ὅτι ἐθεωρεῖτο ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων στὰ Γιάννινα καὶ στεκόταν ψηλότερα ἀπὸ ὅλους στὴν ἐκτίμησι τοῦ δεσπότη, ἂν καὶ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ διατηρῇ αὐτὴ τὴν εὐνοια μὲ μεγάλες θυσίες. Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ εἶχε προσφέρει σ' αὐτὸν ἓνα δόλοκληρο σερβίτισο φαγητοῦ φτιαγμένο μὲ τὸν πιὸ ὑπέροχο τρόπο στὴ Βιέννη. Καὶ χθὲς (ἡμέρα ποὺ παρέθεσε στὸν Ἁλῆ τὸ γνωστὸ γεῦμα), ἔστειλε στὶς γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του τὰ πιὸ θαυμάσια δῶρα, ὅπως συνηθίζεται νὰ γίνεται ὅταν ὁ Ἁλῆς τιμᾷ μὲ τὴν παρουσία του σὲ δεῖπνο κάποιον ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς του. Ὁ πατέρας τοῦ Ἁλέξη ἐχρησίμευσε στὸν Ἁλῆ σὰν τὸ κυριώτερο ὄργανο, μὲ τὸ ὁποῖο κέρδισε τὴ θέση του στὸ Πασαλίκι τῶν Γιαννίνων. Σὲ ἀνάμνηση αὐτῆς τῆς ὑπηρεσίας εἶχε κάνει τὸ γιό του προεστῶτα στὸ Ζαγόρι ποὺ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα διαμερίσματα τῆς περιοχῆς. Βρίσκεται πρὸς τὰ Β.Α. τῆς πόλης, στὴν ἀντίθετη πλευρὰ τοῦ βουνοῦ Μιτσικέλι. Ἐκτείνεται πρὸς τὴν Κόνιτσα καὶ τὰ Γρεβενὰ καὶ περιλαμβάνει σαράντα ὀκτὼ πόλεις καὶ χωριά, στὰ ὁποῖα ὁ Ἁλέξης ἔξασκεῖ σχεδὸν ἡγεμονικὴ ἐξουσία καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα παίρνει πριγκιπικὰ ἔσοδα. Στὰ Γιάννινα, στὶς βασιλικές του δεξιώσεις συχνάζουν οἱ πιὸ ἔγκριτοι κάτοικοι καὶ τόσο πολὺ ἐπιζητοῦν ὄλοι σχέσεις μαζί του σὰν νὰ ἦταν ὁ ἴδιος πασᾶς»⁹.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι σωστή. Ὁ Νοῦτσος εἶχε δύναμι ποὺ διατηροῦσε, ὅπως ὄλοι οἱ ἄλλοι ὑποτελεῖς πλούσιου τοῦ βεζύρη. Γιὰ νὰ τοὺς ἀνεχθῇ, ἀπαιτοῦσε σὲ κάθε πρώτη εὐκαιρία, νὰ τοῦ δωρίζουν πλούσια δῶρα. Ἡ ἐξουσία του στὸ Ζαγόρι ἦταν ἀπερίοριστη. Ἀπὸ τὸ Ζαγόρι ὁ Νοῦτσος σὰν προεστῶς εἶχε μεγάλη ἔσοδα. Καίτοι διέθετε προσωπικὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, ἀρκετὰ σημαντικά, ὅπως σπῆτια στὸ Καπέσοβο, Σκαμνέλι, Γιάννινα, πρόβατα πολλά, μύλους, τὸ χωριὸ «Βάρβεση» σὰν τοιφλίκι ποὺ εἶχε ἀγοράσει ὁ πατέρας του κι'

ἄλλα μικρὰ κτήματα, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε βεβαίως ὅτι σὸν προεστῶς τοῦ Ζαγορίου παρεκινεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα. Ἀσφαλῶς στὴ δημιουργία τοῦ τόσο μεγάλου πλοῦτου του — καταπλήσσει ἡ ἀνάγνωση ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Σταύρου τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν καταλόγων τῶν προσωπικῶν του ἀντικειμένων πού εἶχε στείλει στὴν Λευκάδα — θὰ συντελέσουν καὶ τὰ ἔσοδά του ἀπὸ τὸ Ζαγόρι. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ μούλκια τῆς Βεσσαραβίας πού λέγεται ὅτι κληρονόμησε ἀπὸ τὸν πατέρα του, θὰ δοῦμε ὅτι τὰ ἐκμεταλλεύθηκε πολὺ ἀργὰ καὶ ἀσφαλῶς μετὰ τὸ 1817.

Ἐν τούτοις δὲν μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅσα λέει γιὰ τὸ Νοῦτσο ἕνας ἄλλος ξένος, ὁ Ibrahim Manjour Effendi πού φαίνεται νὰ εἶχε ζηλότυπα συναισθήματα ἀπέναντί του. Γενικώτερα γιὰ τοὺς Ζαγορίσιους τρέφει θαυμασμό. Χρηστοὺς, δραστήριους, ἐπιμελεῖς, εἰρηνικοὺς τοὺς χαρακτηρίζει:

«Αὐτὸς ὁ λαὸς θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ εὐτυχὴς μὲ τὶς ἀρετὲς πού διέθετε καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ του κατάσταση, ἂν δὲν εἶχε τὴν κακοτυχία νὰ ἀνήκη στὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πού ἐκμεταλλεῖτο τὸν κατοίκους τοῦ Ζαγορίου, ὑποβοηθούμενος ἀπὸ

Ὅταν ὁ ἄδικος βεζύρης τοὺς ἐπέβαλλε κάποια ἔκτακτη συνεισφορά, ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ κέρδος τοῦ ἀπληστοῦ Νοῦτσου πού εἶχε πάντα τὴν ἐντολὴ νὰ μαζεύῃ τὰ χρήματα, τὸν ἔκανε νὰ ἀπαιτῆ τὸ τριπλάσιο ποσό, νὰ συμβιβάζεται ἐν συνεχείᾳ γιὰ ἕνα τρίτο λιγώτερο καὶ νὰ μοιράζεται μὲ τὸν τύραννο τὸ ἐπὶ πλεόν μέρος τῶν χρημάτων πού εἶχε πάρει διὰ τῆς βίας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυστυχισμένους. Μ' αὐτὰ τὰ μέσα διατηροῦσε τὴν ὑψηλὴ εὐνοία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς βλάβη τῶν συμπατριωτῶν του καὶ τῶν ἀνθρώπων πού εἶχαν τὴν ἴδια μ' αὐτὸν θρησκεία. Ἡ περιουσία του ἦταν τεράστια, ἀλλὰ ἡ ζωὴ του ἦταν πάντοτε σὲ κίνδυνο πού μεγάλωνε μέρα μὲ τὴν μέρα. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φουσκωμένος ἀπὸ ματαιοδοξία καὶ βεβαρημένος μὲ πράξεις μὴ ἠθικὰς (crimes) προτιμοῦσε τὶς Ἀλβανικὰς συνήθειες ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὰς»¹⁰.

Καὶ ναὶ μὲν ματαιόδοξος ὁ Νοῦτσος θὰ ἦταν ὅπως ὅλοι οἱ ἄρχοντες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κι ἀπὸ τὴν φύση του ἴσως «πέσιμων καὶ ὑπερήφανος». Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει, σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα του ἡ δευτέρη γυναίκα του Ἀλεξάνδρα, πού ἀποδίδει τὶς ἰδιοτροπίες τῆς κόρης τῆς «Λούσως» στὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν πατέρα της. Γράφει σχετικὰ στὸν ἀδελφὸ της Σωτήριου Σταύρου στὶς 3 Αὐγούστου 1826¹¹, ζητώντας ἕνα φουστάνι γιὰ τὴ Λούσω:

«Ὡς τῆς Ρίνας — ἀδελφῆς τῆς Ἀλεξάνδρας Κατερίνας — ἕνα παρόμοιο μακρὸ φουστάνι διὰ τὴν Λούσω, σὲ παρακαλῶ φέρο ὅτι εἶναι παιδί καὶ ζηλιάρα, ὡς καὶ τὰ ἐδικά μου μαῦρα τὰ ζηλεύει... ὅμως τέτοια εἶναι, ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας της ἀπαράλλακτης».

Καὶ σ' ἄλλη ἐπιστολῇ:

«Μὲ συμβουλεύεις νὰ τὴν μανθάνω γράμματα... ὅμως μετὰ βίας τὸ ὄνομά της βάνει καὶ ἐντρέπεται νὰ σᾶς βάλῃ εἰς τὸ γράμμα μου καὶ ὕστερος ἀδελφὴ μου τὴν ἔξερεις ὅπου εἶναι ἀπαράλλακτη ὁ πατέρας της καὶ δὲν τὸ βάνει κάτου, τί νὰ κάμω... ἂν ἦταν ἀρσενικὸ θέλα ἦταν ὁ μόνος ἄνθρωπος στὸν κόσμον, στοχάζομαι τὸν πατέρα της τὸν ἐγνωρίζεις καὶ πόσον σὲ ἀγαποῦσε τέτοια εἶναι σεομπέτισα...»¹² (1830 Μαΐου 29 εἰς Λιθόρνο).

Καὶ τέλος σὲ μιὰ τρίτῃ τὸν Μάϊο τοῦ 1827:

«...καὶ αὐτὴ εἶναι περήφανη ὡσὰν ὁ πατέρας καὶ θέλει φορέματα καὶ ὅτι

γλέπει... γίνεται καλούτσικη, τὰ μαλλιά της εἶναι πολὺ μαῦρα ὅμως κορμὶ ἔχει φοβερό, ἀχ τί τὴ θέλω ἐγὼ τὴν ὁμορφὴ ὅπου ὁμοιάζει τὸ χοῦγι τοῦ πατρὸς της καὶ εἶναι περὶ φανη καὶ κακὴ, ἐμπυλιαγοράτισα μὲ ταύτη... ἀλλὰ δὲν φοβᾶται κανέναν ἂν τὴν δεῖρω αὐτὴ δὲν μοῦ φεύγει ἀλλὰ στέκεται καὶ μοῦ λέγει δεῖρε ὅπου θέλεις, δὲν μὲ πονεῖ μοῦ φερὶ καὶ κανένα μαχαίρι μὰνα εἶσαι μοῦ λέει κόψι σὰ θέλεις τί νὰ τὴν κάμω ἀδελφέ μου ἔχει μεγάλη τόλμη καὶ ἀφοβία»¹³.

Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ εἶναι περισσότερο εὐγλωττα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο κείμενο. Ἐν τούτοις ἡ φράση «souillé de crimes» τοῦ ξένου Manzour Effendi γιὰ τὸν Νοῦτσο, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε πραγματικότητα. Ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ πανάκριβα ἔξοδα ποὺ ἀπαιτοῦσαν τὰ δῶρα τοῦ Ἀλῆ, μπορεῖ κάποτε νὰ κατέφυγε σὲ ὠρισμένα τεχνάσματα, ἀλλὰ σὲ γενικὲς γραμμὲς φαίνεται νὰ ὑπῆρξε προστατῆς τῶν Ζαγορίσιων. Χωρὶς νὰ ὑποστηρίζουμε βέβαια ὅτι μπορεῖ νὰ πάρῃ μιὰ θέση δίπλα στοὺς τόσους δωρητὰς καὶ εὐεργέτες τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων καὶ γενικώτερα τῆς Ἡπείρου, — τέτοια δείγματα δὲν ὑπάρχουν — καὶ οἰκοδομικὰ ἔργα φρόντισε νὰ γίνουν στὸ Ζαγόρι μὲ δικῆς του δαπάνης¹⁴ καὶ εὐεργεσίες ἔκανε καὶ γενικώτερα ἀαπητὸς καὶ ἀνθρωπιστὴς φαίνεται νὰ ἦταν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἐπενέβη νὰ σώσῃ χριστιανοὺς ποὺ κινδύνευαν, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου, ὑπάρχουν κ' ἄλλες ποὺ ἀπέδειξαν τὰ καλλίτερα αἰσθημάτά του¹⁵.

Τὸ Ζαγόρι, τοὺς χρόνους ποὺ ὁ Νοῦτσος ἦταν προεστὴς, παρουσίαζε μιὰ εἰκόνα εὐτυχίας, ὅπως ἀναγνωρίζει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ibrahim Manjour Effendi. Τὴν εὐτυχία ὅμως αὐτὴ ἐξασφάλισε στὴν ἰδιαίτερή του πατρίδα ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος, ὄχι τόσο γιὰτὶ πῆρε ὁ ἴδιος μέτρα συγκεκριμένα γιὰ μιὰ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν — ἀναμορφωτῆς ὁ Ἀλ. Νοῦτσος δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ — ἀλλὰ γιὰτὶ ἐξασφάλισε στοὺς συμπατριῶτες του τὰ προνόμια τοῦ Ζαγορίου καὶ ἐξηνάγκασε τὸν τρομερὸ ἄρπαγα Ἀλῆ νὰ σεβασθῆ τὴν ἰδιοκτησίαν του.

Κι αὐτὸ τὸ ἐπέτυχε διακινδυνεύοντας τὴν ἴδια του τὴ θέση. Μὲ τὴν «ἀφοβία» ποὺ γι' αὐτὴν μίλησε στὴ σχετικὴ ἐπιστολὴ ἡ γυναίκα του Ἀλεξάνδρα. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἦταν κι ἡ μεγαλύτερη προσφορά του στὰ χρόνια τῆς εἰρήνης. Στὸν I. Λαμπρίδη διαβάζομε σχετικά:

«Πάσας ὅμως τὰς μητροκομίας ὁ φοβερὸς οὗτος ἄρπαξ δὲν ἠδυνήθη νὰ μετατρέψῃ εἰς γεῶργια αὐτοῦ ἐκ φόβου καὶ ἐπιρροῆς ἰσχυρῶν τέκνων αὐτῶν... καὶ ἐκ τῆς μεσολαβήσεως εὐνοουμένων αὐτῶ, οἷον Ἀλ. Νούτσου, Κωνσταντίνου Βουρπιανίτου ἢ Δημαράτου καὶ Χουσεῖν Πόδα»¹⁶.

Τὸ Ζαγόρι ἀπελάμβανε αὐτονομίας. Ὁ Μουράτ ὁ Β' εἶχε νὰ ἀναγκασθῆ νὰ ἀναγνωρίσῃ παλαιότερες συμβάσεις σχετικὰ μὲ τὰ προνόμια τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ κεντρικοῦ τμήματός του εἶχαν ἀναγκάσει συγκεκριμένα τὸν Μουράτ τὸν Β' νὰ τὰ ἐπικυρώσῃ δι' ἀντιπροσώπου του, ἐνῶ τὸ δυτικὸ εἶχε ἰδιαίτερη πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ ἀρχὴ μὲ ἔδρα τὸν «Μέγαν Μαχαλὰν Πατίγγου». Τέλος οἱ κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ Ζαγορίου, ἀφοῦ διατήρησαν ἐπὶ 48 χρόνια τὴν ἰδιότητά τους αὐτὴ, ὑπετάχθησαν στὴ βασιλομήτορα αὐθόρμητα καὶ πάλι ὅμως μὲ εἰδικὰ προνόμια¹⁷.

Μεταξὺ ὅμως τῶν ἐτῶν 1681—1684 ἐνώθησαν βαθμιαῖα μὲ τὸ κεντρικὸ ὅπως κ' ἐκεῖνα τοῦ δυτικοῦ κι ἀπετέλεσαν μιὰ ὁμοσπονδία. Αὐτὴ ἡ ὁμοσπονδία ἀκρωτηριάσθηκατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων, στὰ 1714 ἀποσπᾶσθησαν ἀπὸ τὸ Ζαγόρι τὰ Ἄνω Σου-

δενά και υπήχθησαν στην Κόνιτσα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μετὰ τὸ τρίτο τοῦ Βραδέτου. Τὰ κτήματα αὐτὰ ἐνώθησαν καὶ πάλι μετὰ τὸ Ζαγόρι ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου. Οἱ ἐνέργειες τοῦ τελευταίου ἐξαιρετικὰ ἀνακούφισαν τοὺς κατοίκους τῶν Ἄνω Σουδενῶν, γιατί ὁ Μπέης τῆς Κόνιτσης πού τοὺς ἐξουσίαζε, εἶχε στενοὺς δεσμοὺς μετὰ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸ χωριὸ αὐτὸ εἶχε γίνῃ σταθμὸς κάθε Ὄθωμανοῦ πού περνοῦσε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὰνάπαλι¹⁸.

Τὸ Ζαγόρι, στὰ 1788 ἀπετελεῖτο ἀπὸ 48 χωριά. Ἀπ' αὐτὰ ὁ Ἀλῆς μόνον τὰ Δολιανὰ μετέβαλε σὲ προσωπικὸ τοῦ γεώργιο ἀπὸ τὸ 1792. Τὰ «Κάτω Ραβένια» ἐπίσης ἐκμεταλλεῦθηκε ἐπὶ δύο μόνον χρόνια καὶ ὕστερα ἀναγκάσθηκε νὰ τοὺς ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τους.

«Ἐπεχείρησεν ὅμως καὶ ἐμόχθησεν ὁ ἀχάριστος διὰ παντοίων τρόπων νὰ ὑποδουλώσῃ οὐ μόνον τὰ τρία ταῦτα χωριά, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, πλὴν ἀπέτυχεν».

Κι' αὐτὸ χάρις στὶς ἐνέργειες ὄλων τῶν ἐμπορευομένων στὴν Κωνσταντινούπολι Ζαγορισίων, ἀλλὰ χάρις κυρίως «στὴν ἀκαταγώνιστη ἀντίσταση τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου»¹⁹.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων μέσων πού χρησιμοποίησε γιὰ νὰ μεταβάλλῃ σὲ γεώργιο τοῦ τὸ Ζαγόρι, ἦταν καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς συνοικισμοῦ ἀπὸ τοὺς πλέον κακοὺς ἀνθρώπους τῆς περιοχῆς, κοντὰ στὰ Δολιανὰ. Ἦλπιζε ὅτι οἱ κακοῦργοι αὐτοὶ θὰ ἐνοχλοῦσαν τοὺς Ζαγορισίους μετὰ τὶς ἐπιδρομὰς τους, καὶ αὐτοὶ θὰ ζητοῦσαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀλῆ. Ἔτσι θὰ γινόταν ἀγροληπταὶ αὐτῶν. Ὁ Ἀλ. Νούτσος ἐπανειλημμένα διεμαρτυρήθηκε γιὰ τὶς ἐνοχλήσεις αὐτές, ἀλλὰ μάταια. Ὁ Ἀλῆς ἐπέμενε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸ τοῦ.

Τέλος, κατὰ τὰ ἔτη 1815—1816 μετὰ ἀπειλὰς καὶ ὑποσχέσεις ἀπέσπασε πωλητήρια ἔγγραφα «ἐκποίησης τῶν γαιῶν τοῦ Ζαγορίου» ἐπὶ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαλήχ, τὰ ὁποῖα ὑπέγραψαν ὅλοι σχεδὸν οἱ προεστῶτες καὶ πρόκριτοι τῶν χωρίων.

Τότε ὁ Ἀλέξης Νούτσος φάνηκε ἀντάξιος τοῦ πατέρα τοῦ. Ὅχι μόνον ἀρνήθηκε ὁ ἴδιος νὰ ὑπογράψῃ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὶς ὑπογραφὰς ὅσων εἶχαν ὑπογράψῃ ἐπικυρώνοντας τὴν πράξιν τους²⁰. Ὁ Ἀλῆς τὸν ἐξώρισε στὸ Ἀργυρόκαστρο ὅπου διέμενε ὁ μικρότερος γιὸς τοῦ Σαλήχ Μπέης, πού εἶχε ἀποκτήσῃ ἀπὸ μιὰ γεωργιανὴ σκλάβαν. Σὲ μικρὸ ὅμως διάστημα τὸν ἀνεκάλεσε, γιατί δῆθεν συντελοῦσε στὴ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν τοῦ Σαλήχ, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα γιατί ἔγραφε διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Ζαγορίου.

Ἡ ἰδιαίτερη εὐνοια πρὸς τὸν Σαλήχ, στὸν ὁποῖο ὁ Ἀλῆς ἤθελε νὰ δώσῃ σὰν γεώργιο τὸ Ζαγόρι — ὁ Remerand²¹ κακῶς γράφει σὰν βέβαιη τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Σαλήχ οἰκειοποιήθηκε ἐν τέλει τὸ γεώργιο αὐτὸ — δὲν εἶναι τυχαία.

Πάλι ὁ T. S. Hughes μᾶς ἐνημερώνει σχετικὰ μετὰ τὰ αἰπία της. Ὁ Ἀλῆς προώριζε τὸν Σαλήχ Μπέη γιὰ διάδοχόν του στὸ πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων. Ὅσοι ἦσαν, γράφει, ἐξοικειωμένοι μετὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἀλῆ εὐκολὰ μπορούσαν νὰ τὸ καταλάβουν. Λεγόταν μάλιστα ὅτι σκοπῆτως τὸν ἔστειλε στὸ Ἀργυρόκαστρο. Ἐπιθυμοῦσε νὰ ζῆσῃ στὴν καρδιὰ τῆς Ἀλβανικῆς ἐπικρατείας του γιὰ νὰ συνδεθῇ μετὰ τοὺς πρὸ παλαιούς καὶ πιστοὺς τοῦ Ἀλβανοῦς πού εἶχαν περάσει μαζί του τόσα βάσανα καὶ πίκρες, μαζί μ' αὐτοὺς πού τὸν εἶχαν στηρίξει στὰ πρῶτα του βήματα. Κι' ἀκόμα ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν διαδεχθῇ ὁ γιὸς του στὶς καρδιές τους μιὰ μέρα, ὥστε νὰ γίνουν οἱ πρὸ θερμοῦ ὁπαδοῖ του²².

Ένα χρόνο πριν να ξεσπάσει ή θύελλα μεταξύ του 'Αλή και του 'Αλέξη Νούτσου, ο τελευταίος ώργάνωσε ένα φανταστικό δείπνο στο σπίτι του. Ήταν Φεβρουάριος του 1814. Στη διασκέδαση που άκολούθησε στο γεύμα, συνέβη κι ένα έπεισόδιο που δείχνει πόσο ο Σαλήχ είχε έπισκιάσει τους άδελφούς του στην καρδιά του τρομερού πατέρα. "Όταν άρχισαν οι προπόσεις, ο 'Αλής ήπια εις ύγείαν τής βασιλικής οικογενείας τής 'Αγγλίας κι οι ξένοι προς τιμήν τής δικής του δυναστείας. Τότε ο συγγραφεύς σκέφθηκε να πιη εις ύγείαν του Σαλήχ για να ίδη την επίδραση που θα είχε ή πρόποσή του στον 'Αλή.

«Αυτή ή πρόποση έγινε δεκτή με προφανή ικανοποίηση από τον Βεζύρη και την άκολούθησε το πιό έξαλλο χειροκρότημα εκ μέρους όλης τής όμηγύρεως. 'Ο 'Αλής ήπια ένα γεμάτο ποτήρι, ο γέρος Μαντζούτ τρία και ο άρχιεπίσκοπος Γαβριήλ που είχε παραμείνει ντροπαλός ζήτησε δύο... 'Ο κύριος 'Αλέξιος παρήγγειλε ένα νέο βαρέλι κρασί για να συμμετάσχουν όλοι στην πρόποση. Και οι Έλληνες, περιτριγυρίζοντας τον Βεζύρη και φιλώντας το κρασπεδο του ένδύματός του, ήπιαν γρήγορα το ένα ποτήρι μετά το άλλο, μέχρις ότου εκείνος εξέφρασε την επιθυμία να σταματήσουν. Αυτή ή πρόποση σιγά - σιγά επαναλήφθηκε κι ήπιαμε δύο φορές ακόμα την νύχτα εκείνη, κανείς όμως δεν σκέφθηκε να πιη εις ύγείαν ούτε του Μουχτάφ, ούτε του Βελή Πασά»²³.

'Αλλά και για άλλα 'Ηπειρωτικά έδάφη ένδιαφέρθηκε ο 'Αλ. Νούτσος εκτός από το Ζαγόρι, όπως για τη Ζίτσα που διετήρησε τον τίτλο ιδιοκτησίας της με την «υπεράνθρωπον έπιμονήν και αντίστασι των προκρίτων της» αλλά και την μεσολάβηση του Γενικού του Ζαγορίου Προεστώτος 'Αλεξίου Νούτσου²⁴.

Θαρραλέος και πανίσχυρος διοικούσε το Ζαγόρι του, ανέβαινε και κατέβαινε από το Καπέσοβο στα Γιάννινα, κι από τα Γιάννινα στο Σκαρμένλι. Τόση ήταν ή φήμη που είχε δημιουργήσει γύρω του, ώστε πέντε χρόνια μετά τον θάνατό του από τον 'Οδυσσέα 'Ανδρουτσο, στα Γιάννινα, το όνομά του είχε γίνει ταυτόσημο με τον ύψιστο βαθμό δυνάμεως που μπορούσε να αποκτήση Έλληνας από 'Οθωμανό. Γράφει και πάλι ή 'Αλεξάνδρα Νούτσου στον Σωτήρη Σταύρου, για ένα Μαναδενδρίτη που ήλπιζε να τής χρησιμεύσει στις υποθέσεις της :

«Αυτός τώρα άδελφέ μου έγινε μεγάλος άνθρωπος, τον είχε ο ρούμελης άφέντης γραμματικόν... και τον έχει μεγαλύτερον εις τα φροσίματά του από τον μακαρίτη άνδρα μου και του είχε έναν υιόν του Νούτσου έκαμε ο 'Αλή Πασάς έναν καιρό έτσι θελα κάμω κι' εγώ έσένα...»²⁵ (1827, 'Ιουνίου 26).

Στην όλη ζωή του 'Αλέξη Νούτσου ως προεστώτος, ένα μελανό ίσως σημείο ύπάρχει μόνον, για το όποιο κάνει λόγο ο Ι. Λαμπρίδης και το όποιο δυστυχώς επβεβαιώνεται από το 'Αρχείο Σταύρου. Λεπτομερέστερα θα άσχοληθούμε με το θέμα όταν θα μιλήσουμε για την περιουσία του Νούτσου. 'Εδώ θ' άρκεσθούμε να πούμε τα εξής :

'Ο Δημ. Κ. Σαϊτόης δια διαθήκης (1802) άφησε την κινητή και άκίνητη περιουσία του ως κληροδότημα υπέρ του Ζαγορίου. Δηλαδή τα έσοδα του κτήματος «Μπουμπλέτικο» και των παραρτημάτων του «Χιρζέστι, Μπουτανέσι, Σινέσι κ.λ.π.» «πάντων έν τη έπαρχία Κυσονοβίου και Πελτών τής Βεσσαραβίας κειμένων» να διατεθούν για την λειτουργία Δημοσίας Σχολής στο Σκαρμένλι. Τα έσοδα δέ των κτημάτων «Ραδοία» και «Δοβροβένη» για την περίθαλψη πτωχών και για άνύπαντρες κοπέλλες²⁶. 'Ο Δ. Σαϊτόης διέθετε και

οπίτι στο 'Ιάσιο, τὸ ὁποῖο ἐπίσης ζήτησε νὰ πωληθῆ γιὰ νὰ κατατεθῆ τὸ ἀντίτιμο μαζί με ὄλα τὰ λοιπὰ ρευστὰ χρήματα ὑπὲρ τοῦ Σκαμνελίου. Ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης του ὠνόμασε τὸν Ἄνδρέα Παύλου, Νικ. Τσιγαρᾶ, Χριστ. Βάντιν καὶ Ἄν. Δ. Καραστάθην, καθὼς καὶ ἄλλους ἐπιτρόπους. Οἱ ἐκτελεστὲς ὅμως τῆς διαθήκης «ἐνέμοντο τὴν ὄντως ἡγεμονικὴν ταύτην περιουσίαν ἐπὶ 15 ὄλα ἔτη, οὐδ' ὀβολὸν εἰς Σκαμνέλιον ἐκπέμποντες. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1817 καταφθάνει εἰς Βεσσαραβίαν ὁ πολὺς ἐκεῖνος Ἀλέξιος Νοῦτσοσ, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐλεοθέτου Χριστοδοῦλου, ὡς καὶ ὁ Φερούλης ἐκ Σκαμνελίου καὶ ὁ Κούτσης ἐκ Τσεπελόβου, γαμβροὶ τοῦ Κ. Σαϊτση ἐπ' ἀδελφαῖς καὶ συνεννοοῦνται μετὰ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης περὶ παντελοῦς καταστροφῆς τῶν διατάξεων τοῦ αἰοδίου ἀνδρός».

«Ἄλλὰ τῶν καταχθονίων τούτων ἐνεργειῶν λαβὼν γινῶσιν ὁ ἐν Μολδαυίᾳ ἔνεκα τῆς ὀργῆς τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ διαμένων ἱερεὺς Δημήτριος Θ. Φλώρος ἐκ Σκαμνελίου, ἀναγγέλλει τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ πάντα ταῦτα καὶ προτρέπει αὐτούς, ἵνα ἀναεχθῶσι πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαυίας Ἀλέξανδρον Μουρούζην καθιστάντες καὶ τὸν Γεώργιον Παπάζογλου, υἱὸν τοῦ ἱερέως τούτου εἰδικὸν καὶ γενικὸν αὐτῶν ἀντιπρόσωπον»²⁷.

Οἱ ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσοσ πῆραν συμβοηθὴ τους τὸν πολυμήχανο Τσεπελοβίτη Ἀναστάσιον Τσολάκην στὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῶν Σκαμνελιῶν. Ὁ Ἄν. Τσολάκης ἦταν σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσοσ Ἀγγελικῆς καὶ εἶχε ἐπιχειρήσεις στῆ Βεσσαραβία. Ὁ Ἀλέξ. Μουρούζης φοβούμενος μήπως ὁ Ἀλέξης Νοῦτσοσ καὶ οἱ ἄλλοι ἀντίδικοι λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς ποὺ εἶχαν «διὰ δωροδοκιῶν ἐπιτύχωσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοῦ σκοποῦ αὐτῶν» ἐφρόντισε νὰ μεταπεισῆ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσοσ καὶ τοὺς συμβοηθοὺς του νὰ παραιτηθοῦν παντὸς κληρονομικοῦ δικαιώματος, παίρνοντας στὴν κατοχὴ τους τὸ μεγαλύτερο κτῆμα.

Στὴν προσπάθειά του ὅμως αὐτὴ ἀπέτυχε διότι ὁ Ἄλ. Νοῦτσοσ καὶ οἱ Φερολο - Κουτσικαῖοι συνεδέοντο με τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης «δι' ἐγγράφων διανομῆς τῆς περιουσίας ταύτης».

«Ἄλλ' εἰ καὶ μεγίστη ὄντως ἦν ἡ ἐπιρροή τῶν φαύλων τούτων ἐκτελεστῶν καὶ ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἀφειδῶς παρὰ τούτων διενέμετο πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθομένου, ἐν τούτοις ἡ φιλογένεια τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας Μιχαὴλ τοῦ Σούτσου διαδεχθέντος τὸν Ἄλ. Μουρούζην, ἡ εὐθύτης τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ Ἰακώβου Ρίζου, Ἰωάννου Σχινᾶ κλπ. κλπ.» καθὼς καὶ οἱ ἐνέργειες πολλῶν ἄλλων, ὡς Γ. Γενναδίου, Νεοφ. Δούκα, Νεοφ. Βάμβα ἐπέτυχαν νὰ ἐκδοθῆ ἀπόφασις «δι' ἧς τὰ παρὰ τῶν ἐλεοφάγων τούτων κατακρατούμενα δίκαια τῆς Σχολῆς καὶ τῶν πτωχῶν ἐν γένει διασωθῶσι καὶ ὅπου δεῖ ἀποδοθῶσιν»²⁸.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ δὲν σταμάτησε ἐκεῖ. Ἐγίναν μετὰ ἀλλεπάλληλες δίκες, στὶς ὁποῖες πῆρε μέρος διεκδικῶντας τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα τοῦ Νοῦτσοσ καὶ ἡ σύζυγος του Ἀλεξάνδρα μετὰ τὸ θάνατό του. Τὰ δικαιώματα αὐτὰ ποὺ ὁ Νοῦτσοσ πῆγε ὁ ἴδιος στῆ Βεσσαραβία νὰ διεκδικήσῃ — καὶ εἶδαμε με ποῖο τρόπο — τὰ προέβαλε προφανῶς ἐν ὀνόματι τῆς πρώτης του γυναίκας Εὐφροσύνης Σαϊτση, κόρης τοῦ Χριστοδοῦλου ποὺ εἶχε πεθάνει ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, στὰ 1810. Ἡ ἴδια ἡ Ἀλεξάνδρα λοιπὸν ἐπεδίωξε νὰ καρπωθῆ ξένη περιουσία, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἄλ. Νοῦτσοσ, ἐρχόμενος σὲ ἀντίθεση πρὸς ὄλους τοὺς πατριῶτες Ζαγορίσιους, ποὺ ἀναφέραμε παρὰ πάνω.

Πιὸ συγκεκριμένα, ἀν ἡ περιουσία τῆς Βεσσαραβίας ἦταν κοινὸ κτῆμα τῶν δύο ἀδελφῶν Σαϊτζῆ, σὲ περίπτωσιν ποὺ ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἦταν ὁ

πεθερός του 'Αλέξη Νούτσου ήθελε να αφήση στὸν τελευταῖο περιουσιακὰ στοιχεῖα, θὰ συνέτασσε σχετικὴ διαθήκη, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔγινε ἀπ' ὅσα ξέ-
ρουμε. 'Απ' ὅσα ὅμως γράφει ὁ Ι. Λαμπρίδης «οἱ ἀδελφοὶ Λ. καὶ Χ. Σαϊτσίδαὶ
διέθεσαν ἅπασαν τὴν κολοσιαίαν αὐτῶν περιουσίαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως ἐκπαι-
δευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων τῆς ἰδιαίτερας τῶν ταύτης πα-
τρίδος...»²⁹.

'Επομένως κανένα δικαίωμα δὲν φαίνεται νὰ εἶχε ὁ 'Αλέξιος Νούτσος
καὶ οἱ Φερολοκουτσαῖοι. 'Επιρροή, «χρυσίον», «ὑψηλὸς» γνωριμίες ἦσαν τὰ
μέσα ποὺ μεταχειρίσθηκαν, καὶ γι' αὐτὸ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ποὺ
γνώριζαν τὰ τῶν κληροδοτημάτων βρέθηκαν ἐναντίοι, ἐνδιαφερόμενοι γιὰ τὸ
ἐκπαιδευτικὸ σχέδιο τοῦ κληροδοτήματος.

'Η ἀλληλογραφία τῆς 'Αλεξάνδρας Νούτσου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Σωτη-
ρίου μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀνδρός της, ἐπιβεβαιώνει ὅλα τὰ παραπάνω³⁰.

Οὔτε ἡ 'Αλεξάνδρα οὔτε κανένας ἄλλος ἐγνώριζε κάτι περὶ τῶν περιφή-
μων αὐτῶν κτημάτων. Ὁ Σωτήριος Σταύρου τὸ 1825 διορίζεται «ἐπίτροπος»
τῆς ἀνηλίκου κόρης τοῦ 'Αλ. Νούτσου 'Ελένης γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώ-
ματά της στὴ Βεσσαραβία. Ὁ Σ. Σταύρου γράφει ἐπανειλημμένα ἐπιστολὰς
σὲ φίλους στὴ Βεσσαραβία, ζητώντας πληροφορίες. Πάμπολλες οἱ ἐπιστολὰς
ποὺ ἀναφέρονται στὸ θέμα. Δὲν θὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη. Παραθέ-
τουμε ἀπλῶς ἀποσπάσματα ποὺ ἀποδεικνύουν ὅσα γράφηκαν παραπάνω:

1. 'Επιστολὴ 'Αλεξάνδρας Νούτσου πρὸς Σωτήριον Σταύρου: (χωρὶς
ἡμερομηνία) «ἤξερε καλὰ ὅτι οἱ Κοτζικαῖοι ἐκεῖνοι ὁποῦ ἐπῆγαν καὶ ἐζάπωσαν τὸ
μούλκι μας καὶ τὸ ἔχον ζαπωμένον ἕως σήμερον, ἔγραψαν ἐδῶ τῆς μητρὸς τῶν καὶ
μερικῶν χωριανῶν, πῶς εἰπῆτε τῆς κυρᾶ 'Αλεξάνδρας ἀπὸ μέρος μας οἱ κραταιό-
τατοι βασιλεῖς Τουρκίας καὶ Ρωσίας μᾶς ἔκαμαν ἐξουσιαστὰς, ὡς συγγενεῖς ὅπου
εἴμεθα καὶ ἀπαιτεῖ τὸ δικαίον μας καὶ αὐτὴ νὰ τραβήσῃ χέρι ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς γράφῃ
ἐδῶ καὶ νὰ μᾶς συγχίξῃ καὶ ἀκόμη νὰ τραβήξῃ χέρι καὶ ἀπὸ τὰ μούλκια τοῦ Σκα-
μνελίου, καὶ ἡμεῖς ἔχομε νὰ τραβήσωμε τὸν Τζολάκη καὶ νὰ τοῦ ζητήσωμε ἐξήντα
χιλιάδες γρόσια διὰ τὸσους χρόνους ὁποῦ τὸ ἔτρωγε...».

Ὁ 'Αν. Τσολάκης εἶχε διορισθῆ ἐπίτροπος τοῦ Νούτσου ἀπὸ τὸ 1818 γιὰ
τὰ κτήματα τῆς Βεσσαραβίας.

2. 'Επιστολὴ Σωτηρίου Σταύρου, μὲ τὴν ὁποία ἐνημερώνει τὴν 'Αλε-
ξάνδρα σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασι τοῦ κτήματος περὶ τὸν 'Ιούνιον τοῦ 1826:

«... Ὅθεν μοι λέγει ὅτι ἡ ὑπόθεσις εἶναι πολύπλοκη καὶ τώρα τὰ ὑποστατικά
εἶναι ὑπὸ σελβέστρο καὶ ὅτι τὰ τρία ὁμοῦ πωλοῦνται ἀπὸ τὴν διοίκησιν διὰ γρόσια
13 χιλιάδες τὸν χρόνον καὶ στέκεται οὕτως ἕως νεωτέρας προσταγῆς τοῦ Σενάτου,
καθὼς καὶ τὸ ἴδιον εἰσόδημα. Ὡστόσο οἱ κοτζικαῖοι κρίνονται μὲ τοὺς φερόλιδες,
καθὼς καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ Σαϊτζῆ ἐβγήκαν μὲ τὴν διαθήκην καὶ ζητοῦν ὅλας τὰς
κληρονομίας καὶ ἄλλα παρόμοια. Ὅθεν ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ἐξάνηξα ἀπὸ τὰ γράμματα
τοῦ Τζολάκη ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Μπαμπαλιάρη καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Βαρῶ-
νου Μουστταντζᾶ ὁλοτελῶς δὲν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μακαρίτης ἄφησεν κληρονομίαν,
ὅθεν ἐσυσκέφθην καὶ μὲ ἄλλους καὶ εἶναι ἀνάγκη κατεπεύγουσα νὰ γράψωμεν εἰς
φίλον διὰ νὰ λάβωμεν ἀπὸ τὸ ἐκεῖ κριτήριο ὅλα τὰ ἀναγκαῖα δοκουμένα, καθὼς
καὶ τὴν ἀπόφασιν ὅπου ἔγινεν εἰς τοὺς 1818 ὁποῦ ἐδόθη νὰ ἐξουσιασθῆ ἀπὸ τὸν
Μακαρίτην...»³¹.

3. 'Επιστολὴ τοῦ Σ. Σταύρου πρὸς τὸν Γαβριὴλ Νικολάου Χατζίγλου

εἰς Κιονόβι, ὁ ὁποῖος ὠρίσθηκε Ἐπίτροπος τῆς κληρονομίας Νούτσου. Τοῦτον ὁ Σταύρου ἐνημερώνει σχετικῶς μὲ τὰ μούλκια τοῦ Ἄλ. Νούτσου. Ταῦτα καὶ κατονομάζει: «Τὸ Μπουμπλέτικο μὲ ὀσπίτια 35... τὸ ραδόϊ μὲ ὀσπίτια 50». Καὶ περαιτέρω: «...καὶ νὰ ζητήσετε νὰ σᾶς δοθῇ τακτικῶς τὸ ἀντίγραφον ἀποφάσεως τοῦ Κριτηρίου δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ ἄνω σημειωθέντα χωρία ἀπαρθενεύοντα τῆς περιουσίας Σαϊτζῆ, ἐδόθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μακαρίτου Ἄλεξιου Ἰωαννουτζίου...»³².

Καμμιά ἀμφιβολία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουμε ὅτι τὰ τρία μούλκια ποῦ μνημονεύει ὁ Σ. Σταύρου στὴν τελευταία ἐπιστολὴ — δυὸ ἀπ' αὐτὰ ταυτίζονται μὲ δυὸ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ποῦ ἀναφέρει ὁ Ι. Λαμπρίδης ἀνωτέρω, τὰ «Μπουμπλέτικο» καὶ «Ραδόϊα» — ἀνήκαν στὴν κληρονομία Σαϊτζῆ καὶ δὲν ἦταν μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας. Μόλις τὸ 1817 ἀφοῦ δυὸ χρόνια νωρίτερα, τὸ 1815 οἱ Φερολοκουτοικαῖοι εἶχαν ἐπιτύχει νὰ ἐξουσιάσουν μέρος τῶν κτημάτων, πῆγε ὁ ἴδιος στὴν Βεσοαραβία γιὰ νὰ ἐπιδιώξῃ ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς σκοπούς του καὶ τῷ 1818 ἐπέτυχε καὶ ἔκδοση εὐνοϊκῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως.

Τὰ κτήματα αὐτὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ προσοδοφόρα καὶ τὰ ἔσοδά τους, ἂν εἶχε γίνῃ σεβαστὴ ἢ θέλησις τῶν ἀδελφῶν Σαϊτζῆ, θὰ ἦσαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ἢ τόσο ποθητὴ γενικὴ τοῦ Ζαγορίου Σχολή, ὅπως τὴν ὀραματιζόταν πολλοὶ Ζαγορίσιοι.

Ἀπὸ τὴν Εὐφροσύνη Σαϊτζῆ δὲν γνωρίζομε, ἂν ὁ Ἄλ. Νούτσος εἶχε κόρη ὀνομαζομένη «Ρούσω», οὔτε ἂν ἡ κόρη αὐτὴ πέθανε στὰ 1822. Ἐπιστολὴ τῆς Νούτζοβας, μητέρας τοῦ Ἀλέξη, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1822, στὴν ὁποία διηγεῖται τὰ βάσανα ποῦ πέρασε ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, δὲν ἀναφέρει καθόλου τὴν ἐγγονὴ αὐτῆ, πρᾶγμα περίεργο, ἂν εἶχε πεθάνῃ τὸν ἴδιο χρόνο. Νὰ ζοῦσε βέβαια τότε ἀποκλείεται, γιὰτὶ ἡ Νούτζοβα θὰ διεκδικοῦσε τὰ δικαιώματα τῆς ἐγγονῆς της, ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιουσίαν τοῦ γιοῦ της στὴν Λευκάδα. Γνωρίζομε μόνο μία κόρη τοῦ Νούτσου, τὴν «Λούσω», (ὑποκοριστικὸ τῆς Ἑλένης), ἀπὸ τὸ δεύτερο γάμου του. Πιθανῶς ὅμως στὸ συμπέρασμα αὐτὸ νὰ μᾶς ὀδηγεῖ ἡ ἀγνοία περισσοτέρων οἰκογενειακῶν στοιχείων τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Τσολάκη, ὁ Ἄλ. Νούτσος εἶχε δύο ἀκόμα ἀδελφές. Τὴν Σωσάννα καὶ τὴν Χρυσή. Στὴν τελευταία, ἀναφέρεται μπουγιουρδὶ τοῦ Ὁμῆρ Πασᾶ ὀνομαστικῶς.

Ἡ Ἀνθίτσα Κονεμένου ποῦ εἶχε ἐνοικιάσει σπίτι στὴν Λευκάδα γιὰ νὰ διαφυλάττῃ καὶ συντηρῇ κατ' ἐντολὴ τοῦ ἰδίου Νούτσου τὴν κινητὴ περιουσίαν ποῦ εἶχε ὁ ἴδιος φυγαδεύσει στὴν ἀρχὴ τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ σουλτανικῆς ὀργῆς, δὲν ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Νούτσου καὶ σύζυγος τοῦ Ἀνδρέα Κονεμένου, ἀλλὰ ἀδελφὴ τοῦ τελευταίου, καθὼς καὶ τοῦ Σπυρίδωνα, ποῦ ἦσαν «πιστικοὶ» τοῦ Νούτσου καὶ ἀπὸ χρόνια στὴν ὑπηρεσίαν του. Σαφῶς προκύπτει τοῦτο ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Σταύρου.

Στὴν ἔκθεση ποῦ ἔγραψαν οἱ Κονεμένοι, διηγούμενοι ὅλη τὴν ἱστορίαν τῆς μεταφορᾶς, γράφουν:

«Ὁ κύριος Ἀλέξης εἶχε διορίσει τὴν ἀδελφὴν τῶν Κονεμένων Ἀνθίτσα δίδοντας καὶ τὰ κλειδιά...»

Καὶ σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τῆς 18ης Μαρτίου 1821 τοῦ Ἀνδρέα Κονεμένου:

«Καὶ ὀρκίσθηκα ὅτι δὲν ἔχομε τίποτε ἀπὸ τὸ πρᾶγμα σου οὔτε μᾶς ἔδωσες τίποτε, ἀλλὰ τὸ ἔστειλες μιᾶς ἀδελφῆς μας, ἡ ὁποία εἶναι ὑπανδρεμένη εἰς Ἁγία Μαῦρα».

Μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς κλείνουμε τὴν πρώτη φάση ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁλέξη Νούτσου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Ἁν. Γούδα Νούτσος Τ. ΣΤ΄.
2. Κ. Βαρζώκα, Ἁλ. Νούτσος, Κεφ. Γ΄.
3. G. Remerand: « Ali de Tébélin ».
4. H. Holland, « Travels in the Ionian Isles, Albania . . . », σ. 225.
5. T. S. Hughes: « Travels in Siciely greece and Albania » Τόμος 2 Κεφ. 11, σελ. 30.
6. Αὐτόθι Τόμος 2 Κεφ. III, σελ. 64.
7. Ι. Λαμπρίδου «Ἡπειρ. Μελετήματα» - Ζαγοριακά, Τεῦχος 9.
8. T.S. Hughes, Τόμος 2, Κεφ. IV, σ. 88.
9. Αὐτόθι, Τόμος II, Κεφ. III, σ. 56.
10. Ibrahim Manzour Effendi: « Mémoires sur la grèce ».
11. Ἀρχεῖον Ἁλεξίου Νούτσου - Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.
12. Ἀρχεῖον Ἁλεξίου Νούτσου.
13. Αὐτόθι.
14. Κ. Βαρζώκα - Ἁλέξιος Νούτσος.
15. Ἁν. Γούδα, Τόμος ΣΤ΄, Ἁλέξιος Νούτσος.
16. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Μελετήματα, Ἁλῆ Πασᾶς.
17. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Μελετήματα, Ζαγοριακά, Τεῦχος 9ον, 2.
18. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Μελετήματα, Τεῦχος 8ον, Ζαγοριακὰ Διοικητικὰ.
19. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Μελετήματα, Ζαγοριακά, Τεῦχος 9ον.
20. Αὐτόθι.
21. G. Remerand, σελίς 102.
22. T. S. Hughes, Τόμος 2, Κεφ. 8, σελίς 220.
23. T. S. Hughes, Τόμος 2, Κεφ. III, σ. 53—54.
24. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Μελετήματα, Τεῦχος 3ον, σ. 73.
25. Ἀρχ. Ἁλεξίου Νούτσου.
26. Ι. Λαμπρίδου - Ἡπ. Ἀγαθοεργήματα, Τόμ. Α΄ Κεφ. Β΄. Κληροδοσία σ. 119—120.
27. Ι. Λαμπρίδου - Αὐτόθι.
28. Αὐτόθι.
29. Ι. Λαμπρίδου - Ζαγοριακά, Μέρος 3ον, Εὐεργεσία, σελίς 88.
30. Ἀρχεῖον Ἁλ. Νούτσου, Ἐθν. Βιβλιοθήκη.
31. Ἀρχεῖον Σταύρου, Κώδιξ 19.
32. Ἀρχεῖον Σταύρου, Κώδιξ 19.

Συνεχίζεται

Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΗΣ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ (ἢ: ΜΥΡΤΑΡΙ) ΤΗΣ ΒΟΝΙΤΣΑΣ

α. — Γενικά

Οἱ φάκελοι τοῦ κλάδου «Μοναστηριακὰ» τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, ἀποτελοῦν πηγὴ μελέτης καὶ ἱστορικῶν εἰδήσεων γιὰ τὰ μοναστήρια ἐνδὸς μεγάλου τμήματος τῆς χώρας μας¹. Καὶ εἶναι βέβαια τὸ περιεχόμενο τῶν φακέλων αὐτῶν κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδὸν νεώτερο, ἀναγόμενο στὸ μεταγενέστερο, τὸ μεταπελευθερωτικὸ χρονικὸ τῶν μοναστηριῶν καὶ περιοριζόμενο σὲ οἰκονομικοπεριουσιακὰ ζητήματα: καθορισμοὺς δηλαδὴ τῶν ὀρίων καὶ ἀκινήτων κτημάτων τους, ποὺ ἢ βουλιμία τῶν περιοίκων τὰ εἶχε καταπλακώσει κατὰ τὴν ἀνώμαλη περίοδο τοῦ Ἀγώνα, ἐξοφλήσεις δανειστικῶν ὁμολογιῶν ὀφειλετῶν δανειοθέντων ἀπὸ τὰ μοναστήρια κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, ἐνοικιάσεις κτημάτων καὶ δημοπρασίες διάφορες κ.ἄ. ὅμως ὄχι σπάνια ὁ ἀναδιφητὴς τῶν φακέλων αὐτῶν δοκιμάζει τὴν εὐχάριστη ἔκπληξη νὰ σταματᾷ μπρὸς σὲ παλαιότερα ἔγγραφα ἱστορικῆς πράγματι σημασίας, ποὺ ἀποζημιώνουν τὸ ἀνιαρὸ ἄλλως ξεφύλλισμα τῶν φακέλων μὲ τὸ πεζὸ καὶ μονότονο, ὄλο γιὰ χρηματικὰς διεκδικήσεις, περιεχόμενο τῶν ἐγγράφων τους.

Ἐνα τέτοιο συμβαίνει μὲ δύο φακέλους τῶν Μοναστηριακῶν τῶν ΓΑΚ, οἱ ὁποῖοι προσφέρουν ἀρχειακὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ διαλυμένο τώρα Ἀκαρνανικὸ, παρὰ τὴ Βόνιτσα, μοναστήρι τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας Ἀ γ ί α Π α ρ α σ κ ε υ ῆ ἢ Μ υ ρ τ ᾶ ρ ι. Πρόκειται γιὰ δύο ἱερὰ κεμήλια, ποὺ βρέθηκαν σ' αὐτὸ κατὰ τὸν χρόνο τῆς διαλύσεώς του καὶ μᾶς πληροφορεῖ ἀρκετὰ γι' αὐτὰ ὁ φάκελος 117 (Γενικὰ Μοναστηριακὰ. Νομὸς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας), ἐνῶ γιὰ δύο βεζυρικὰς ὑπὲρ τοῦ μοναστηριοῦ διαταγὰς ὁ φάκελος 158 (Μοναστηριακὰ, Ἀγία Παρασκευὴ ἢ Μυρτάρι, μονὴ Ἐπαρχίας Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου, Δήμου Ἀνακτορίου).

Ἀκαρνανικὴ βέβαια εἶναι ἡ ἀρχειακὴ αὐτὴ πηγὴ, ὅμως ἡ ἀναφορά της καὶ σὲ πράγματα τῆς γειτονικῆς Ἠ π ε ῖ ρ ο υ, τὸν χῶρο τῆς ὁποίας ἔχουν κυρίως τάξει γιὰ σκοπὸ διερεύνησης οἱ σελίδες τοῦτες, δὲν εἶναι μικρὴ. Ἔτσι καὶ ἡ ἀνακοίνωσή μας αὐτὴ δικαιούται νὰ διεκδικήσῃ τὴ φιλοξενία της στὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία».

β. — Δύο χειρόγραφα Εὐαγγέλια

Δύο χειρόγραφα ἐπὶ βαμβακίνου χάρτου Εὐαγγέλια, ποὺ περιέχουν τὶς ἀναγνωσκόμαστε στὴν Ἐκκλησίᾳ εὐαγγελικὰς περικοπὰς, εἶναι τὰ πρῶτα. Οἱ ἀρχειακὰς πληροφορίες τοῦ φακέλου 117 γι' αὐτὰ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Κ. Α. Δ ι α μ ᾶ ν τ η, Τὰ περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, ἀρ. 11, Ἀθήναι 1972, σσ. 312—371.

1. Στο πρώτο, μήκους 0,28 και πλάτος 0,21, γραμμένο κατά την 15η Έκτονταετηρίδα, συγκείμενο από 395 φύλλα και με δύο εικόνες του Ευαγγελιστού 'Ιωάννη, από τις οποίες η πρώτη άχρωμάτιστη και η δεύτερη έγχρωμη, άπαντάται στο φύλλο 3β τούτο τὸ σημείωμα:

« + Έχειροτονήθη ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Ναυπάκτου κύρις Θεοδώσιος μηνί σεπτεμβρίῳ κς' (=26) τοῦ ἁγίου 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου ἡμέρα Κυριακή τοῦ shξ' (=1452) ἔτους τῆς νῦν τρεχούσης 'Ινδικτιῶνος ε'. ἡλίου κύκλους ἐπέχοντος νε' (=55) καὶ σελήνης ι' (=10)».

Καὶ στὸ φύλλο 4α τὸ ἐξῆς:

« + Έκμηθή ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Ναυπάκτου κύρις Μαρτύριος ἐπὶ ἔτους ζπιε' (=1437), 'Ινδικτιῶνος ιε' (=15), μηνί Φεβρουαρίῳ ιδ' (=14), ἡμέρα ε', ὥρα ἕκτη τῆς ἡμέρας».

Κι ἀμέσως παρακάτω τρίτο σημείωμα:

« + ἐκομήθη δὲ καὶ ὁ τούτου ὑποτακτικὸς καὶ ἡγούμενος τῆς Θεοτόκου τῆς Κορακονησαίας² καὶ πατὴρ ἡμῶν κύρις Γερόντιος μηνί 'Ιουλίῳ ἐνδεκάτῃ τοῦ ςθξε' (=1457) ἔτους τῆς νῦν τρεχούσης 'Ινδικτιῶνος ι' (=10), τοῦ ἡλίου κύκλους ἐπέχοντος κα' (=21) καὶ τῆς σελήνης ἐνδέκατον, ἡμέρα β', ὥρα ζ' ταύτης».

2. Στο ἄλλο Ευαγγέλιο, μήκους 0,27 καὶ πλάτους 0,21, γραμμένο καλλιτεχνικώτατα κατὰ τὸ ἔτος 1536 κατ' ἀπομίμηση γραφῆς παλαιότερης, συγκείμενο ἀπὸ 369 φύλλα με τὶς αὐτές, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο, περικοπὲς καὶ τοῦτο, άπαντάται στὸ προτελευταίῳ φύλλο του, τὸ ἐξῆς βιβλιογραφικὸ σημείωμα:

«Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος 'Ιωάννου ἱερέως, τοῦ κατὰ κόσμον Εὐλόγημένου καὶ Οἰκονόμου Ἄρτης. Έπελειώθη ἐν τῷ ςιδ' (=1536) ἔτει, ἐν μηνί Ἀπριλίῳ 'Ινδικτιῶνος Θ'. — + οἱ δὲ ετερχόμενοι ταῦτη τῇ βίβλῳ εὔχεσθαι κάμοῦ τοῦ γεγραφῶτος πάντες, ὅπως Θεὸν ἴλεων εὔρομι τότε ἐν τῇ φοβερᾷ καὶ ἀδεκάστῳ κρίσει».

Καὶ στὸ ἐπόμενο φύλλο τούτη ἡ ἐνθύμησις:

«Έν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ, αχο' (=1670), τὸν μῆνα 'Οκτώβριον ἦλθεν ὁ Εὐγένιος ἱερομόναχος ἀπὸ τοὺς Κωσταζέους εἰς τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Κορακονησαίαν καὶ ἀνήγειρεν αὐτὴν καὶ ἔκτισε τὰ κελλία καὶ ἐσυμμάζωξε μοναχοὺς καὶ ἱερομόναχους· τὸ αὐτὸ ἔτος ἔκαμε καὶ τὴν Φανερωμένην μετόχιον εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπου κείται ἄνωθεν τοῦ 'Ορφονί... (δρ)ους».

2. Κ. Σ. Κ ὠ ν σ τ α, Ἄρχεϊακὰ τῆς Παναγίας τῆς Κορακονησίας, «Ἡπειρωτικὴ Ἐστία», 13 (1964), σσ. 577—586. - Α. Κ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀμβροαικοῦ μονῆ Παναγίας τῆς Κορακονησίας, «Ἄρχεϊον Βυζ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος», ΙΑ (1969), τχ. 1, σσ. 1—50. Στὰ δύο αὐτὰ δημοσιεύματα σημειώνεται ἀρκετὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴν Κορακονησία.

γ. — Τὰ Εὐαγγέλια σὲ μιὰ ἐπίσημη ἀλληλογραφία

Καὶ τὰ δύο αὐτὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴ διάλυση τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, στάλθηκαν ἀπὸ τὴ Μητρόπολη τῆς Αἰτωλοακαρνανίας στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως κι αὐτό, ἐν συνεχείᾳ, τὰ διηύθυνε γιὰ νὰ κατατεθοῦν σ' αὐτή, στὴ Δημόσια καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος Βιβλιοθήκη μὲ τὸ ἐξῆς ἔγγραφο της, ὅπου ἐπιχειρεῖται καὶ μιὰ στοιχειώδης περιγραφή τῶν χειρογράφων :

«Ἀριθ. 2773

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1848

Πρὸς

τὸν Ἐφορον τῆς Δημοσίας καὶ τῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βιβλιοθήκης

«Ἀποστολῇ δύο χειρογράφων βιβλίων»

Πέμποντες πρὸς Ὑμᾶς μὲ τὸν φέροντα τὸ παρὸν κτήτορα δύο χειρόγραφα ἐκ χαρτίου Εὐαγγέλια, ὧν τὸ μὲν ἀρχεται ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι μὲ κεφαλαῖα διὰ κινναβάρεος γράμματα οὕτως: «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ Εὐαγγελίων τῶν Σαββατοκυριακῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ καὶ τὸ μηνολόγιον» καὶ λήγει μὲ κοινὰ ἐκ κινναβάρεος ἐπίσης γράμματα εἰς τὴν προτελευταίαν σελίδα ὡς ἐφεξῆς: «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Ἰωάννου ἱερέως τοῦ κατὰ κόσμον Εὐλογημένου καὶ Οἰκονόμου Ἄρτης. Ἐτελειώθη ἐν τῷ ζυμῷ ἔτει, ἐν μηνί Ἀπριλίῳ, Ἰνδικτιῶνος Θ. + οἱ δὲ μετερχόμενοι ταύτῃ τῇ βίβλῳ εὐχεσθαι ἀμοῦ τοῦ γεγραφῶτος πάντες, ὅπως Θεὸν ἴλεων εὕροισι ἐν τῇ φοβερᾷ καὶ ἀδεκάστῳ κρίσει» εἰς δὲ τὸ τελευταῖον φύλλον ὑπάρχει σημειώσεις τοῦ ἔτους, ἀρχοῦ (=1670) καὶ μηνὸς Ὀκτωβρίου, ὅτε Εὐγένιός τις ἀνήγειρε τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Κορακονησίαν.

Εἰς δὲ τὸ ἕτερον χειρόγραφον ὑπάρχει ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ σχεδιογράφημα τῆς εἰκόνης τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὑπαγορευόντος εἰς τὸν μαθητὴν του τὸ Εὐαγγέλιον. Ἔτα δὲ εἰς τὰς δύο ἀμέσως ἐπομένους σελίδας σημειώματα τῶν ἐποχῶν τῆς χειροτονίας μὲν Θεοδοσίου (σϷξ' = 1452), τῆς ἀποβιώσεως δὲ Μαρτυρίου, ἀμφοτέρων Ἀρχιερέων Ναυπάκτου, καὶ τῆς τελευτῆς Γεροντίου ἡγουμένου τῆς Κορακονησίας καὶ Γαβριὴλ Ραπτοπούλου Οἰκονόμου τοῦ Μυρταρίου (αηλβ' = 1792). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο καταλήγει μὲ τὴν περικοπὴν τοῦ εἰς κοιμηθέντας Εὐαγγελίου.

Κατὰ τὴν πληροφορίαν τῆς ἐν Μεσολογίῳ Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς ἀμφοτέρα τὰ εἰρημένα χειρόγραφα ἀνήκον εἰς τὸ ἐν Ἀκαρνανίᾳ διαλυθὲν μονῆριον τοῦ Μυρταρίου. Ἀποστέλλονται δὲ νῦν πρὸς Ὑμᾶς, ὅπως κατατεθῶσιν εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην καὶ ἀξιούμεν ἵνα εἰδοποιήσητε ἡμᾶς ἐν καιρῷ περὶ τῆς παραλαβῆς.

Ὁ Ὑπουργὸς

Λρόσος Μανσόλας

Δ. Ζ. Μάμονκας».

Τέλος ὁ Ἐφορος τῆς Βιβλιοθήκης Γεώργιος Κ. Τυπάλδος ἐγνώρισε στὸ Ὑπουργεῖο τὴ λήψη τῶν δύο χειρογράφων, ἐπαναλαβαίνοντας κι αὐτὸς τὴν κατὰ τὸ παραπάνω ὑπουργικὸ ἔγγραφο περιγραφή τους μὲ τὸ ἐξῆς δικό του :

«Αριθ. 251

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1848

Ἡ Ἐφορία τῆς Δημοσίας καὶ τῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος

Βιβλιοθήκης

Πρὸς

τὸ Σ(εβαστὸν) Ἐπιτελεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας

Ἐκπαιδεύσεως

Ἡ Ἐφορία αὕτη ἔλαβε μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2773 ἐγγράφου τοῦ Σ(εβαστοῦ) Ἐπιτελεῖου τὰ δύο χειρόγραφα ἐκ χαρτίου Εὐαγγέλια, ὧν τὸ μὲν ἀρχεται ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι μὲ κεφαλαῖα διὰ κινναβάρους γράμματα οὕτως: «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίων τῶν Σαββατοκυριακῶν τοῦ ὄλου ἐνιουτοῦ καὶ τὸ μηνολόγιον» καὶ λήγει μὲ κοινὰ ἐκ κινναβάρους ἐπίσης γράμματα εἰς τὴν προτελευταίαν σελίδα ὡς ἑξῆς: «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Ἰωάννου ἱερέως τοῦ κατὰ κόσμον Εὐλογημένου καὶ Οἰκονόμου Ἄρτης· ἐτελειώθη ἐν τῷ ζυδ' (=1536) ἔτει, ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ, Ἰνδικτιῶνος Θ'. + οἱ δὲ μετερχόμενοι ταύτῃ τῇ βίβλῳ εὐχέσθαι κάμου τοῦ γεγραφῶτος πάντες, ὅπως Θεὸν ἕλωεν εὖρομι τότε ἐν τῇ φροβεῶ καὶ ἀδεκάτω κρίσει». Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον φύλλον ὑπάρχει σημείωσις τοῦ ἔτους, ἀρχο' (=1670) καὶ μηνὸς Ὀκτωβρίου, ὅτε Εὐγένιός τις ἀνήγειρε τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Κορακονησίαν.

Εἰς δὲ τὸ ἕτερον χειρόγραφον ὑπάρχει ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ σχεδιογράφημα τῆς εἰκόνης τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὑπαγορευόντος εἰς τὸν μαθητὴν του τὸ Εὐαγγέλιον· εἶτα εἰς τὰς δύο ἀμέσως σελίδα σημειώματα τῶν ἐποχῶν τῆς χειροτονίας μὲν Θεοδοσίου (ϷΞ' = 1452), τῆς ἀποβιώσεως δὲ Μαρτυρίου, ἀμφοτέρων Ἀρχιερέων Ναυπάκτου, καὶ τῆς τελευτῆς Γεροντίου ἡγουμένου τῆς Κορακονησίας καὶ Γαβριὴλ Ραπτοπούλου Οἰκονόμου τοῦ Μυρταρίου (αγῆβ = 1792). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο καταλήγει μὲ τὴν περικοπὴν τοῦ εἰς κ ο ι μ η θ έ ν τ α ς Εὐαγγελίου. Εἰδοποιῶν τὸ Σ(εβαστὸν) Ἐπιτελεῖον περὶ τῆς παραλαβῆς τῶν ἄνω δύο χειρογράφων εἰμὶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Ὁ εὐπειθέστατος Ἐφορος

Γεώργιος Κ. Τυπάλδος»

Τὰ δύο χειρόγραφα ἐξακολουθοῦν ἀπὸ τοῦ 1848, πὸν κατατέθηκαν στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ὡς σήμερα νὰ βρίσκονται στὸ Τμῆμα Χειρογράφων τῆς, καταχωρισμένα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 194 καὶ 195· ἐκεῖ τὰ εἶδε καὶ τὰ μνημόνευσε παλαιότερα ἕνας ἐρευνητῆς³ κι ἐκεῖ τὰ ἀναζήτησε καὶ τὰ φυλλομέτρησε τελευταῖα καὶ ὁ ὑπογραφόμενος.

Ἄν αὐτὰ εἶναι προσιτὰ στοὺς ἐρευνητῆς, παραμένει ὅμως ἄγνωστος εὐρύτερα ὁ τόπος προσελεύσεώς τους, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παραπάνω ἐπίσημη ἀλληλογραφία πὸν μνημονεύει ρητὰ ὅτι «ἀμφότερα τὰ εἰρημένα χειρόγραφα ἀνήκον εἰς τὸ ἐν Ἀκαρνανίᾳ διαλυθὲν μονύδριον τοῦ Μυρταρίου», εἶναι ἡ διαλυμένη μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἢ Μυρτάρι τῆς Βόνιτσας.

3. Ἰ. Σ α κ ε λ λ ῖ ω ν ο ς, Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892, σσ. 36—37.

δ. — Δύο Βεζυρικές διαταγές ὑπὲρ τοῦ μοναστηριοῦ

Αὐτὲς μᾶς τὶς προσφέρει ὁ 158 Μοναστηριακὸς φάκελος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ ὁποία εἶχε γνωρίσει τὴν προστασία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ποῦ εἶχε καταλάβει τὴ Βόνιτσα στὶς 12 Ὀκτωβρίου 1798 καὶ ἔκοιτε ἐπεδίωξε τὴν κατάληψη καὶ ὁλόκληρης τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Μὲ δύο Βεζυρικὰ «μπουγιουρντιὰ» διακήρυξε τὸ ἀπαρτῆσθαι τῶν κτηματικῶν ὀρίων τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ ἄγνωστα αὐτὰ ἔγγραφα τοῦ 1812 καὶ τοῦ 1813, στὰ ὁποία ἔχει ἀποτυπωθῆ ἡ τραχεῖα φρασεολογία τοῦ φοβεροῦ τυράννου, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

1ον

Βεζύρ Ἀλῆ πασιας

(Τζίφρα τουρκική, ὑπογραφή τοῦ Ἀλῆ)

Ἀπὸ τὸν Ὑψηλότατον

Πρὸς ἐσᾶς Βλάχοι, ὅπου εἶστε στὸ φράγκικο σύνορον τῆς Βόνιτζας, σᾶς φανερώνω ὅτι νὰ τραθήσετε πάραυτα χέρι ἀπὸ τὸ σύνορον τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου πιθαμὴ νὰ μὴ ἴγγιξετε ἀπέδω καὶ μπροστά, ὅτι σᾶς τρώγει τὸ φίδι στὴν καρδιάν, καὶ νὰ πορεύεστε εὐμορφα μὲ τοὺς Βονιτζάνους, ὅτι ντζεβάπι δὲν ἔχετε νὰ μοῦ δώσετε.

Ἐξ ἀποφάσεως

12 Δεκεμβρίου

1812

Πρόβεζα

2ον

Ἐγὼ ὁ Βεζύρ Ἀλῆ πασιας

(Τζίφρα τουρκική, ὑπογραφή τοῦ Ἀλῆ)

Δίνω τὸ μπουγιουρτί μου τοῦ ἐδικοῦ μου σκλάβου γούμενου ἀπὸ μαναστήρι Μυρτάρι ὅτι τὸ ὅσον τόπον ὀρίζει τὸ μαναστήρι μετὰ τὰ συνόρητά του, ὅπου ἔχει, νὰ μὴν ἤθελε τοῦ χαριστήσαι κανέναν γερ... Βλάχος γερὰ ἄλλος κανέναν ὅπου νὰ ἔχουν πράματα νὰ μὴν ἤθελε πατήσουν εἰς τὸ σύνορο τοῦ μοναστηριοῦ νὰ βοσκῆσουν ὅτι τζεβάπι δὲν μοῦ δίδουν, ἂν ἴσως καὶ οἱ καλεγεῖροι μοῦ ἔρθουν κλάψα ὀπίσω. Καὶ ἐσεῖς βεκίληδες ἐδικοί μου ὅπου εὐρίσχετε εἰς Βόνιτζαν νὰ τοὺς κάνετε μουσαατέν ὅτι εἶναι σκλάβοι ἐδικοί μου ξεχωριστά· καθὼς σᾶς γράφω νὰ ἀκολουθήσετε.

Ἐξ ἀποφάσεως

1813

Ἰουνίου 4

Ἰωάννινα

ε. — Δεξιλόγιο διαταγῶν

τζεβάπι (τουρκ. cenar) = ἀπόκριση (ἔγγρ. 1 καὶ 2).

μπουγιουρντι (τουρκ. buyurdi) = βεζυρική διαταγὴ (ἔγγρ. 2).

χαριστάω καὶ - ἴζω (τουρκ. karismak) = ἀναμειγνύομαι (ἔγγρ. 2).

βεκίλης, (vekil) = ἀντιπρόσωπος (ἔγγρ. 2).

μουσαατές (müsaade) = ἄδεια, βοήθεια, προστασία (ἔγγρ. 2).

ΦΡΑΝΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΜΟΝΚΑΝΤΑ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἴσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Ἡ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΑΓΩΝΕΖΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Χ Χ Χ

Κάνουν συμβούλιο οἱ δικοὶ μας. Ἐκλέγεται ὁ Μπερεγγκερ ντέ Ἰ'Εντένσα, ὄχι σὰν καλλίτερος, ἀλλὰ σὰν ἰσχυρότερος.

Ἐπῆρξαν ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Καλλίπολης διάφορες γνώμεις γιὰ τὸν τρόπο πὸς θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὸν πόλεμο. Καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε οἱ κυριώτερες κεφαλὲς νὰ συγκεντρωθοῦν νὰ συνεδριάσουν γιὰ νὰ πάρουν κάποια ἀπόφαση. Ὁ Μπερεγγκερ ντέ Ἰ'Εντένσα, εἶπε: «Ναί, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ρώμη ἀνδρῶν πὸς γεννήθηκαν ὅπως ἐμεῖς, φίλοι καὶ σύντροφοι, ἂν σὲ κάποια ἐπιχείρηση καὶ κακοτυχία θὰ μπορούσε νὰ ὑποκύψῃ, αὐτὴ θὰ ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία τούτη πὸς σήμερα ὑποφέρουμε ὄντας ἡ μεγαλύτερη καὶ ἡ σκληρότερη ἀπὸ ὅσες ἡ ἀνθρώπινη ἀστάθεια μπορεῖ νὰ πλήξῃ τοὺς θνητοὺς, ἀφοῦ μᾶς καταδιώκουν, μᾶς κακοποιοῦν καὶ μᾶς σκοτώνουν αὐτοὶ πὸς θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς συντρέχουν καὶ νὰ μᾶς ὑπερασπίζονται.

Σὲ τί χρησίμευσαν οἱ νίκες, τόσο αἷμα χυμένο, τόσες ἐπαρχίες κυριευμένες ἂν τὴν ὥρα πὸς προσμέναμε τὴ δίκαιη ἀνταμοιβὴ πὸς ὀφειλόταν σὲ τόσες ὑπηρεσίες, μὲ βάρβαρη ἀγριότητα συμβαίνει σὲ βάρος μας αὐτὸ πὸς βλέπουμε καὶ πὸς δύσκολα τὸ πιστεύουμε; Κρίνω γιὰ τυχερότερος τοὺς συμπολεμιστὰς μας πὸς σκοτώθηκαν χωρὶς νὰ νοιώσουν τὴν προσβολή, ἀπὸ μᾶς πὸς θὰ καθοῦμε μὲ τόσο ζωντανὴ θλίψη, γιὰτὶ ἂν δὲν πάρουμε ἰκανοποίηση γιὰ τίς τόσες προσβολὰς καὶ ἀποσυρθοῦμε στὴν πατρίδα, θὰ εἶναι ἀνάξιο τοῦτο, τοῦ ὀνόματός μας καὶ τῆς φήμης, πὸς τόσα χρόνια διειρηθήκαμε. Οὔτε συγγενεῖς, οὔτε φίλοι θὰ μᾶς δεχθοῦν στὴν πατρίδα, οὔτε αὐτὴ θὰ μᾶς ἀναγνωρίσῃ γιὰ παιδιὰ τῆς, ἂν γιὰ τοὺς ἄδικα σκοτωμένους συντρόφους μας δὲν προσπαθήσουμε νὰ πάρουμε ἐκδίκηση καὶ νὰ σθῆσουμε μὲ αἷμα ἐχθρικό τὴν ἀτίμησή μας. Οἱ λίγες δυνάμεις πὸς μᾶς ἀπομένουν, ἀναφτερωμένες ἀπὸ τὴν προσβολή, θὰ μπορούσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν μεγαλύτερη δύναμη κι' ἀκόμη περισσότερο νὰ εὐνοηθοῦν ἀπὸ τὸ δίκαιο πὸς ξεκάθαρα εἶναι μὲ τὸ μέρος μας. Τὸ ἀνίκητο πνεῦμα σας στὶς δυσχέρειες ἀνακτᾷ ἀνδρεία καὶ στὸν μεγαλύτερο κίνδυνο μεγαλύτερη ρώμη. Ἡ Ἀσία λυτρώθηκε ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Τούρκων ἐξ αἰτίας τῶν ὀπλων μας. Ἡ ὑπόληψίς μας καὶ ἡ φήμη μας πρέπει ἐπίσης νὰ λυτρωθῇ μὲ αὐτά. Καὶ ἂν ἡ Ἑλλάδα θαυμάζῃ τίς τόσες νίκες, σήμερα θὰ νοιώσῃ τὴν ὀρμὴ τῶν σπαθῶν σας πὸς δὲν σκέφτηκε νὰ διατηρήσῃ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς καὶ τὴν ὑπεράσπισί τῆς. Ὅλοι θὰ πρέπει νὰ μᾶς θεωροῦν χαμένους ἢ τοῦλάχιστον πὸς ἀποπλέουμε γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὴ Σικελία μὲ τὰ πλοῖα καὶ τίς γαλέρες πὸς μᾶς ἀπομένουν. Ἄλλὰ ἡ καταστροφὴ τους θὰ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 495.

διαλύση τὴν πλάνη τους γιατί οὔτε οἱ ψυχές μας δειλίασαν, οὔτε ἡ προσβολή, πρὶν πάρουμε ἐκδίκηση, ἐπιτρέπει τὸν γυρισμό μας. Νὰ ὑπερασπίσουμε τὴν Καλλίπολη εἶναι ὅ,τι πρωταρχικὰ μᾶς ἐνδιαφέρει, γιατί βρῖσκεται ἐστὴν εἴσοδο τοῦ στενοῦ ὅπου μπορούμε νὰ ἐμποδίσουμε τὴν ναυσιπλοΐα καὶ τὸ ἐμπόριο αὐτῶν τῶν θαλασσῶν συνεχῶς, ὥστε νὰ μὴν κινηθοῦν σ' αὐτὲς ἀρμάδες ἀνώτερες ἀπὸ τὴν δική μας. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ψάξουμε γιὰ ἐφόδια καὶ χρῆμα γιὰ νὰ τὴν διατηρήσουμε. Τὴν βοήθεια τὴν ἔχουμε μακριά, εἶναι ἀργή καὶ μᾶλλον ἀμφίβολη, γιατί οἱ βασιλιάδες μας εἶναι ἀπησυχολημένοι μὲ ἄλλες φροντίδες κοντινότερες. "Ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ τὰ ἔθνη ποῦ μᾶς τριγυρίζουν εἶναι ἐχθρικά. Δὲν ἔχουμε ἄλλη βοήθεια νὰ περιμένουμε παρὰ αὐτὴν ποῦ αὐτὰ τὰ πλοῖα καὶ οἱ γαλέρες ποῦ μᾶς ἀπομένουν μπορούν νὰ μᾶς προσφέρουν γιὰ νὰ ξεπεράσουμε τὶς ἀντιξοότητες. Μὲ αὐτὰ θὰ κάνομε δύο πράγματα σημαντικὰ: θὰ ἀναζητήσουμε ἐφόδια ποῦ ἤδη ἄρρισαν νὰ μᾶς λείπουν, καὶ θὰ ἀποσπάσουμε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὴν πολιορκία ποῦ τόσο μᾶς πιέζει. Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ πόλεμος πρέπει νὰ γίνῃ, ὅπως ἤδη ἀποφασίσαμε, εἶναι καλὸ νὰ γίνῃ σὲ μέρη ποῦ ὁ ἐχθρὸς δὲν ὑπερτερεῖ καὶ θὰ εἶναι δυνατόν πρὸ εὐκόλα νὰ πετύχουμε κάποια νίκη, ὥστε ἡ πίστη καὶ ἡ ὑπόληψη στὰ ὄπλα μας νὰ γυρίσῃ στὸ ὕψος καὶ τὴν παλιὰ ἐκτίμηση. Οἱ ἀκτὲς αὐτῶν τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν ζοῦνε χωρὶς φρουρὰς νομίζοντας πὼς οἱ δυνάμεις μας δὲν εἶναι ἀρκετὲς οὔτε γιὰ νὰ ἀμυνθοῦμε ἐστὴν Καλλίπολη, κι' ὅσο αὐτὴ ἡ πολιορκία διαρκῆ, δὲν θὰ ἐγκαταλείψουμε αὐτὰ τὰ τείχη. Αὐτὴ ἡ ἀμέλεια νομίζω πὼς μᾶς προσφέρει μὴ βέβαιη εὐκαιρία νὰ τοὺς προξενήσουμε μεγάλη φθορὰ ἂν μὲ τὶς γαλέρες καὶ τὶς νάβες μας ἐπιτεθοῦμε σ' αὐτὰ τὰ νησιά καὶ τὶς ἀκτὲς τοῦ κράτους τους. Καὶ ὅπως εἶμαι πρωτεργάτης τῆς συμβουλῆς, θὰ εἶμαι καὶ τῆς ἐκτέλεσης».

Στὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, ὁ Ροκαφόρτ σηκώθηκε μὲ ὕφος καὶ φωνὴ ἀλλοιωμένη, δείγματα τῆς βασανισμένης ἀπὸ ὀργὴ καὶ ἐκδίκηση ψυχῆς.

Εἶπε: «Ἡ θλίψη καὶ ἡ ὀργὴ ποῦ βρίσκομαι ἐξ αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ Ρογῆρου καὶ τῶν ἀρχηγῶν καὶ φίλων μας δὲν μοῦ ταραξεί μόνον τὴν φωνὴ καὶ τὴν ὄψη, ἀλλὰ μοῦ καίει τὴν ψυχὴ γιὰ μιὰ τήμα καὶ δίκαιη ἱκανοποίηση. Πρὸ πολὺ γιὰ τὸ μέγεθος τῆς προσβολῆς, παρὰ ἀπὸ λογικὴ θὰ ἔπρεπε σήμερα νὰ πάρουμε μιὰ ἀπόφαση. Γιατί, σὲ παρόμοιες περιστάσεις ἡ ἐτοιμότητα καὶ ἡ μειωμένη λεπτολόγησι καταλήγουν ὡφέλημα ὅταν ἀπὸ τὶς πολλὰ συμβουλὰς προκύπτουν δυσκολίες. Ἐπιστροφὴ ἐστὴν πατρίδα, πώση καὶ ἀτίμωση τοῦ ὀνόματός μας θὰ ἦταν, ἂν προτύτερα ἢ ἐκδίκησή μας δὲν εἶναι τόσο ἀξιοσημείωτη καὶ τρομερὴ ὅσο ὑπῆρξε ἡ ἀπιστία καὶ ἡ προδοσία τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ βέβαια σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον, καὶ συμφωνῶ μὲ τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ τὸν καταλαβαίνω. Ἀλλὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου, ἀντιπθεμαὶ καὶ ὀφείλω νὰ ἀντιλέξω γιατί θεωρῶ λάθος σημαντικό νὰ διασπάσουμε τὶς δυνάμεις μας ποῦ ἤδη ἐνωμένες εἶναι μικρὰς καὶ ἄνισες ἐστὴν ἰσχύ τοῦ ἐχθροῦ ποῦ μᾶς πολιορκεῖ.

Καὶ ἂν ἀκόμη πάρουμε γιὰ βέβαιο καὶ σταθερὸ ὅτι ὁ Μπερενγκέρ λεηλατεῖ, καταστρέφει καὶ πυρπολεῖ τὶς γειτονικὰς ἀκτὲς ὅπως μᾶς προτείνει, ποιὸς μᾶς διαβεβαιώνει πὼς τὸν καιρὸ ποῦ αὐτὸς διατρέχει τὶς θάλασσες, οἱ λίγοι ποῦ θ' ἀπομείνουν ἐστὴν Καλλίπολη, δὲν θὰ εἶναι χαμένοι; Καὶ τότε Μπερενγκέρ ποῦ θὰ βάλῃ τὴν ἀρμάδα σου καὶ ποῦ τὰ ἀποθέματα τῆς νίκης σου; Δὲν θὰ ἀπομείνῃ λιμάνι μήτε τόπος ἀσφαλῆς ὡς τὴν Σικελία. Γιατί ἐγὼ

θεωρῶ πὸ βέβαιο πὼς θὰ καθῆ ἡ Καλλίπολη, ἂν αὐτὸς βγάλη τὸν στρατὸ πὸ ὑπάρχει γιὰ τὴν ἄμυνά της γιὰ νὰ ἐπανδρώσῃ τὴν ἀρμάδα του, παρὰ πιστεύω στὴν νίκη του.

“Ὅλοι οἱ φημισμένοι στρατηγοὶ βάζουν τὴν μεγαλύτερή τους φροντίδα νὰ βοηθήσουν μία θέση πὸ ὁ ἐχθρὸς πολιορκεῖ, καὶ γι’ αὐτὸ τὸ λόγο διακινδυνεύουν ὄχι μόνον τὸ ἐκλεκτότερο καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοπέδου τους, ἀλλὰ καὶ ὅλες τους τὶς δυνάμεις. Ὁ Μπερενγκέρ ὄντας μέσα, πάει νὰ βγῆ; Ποῖος διαβεβαιώνει τὸν στρατιώτη πὼς ἡ φυγὴ του εἶναι γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ; Ὁ φόβος καὶ ἡ κοινὴ καχυποψία δὲν ἀπαλείφονται, ἂν καὶ τὸ αἶμα του καὶ οἱ λαμπρὲς πράξεις του εἶναι ἀσφαλῆ τεκμήρια, ἀλλὰ μόνον γιὰ ὄσους γεννήθηκαν ὅπως αὐτός. Ἡ ἐκδίκησή μας πὰ δὲν ζητάει θεραπείες τόσο πανοῦργες καὶ ἀμφίβολες, οὔτε ἐμᾶς μᾶς συμφέρει νὰ ἐπεκτείνουμε τὸν πόλεμο, πὸ εἶναι μικρὸς πρὶν γίνῃ μικρότερος.

“Ἀς βάλουμε ἐμπρὸς τὴν ὀργή. “Ἀς διακινδυνεύσουμε σὲ ἓνα σχέδιο καὶ ἓναν κίνδυνο τὴν ζωὴ μας. Κι’ ἔτσι, ἡ τελευταία μου ἄποψη εἶναι νὰ βγοῦμε στὴν ὑπαιθρο καὶ νὰ δώσουμε τὴν μάχη μὲ αὐτοὺς πὸ ἔχουμε ἀντιμέτωπους. Καὶ παρ’ ὄλο πὸ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀριθμοῦ τῆς στρατιᾶς τοῦ ἐχθροῦ μπορεῖ ὁ θάνατος νὰ εἶναι πιθανώτερος ἀπὸ τὴν νίκη, ἡ δίκαιη αἰτία πὸ κινεῖ τὰ ὄπλα μας καὶ ἡ ἴδια ἀνδρεία πὸ νίκησε τοὺς Τούρκους, νικητὲς τῶν Ἑλλήνων, μπορεῖ ἐπίσης νὰ μᾶς ἐμπνεύσῃ πίστη νὰ σπάσουμε τὶς πολυπληθεῖς μοῖρες τους καὶ νὰ γκρεμίσουμε τοὺς ἀητούς τους, ὅπως γκρεμίστηκαν οἱ σελήνες τῶν ἄλλων, κι’ ἂν σ’ αὐτὴν τὴν μάχη ἀποφασισθῆ τὸ τέλος μας θάναι ἄξιο τῆς δόξας μας καὶ ἡ στερνὴ ὥρα τῆς ζωῆς, ἄς μᾶς βρῆ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι ἀπασχολημένους μὲ τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν φθορὰ ἐνὸς τόσο ἄπιστου λαοῦ».

Ἐπεκράτησε αὐτὴ ἡ τελευταία πρόταση στὴν ψηφοφορία πὸ ἔγινε ἀνάμεσα σ’ αὐτοὺς πὸ συνεδριάζαν, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἡ πὸ ἀκαριαία, ἂν καὶ ἡ πὸ ἐπικίνδυνη καὶ ἡ πὸ ἀπόκοτη.

Ἄλλὰ ἡ ἰσχὺς τοῦ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα, πὸ ἦταν μεγαλύτερη τότε ἀπὸ τοῦ Ροκαφόρτ, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐκτέλεση αὐτῆς τῆς ἀπόφασης, πὸ ἡ μεγαλύτερη μερίδα εἶχε πάρει.

Καὶ ὁ Ραμὸν Μοντανὲρ λέγει πὼς οἱ ἐξηγήσεις καὶ τὰ παρακάλια τῶν πολλῶν, δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν μεταπείσουν.

Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ πῆραν εἰδοποίησι πὼς ὁ ἰνφάντης Δὸν Σάντσο ντὲ Ἀραγκὸν εἶχε φτάσει μὲ δέκα γαλέρες τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σικελίας στὴν Μυτιλήνη, νησὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ ἀπὸ τὰ πὸ κοντινὰ στὴν Καλλίπολη.

Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ ἔστειλαν μήνυμα καὶ τὸν ἰκέτευαν νὰ ἔρθῃ στὴν Καλλίπολη νὰ τοῦ δηλώσουν ὑπακοὴ καὶ ὄρκο πίστεως γιὰ τὸν βασιλιᾶ τῆς Σικελίας. Μεγαλοποίησαν τὸν κίνδυνό τους καὶ τὴν δυσφήμιση πὸ ἀπειλοῦσε τὸ ὄνομα τῆς Ἀραγωνίας ἂν δὲν τοὺς ὑποστήριζε, ἐνῶ ἦταν ὑποτελεῖς πὸ τόσο τὸ εἶχαν λαμπρύνει καὶ μεγαλύνει!

Ὁ Δὸν Σάντσο ἔδειξε ἀμέσως μὲ τὴν γρήγορη ἀπόφασή του τὸν πόθο γιὰ τὸ καλὸ τους καὶ τὴ σωτηρία τους.

Ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Μυτιλήνη μὲ τὶς δέκα γαλέρες του καὶ ἔφθασε στὴν Καλλίπολη, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ γενικὸ ἐνθουσιασμό. ἐπειδὴ πίστευαν πὼς θὰ τοὺς βοηθοῦσε νὰ πάρουν ἀπόλυτη ἱκανοποίησι γιὰ τὶς προσβολές, ἐξυπηρετώντας τον μὲ μέρος ἀπὸ τὰ λίγα ἀποθέματα τροφίμων καὶ χρημάτων πὸ εἶχαν. Καὶ χωρὶς ξεχωριστὴ ὑποχρέωση νὰ τὸν ὑπακούσουν, ὅλοι τὸν ἀναγνώρισαν γιὰ κεφαλή.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Χ Χ Χ Ι

Οἱ πρεσβευτὲς τῆς στρατιᾶς μας, γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, κατὰ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορα, συλλαμβάνονται καὶ σκληρὰ θανατώνονται στὴν πόλη Ροδεστό.

Οἱ πρεσβευτὲς τοῦ ἔθνους μας, ἀπεσταλμένοι νὰ διαλύσουν τὶς συμφωνίες ποὺ εἶχαν μὲ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὅταν γίνῃ αὐτὸ νὰ τὸν προκαλέσουν, μὲ τρομερὸ κίνδυνο, ἔφθασαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ παρουσιάστηκαν μπρὸς στὸν ἱππότη διοικητὴ τῆς Βενετίας καὶ τὸν ἄρχοντα τῆς Γένοβας καὶ τοὺς συμβούλους καὶ τοὺς ἄρχοντες καὶ τὶς κεφαλὰς αὐτῶν τῶν ἐθνῶν ποὺ εἶχαν ὑποθέσεις καὶ ἐπικοινωνίες μὲ τὶς ἐπαρχίες αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὑπέβαλαν τὶς ἀκόλουθες δηλώσεις:

Ἐπιλαμβάνονταν πὼς κατὰ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἄνδρόνικου καὶ τοῦ γιοῦ του Μιχαήλ, στὴν Ἄνδριανούπολη καὶ στὰ ἄλλα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας του εἶχαν κρεουργηθῆ ὅλοι οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι ποὺ βρισκόνταν ἐκεῖ. Τόσον οἱ στρατιῶτες ὅσο καὶ οἱ ἔμποροι ποὺ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του καὶ τὸ καταφύγιό του καὶ ποὺ γιὰ τὴν δική του ἱκανοποίηση οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι τῆς Καλλιπόλης ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ πεθάνουν καὶ ποὺ τόσο ἐκτιμοῦσαν τὴν πίστη του καὶ τὸν λόγον του, ὥστε θὰ ἤθελαν, πρὶν κηρύξουν τὸν πόλεμο ποὺ φαινόταν πὰ ἀναπόφευκτος, στὸ ὄνομα ὄλων τοῦ ἔθνους τους, νὰ λύσουν τὶς συμφωνίες καὶ τὶς συνθήκες ποὺ ὑπῆρχαν μὲ τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα οἱ γενικοὶ ὄροι νὰ εἶναι ἄκυροι καὶ χωρὶς καμμιὰ ἀξία. Τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ προδοτὴ καὶ προσφέρονταν νὰ ὑπερασπιστοῦν αὐτὸ ποὺ εἰπώθηκε, στὸ στρατόπεδο ἑκατὸ πρὸς ἑκατὸ ἢ δέκα πρὸς δέκα καὶ στηρίζονταν στὸ Θεὸ πὼς τὰ σπαθιά τους θὰ γίνονταν τὸ ὄργανο ποὺ ἡ δικαιοσύνη του θὰ τιμωροῦσε ἐνέργεια τόσον ἄσχημη, γιὰτὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ παραβιάσουν τὴν δημόσια πίστη σκοτώνοντας τοὺς ξένους ποὺ εἰρηνικοὶ καὶ χωρὶς προφυλάξεις ζοῦσαν στὴ γῆ τους, εἶχαν προσφέρει φρικτὸ καὶ ἀτιμικὸ θάνατο σὲ κείνους ποὺ τοὺς εἶχαν γλυτώσει ἀπὸ παρόμοιο, ὑπερασπιζόμενοι τὶς ἐπαρχίες τους, νικώντας τοὺς ἐχθροὺς τους καὶ αὐξάνοντας τὴν αὐτοκρατορία τους. Καὶ πὼς ἡ θρασύτητα τῶν στρατιωτῶν δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὸς λόγος γιὰ νὰ ἐκτελεσθῆ σὲ βάρος τους τόσον ἀπάνθρωπη ἀπόφαση. Ἄς τιμωροῦσαν τοὺς ὑπαίτιους στρατιῶτες σύμφωνα μὲ τὸ ἀνόμημά τους καὶ χωρὶς διόλου νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τους τὶς προγενέστερες ὑπηρεσίες τους γιὰ νὰ μετριάσουν τὶς ποινές τους. Ἄς τοὺς ἔδιναν πλοῖα νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους. Γιὰτὶ ἀρκετὴ τιμωρία θὰ ἦταν νὰ τοὺς στελεῖη πίσω χωρὶς ἀνταμοιβή. Ἄλλὰ χωρὶς νὰ κάνουν διάκριση φύλου ἢ ἡλικίας παρασέρνοντας στὴν τιμωρία ἀθῶους καὶ ἐνόχους, κακοὺς καὶ καλοὺς, αὐτὸ ἦταν ὑψίστη σκληρότητα».

Ἄφου ἄκουσαν τὴν δῆλωση, ὁ ἱππότης διοικητῆς τῆς Βενετίας μὲ τοὺς ὑπολοίπους, ἐνημέρωσαν τὸν αὐτοκράτορα γι' αὐτὴ τὴν ἀντιπροσωπεία καὶ θέλοντας νὰ φτάσουν σὲ κάποια συμφωνία, δὲν κατάφερον νὰ καταλήξουν πουθενὰ ὄντας τὰ πνεύματα τόσον ἀναταραγμένα καὶ κάθε λόγος καὶ πίστη ἦταν ἀμφίβολα. Κι ἔτσι θεωρήθηκε πὼς σωστότερο θὰ ἦταν καὶ γιὰ τὶς δυὸ παρατάξεις, ἕνας φανερὸς πόλεμος ἀπὸ μιὰ ἀβέβαιη εἰρήνη. Γιὰτὶ ὅπου λείπει ἡ ἐμπιστοσύνη, τὸ ὄνομα τῆς εἰρήνης εἶναι ἕνα πρόσχημα καὶ ὑλικὸ γιὰ μεγαλύτερες προδοσίες.

Ἀπάντησε ὁ αὐτοκράτορας πὼς τὸ συμβὰν ἐνάντια στοὺς Ἀραγωνέζους

καὶ Καταλανοὺς δὲν εἶχε γίνεи κατὰ διαταγή του. Καὶ ἔτσι δὲν λογάριαζε νὰ δώσῃ ἱκανοποίηση, ἐνῶ ἦταν ἀλήθεια πὺς λίγο πρὶν εἶχε διατάξει νὰ σκοτώσουν τὸν Φερνάντο Ἄρνες, τὸν ἀμνηρατὴ καὶ ὄλους τοὺς Ἀραγωνέζους καὶ Καταλανοὺς ποὺ βρίσκονταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ποὺ εἶχαν ἔρθει μὲ τέσσερες γαλέρες συνοδεύοντας τὴν Μαρία, σύζυγο τοῦ Καίσαρα, τὴν μητέρα τῆς καὶ τοὺς ἀδελφούς τῆς. Καὶ ἀκόμη ὁ Μοντανὲρ ἐξωθεῖ περισσότερο τὸ θέμα, λέγοντας πὺς ἐκείνη τὴν ἴδια ἡμέρα εἶχαν πραγματοποιηθῆ αὐτὲς οἱ ἐκτελέσεις.

Ζήτησαν οἱ πρεσβευτὲς νὰ τοὺς ἐγγυηθοῦν ἀσφάλεια γιὰ τὸν γυρισμό τους στὴν Καλλίπολη. Ἔτσι συμφώνησαν νὰ τοὺς δώσουν ἕναν κομισάριο, κι' ἔφυγαν γιὰ τὴν Ροδεστό, τριάντα μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου κατὰ διαταγὴ τοῦ κομισαρίου ποὺ τοὺς συνόδευε συνελήφθησαν καὶ περὶπου εἴκοσι ἐπτὰ ἀνθρώποι μὲ τοὺς ὑπηρέτες καὶ τοὺς ναῦτες στὰ δημόσια σφαγεῖα τοῦ τόπου τεταρτάστηκαν ζωντανοί.

Αὐτὸ τὸ κακὸ μοῦ φαίνεται ἀρκετὸ γιὰ νὰ συχωρεθοῦν ὅλες οἱ ἀγριότητες ποὺ ἔγιναν γιὰ τὴν ἱκανοποίησή του, γιὰτὶ καμμιά τους δὲν μπόρεσε νὰ φθάσῃ καὶ νὰ γίνῃ μεγαλύτερη καὶ νὰ βιάσῃ μὲ μιὰ τόσο ἄγρια ἐπίδειξη τὸ διεθνὲς δίκαιο τῶν λαῶν, προστατευμένο ἀπὸ νόμους ἀνθρώπινους καὶ θεϊκοὺς ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο ἀπαραβίαστοι σὲ ἔθνη εὐγενικὰ καὶ βάρβαρα.

Αὐτὸ τὸ τραγικὸ τέλος πῆραν οἱ εὐγένειες ἐνὸς στρατηγοῦ ἐλάχιστα προσγειωμένου. Καὶ εἶναι ἄξιες ἐπαίνου ὅταν ὑπάρχῃ ἐμπιστοσύνη στὸν λόγο τοῦ ἐχθροῦ ἄρχοντα. Ἀλλὰ ὅταν αὐτὸς εἶναι ἀμφίβηλος, γιὰ λάθος θεωρῶ τὸ νὰ διακινδυνεύσῃ κανεὶς.

Ὁ βασιλιάς μας, ὁ αὐτοκράτορας Κάρολος ὁ 5ος, πέρασε ἀπὸ τὸ Παρίσι κι' ἔπεσε στὰ χέρια του ὁ μεγαλύτερός του ἀντίπαλος. Ὑπῆρξε ἡ πίστις του τόσο ἀξέπαινη ὅπως καὶ ἡ πίστις τοῦ Φραγκίσκου. Ἀλλὰ ἂν ἡ βασίλισσα Λεονὼρ δὲν εἰδοποιούσε τὸν Κάρολο τὸν ἀδελφὸ τῆς, γιὰ τὸ τί διεμείβετο, θὰ κρίνονταν ἡ ἐμπιστοσύνη γιὰ παρατολμία καὶ ἡ πίστις γιὰ ἀπάτη. Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται πὺς ἐξυνοῦσε ἡ μεμφόμεστε κατὰ τὰ γεγονότα καὶ ὄχι ἀπὸ αὐθαίρετη κρίση.

Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα ἔκανε σοβαρὸ λάθος νὰ στείλῃ πρεσβευτὲς σὲ ἄρχοντα, στοῦ ὁποίου τὴν πίστις ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλλῃ. Διότι ὅποιος μὲ τόση ἀπιστία καὶ σκληρότητα πῆρε τὴν ζωὴ τοῦ Ρογήρου καὶ τῶν δικῶν του, εὐκολὰ μπορεῖ νὰ πιστεύῃς ὅτι καὶ σὲ ὅλα τ' ἄλλα δὲν θὰ τηροῦσε πίστις καὶ οὔτε θὰ λογάριαζε γιὰ νόμιμους τοὺς πρεσβευτὲς αὐτοὺς ποὺ ἔρχονταν ἐκ μέρους αὐτῶν ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε γιὰ προδότες. Περισσότερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ στοὺς κατοίκους τῆς Καλλίπολης εἶχε συμβῆ, τόσο μεγάλης ἀγριότητος, θὰ εἶχαν νὰ φοβηθοῦν ἄλλη μεγαλύτερη, πάντα ὅταν ἡ εὐκαιρία θὰ προσφερόταν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΧΧΙΙ

Στέλνουν πρεσβεία στὴν Σικελία καὶ βγαίνει ὁ Μπερενγκέρ μὲ τὴν ἀρμάδα του. Κυριεύει τὴν πόλη τῆς Ρεκρέα καὶ νικᾷ κατὰ ξηρὰ τὸν Καλὸ Ἰωάννη γιὸ τοῦ Ἀνδρόνικου.

Ὅταν ἀργότερα μαθεύτηκε στὴν Καλλίπολη ὁ θάνατος τῶν ἀπεσταλμένων τους, δὲν μπορεῖ νὰ περιγραφῆ μὲ λόγια, τὸ πόσον μεταστράφηκαν τὰ πνεύματα καὶ πυρπολήθηκαν οἱ καρδιὲς γιὰ ἐκδίκηση, βλέποντας νὰ τοὺς κακομεταχειρίζονται τόσοσ ἀπάνθρωπα αὐτοὶ ποὺ ὤφειλαν νὰ τοὺς συντρέχουν

καὶ νὰ τοὺς ὑποστηρίζουν. Ὅλες τὶς ἡμέρες ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἀπ' ἔξω ἔκαναν νέες ἐπιδρομὲς ἐναντία στὴν Καλλιόπολη καὶ πίεζαν τοὺς πολιορκημένους περισσότερο μὲ τὸ νὰ τοὺς ἐμποδίζουν νὰ μπάζουν τρῶφιμα ἀπὸ ξηρά, παρὰ μὲ τὰ ὄπλα, μετὰ τὴν ἀπόφαση ποὺ εἶχαν πάρει ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί, νὰ μὴ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἂν δὲν ἐκδικηθοῦν. Τοὺς ἀπασχολοῦσε τὸ θέμα τῆς βοήθειας. Κι' ἔτσι σκέφθηκαν νὰ ὀρίσουν κύριο τῶν ὄπλων τοὺς τὸν βασιλιά Δὸν Φαμπρίκε καὶ νὰ τοῦ ὀρκισθοῦν πίστη γιὰ νὰ τὸν ὑποχρεώσουν ἔτσι νὰ τοὺς βοηθήσῃ. Αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ κύριο κίνητρο ἂν καὶ τὸν βασιλιά θὰ μπορούσαν νὰ τὸν πείσουν ἐπιχειρήματα πῶς σημαντικὰ καὶ μεγαλύτερης χρησιμότητος. Πῆρε τὸν ὄρκο πίστης στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιά Δὸν Φαμπρίκε ἕνας ἱππότης τοῦ οἴκου τοῦ ὀνομαζόταν Γκαρσιλάσο ντὲ Λοβέρα, στρατιώτης ποὺ ἀκολουθοῦσε τὶς σημαῖες τοῦ Μπερενγκέρ, καὶ συγχρόνως τὸν διάλεξαν γιὰ πρέσβυ στὸ βασιλιά, μαζί μὲ τὸν Ραμὸν Μαρκέτ, πολίτη τῆς Βαρκελώνης, γιὰ τοῦ Ραμὸν Μαρκέτ, ἐπιφανοῦς στρατηγοῦ τοῦ ναυτικοῦ, καθὼς ἐγὼ ὑποθέτω, τοῦ μεγάλου βασιλιά Δὸν Πέδρο καὶ τὸν Ραμὸν ντὲ Καπὸνς γιὰ νὰ εἶναι μάρτυρες τοῦ ὄρκου ποὺ εἶχαν δώσει στὰ χέρια τοῦ Γκαρσιλόπες ντὲ Λοβέρα, καὶ τοῦ ἔδιναν ἐκτενῆ ἀναφορά τῆς κατάστασης ποὺ βρίσκονταν. Καὶ τοῦ μνηοῦσαν, πὼς ἂν στὴ μνήμη του διατηροῦσε τὶς ὑπηρεσίες τους, θὰ συμφωνοῦσε νὰ τοὺς βοηθήσῃ, γιὰτὶ αὐτὸ δὲν ἐνδιέφερε μονάχα αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τὴν δική του πρόοδο καὶ μεγαλεῖο. Καὶ ἄς ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν πόρτα ποὺ αὐτοὶ τοῦ ἄνοιγαν γιὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν ἀπελπισία τους, γιὰτὶ αὐτοὶ πὰ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ διακινδυνεύσουν.

Ἐφυγαν οἱ τρεῖς πρεσβευτὲς γιὰ τὴν Σικελία. Καὶ οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν μὲ κάποιες ἐλπίδες πὼς ὁ Δὸν Φαμπρίκε θὰ τοὺς βοηθοῦσε. Γιατὶ πάντα, ὅσο ἀμυδρὲς κι' ἂν εἶναι, ἐμψυχώνουν καὶ τρέφουν αὐτοὺς ποὺ τὶς ἔχουν ἀπὸλυτη ἀνάγκη.

Ὁ ἰνφάντης Δὸν Σάντσο μετὰ τὴν ἀποχώρηση αὐτῶν τῶν ἀπεσταλμένων, προσφέρθηκε, ὄχι μόνον νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ νὰ συνοδεύσῃ τὸν Μπερενγκέρ στὸ ταξίδι ποὺ εἶχε ἀποφασίσει ἀλλὰ νὰ τὸν συντρέξῃ μὲ τὶς δέκα γαλέρες του ὅπου νὰ μάθουν γιὰ τὴ διάθεση καὶ τὴ θέληση τοῦ βασιλιά. Ὁ Ἐντένσα, στὸ ὄνομα ὄλων, δέχτηκε τὴν προσφορά καὶ εὐχαρίστησε τὸν ἰνφάντη ποὺ πῆρε τόσο τιμημένη ἀπόφαση, ἀντάξια ἐνὸς γιοῦ τοῦ οἴκου τῆς Ἀραγωνίας. Ὁ Μπερενγκέρ ἐπέσπευσε τὴν ἀναχώρηση καὶ ἐπεβίβασε τὸν στρατό. Ἀλλὰ τὴν στιγμή ποὺ θέλησε νὰ φύγῃ, ὁ Δὸν Σάντσο ἄλλαξε γνώμη, λησιμονώντας τὸν Λόγο ποὺ λίγο πρὶν εἶχε δώσει, δραπετεύοντας ἀπ' τὴν τιμὴ του καὶ τὴν ὑπόληψή του.

Αὐτὸ τὸ γεγονὸς προκάλεσε σὲ ὄλους κατάπληξη, βλέποντάς τον νὰ παίρνῃ τόσο διαφορετικὲς καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀποφάσεις, χωρὶς νὰ ἔχουν μεσολάβησει, σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα νέα γεγονότα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν ἀναγκάσουν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρξαν τέτοιου εἴδους γεγονότα ποὺ τὸν ἐξανάγκασαν νὰ ἀθετήσῃ ὑποσχέσεις δοσμένες, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθῇ, ἐπειδὴ οἱ παλαιοὶ δὲν ἄφησαν γραφτὴ τὴν αἰτία ποὺ μπόρεσε νὰ μεταπίσει τὸν ἰνφάντη νὰ πάρῃ ἀπόφαση τόσο ὑποτιμητικὴ γι' αὐτόν. Ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἀπάντησε στὸν Μπερενγκέρ, ὅταν ἐκεῖνος τοῦ ζήτησε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσή του, ποὺ μονάχα ἔτσι, τοῦ εἶπε, ἐπλήρωσε τὶς ὑπηρεσίες του πρὸς τὸν ἀδελφὸ του, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε πὼς ὁ ἰνφάντης σκέφτηκε πὼς ὑπῆρχε εἰρήνη καὶ συμμαχία ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ τὸν Δὸν Φαμ-

πρίκε καὶ χωρὶς τὴν δική του συγκατάθεση δὲν μπορούσε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὶς γαλέρες του γιὰ βλάβη ἑνὸς φίλου ἄρχοντα. Αὐτό, νομίζω, ὅτι εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ συγχωρεθῇ ὁ ἰνφάντης πού δὲν τήρησε αὐτὸ πού εἶχε ὑποσχεθῇ. Ἄλλὰ πάλι, ἐφ' ὅσον εἶχε δεσμευθῇ μὲ λόγῳ, κ' ἄφοῦ ἔβλεπε νὰ κακοποιοῦνται οἱ καλλίτεροι ὑπήκοοι καὶ ὑποτελεῖς τοῦ βασιλιᾶ ἀδελφοῦ του, μεγάλη ἀγνωμοσύνη καὶ ξεπεσιμὸς ἦταν νὰ μὴν τοὺς συμπαρασταθῇ καὶ βοηθήσῃ. Γιατὶ ἤδη ὁ Ἄνδρόνικος ἐξολοθρεύοντας τοὺς Καταλανοὺς καὶ Ἀραγωνέζους πού βρισκόνταν στὸ βασίλειό του, καταπάτησε πρῶτος τὶς συνθήκες.

Ὁ Μπερενγκέρ, δίκαια δυσανεστημένος, καθὼς ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ στὴν ἀναφορά πού ἔστειλε στὸν βασιλιᾶ Δὸν Χάιμε τὸν II τῆς Ἀραγωνίας, εἶπε τὴν ὥρα πού ἔφευγε, ὅταν τὰ παρακάλια καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἄλλων δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν ἀναχαιτίσουν, ὅτι ὁ ἰνφάντης ἔπραττε ὅ,τι ἄρεσε σὲ ἐκεῖνον καὶ ὄχι ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κάνῃ σὰν γιὸς τοῦ πατέρα του. Δὲν λιγοψύχησαν οἱ δικοί μας μὲ τὴν ὑπαναχώρησιν τοῦ Δὸν Σάντσο, οὔτε πού βρέθηκαν παγιδευμένοι ἀπὸ ὑπέρτερες δυνάμεις ἄλλαξαν φρόνιμα. Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα ἐπιβίβασε σὲ εἰκοσιτρία σκάφη ὀκτακόσιους ὀπλίτες καὶ πενήντα ἄλογα καὶ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Καλλιόπολη, κάνοντας τὸν γῦρο τῆς νήσου Μάρμορα πού οἱ παλαιοὶ ὀνομάζαν Προποντίδα. Ἐφθασε σ' αὐτὴν, κατέβηκε ὁ στρατὸς στὴν ξηρὰ καὶ διαγοῦμισε τὰ περισσότερα χωριά, ἐξολοθρεύοντας τοὺς κατοικοῦς τους, χωρὶς διάκριση ἡλικίας καὶ φύλου, καταστρέφοντας καὶ καίγοντας κάθε τι πού θὰ μπορούσε νὰ τοὺς εἶναι ὠφέλιμο ἢ ἀναγκαῖο. Γιατὶ καθὼς αὐτὴ ἡ ἐπιχείρησις ἦταν ἡ πρώτη πού ἀνέλαβαν μετὰ ἀπὸ τόσες προσβολές, μεγαλύτερη θέσις εἶχε ἡ ἐκδίκησις παρὰ ἡ ἀπληστία.

Μὲ τὴν ἴδια ἐτοιμότητα καὶ ὀρμὴ ἐπέστρεψε ὁ Μπερενγκέρ στὶς ἀκτὲς τῆς Θράκης καὶ συνεχίζοντας τὶς ἐπιτυχίαις του, μετὰ ἀπὸ μερικὲς καταλήψεις πλοίων, ἐπετέθη στὴ Ρεκρέα, πόλη μεγάλη καὶ πλούσια, καὶ μὲ μικρὴ ἀπώλεια τῶν δικῶν του ἔκανε εἰσβολὴ μὲ μεγάλη ὀρμητικότητα. Ξέσπασαν στοὺς νικημένους τὴν συνηθισμένη τους σκληρότητα καὶ ἀφοῦ σύναξαν ἀπὸ ὅλες τὶς νάβες καὶ τὶς γαλέρες τὰ πῶ πολῦτιμα καὶ πλούσια λάφυρα, παρέδωσαν στὴν βιαιότητα τῆς φωτιᾶς τὰ κτίρια, γιατί ἀκόμα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ βουβὰ ἀντικείμενα ἤθελαν νὰ εἶναι μάρτυρες καὶ μνημεις τῆς ἐκδίκησός τους.

Ὁ Ἄνδρόνικος ἔμαθε γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ρεκρέας, τὴν ὥρα πού πίστευε πὼς οἱ λίγοι Καταλανοὶ θὰ γύριζαν στὴν Σικελία καὶ γιὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὶς φθορὰς πού προξενούσε ὁ Μπερενγκέρ σ' ὅλη ἐκεῖνη τὴν παραθαλάσσια περιοχὴ, διέταξε τὸν δεσπότη Καλὸ Ἰωάννη, τὸ γιὸ του, μὲ τετρακόσια ἄλογα καὶ ὅσο στρατὸ θὰ μπορούσε νὰ συνάξῃ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν Μπερενγκέρ καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ κατεβάσῃ στρατὸ στὴν ξηρὰ.

Κοντὰ στὸν Ρήγιο πληροφορήθηκε ὁ Μπερενγκέρ πὼς ὁ Καλὸς Ἰωάννης ἐρχόταν, καθὼς καὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν ποιότητα τῆς στρατιᾶς του καὶ παρ' ὅλο πού ἀρχικὰ θεώρησε τὸν ἑαυτὸν του γιὰ πολὺ κατώτερο μετὰ ἔκρινε πὼς ὑπερτεροῦσε ἀπὸ τὸν ἐχθρό του. Κι' ἔτσι ἀποφάσισε νὰ ρίξῃ τὸν στρατὸν του στὴ στεριά καὶ νὰ ὑποδεχθῇ τὸν Καλὸ Ἰωάννη πού εἰδοποιημένος κ' αὐτὸς ἀπὸ τοὺς προσκόπους του πὼς ὁ Μπερενγκέρ καὶ ἡ στρατιά του εἶχαν ἀποβιβάσθῃ, ἐπιτάχυνε τὴν πορεία του φοβούμενος μήπως ἀποσυρθοῦν, γιατί κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ πιστέψῃ πὼς πλούσιοι καὶ γεμάτοι λάφυροι θὰ ἤθελαν οἱ δικοί μας νὰ διακινδυνεύσουν ἂν δὲν βρίσκονταν ἔξαναγκασμένοι. Ἐφθασαν μὲ τὴν ἴδια διάθεσις νὰ χτυπηθοῦν οἱ στρατιᾶς καὶ σὲ σύντομο διάστημα φάνηκε καθαρὰ πὼς ἡ ἀξία εἶναι αὐτὴ πού δίνει τὶς νίκαις καὶ ὄχι τὸ πλῆθος, γιατί οἱ

δικοί μας απόμειναν νικητές όντας λίγοι, και οί Έλληνες ήττημένοι και άφανισμένοι όντας πολλοί. Ο Καλός Ίωάννης γλύτωσε ζωντανός κι έφθασε στην Κωνσταντινούπολη κατεστραμμένος. Ο Ανδρόνικος διάταξε να πάρη τὰ όπλα ο λαός, γιατί όλος ο στρατός βρισκόταν στην Καλλίπολη και φοβήθηκε μήπως ο Μπερενγκέρ έπιτεθῆ στην πόλη. Αυτή η κατατρόπωση έγινε την τελευταία ημέρα του Μαΐου του 1304.

Υπῆρξαν τόσο άπανωτές αυτές οί νίκες, που κερδήθηκαν σε τόσο διαφορετικές τοποθεσίες και σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα, που οί Έλληνες νόμισαν πως οί δυνάμεις μας ήταν πολύ μεγαλύτερες και πως δεν ήταν ένας μόνον Μπερενγκέρ αυτός που προκαλούσε τις φθορές, αλλά πολλοί.

Κ Ε Φ Α Δ Α Ι Ο ΧΧΧΙΙΙ

Σύλληψη του Μπερενγκέρ και αξιοσημείωτος όλεθρος των δικών του

Με τόσο εύτυχισημένο ξεκίνημα που είχαν τὰ όπλα μας ενάντια στους Έλληνες, οδηγημένα από τον Μπερενγκέρ πίστεψαν πως θα προχωρούσαν και θα επικρατούσαν με την τύχη και τον ευνοϊκό χρόνο, όντας τὸ τέλος και η λήξη τῆς μῆς νίκης ή αρχή μῆς άλλης.

Αποφάσισαν οί δικοί μας να έπιθεθῶν στα πλοία που ήταν άγκυροβολημένα στα λιμάνια και τις άκτες τῆς Κωνσταντινούπολης και να κάψουν τὰ όπλοστάσια, έπιχείρηση μεγαλύτερης φήμης παρά δυσκολίας.

Αποπλεύσανε για να εκτελέσουν την απόφασή τους, από την άκτῆ που βρίσκεται ανάμεσα στην Πακτία και στον κάβο του Γάνου με αίθριο καιρό. Άλλα την αύγή, αντιλαμβανόμενοι πλοία από την μεριά τῆς Καλλίπολης, σκέφθηκαν τί θα έπρεπε να κάνουν σ' αυτή την περίπτωση που αποκόπηκαν από την Καλλίπολη και όλοι σύμφωνοι αποβιβάστηκαν στη στεριά και πλησιάζοντας σ' αυτήν τις πρώρες των πλοίων όσο περισσότερο μπορούσαν, έβαλαν και τις πρῦμνες στη θάλασσα, γιατί σ' αυτά τὰ καράβια που οί πρώρες δεν ήταν έξοπλισμένες με κανόνια, ή κυρία τους άμυνα ήταν τὸ ύψος τους, και μετά πῆραν τὰ όπλα και απόλυτα έτοιμοι παρατηρούσαν τί πρόθεση είχαν οί δέκα όκτω γαλέρες που ἦδη έρχονταν καταπάνω στις δικές μας. Αυτές οί δέκα όκτω γαλέρες ήταν των Γενοβέζων και συνήθως διέπλεαν εκείνες τις θάλασσες γιατί ή άξία και ή άπληστία τους τους είχε παρασύρει στα πὸ απόμακρα μέρη πέρα από την πατρίδα τους, όπως και τους Καταλανούς εκείνων των χρόνων.

Όταν άναγνωρίστηκαν από την μια και την άλλη πλευρά, οί Γενοβέζοι ήταν οί πρώτοι που χαιρέτησαν και τότε οί δικοί μας άφησαν τὰ όπλα και οὐν φίλοι και σύμμαχοι έπικοινωνήσαν και συζήτησαν.

Αργότερα συνειδητοποίησαν οί Γενοβέζοι, απ' ό,τι άκουσαν στις συζητήσεις για τις έπιτυχίες που είχε ο Μπερενγκέρ, τὰ άμέτρητα κέρδη που θα τους έμεναν και τῆ χαρά που θα έδιναν στον αυτοκράτορα Άνδρόνικο και στους Έλληνες, αν συνελάμβαναν τον Μπερενγκέρ και τον παίρναν στις γαλέρες τους.

Και κρίνοντας για μικρότερη ζημία να διαλύσουν την συμμαχία και να καταπατήσουν τὸ λόγο τους από τὸ να αφήσουν μέσα από τὰ χέρια τους ένα τόσο σπουδαίο και πλούσιο λάφυρο, έστειλαν και προσκάλεσαν τον Μπερενγκέρ ντὲ Εντένσα, δίνοντας λόγο εκ μέρους τῆς διοίκησης πως δεν θα τους γινόνταν καμμὰ προσβολή ή ύβρις. Και ἄς έρχόταν να τον τιμήσουν στην ναυαρχίδα που θα συζητούσαν για κάποιες ύποθέσεις σημαντικές για όλους.

Μετά από αυτό, ο Μπερενγκέρ, χωρίς να αναλογισθῆ τὸ παρελθὸν καὶ τὶς ζημιὰς πού ἢ εὐπιστία τοῦ εἶχε δημιουργήσει, πῆγε στὴν ναυαρχίδα, ὅπου ὁ Ἐδουάρδος ντὲ Ὅρια μὲ πολλοὺς ἄλλους ἰππότες τὸν ὑποδέχθηκε καὶ τὸν περριποίηθηκε. Ἐφαγαν καὶ δειπνήσαν μαζί, μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ φιλία. Τόσο πολὺ, πού ὁ Μπερενγκέρ ἔμεινε καὶ κοιμήθηκε στὴν ναυαρχίδα, ἀφοῦ ὡς ἀργὰ εἶχε ὀρισμένους συζητήσεις σχετικὰ μὲ τὴν διατήρησή τους.

Τὸ πρῶτὸ ὅταν θέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν γαλέρα του, ὁ Ἐδουάρδος ντὲ Ὅρια τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἀφώπλισε καὶ οἱ ἄλλοι Γενοβέζοι ἔκαναν τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ὑπολοίπους πού τὸν συνώδευαν, καὶ οἱ δέκα ὀκτὼ γαλέρες ἐπετέθησαν στὶς δικές μας τὶς ἀνυποψίαστες καὶ ἀφύλακτες. Κέρδισαν τὶς τέσσερις μὲ ἀπώλεια διακοσίων Γενοβέζων. Ἄλλὰ ἡ γαλέρα τοῦ Μπερενγκέρ ντὲ Βιγιαμαρίν, πού βρῆκε λίγο χρόνο γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὴν ἄμυνά της, τοὺς ἀντιμετώπισε μὲ τέτοιο τρόπο πού ἔχοντας ἐναντίά της δεκαοκτὼ πρῶτες, δὲν κατάφεραν οἱ Γενοβέζοι νὰ ἀνέβουν ἐπάνω της, ὥσπου σκοτώθηκαν ὅλοι ὅσοι τὴν ὑπερασπίζονταν χωρὶς νὰ γλυτώσῃ οὔτε ἓνας ἄνδρας. Τόσο ἦταν τὸ πείσμα μὲ τὸ ὁποῖον ἀγωνίστηκαν. Σκοτώθηκαν στὴ μάχη αὐτῆς καὶ μόνον τῆς γαλέρας τριακόσιοι Γενοβέζοι καὶ ἦταν πολλοὶ περισσότεροι οἱ πληγωμένοι. Ὁ Παχυμέρης λέγει πὼς οἱ Γενοβέζοι ἐκείνη τὴ νύχτα πού σφιζανε μὲ τὶς γαλέρες τῶν Καταλανῶν, ἔστειλαν μυστικὰ στὸ Πέρα μιὰ ἀπὸ τὶς γαλέρες τους μὲ μήνυμα ὅτι ἦταν μαζί μὲ τοὺς Καταλανοὺς πού τοὺς ἔλεγαν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος εἶναι ἀγανακτισμένος μαζί τους καὶ ἤθελε νὰ τοὺς τιμωρήσῃ καὶ πὼς τοὺς παρακινούσαν νὰ αἰφνιδιάσουν μαζί τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὅταν ἔφθασε στὸ Πέρα τὸ μήνυμα, οἱ Γενοβέζοι τὸ ἀνέφεραν στὸν Αὐτοκράτορα καὶ αὐτὸς τοὺς διέταξε νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν προσφέροντάς τους πολλὰ δοσίματα. Κι' ἔτσι, τὴν ἄλλη μέρα ἐξετέλεσαν τὰ παραπάνω.

Αὐτὸ τὸ θλιβερὸ τέλος εἶχε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μπερενγκέρ, ἄσχημα ἀποφασισμένη, καλὰ ἐκτελεσμένη, ἄξια καλλίτερης τύχης.

Ἄλλὰ τί δύσκολα τὰ ἀνθρώπινα συμβούλια μποροῦν νὰ προβλέψουν παρόμοια γεγονότα. Ὡσπου νὰ ἀποφασισθῆ αὐτὴ ἡ ἐπιχείρηση, συζητήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς οἱ κίνδυνοι πού θὰ μπορούσαν νὰ μεσολαβήσουν καὶ ὄντας τόσοι καὶ τόσοι διαφορετικοὶ αὐτοὶ πού προτάθηκαν, αὐτὸ τὸ ἀτύχημα οὔτε τὸ διανοήθηκαν, οὔτε τὸ πρόβλεψαν.

Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ πὼς ἡ ἀνθρώπινη κρίση ἂν καὶ βασισιμένη στὴν λογικὴ, δὲν μπορεῖ νὰ προλάβῃ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίση. Τὸ φταίξιμο εἶναι τοῦ Δὸν Σάντισο γιατί ἦταν ἡ κυριότερη αἰτία αὐτῆς τῆς καταστροφῆς. Ἄν, ὅπως ὤφειλε, εἶχε συντροφέψῃ τὸν Μπερενγκέρ, οἱ νίκες πού θὰ κέρδιζαν θὰ ἦταν μεγαλύτερες, οἱ Γενοβέζοι δὲν θὰ ἀποτολμοῦσαν ὅ,τι ἔκαναν καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Καλλιπόλης θὰ ἦταν μεγαλύτερες. Κι' ἔτσι ὁ πόλεμος θὰ γινόταν μὲ μεγαλύτερα πλεονεκτήματα καὶ ὑπόληψη.

Ὁ Μπερενγκέρ μὲ ταπεινὲς ἀλυσσίδες ὀδηγήθηκε μὲ μερικοὺς ἰππότες ἀπὸ τὴ συνοδεία του στὸ Πέρα. Καὶ ἐπειδὴ φοβόντουσαν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος θὰ τοὺς τὸν ἔπαιρνε γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ στὸ πρόσωπό του τὶς ζημιὰς πού εἶχε ὑποστῆ, τὸν πέρασαν στὴν πόλη τῆς Τραπεζοῦντος πού βρισκόταν στὶς ἀκτὲς τῆς θάλασσας τοῦ Πόντου, ὅπου οἱ Γενοβέζοι εἶχαν βιομηχανία καὶ τὸν κράτησαν ἐκεῖ ὥσπου νὰ γυρίσουν οἱ γαλέρες. Οἱ Γενοβέζοι ἔκαναν κάποιον πολλὸ σωστό. Ὅταν πῆραν τὶς καταλανικὲς γαλέρες καὶ πῆγαν στὸ Πέρα, δὲν θέλησαν νὰ παραδώσουν κανέναν αἰχμάλωτο στοὺς Ἕλληνες, οὔτε νὰ πουλήσουν τίποτε ἀπὸ τὰ λάφυρα, ἂν καὶ ὁ αὐτοκράτορας πολὺ τοὺς περιποίηθηκε καὶ τίμησε.

Μετά ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία πού εἶχαν, ὁ αὐτοκράτορας ἦρθε σὲ συνεννόηση

μέ τους ἴδιους τοὺς Γενοβέζους γιὰ νὰ ἀναλάβουν νὰ διώξουν τοὺς Καταλανοὺς ποὺ βρίσκονταν στὴν Καλλίπολη καὶ αὐτοὶ δέχτηκαν ἔναντι ἑξὶ χιλιάδων οκοῦδων.

Χάρηκε πολὺ ὁ Ἀνδρόνικος κί' ἔτσι τοὺς τὰ ἔστειλε. Ἄλλὰ αὐτοί, σὰν ἄνθρωποι τοῦ κέρδους προσεκτικοί, ζύγισαν τὸ χρῆμα καὶ βρίσκοντάς το ἔλλειποβαρές, τοῦ τὸ γύρισαν πίσω. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀπάντησε πὺς θὰ διόρθωνε τὴ ζημιὰ καὶ τότε αὐτοὶ δὲν δέχτηκαν πιά γιατί πληροφορημένοι καλλίτερα γιὰ τὸ τί θὰ ἀναλάμβαναν, δὲν θεώρησαν ἱκανοποιητικὴ τὴν πληρωμὴ.

Ἔμαθε ὁ αὐτοκράτορας ὅτι κρατοῦσαν δέσμο τὸν Μπερενγκέρ. Προσπάθησαν μὲ ἀπειλὲς καὶ παρακάλια νὰ τοῦ τὸν παραδώσουν καὶ τελικὰ πρόσφερε γιὰ τὸ ἄτομό του εἴκοσι πέντε χιλιάδες οκοῦδα. Ὅλα τὰ ἀρνήθηκαν, φοβούμενοι, ὅπως ἐγὼ ὑποπτεύομαι, μήπως ὁ βασιλιάς τῆς Ἀραγωνίας θὰ δυσαρρεσεῖτο παρὰ πολὺ, ἂν ὁ Μπερενγκέρ σπουδαῖος καὶ σημαντικὸς ὑπῆκόος του, εὔρισκε ἀτιμωτικὸ θάνατο στὰ χέρια τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου. Αὐτὸς πάλι, ἀποπειράθηκε μὲ τὰ πιδ ἀποτελεσματικὰ μέσα ποὺ μπόρεσε, προσφέροντας σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ποὺ εἶχαν αὐτὲς τὶς γαλέρες νὰ τοῦ τὸν παραδώσουν μὲ κάποιο δόλο, ὅκτῳ χιλιάδες οκοῦδα καὶ ἕξη ζεύγη ἑνδύματα μεταξωτά. Ἄλλὰ ὅταν ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀπάτη, φοβήθηκαν μήπως ὁ Ἀνδρόνικος ἀποπειραθῆ καμιά βιαιότητα καὶ ἀποχώρησαν ἀφήνοντας τὸν αὐτοκράτορα πολὺ δυσαρρεστημένο.

Στὴν εἴσοδο τοῦ στενοῦ ὁ Ραμὸν Μοντανέρ, ἐκ μέρους αὐτῶν ποὺ ἀπόμειναν στὴν Καλλίπολη, ἔφθασε μὲ μία φρεγάτα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Ἐδουάρδο ντὲ Ὅρια, νὰ τοῦ δώσουν τὸν Μπερενγκέρ καὶ πρόσφερε τὸ χρῆμα ποὺ μπόρεσαν νὰ συνάξουν γιὰ τὰ λύτρα του καὶ ποὺ ἔφθανε τὶς πέντε χιλιάδες οκοῦδα. Ἄλλὰ οἱ Γενοβέζοι δὲν δέχτηκαν εἴτε γιατί τοὺς φάνηκε μικρὸ τὸ ποσόν, εἴτε γιὰ νὰ μὴν ἐρεθίσουν τὸν Ἀνδρόνικο, ἀπελευθερώνοντας ἕναν ἐχθρό του, ἀφοῦ λογαριάζονταν σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποὺ εἶχε καὶ ποὺ θὰ μπορούσε γιὰ δευτέρα φορὰ μὲ μεγαλύτερη φθορὰ νὰ καταστρέψῃ τὶς ἐπαρχίες του καὶ νὰ ἐρημώσῃ τὶς πόλεις τους.

Ἀπελπιόμενος ὁ Μοντανέρ ποὺ δὲν πέτυχε τὴν ἀπελευθέρωσή του, ἔδωσε μέρος τῶν χρημάτων ποὺ ἔφερε καὶ πρότεινε νὰ σταλοῦν στὸ ὄνομα τῆς στρατιᾶς πρεσβευτὲς στὸν βασιλιά τῆς Ἀραγωνίας καὶ στὸν βασιλιά τῆς Σικελίας γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν αὐτοὶ μιὰ προσβολὴ τόσο βαρυσήμαντη ὅπως ἦταν ἡ σύλληψη κάτω ἀπὸ ὄρουσ ἀσφαλείας ἐνὸς στρατηγοῦ βασιλιᾶ συμμάχου.

Κ Ε Φ Α Δ Α Ι Ο XXXIV

Οἱ λίγοι ποὺ ἀπομείναν στὴν Καλλίπολη βυθίζουσι ὄλα τὰ πλοῖα τῆς ἀρμάδας τους.

Μὲ αἰχμάλωτο τὸν Μπερενγκέρ ντὲ Ἐντένσα καὶ νεκροὺς τοὺς καλλίτερους ἱππότες καὶ στρατιῶτες ποὺ τὸν ἀκολούθησαν, ἀπόμειναν μόνον στὴν Καλλίπολη μὲ τὸν Ροκαφόρτ, ἕναν πρωτοστράτορα, χίλιοι διακόσιοι ὀπλίτες καὶ διακόσια ἄλογα καὶ τέσσερεις ἱππότες καλοὶ στρατιῶτες, ὁ Γουλιέλμος Σισκάρ, ὁ Χουὰν Πέρες ντὲ Καλδές, Καταλανοί, ὁ Φερνάντο Γκόρι καὶ ὁ Χιμένο ντὲ Ἄλβαρο καὶ μαζί τους ὁ Ραμὸν Μοντανέρ, στρατηγὸς στὴν Καλλίπολη.

Αὐτὸς ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων ὑπερασπιζόνταν τὸν τόπο καὶ ὅταν ἔμαθαν πὺς ὁ Μπερενγκέρ καὶ ὁ στόλος του εἶχαν χαθῆ καὶ πὺς ἡ βοήθεια ποὺ περίμεναν νὰ ἔρθῃ ἀπὸ τὸ χέρι του δὲν ὑπῆρχε πιά, ἂν καὶ ἀναγνώριζαν τὸν βέβαιο κίνδυνο, δὲν λιγοψύχησαν. Πρὶν ἀπ' ὄλα κερδίζοντας μεγαλύτερο κουράγιο ἀπὸ τὶς ἀντιξοότητες, ἔδωσαν σπάνιο παράδειγμα στοὺς ἐπερχόμενους

για τὸ τί πρέπει νὰ κάνουν σὲ περιπτώσεις ὅπου ἡ τιμὴ διατρέχει κίνδυνο ὅταν κάποια ἄσχημα παρμένη ἀπόφαση λεκιάζει τὴν λαμπρότητά της πὸ διατηρήθηκε γι' ἀμέτρητα χρόνια χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀτιμία.

Συνεκάλεσαν συμβούλιο καὶ σ' αὐτὸ ἀκούστηκαν πολλὲς γνώμες. Ὑπῆρξαν πολλοὶ πὸ ἔκριναν ἀναγκαῖο νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἡ Καλλιπόλη γιατί τὸ νὰ προσπαθοῦν νὰ τὴν ὑπερασπισθοῦν ἦταν τρέλλα. Καὶ ἔλεγαν νὰ μποῦν στὰ πλοῖα τους καὶ νὰ γυρίσουν στὴ Μυτιλήνη γιατί εὐκόλα θὰ τὴν κυρίευν καὶ εὐκολώτερα θὰ τὴν ὑπερασπίζονταν καὶ ἀπὸ κεῖ θὰ διέτρεχαν ἐκεῖνες τὶς θάλασσες μὲ μεγαλύτερη τὴν προσωπικὴ τους ἀσφάλεια καὶ μὲ φθορὰ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ πὼς οἱ λιγοστὲς τους δυνάμεις δὲν ἄφηναν περιθώριο γιὰ περισσότερα. Τὴν ὑποδέχθηκαν τόσο ἄσχημα αὐτὴ τὴν γνώμη πὸ μὲ λόγια γεμάτα ἀπειλὲς τὴν ἀπέρριψαν καὶ ἀποφάσισαν τὴν ὑπεράσπιση τῆς Καλλιπόλης καὶ εἶπαν πὼς θὰ ἦταν ἀσχος καὶ προδοσία νὰ τὸ ἀποφύγουν. Ἐξετίμησαν τόσο αὐτὴ τὴν ἀπόφαση πὸ γιὰ νὰ ἀφαιρέσουν τὴ δυνατότητα νὰ τὴν ἀλλάξουν, βύθισαν τὰ πλοῖα. Ἔτσι ἔχασαν τὴν ἐλπίδα νὰ καταφύγουν στὴ θάλασσα καὶ τοὺς ἀπόμεινε μόνη καταφυγὴ αὐτὴ πὸ θὰ ἄνοιγαν τὰ σπαθιά τους στὶς ἐχθρικὲς στρατιές. Ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγαθοκλῆ στὴν Ἀφρικὴ καὶ τοῦ Ἐρνάντο Κορτὲς στὸν Νέο Κόσμο: Καὶ οἱ δύο, διάσημοι στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων, ὄντας τὰ πὸ λαμπρὰ παραδείγματα πὸ ἡ ἀνθρώπινη ἀνδρεία εἶχε ποτὲ. Ὁ Ἀγαθοκλῆς, βασιλιάς τῆς Σικελίας, πέρασε μὲ τὸ στόλο του στὴν Ἀφρικὴ νὰ πολεμήσῃ ἐνάντια στοὺς Καρχηδονίους. Σὰν ἀποβιβάστηκαν οἱ ἀνθρωποὶ του στὴ στεριά βούλιαξε τὰ πλοῖα του, ὥστε ἀναγκαστικὰ νὰ μὴ μποροῦν παρὰ νὰ νικήσουν ἢ νὰ πεθάνουν. Ἀλλὰ αὐτὸς εἶχε περισσότερες πιθανότητες ἐμπιστοσύνης καὶ δίκιου νὰ νικήσῃ γιατί ἔφερε μαζί του τριάντα χιλιάδες ἀνδρες κι' ὁ πόλεμος ἦταν μόνον ἐνάντια στοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Καταλανοὶ ἦσαν λίγοι, μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους κι' ὁ πόλεμός τους ἐνάντια σ' ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς.

Μὲ μεγαλύτερη ὑπεροχὴ στὴν ἐξύμνηση, ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση τοῦ Κορτὲς. Γιατὶ ποῖός θὰ μπορούσε σὲ ἄγνωστες χῶρες, ἀπομακρυσμένος καὶ σὲ ἀπέραντη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πατρίδα του νὰ ρίξῃ στὸ βυθὸ τὰ καράβια του καὶ νὰ διαλέξῃ ἓνα θάνατο σχεδὸν βέβαιο ἀπὸ μία νίκη σχεδὸν ἀδύνατη παρὰ ἓνας ἀνδρας πὸ ὁ Θεὸς μὲ θαυμαστὴ πρόνοια τοῦ ἐπέτρεψε νὰ εἶναι αὐτὸς πὸ στὴν ἀληθινὴ λατρεία του θὰ καθυπέταζε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς γῆς; Δὲν θέλω νὰ κρίνω ἂν αὐτὸς ὁ ἄθλος ἢ τοῦτος τῶν Καταλανῶν ὑπῆρξε σπουδαιότερος, γιατί σκέπτομαι πὼς καὶ οἱ δύο εἶναι τόσο σπουδαῖοι καὶ θὰ τοὺς γινόνταν μεγάλη ἀδικία ἂν προκρίνοντας τὸν ἓναν ἀναζητούσαμε στὸν ἄλλον κάποιο σημεῖο λιγώτερο λαμπρὸ κι' ἔτσι νὰ μπορέσουμε νὰ τὸν κρίνουμε γιὰ κατώτερον. Ἴσπανοὶ ἦταν ὅλοι ὅσοι τοὺς ἔπραξαν. Ἄς εἶναι κοινὴ ἡ δόξα.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΧΧV

Ἐξομοῦν οἱ δικοὶ μας ἀπὸ τὴν Καλλιπόλη γιὰ νὰ πολεμήσουν μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ κερδίζουν σημαντικώτατη νίκη.

Μετὰ τὴν βύθιση τῶν πλοίων, εὐτυχισμένοι νὰ αἰσθάνωνται πὼς γλύτωσαν τὸν κίνδυνο νὰ χάσουν τὴν ὑπόληψή τους μὲ τὴν ὑποχώρηση, ἀποφάσισαν νὰ ἐκλέξουν τὴν κυβέρνησή τους. Ἔδωσαν στὸν Ροκαφόρτ δώδεκα συμβούλους, ὥστε μαζί νὰ τοὺς διοικοῦν. Σ' αὐτὲς τὶς ἐκλογὰς πῆρε μέρος ἡ μεγαλύτερη μερίδα τῆς στρατιᾶς καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν συμβούλων ἦταν ἴση μὲ τοῦ Ροκαφόρτ καὶ αὐτὸς ἐκτελοῦσε αὐτὸ πὸ ὅλοι μαζί εἶχαν ἀποφασίσει. Ἐφτιαξάν σφραγίδα, μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου μὲ γραμμμένο στὸ γύρο της

αὐτὰ τὰ λόγια: «Σφραγίδα τῆς στρατιᾶς τῶν φράγκων ποὺ κυβερνοῦν τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία».

Φρόνιμα, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἔβαλαν στὴ θέση τῶν Καταλανῶν τὴν λέξη «φράγκοι», ἀφοῦ ἦταν ὄνομα γενικὸ καὶ λιγώτερο ἀντιπαθητικὸ, καὶ θέλησαν νὰ δείξουν πὼς αὐτὴ ἡ στρατιὰ ἀποτελεῖτο σχεδὸν ἀπὸ ὅλες τὶς ἐθνότητες τῆς Εὐρώπης ἐναντία στοὺς Ἕλληνας καὶ πὼς ἦταν κοινὴ ὑπόθεση ὄλων τῶν συμμάχων. Θεωρῶ μεγαλοψυχία τὸ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες δὲν ἀνέφεραν τὸ ὄνομα τῆς πατρίδας τους, γιατί μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα δὲν ἀποξενώνονταν οἱ Ἰσπανοὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπαρχίες, οἱ Ἴταλοι καὶ οἱ Γάλλοι, ἀλλὰ ἡ ἔννοια πλατύνει ὅλη τὴ σφαῖρα τῆς γῆς, πατρίδα κοινὴ ὄλων τῶν ὄντων.

Ὁ ἐχθρὸς ἔφθανε στὰ τεῖχη τῆς Καλλιπόλης καὶ ἔσφιγγε τοὺς πολιορκημένους. Καὶ καθὼς στὶς καθημερινὲς ἐπιθέσεις, ἂν καὶ μὲ μεγαλύτερη φθορὰ τῶν Ἑλλήνων, χανόταν στρατὸς δικός μας, ἀποφάσισαν νὰ βγοῦν καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν μὲ ὅλη τὴ στρατιὰ καὶ νὰ διακινδυνεύσουν στὴν ἀνασφάλεια μιᾶς μάχης τῆ ζωῆ καὶ τὴν ἐλευθερία τους. Συμβουλὴ ποὺ ὀφείλουν νὰ ἀκολουθοῦν ὅσοι δὲν μποροῦν νὰ κρατήσουν ἓνα πόλεμο γιὰ πολὺ καιρὸ.

Δύσκολα βρέθηκαν στὴν Καλλιπόλη, γιὰ νὰ βγοῦν νὰ πολεμήσουν, ὀπλίτες καὶ ἰππότες, χίλιοι πενήντα, ἐνῶ ὁ Νικηφόρος λέει πὼς ὑπῆρξαν τρεῖς χιλιάδες. Ἀλλὰ ὁ συγγραφέας ἔγραψε ἀπὸ διήγηση τῶν Ἑλλήνων τοὺς ὁποῖους ὁ φόβος ἦταν δυνατὸν νὰ ἐξαπάτησε καὶ νὰ νόμισαν διπλὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐχθρῶν.

Ἐφτιαξαν ἓνα λάβαρο, πρὶν νὰ ξεκινήσουν, μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τὸ ἀνέβασαν στὸν ψηλότερο πύργο τῆς Καλλιπόλης μὲ ἐκδηλώσεις μεγάλου σεβασμοῦ. Πεσμένοι στὰ γόνατα, μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη προσευχὴ στὸν Ἅγιο, ἔκαναν ἐκκλίση στὴν Παρθένα. Λίγη ὥρα μετὰ ποὺ ἄρχισαν τὸ *salve* κι' ἐνῶ ἀκόμα οἱ φωνὲς ἦταν συγκεχυμένες, ὁ οὐρανὸς ποὺ ἦταν γαλανός, οκεπάστηκε μὲ ἓνα σύννεφο καὶ ἔβρεξε ὥσπου τελείωσαν τὴν προσευχὴ καὶ μετὰ τὸ ἴδιο ἀναπάντεχα ἐξαφανίστηκε. Ἐμείναν ἔκθαμβοι μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ φαινόμενο κι' ἔνοιωσαν στὴν καρδιά τους βαθὺ τὸ αἶσθημα τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐλάβειας καὶ ἐμψυκώθηκαν τόσο ποὺ πίστεψαν βέβαιη τὴ νίκη, ἀφοῦ ὁ οὐρανὸς τοὺς εὐνοοῦσε μὲ τόσο φανερὰ δείγματα.

Ἀναπαύτηκαν ἐκεῖνη τὴ νύχτα, ὄχι χωρὶς νὰ πιστεύουν πὼς μπορούσε νὰ εἶναι ἡ τελευταία τῆς ζωῆς του. Τὴν ἐπόμενη, Σάββατο πρῶι, 21 Ἰουνίου, ἐξώρμησαν ἀπὸ τὰ τεῖχη καὶ τὰ ταμποῦρια τους. Ὁ ἐχθρὸς, ἀφήνοντας γιὰ φύλαξη τῶν στρατοπέδων του, ποὺ βρίσκονταν στὸ Βρανγχιάλιο, δύο μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν Καλλιπόλη, ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ του, μὲ ὀκτὼ χιλιάδες ἄλογα καὶ ἀκόμα μεγαλύτερο ἀριθμὸ ὀπλιτῶν, προχώρησε νὰ πολεμήσῃ. Οἱ δικοὶ μας ἔρριξαν τὸ ἰππικὸ τους στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ πεζικοῦ τους, προφυλλάσσοντας τὴ δεξιὰ τους πτέρυγα ποὺ ἦταν κάπως εὐθραυστὴ. Ὁ Γουλιέλμος Πέρες ντὲ Καλδές, ἰππότης ἡλικιωμένος τῆς Καταλονίας, ἔφερε τὸ λάβαρο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀραγωνίας. Ὁ Φερνάν Γκόρι, τὸ λάβαρο τοῦ Δὸν Φαμπρίκε, βασιλιᾶ τῆς Σικελίας, γιατί ἂν καὶ ξεχασμένοι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντές τους, ποτὲ αὐτοὶ δὲν τοὺς λησμόνησαν. Τὸ λάβαρο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸ ἔδωσαν στὸν Χιμένο ντὲ Ἄλβαρο, καὶ ὁ Ροκαφόρτ πρόσφερε τὸ δικό του στὸν Γουλιέλμο ντὲ Τούς.

Οἱ σκοποὶ ποὺ βρίσκονταν ψηλὰ στοὺς πύργους τῆς Καλλιπόλης ἔδωσαν τὸ σύνθημα νὰ ἐπιτεθοῦν, γιατί διέκριναν καλλιτέρα τὸν ἐχθρὸ ποὺ πλησίαζε, βελτιώνοντας τὶς θέσεις του ἀνάμεσα στοὺς λόφους. Χαιρετήθηκαν ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη παράταξη μὲ εὐγένεια, καὶ μετὰ ὑπῆρξε τέτοια ἡ μανία τῆς πρώτης

σύγκρουσης, πού ὁ Μοντανέρ γράφει πῶς αὐτοὶ πού ξμειναν μέσα στὴν Καλλιπόλη, νόμιζαν πῶς τὰ πάντα γκρεμίζονταν σὰν νὰ γινόταν σεισιός. Δὲν μπόρεσαν οἱ Ἕλληνες ἔμπροστὰ σὲ στρατιῶτες τόσο ἀνδρείους καὶ σπουδαίους, ἂν καὶ τόσο ἄνιστοι ἦταν ὁ ἀριθμὸς τους, νὰ νικήσουν. Ἔτσι γύρισαν πρὸς τὰ στρατόπεδά τους ὅπου σκέφθηκαν νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν. Αὐτοὶ πού εἶχαν μείνει γιὰ τὴν ὑπεράσπισή τους, βλέποντας τὸ στρατὸ τους νικημένο, βγήκαν νὰ συγκρατήσουν τὸν ἐχθρὸ, πού μὲ ὀρμὴ καὶ ρώμῃ ἀπίστευτῃ πλησίασε, πραγματοποιώντας τὴ νίκη. Ἡ νέα βοήθεια ἀπὸ στρατὸ ξεκούραστο ἀναχαίτησε κάπως τοὺς νικητές, γιὰτὶ ἐκεῖνοι ἦταν οἱ ἐκλεκτότεροι τοῦ στρατεύματός τους. Ἀλλὰ σὰν ἐπαναλήφθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κίνησαν μὲ τὸν ἴδιο ψυχισμό καὶ γιὰ δευτέρῃ φορὰ νίκησαν τοὺς Ἕλληνες, κυριεύοντας τοὺς καταλισμούς τους.

Γύρισαν τὰ νῶτα ὁ Οὐμπερτόπουλος, ὁ Βασιλιάς καὶ ὁ μέγας Ἐταιρειάρχης. Συνέχισαν τὴν προώθησι εἰκοσιτέσσερα μίλια ὡς τὸ Μονοκάστανο, ἐξολοθρεύοντας πάντα χωρὶς καμμιά ἀντίστασι, γιὰτὶ ἡ φυγὴ τοὺς ἔκανε νὰ ἀφήσουν τὰ ὄπλα πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀμυνθοῦν ὅταν θὰ τοὺς πίεζαν οἱ δικοὶ μας, πού σκορπισμένοι, κατάκοποι καὶ λιγστοὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῶν Ἑλλήνων ἦταν τόση, πού ὅπως ἀναφέρει ἕνας συγγραφέας, ἀπὸ τὴς πληγῆς πού εἶχαν στὸ πρόσωπο δὲν τολμοῦσαν νὰ γυρίσουν, παρ' ὅλο πού μόνον ἔτσι θὰ μπορούσαν νὰ ἀμυνθοῦν, ἔσχατος τοῦτος ὁ ξεπεσμός πού μορεῖ νὰ φτάσῃ ἕνας ἄνθρωπος πού τρέμει τὴς πληγῆς περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνυποληψία. Οἱ περισσότεροι τῶν νικημένων Ἑλλήνων πνίγηκαν, γιὰτὶ καταδιωγμένοι ἀπὸ τοὺς Καταλανοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν πρόσμεναν ἕναν καλὸ πόλεμο ἀλλὰ προσβολὴ καὶ θάνατο, συνωστίζονταν στὴς βάρκες καὶ τὰ πλοῖα τῆς ἀκτῆς, γεμίζοντάς τα μὲ περισσότερο πλῆθος ἀπ' ὅσο μπορούσαν νὰ ἀντέξουν, καὶ μὲ τὸ βάρος τους καὶ τὴ βίασῃ αὐτῶν πού ἔμπαιναν, βούλιαζαν καὶ ἀνοίγαν βοηθώντας μ' αὐτὸ τὸν ἀφανισμό, τοὺς ἴδιους τοὺς Καταλανοὺς, πού ριγμένοι στὸ νερὸ, μὲ μαχαίρες καὶ κονταριὲς στὰ πλευρὰ τῶν πλοίων, τοὺς ἐξανάγκαζαν νὰ ριχθοῦν στὸ νερὸ καὶ νὰ πεθάνουν.

Μὲ τὴν νύκτα σταμάτησαν τὴν ἐπέλασι καὶ κατὰ τὰ μεσάνυχτα γύρισαν στὴν Καλλιπόλη χωρὶς νὰ κάνουν ἀναγνώρισι τῶν λαφύρων πού ὁ ἐχθρὸς τοὺς ἄφηνε, κρίνοντας μεγαλύτερο κέρδος νὰ ἀφαιροῦν ζωὲς καὶ νὰ χύνουν τὸ αἷμα αὐτῶν πού μὲ τόση σκληρότητα ἀφαίρεσαν τὴς ζωὲς τῶν συντρόφων καὶ φίλων τους.

Τὸ πρῶν βγήκαν νὰ συνάξουν τὰ λάφυρα, καὶ ἦταν τόσα πού ἄργησαν ὀκτῶς μέρες γιὰ νὰ γυρίσουν μέσα στὴν Καλλιπόλη πάλι.

Φορέματα χρυσὰ καὶ μεταξωτὰ τόσο πολύτιμα ἐκεῖνο τὸν καιρὸ μὲ τὸ νὰ μὴν εἶναι συνηθισμένα. Ὅπλα περιστόλιτα καὶ κοσμήματα πολύτιμα, τρεῖς χιλιάδες ἄλογα καὶ τροφοδοσίες τόσο ἄφθονες πού γιὰ πολλὰς μέρες δὲν θὰ φοβόντουσαν μήπως τοὺς λείψῃ τίποτα στὴν Καλλιπόλη. Σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς νικημένους εἴκοσι χιλιάδες ὀπλίτες καὶ ἕξχι χιλιάδες ἵππεις καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας δύο ὀπλίτες καὶ ἕνα ἄλογο. Δὲν θὰ τολμοῦσα νὰ πιστέψω τὸ παρὰ πάνω, τόσο ἀπίστευτο πού μοῦ φαίνεται, ἂν συγγραφεῖς τόσο ἀξιόπιστοι δὲν τὸ ἀνέφεραν. Ὁ Παῦλος Ὁρόσιος συγγραφέας παλιὸς καὶ χριστιανός, ἀναφέρει πῶς ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐξωλόθρευσε μὲ δύο χιλιάδες ἄνδρες τριάντα χιλιάδες Καρχηδόνιους μὲ τὸν στρατηγὸ τους Ἄννωνα καὶ αὐτὸς ἔχασε μόνο δύο ἄνδρες.

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΜΙΚΡΕΣ ΠΑΛΙΕΣ ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΖΑΓΟΡΙΣΙΕΣ ΔΙΑΘΗΚΕΣ

II.

«ή ύποφαινομένη ἀκούουσα πάντοτε τὸ εὐαγγελικὸν ρητόν, τὸ «γριγορί-
ται καὶ προσεύχεσθαι ὅτι ουκῆδατε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὄραν ἕως ἔρχεται ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ φοβουμένην τὸν ἄουρον θάνατον σώας ἐπι ἔχουσα τὰς
φρένας μου. Κάμνω τὴν παροῦσαν μου Διαθήκης ἀμετάτρεπτον, Διὰ τῆς ὁ-
ποίας ζητούσα προτον ἐκψηχης τὴν παραθεοῦ τὸν ἁμαρτιὸν μου συγχόρισιν
πραχθέντον, ἦτε ἐγγνώση καὶ ἀγνία ἦν καὶ διδω πρὸς πάντας τοὺς ἀδικίαν-
τάς μαι, Δεύτερον διατάσο οἰκυοθελῶς καὶ ευχαρίστος ὅλα ὅσα ἡθία πρόνια
μεχάρισεν πρόσκερα ἀγαθὰ ἦνα μὴ εἰσαυτὸν προέλθουσι συγχίσεις καὶ φιλο-
νηκῆαις καὶ ἐγγένη παν κακὸν ἀποτέλεσμα κατα τὸν ἀκόλουθον τρόπον, πρό-
τον ἀφίνο τὸν συγγενὸν μου τοῦ ἰωάννου καρακόστα καὶ ἀδελφῆς του χρυσῆς
πρὸς γρ. 20 ἡκοσι τὸν δημήτρι τζόλου γρόσια 10 δέκα τὸν στέφανον παπατζού-
λα τὸν κύπον στακάτο ἀλδόνια καὶ ἕτερον συγγενὸν μου γρόσια ἡκοσι 20 ἀφίνο
εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας παναγίαν γρόσια πεντακόσια 500 νὰ πέρνουν ἡ ιερεῖς
τὸν τόκον νὰ μνημονεύωμαι πάντοτε γρ. τριάντα 30 καὶ τριάντα οἱ ἐκκλησίαν
διὰ τὴν καντίλαν μου νὰ καῖη πάντοτε· ἀφίνο τέσσερες παρικάς; εἰς μόνια στί-
ρια πρὸς γρόσ. 50 πενίντα εἰς ρογγοβόν, εἰς βαγγελίστριαν, εἰς ἀγία παρα-
σκευῆ εἰς σουδενὰ εἰς προφίτην ἰλίαν μαναδέντρι μία πρόθεσι δέκα γρόσια
10 εἰς τὴν παναγίαν τῆς μπάγιας, ἔχο μία ὁμολογία τὸν ἀνηψηδιὸν μου Διμί-
τριον καὶ Χριστόδουλον ζῶη τὰ ὅποια ἦναι γρόσια ἑπτακόσια 700 αὐτὰ νὰ δο-
θοῦν εἰς τὸ χορίον ὅπου χρεοστὸ καὶ εἰς τὸν ἀσιλὰν μπαμποτζι μὲ ὁμολογίαν
γρόσια 300 τριακόσια, ἀφίνο ἐπιτρόπους τὸν κύριον Κωνσταντὶ Χατζόγλου, κ.
Χριστόδουλον κουτούζη, κ. γεώργιον παπα κώνοστα, νὰ κάμουν τὰ ψηκικά μου
ἐνθεοφοβία καὶ ἐνβάρι συνηδησός του τὸ σπήτι καὶ λοιπὰ κυνιτὰ καὶ ἀκίνιτα
τὰ ἀ ἀφιερώνω εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅσα εὐρίσκοντε εἰς τὴν ἐξουσίαν μου ἀφίνο
μία σταφίλο πούζενα, ἓνα κακάβι τῆς γιάνο τζιρόνος ἓνα ἀμπάρι μία ἀρκλα
ἓνα τεψή, μία κασέλα. τὰ ἐπούλια τῆς εὐροσίνης γκαβανόζη γρ. 100 εκατὸ
αν δεν τα πάρι αὐτὴ νὰ μίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. καὶ ὅποιος ἤθελεν διασῆσι
τὴν διαθήκην μου ἦτε συγγενὶς ἦτε ξένος νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ καὶ
πάντον τὸν ἀγίον πατέρον· νὰ στένουν καὶ νὰ τρέμουν ως ὁ κἀην ἐπὶ τῆς γῆς·
ἢ πρότι μου διαθήκη νὰ μένι ὡς χαρτὴ ἀγραφον καὶ ὑποφαίνομαι· 1844 Σεπτ)
βρίου 14 Κουκουλι

Ἄγγελικὴ γινὶ τοῦ ποτὲ κοντογιάνη διμητρίου βεβεῶ τὴν παροῦσαν μου
Διαθήκην δια χειρὸς παπα Ζήση ἐφιμέριου ἐκ στόματός της καὶ θελίσσεος τὴν
ἠπέγραψα καὶ μαρτυρῶ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΒ' τόμου, σελ. 460.

πνευματικὸς μονασίρη ρρογκοβὸ μαρτηρῶ
 χριστοδουλος κουτουζη
 γεώργιος παπᾶ - κώνστα
 γεωργιος τζινγκας επιτροπος της εκκλησιας κε βεκῆλις κουκουλιου
 Ἄναστάσιος Δημητρίου
 μάνθος κουτούζης
 Χριστόδουλος Κιοσῆς
 Κώνστας Χρ. Παῦρου μαρτηρὸ
 κουσταντης ζαγκούλης
 κουσταντης μπαζτεκης
 χριστόδουλος κοκορου».

Σημ.: Ἄντέγραφα ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ποὺ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

12.

«ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς μᾶς παραγγέλι εἰς τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον γίνεσθαι ἔτοιμοι ὅτι οὐκ ἴδατε τὴν ἡμέραν οὔτε τὴν ὥραν ἐνὶ ᾧ θάνατος ἔρχεται, ὅθεν καὶ ἐγὼ ἡ ἀναξία δούλι τοῦ θεοῦ ἐλένη ἰωαννουτζίου γκωκάκη φοβουμένη τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου ἐσυλογίσθην νὰ κάμω τὴν πρέπουσαν διαθήκην μου. καὶ πρῶτον μὲν παρακαλῶ ὄλλους τοὺς χριστιανοὺς τῆς χώρας μας νὰ μὲ συγχωρέσουν, ὡς καὶ ἐγὼ ἀφίνω τὴν συγγχόρισιν ἐξ ὄλης μου τῆς καρδίας· ἔπιητα διατάζω νὰ μοῦ κάμῃ ὁ ἀνεψιὸς μου τὰ ψυχικὰ μου μνημόσυνα κατὰ τὴν τάξιν τοῦ χωρίου μας, πρῶτον μὲν τῶν εὐρεθέντων ἱερέων τοῦ χωρίου μας ἀπὸ ἓν σαρανταλύτουργον καὶ ἓνα εἰς μονασίριον ρωγκωβόν, καὶ πενήντα γρόσια εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας εἰς τὸν ἅγιον νικόλαον καὶ νὰ μὲ ψάλλουν κάθε σάββατον ἕως τὸν χρόνον ἀκώμη νὰ πληρώσι καὶ τὸν ἱατρὸν τὸν τασούλαν χατζί, ὅπου μὲ ἐκήταξεν εἰς τὴν ἀσθένειάν μου· αὐτὰ τὸν παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐκτελέσι, ἢ καὶ ἄλλα ὅσα ἐγνωρίσι καὶ αὐτὸς μόννος του τὰ ὅποια ἂν δὲν τὰ ἐκτελέσι ἔχει νὰ δόσι ἀπολογία εἰς τὸ φοβερὸν κριτήριον τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ τοῦ ἁγίου θεοῦ ἡμῶν.

ὑποφαίνομαι διὰ χειρὸς τοῦ γράψαντος ἐφημερίου μου.

1846 ἰουλίου 23 Μπάγια.

τασοῦλας χατζῆ Ἀποστόλου μαρτυρῶ

παπαϊωάννης ἐκ στόματος αὐτῆς ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ».

Σημ.: Καὶ τὴν παραπάνω διαθήκη ἀντέγραφα ἀπὸ τὴν πρωτότυπη ποὺ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

13.

«Ὁ ὑποφαινόμενος Πέτρος Ν. Φλώρος χριστιανὸς ὀρθόδοξος ἀπὸ χωρίον Κουκούλιον τοῦ Ζαγορίου τῆς ἐπαρχίας Ἡπείρου, ἔχων ἤδη σῶας τὰς φρένας μου καὶ ὑγιᾶς τὸ σῶμα καὶ φοβούμενος τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου, κάμνω τὴν παροῦσαν μου αὐτοπροαίρετον καὶ ἀμετάτρεπτον διαθήκην ἰδιοχείρως, ζητῶν

πρὸ πάντων συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανούς, ὅσους ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἐπίκρανα, συγχωρῶν καὶ ἐγὼ παρομοίως ὅλους, ἡ δὲ πολυευσπλαχνία τοῦ Κυρίου ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ἅπαντας.

Ἐγὼ εἶμαι εἰς ἡλικίαν περίπου τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὅσα δὲ κτήματα κινητὰ καὶ ἀκίνητα ἔχω εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, γνωστὰ καὶ εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς χωριανούς μου, τὸ πλεῖστον μέρος τὰ ἔχω ἀγορασμένα ἀπὸ τὴν μητέρα μου κατὰ τὸ ἀπὸ αὐτὴν πρὸς ἐμὲ πωλητήριον ἔγγραφον, τὰ ὅποια ἦτο πατρικά της, καὶ ὀλίγα τινὰ ἀπὸ ἄλλους, σήμερον δὲ ὡς ἐδίκά μου ἀναφαίρετα κτήματα θέλω τὰ διατάξει κατὰ τὴν τελευταίαν ἀκόλουθον εὐχαρίστησίν μου.

Τὰ εἰρημένα ἀκίνητα κτήματά μου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Τὸ ὄσπιτιον μὲ ὄλην τὴν περιοχὴν του καὶ καλύβην του, συνορευόμενον μὲ τὰ ὄσπητια τοῦ ποτὲ Στρούμπου, νῦν δὲ Ἰωάννου Κουτούζη, τοῦ Γεωργίου Κιοσέ, τῆς Αἰκατερίνης Παπαδήμου καὶ μὲ τὸ χωράφιον τῆς Νικόλαινας Μπαζίμα.

Τὸ ἀμπέλιον μὲ τὸν τόπον του καὶ δέντρα του κάτω εἰς δραγατσουῖραν, συνορευόμενον μὲ τὸ ἀμπέλιον τοῦ μακαρίτου Ρούση Ράπτη, Γεωργίου Κιοσέ καὶ μὲ τοὺς λάκκους.

Τὸ ἀμπέλιον ἐπάνω εἰς δραγατσουῖραν, συνορευόμενον μὲ τὸ ἀμπέλιον τοῦ Χριστοδοῦλου Χατοῆ Μπαλαμπάνη, μὲ τὸν τόπον τοῦ Κώστα Πανταζῆ καὶ μὲ τὸν κοινὸν δρόμον.

Τὸ ἀμπέλιον μὲ ὄλον τὸν τόπον του καὶ δέντρα του εἰς Κότρια, συνορευόμενον μὲ τοὺς τόπους Κ. Ζαγγούλη, Μανούσαινας Κόπρου, Ἀγγελικῆς θυγατρὸς Χρυσῆς Τσαρίμη, τοῦ ποτὲ μακαρίτου Δ. Νισάνιου, νῦν δὲ Δημητρίου Ἰωάννου Χατζῆ Ἀναστασίου καὶ μὲ τῆς Ἑλένης Γιαννοδιαμάνταινας, ἀνατολικῶς δὲ μὲ τὰ ἀμπέλια Ἰωάννου Χούτα καὶ μακαρίτου παπασπύρου καὶ χωρίζεται ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὸν δρόμον.

Ὁ κῆπος εἰς Κανάκι ὡς εἶναι περιτειχισμένος, συνορευόμενος μὲ τὸν τοῦ Πάσσα καὶ λοιπῶν.

Ὁ τόπος μὲ δένδρα εἰς τὸ πλάγι, ἄνωθεν τοῦ Κῶνστα Πανταζῆ, συνορευόμενος μὲ τὸν τοῦ μακαρίτου Χατζόγλου, θυγατέρων Κάλως Κόπραινας καὶ λοιπῶν.

Ἄλλος ὀλίγος τόπος μὲ δένδρα εἰς τὸ πλάγι εἰς τὸν λάκκον συνορευόμενος βορείως μὲ τὸν τοῦ Ἰωάννου Τσονίδη.

Ὁμοίως εἰς τὸ πλάγι καὶ τὸ παλαμπελούτσιον λεγόμενον, συνορευόμενον ἀνατολικῶς μὲ τὸν τῆς Γιάνναινας Χατζῆ Βασίλη, ἀπὸ δὲ τὰ ἄλλα μέρη δὲν γνωρίζω τοὺς κυρίους.

Τὸ χωράφιον εἰς ἀφορισμόν, καὶ ὁ τόπος ὅλος ὁ ἐπίπεδος ἔξωθεν τοῦ μύ-καὶ Γκαθανόζος.

Ὁ κῆπος μὲ δύο δένδρα του ἄνωθεν τῆς Ἀγίας Βαρβάρας συνορευόμενος μὲ τοὺς τοῦ Ἰωάννου Τσολέκα καὶ μὲ τὴν καλύβην Ἀστερνοῦ Κόκκορου.

Τὸ χωράφιον εἰς ἀφορισμόν, καὶ ὁ τόπος ὅλος ὁ ἐπίπεδος ἔξωθεν τοῦ μύλου ποτὲ Ἀλεξίου Νούτσου, νῦν δὲ τῶν Κοκοραίων.

Παρακαλῶ δὲ καὶ ὀρκίζω εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος ὅλους τοὺς γεί-

τονες τῶν ἄνωθεν ἀμπελιῶν καὶ τόπων, ἵνα δεῖξωσι τὰ σύνορά των μὲ φόβον θεοῦ, ὡς τὰ ἐξουσιάζω καὶ ἐγώ, εἰς ὅποιον δῆποτε μέλλει νὰ τὰ ἐξουσιάσῃ μετὰ θάνατόν μου, συλλογιζόμενοι ὅτι μετὰ θάνατον τίποτε ἄλλο δὲν συντροφεύει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ κακίαν.

Τὰ κινήτᾳ συνίστανται ἀπὸ χαλκώματα διάφορα τὸ ὅλον ὀκάδες πεντήκοντα ἔννεα καὶ περίπου, Ἄριθ. 59, ἀπὸ σιδηρικά, ἔπιπλα, βαένια καὶ καδιά, ἀμπάρια καὶ ἄλλα ξύλινα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν μου καταγραφὴν.

Εἰς ὅλα ὡς ἄνωθεν κινήτᾳ καὶ ἀκίνητᾳ κτήματά μου διορίζω κυρίους ἐπιτρόπους μου τοὺς Κυρίους Χατζῆ κῶνστα Τσαρήμην, Ἀνδρέαν Πλακίδαν καὶ Ἰωάννην Τσολέκαν, τοὺς ὁποίους παρακαλῶ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸ τὸ βᾶρος καὶ βάλλωσιν εἰς ἐνέργειαν ἀπαραλλάκτως ὡς ἀκολούθως θέλω διατάξει. μετὰ θάνατόν μου εὐθὺς νὰ περιελάβουν ὅλα μου τὰ κτήματα καὶ ἀσφαλίσουν ὡς ὁ καιρὸς τοὺς ἐπιτρέψῃ. αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἐπίτροποί μου νὰ ἐπιτροπεύουν αἰωνίως, δηλαδὴ μετὰ θάνατόν των νὰ τοὺς διαδέχωνται τὰ τέκνα των καὶ ἀκολούθως τὰ τέκνα τῶν τέκνων των καὶ καθεξῆς διαδοχικῶς, πλὴν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Τότε μόνον δύνανται νὰ διορίσωσιν ἄλλους, ὅταν γνωρίσωσι τὰ τέκνα των, ὅτι δὲν εἶναι εὐσυνείδητα, περὶ τούτου εἶναι πληρεξούσιοι.

Ἐπειδὴ καὶ μέχρι σήμερον ἔμεινα ἄνυμφος, ἔνεκα τούτου δὲν ἔχω τινὰ κληρονόμον, ὁ πλησιέστερός μου κληρονόμος εἶναι ὁ ἀπ' ἐμὲ πρεσβύτερος γνήσιος αὐτάδελφός μου Ἰωάννης, ὅστις κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται εἰς Δαρδανέλια, αὐτὸν λοιπὸν τὸν αὐτάδελφόν μου εὐχαρίστως, μετὰ τὸν θάνατόν μου, ἀποκαθιστῶ τέλειον κληρονόμον μου εἰς πάντα τὰ κτήματά μου κινήτᾳ καὶ ἀκίνητᾳ, ἢ καὶ εἰς μετρητά, ἂν μοὶ εὐρεθῶσι, καθὼς καὶ εἰς ὅσα μέλλει νὰ λαμβάνω, ὅστις νὰ τὰ ἐξουσιάσῃ καὶ νὰ τὰ κάμῃ ὡς θέλει καὶ βούλεται καὶ ἐνόσον ζῆ καὶ μετὰ θάνατόν του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τόπον τὸν ὅποιον ἔχω ἔξωθεν εἰς τὸν νῦν Κοκοράτικον μύλον καὶ τὸ εἰς ἀφορισμὸν χωράφιον, τὰ ὁποῖα εὐχαρίστως ἀφιερῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου μου Κουκουλίου, ἢ εἰς τὸ σχολεῖον μετὰ ταύτην ὅμως συμφωνίαν, ὅτι ὁ ἔξωθεν ἀπὸ τὸν Κοκοράτικον μύλον τόπος νὰ μὴ πωληθῆ ποτὲ εἰς τινὰ καὶ ἂν πληρωθῆ μετὰ τὴν πλέον μεγαλειτέραν τιμὴν· ἂν ὅμως οἱ χωριανοὶ μου ἀναγκασθοῦν ποτὲ νὰ κλεισθῆ δι' ὁποιοδήποτε λόγον νὰ περιτευχίζηται δι' ἐξόδων τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ εἰσόδημά του νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν, ἢ εἰς τὸν μισθὸν τοῦ τυχόντος διδασκάλου· ἂν δὲ συμβῆ διαίρεσις μεταξὺ τῶν χωριανῶν, ὥστε μερικοὶ νὰ θέλουν ἵνα πωληθῆ καὶ ἄλλοι νὰ μὴ πωληθῆ νὰ ὑπερισχῆ νὰ ὑπερισχῆ ἢ θέλησις ἐκείνων, ὅτινες θὰ λέγωσι νὰ μὴ πωληθῆ εἰς ὁποιοδήποτε δικαστήριον, τόσον ὥστε εἰς μόνον νὰ εἶναι ὁ θέλων νὰ μείνῃ ἀπούλητος ἐκεῖνος νὰ εἰσακούηται καὶ οὐχὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, αὐτὴ εἶναι μεγαλωπία μου εὐχαρίστηση καὶ πᾶς λόγος καὶ σόφισμα ἐναντίον τῆς εὐχαριστήσεώς μου, νὰ εἶναι ἄκυρος. περὶ τούτου παρακαλοῦνται οἱ κύριοι ἐπίτροποί μου νὰ ἐπαγρυπνοῦν καὶ ὑπερασπίζονται πάντοτε.

Πρὸς τούτοις ὁ ρηθεὶς αὐτάδελφός μου καὶ κληρονόμος μου Ἰωάννης ἂν ποτε εὐκολυνθῆ νὰ δανείσῃ μαζί με τοὺς ἐπιτρόπους μου εἰς μέρος ἀσφαλῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐν τῷ χωρίῳ μου Σχολεῖου γρόσια χίλια ἄρ. 1000, τῶν ὁποίων ὁ τόκος νὰ χρησιμεύῃ πρὸς πληρωμὴν μισθοῦ τοῦ τυχόντος διδασκάλου καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας γρόσια πεντακόσια, ἄρ. 500, τῶν ὁποίων ὁ τόκος νὰ χρησιμεύῃ δι' ἔλαιον καὶ κερῖον· δι' αὐτὰ τὸν ἀφίνω εἰς τὴν προαίρεσίν του καὶ ὅπως εὐκολυνθῆ ἄς ἀκολουθήσῃ, διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ δυσκολεῖται

αὐτὸς καὶ νὰ προσφέρῃ ἀπὸ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα του ἔξοδα, ἂν ὅμως ὁ ρηθεις αὐτάδελφός μου δὲν ἐπιζήσῃ ἢ δὲν προφθάσῃ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ ταξειδίον του, τότε οἱ ρηθέντες ἐπίτροποί μου νὰ πωλοῦσιν ὅλα τὰ κτήματά μου κινητὰ καὶ ἀκίνητα ἐπὶ δημοπρασίᾳ, ἢ ὅπως ἐγκριθῇ συμφερότερον καὶ ἀπὸ τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα θέλουν πιάσει ἀπὸ αὐτὰ νὰ δανείσωσιν εἰς μέρος ἀσφαλές γρόσια δύο χιλιάδες ἄρ. 2.000 ἐπ' ὀνόματι τοῦ σχολείου Κουκουλίου, τῶν ὁποίων ὁ τόκος νὰ χρησιμεύῃ διὰ μισθὸν τοῦ τυχόντος διδασκάλου, χίλια γρόσια, ἄρ. 1000 ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας Κουκουλίου, τῶν ὁποίων ὁ τόκος νὰ χρησιμεύῃ, ὁ μὲν μισὸς δι' ἔλαιον καὶ κηρίον, ὁ δὲ ἕτερος διὰ τοὺς τυχόντας ἐφημερίους ἱερεῖς, ὅτινες νὰ μνημονεύωσι τοὺς γονεῖς μου καὶ προγόνους μου πατρικοὺς καὶ μητρικοὺς γράφοντες τὰ ὀνόματά των εἰς τὸ κατάστιχον τῆς ἐκκλησίας· νὰ δώσωσι καὶ εἰς τοὺς δευτέρους μου ἐξαδέλφους καὶ ἐξαδέλφας (ἐπειδὴ πρῶτους δὲν ἔχω) ἀνὰ δέκα γρόσια, ἀριθ. 10 εἰς ὄσους καὶ ἂν ζῶσι, διὰ μίαν καὶ μόνην φοράν, λόγῳ κληρονομίας· εἶναι δὲ τὰ τέκνα μακαρίτων Χατοῦ Ἀναστασίου Λιάπη, Γεωργίου Φλώρου, Ἰωάννου Γκατζμούλα, Μανούση Ρίζου καὶ Ἀναγνώστη Γκαμποῦ Καπεσοβίτου καὶ Τριανταφυλλιά σύζυγος τοῦ μακαρίτου Μάνθου Χρίστου Σβόλου, ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ πρῶτον ἐξαδέλφον καὶ ἐξαδέλφην θεῖους μου καὶ θείας εἰς ὄσους καὶ ἂν ζῶσι· ἀκόμα καὶ εἰς τὴν Ἀγιωτάτην Μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων γρόσια πενήκοντα, ἄρ. 50, πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς παρούσης μου διαθήκης· τὰ δὲ ἐναπολειφθέντα νὰ τὰ δανείσωσιν ὁμοίως εἰς μέρος ἀσφαλές ἐπ' ὀνόματι τῶν πτωχῶν τοῦ χωρίου μου Κουκουλίου, τῶν ὁποίων ὁ τόκος νὰ μοιράζεται ἐτησίως εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀπὸ τοὺς ἐπίτροπους μου μὲ καθαρὰ συνείδησιν χωρὶς νὰ χαρίζωνται εἰς τινὰ μῆτε νὰ ὑστεροῦν κανένα ἀπὸ ὁποιονδήποτε λόγον.

Ὁ ἔξωθεν εἰς τὸν νῦν Κοκοράτικον μύλον τόπος καὶ τὸ χωράφιον εἰς τὸν ἀφορισμὸν νὰ μένουν πάντοτε, ὡς προεῖρηκα ἀφιερωμένα. Τὰ ἐδικά μου ψυχικὰ μνημόσυνα νὰ γίνωσιν μόνον μὲ τοὺς τυχόντας ἱερεῖς τοῦ χωρίου μου καὶ πάντοτε ὀλιγοῦξοδα.

Ἀπὸ τὰ ὀλίγης τιμῆς κινητὰ πράγματά μου καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ ξύλινα ἀγγεῖα ἢ καὶ σιδηρικά, οἱ ἐπίτροποί μου δύνανται, ἂν τὸ ἐγκρίνουν, νὰ δώσωσιν εἰς πτωχὰ μέρη, δίδοντες εἰς ἕκαστον ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑστερεῖται.

Τελευταῖον παρακαλοῦνται οἱ ἐπίτροποί μου μετὰ τὸν θάνατόν μου νὰ ἀντιγράψουν τὴν παροῦσαν μου διαθήκην εἰς τὸν κώδικα τοῦ χωρίου μου, ἢ εἰς τῆς ἐκκλησίας, ἂν καταστρωθῇ τακτικὸς κώδιξ. Ἡ παρούσα μου διάταξις εἶναι ἢ ὑστέρᾳ θέληση τῆς ψυχῆς μου καὶ ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι ἀμετάτρεπτος, ὅστις δὲ ἢ ἐκ τῶν συγγενῶν μου, ἢ ξένος, κακία ἢ αἰσχροκερδία κινούμενος ἢ θελε μετατρέψει τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὴν παροῦσαν μου διαθήκην, ἢ θεία δίκη νὰ τὸν παιδεύῃ καὶ νὰ καταδιώκηται ἀπὸ κάθε δίκαιον δικαστήριον. Ὑποφάινομαι. Κουκούλιον τὴν α' Φεβρουαρίου 1854 πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Πέτρος Ν. Φλώρος βεβαιῶνς παπαστέργιος φυμέριος Κουκουλίου μαρτιρὸ
 Ἀνδρέας Πλακίδας μαρτυρῶ Δημήτρι ἀποστολι μαρτιρο
 Χατζη κῶνστας Τσαρίμης μάρτυς γεοργγιος τζινγκας μαρτιρο
 Ἰωάννης Κουτούζης μαρτυρῶ τολις παπατζουλας μαρτιρο
 γιανις παγας επιτροπος τις εκκλησιας κῶστα χατζη Α Λιάπη μαρτυρῶ
 γεώργιος παπακῶνστας μαρτυρῶ

Στέφανος Χ. Πακούμης μάρτις
ντινος σοπολας».

Σημ. 1: 'Αντέγραψα από την πρωτότυπη διαθήκη που βρίσκεται στο αρχείο μου.

Σημ. 2: 'Ο Πέτρος Ν. Φλωρος άλλαξε τη διαθήκη του αυτή κάνοντας άλλη ύστερα από 38 χρόνια. 'Η δεύτερη διαθήκη του θα καταχωρηθῆ πὸ κάτω στῆ χρονολογική της σειρά.

14.

«'Ο ὑποφαινόμενος 'Ιωάννης Εὐσταθίου Σβόλου, χριστιανὸς ὀρθόδοξος ἀπὸ χωρίον Κουκούλιον τοῦ Ζαγορίου τῆς ἐπαρχίας 'Ηλείου, εὐρισκόμενος εἰς ἀσθένειαν καὶ φοβούμενος τὸ ἄωρον τοῦ θανάτου, ἤδη ἔχων σῶας τὰς φρένας μου, κάμνω τὴν παροῦσαν μου αὐτοπροαίρετον καὶ ἀμετάτρεπτον διαθήκην ζητῶν πρὸ πάντων συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀδελφούς μου χριστιανούς ὅσους ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ἐπίκρανα, συγχωρῶ καὶ ἐγὼ παρομοίως ὅλους, ἡ δὲ πολυεσπλαχνία τοῦ Κυρίου ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ἅπαντας.

'Εγὼ εἶμαι εἰς ἡλικίαν περίπου τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν, ἀπὸ ὅσα τέκνα μοι ἔδωκεν ὁ θεὸς μοι ἐχάρισεν ἕως σήμερον τρία, τὴν 'Ελένην, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Πολυχρόνην. Τὴν μὲν 'Ελένην τὴν ὑπάνδρευσα καὶ τῆς ἔδωκα τὸ συμφωνημένον προικεῖον τῆς κατὰ τὸ προικοσύμφωνόν τῆς ἕως τὸ λεπτόν καὶ δὲν τῆς χρεωστῶ τίποτε.

"Ὅλα λοιπὸν τὰ κτήματά μου κινητὰ καὶ ἀκίνητα καὶ πατρικά μου καὶ ὅσα ἐξ ἰδίου μου ἰδρώτος ἀπέκτησα, δηλαδὴ ὅλα τὰ σπήτια, ἀμπέλια, χωράφια, κήπους, τόπους καὶ ὅλα τὰ κινητὰ, χαλκώματα, ἔπιπλα, σιδηρικὰ καὶ ξύλινα ἀγεῖα τὰ ἔχω πουλημένα εἰς τοὺς δύο μου υἱοὺς Γεώργιον καὶ Πολυχρόνην καὶ ἐγὼ δὲν ἐξουσιάζω τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλ' εἶναι οἱ δύο μου αὐτοὶ υἱοὶ κύριοι νὰ τὰ κάμουν ὡς θέλουν καὶ βούλονται χωρὶς νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ κανεὶς εἰς τὸ παραμικρόν· ἔχω ἐγὼ εἰς τὴν ἐξουσίαν μου μόνον τὰ εἰς Μαγνησίαν τῆς Μικρᾶς 'Ασίας σιμιτζίκικον ἐργαστήριον, τὸ ὅποιον εὐχαρίστως καὶ ἀπαραβίαστος τὰ ἀφίνω εἰς τοὺς δύο μου υἱοὺς Γεώργιον καὶ Πολυχρόνην, διὰ τὴν μεγάλην των περιποίησιν καὶ φύλαξιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμον πρὸς ἐμένα πρὸ ἐτῶν, σχεδὸν ὑπὲρ τοῦ χρέους των καὶ πολὺ περισσοτέραν ἀφ' ὅτου ἔπαυσα νὰ ταξιδεύω, ἀλλὰ καθήμενος ἐδῶ εἰς τὴν πατρίδα μὲ εὐκόλυναν διὰ ὅλα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, τόσον καλά, ὥστε εἶμαι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος. διορίζω ὅμως τοὺς δύο εἰρημένους υἱούς μου Γεώργιον καὶ Πολυχρόνην νὰ δώσουν μετὰ τὸν θάνατόν μου ὅσα ὡς ἀκολούθως διαττάω τῆς θυγατρὸς μου 'Ελένης μετρητὰ γρόσια χίλια ἀρ. 1000 μία κλειστὴν φλοκάτα νυμφιάτικον. Ἐν φόρεμα ὁμοίως νυμφιάτικον καὶ ἕν στρώμα λόγῳ κληρονομίας. εἰς τὸ Μοναστήριον τῆς Εὐαγγελιστρίας ἄνω Σουδενῶν γρόσια ἑκατὸν ἀριθ. 100, εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ἄνω Σουδενῶν γρόσια ἑκατόν, ἀριθ. 100, εἰς τὸ ἐν Μονοδενδρίῳ μοναστήριον τοῦ προφήτου 'Ηλιοῦ γρόσια ἑκατόν, ἀριθ. 100, εἰς τὸ ἐν Μονοδενδρίῳ μοναστήριον τῆς ἀγίας Παρασκευῆς γρόσια ἑκατόν, ἀριθ. 100, εἰς τὸ μετὰξὺ τῶν χωρίων Καπεσόβου καὶ Τσεπελόβου μοναστήριον τοῦ ἀγίου 'Ιωάννου Προφήτου Προδρόμου γρόσια ἑκατόν, ἀριθ. 100, εἰς τὴν ἀγιωτάτην Μητρόπολιν 'Ιωαννίνων γρόσια πενήκοντα, ἀριθ. 50 πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς παρούσης μου· νὰ κάμουν καὶ τὰ μνημόσυνά μου κατὰ τὴν δύναμίν των, νὰ φυλάξουν καὶ τὴν σύζυγόν μου μητέρα των, καθὼς καὶ ἐμένα χωρὶς

νά τὴν ἐνοχλήσουν εἰς τὸ παραμικρὸν ἕως οὗτου ζῆ· μὴ ἔχων ἄλλο τι περισσότερον νὰ τοὺς ἀφήσω παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ τὰ εὐλογήσῃ καὶ ἀφήνω εἰς ὅλα τὰ τέκνα μου καὶ τὴν ἐγκάρδιον εὐχὴν μου, νὰ ἔχουν ὁμόνοιαν, εἰρήνην καὶ ἀγάπην μεγάλην, ὁμοίως νὰ ἀγαπῶνται καὶ μὲ τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς μου γαμβρὸν Παναγιώτην· ὁ δὲ μεγαλύτερος υἱός μου Γεώργιος νὰ ὑπερασπίζεται, νὰ συντρέχῃ καὶ νὰ μὴ ψυχραίνῃ τὸν ἀδελφόν του Πολυχρόνην μὲ τὸ παραμικρὸν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία θέλησις τῆς ψυχῆς μου καὶ ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι ἀμετάτρεπτος, ὅστις δὲ ἢ ἐκ τῶν συγγενῶν μου, ἢ ξένος κακία καὶ αἰσχροκερδία κινούμενος ἤθελε μετατρέψει τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὴν παροῦσαν μου διάταξιν, ἢ ἡ θυγάτηρ μου Ἑλένη ἐνοχλήσῃ τοὺς υἱούς μου ἀδελφούς της εἰς τὸ παραμικρὸν ἢ υἱοί μου ὑστερήσουν τὴν θυγατέρα μου Ἑλένην ἕνα λεπτόν ἀπὸ ὅσα εἰς τὴν παροῦσαν μου διαθήκην διορίζω νὰ τῆς δώσουν, νὰ ἔχῃ τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, ἀκόμη καὶ τὴν ἐδικήν μου καὶ νὰ καταδιώκῃται ἀπὸ κάθε δίκαιον δικαστήριον καὶ ὑποφαίνομαι.

Κουκούλιον τῆ 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1863 ἔτους

Ἰωαννης σταθην οβολου βεβεωνο τα ανοθεν κε οποιοις τηνεκλληση την δηαθηκη μου να εχη την καταρο του θεου κε τη δηκη μου αμην θεος χρεση ολους τους χρηστηανους

παπᾶ βασιλιος εφιμέριος κουκουλίου

απολιώδης μαρτηρὸ Χριστόδουλος κοκορου μαρτηρῶ

Ἄνδρέας Κ. Πλακίδας μαρτυρῶ Ἰωαννης παγιας μαρτηρο

αστερνὸς κοκορος μαρτηρῶ

Ἄνδρέας Κόκκορος μαρτηρῶ

Διδάσκαλος Ἰωάννης Ν. Γόλιος μαρτυρῶ

Γιαννάκης Τσολέκας μαρτυρῶ

Ὁ Ἰωαννίνων Παρθένιος ἐπικυροῖ τὴν πρᾶξιν καὶ τὸ γνήσιον τῶν ὑπογραφῶν».

Σημ.: Ἀντέγραφα ἀπὸ τὴν πρωτότυπη διαθήκη ποὺ βρῖσκεται στὸ ἀρχεῖο μου.

Συνεχίζεται

ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Φιλολόγου

ΕΝΑΣ ΑΛΦΑΒΗΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΑΤΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο κείμενο μοῦ τὸ ὑπαγόρευσε ἡ Γεωργίτσα Ἀλεξίου Μπέγλη, ἐτῶν 87, ἀπὸ τὸ χωριὸ Περᾶτῃ Ἰωαννίνων, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1973. Ἔιχε μάθει καὶ λίγα γράμματα τοῦ Σχολαρχείου καὶ ἀκόμη ἐχρημάτισε καὶ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1951—1954 καὶ 1956—1957.

Τὸ εἶδος τοῦ ποιήματος εἶναι ΑΛΦΑΒΗΤΟΣ, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ἡ Λαογραφία, δηλαδὴ κάθε στίχος ἀρχίζει μὲ τὴ σειρὰ μὲ ἓνα γράμμα τοῦ Ἀλφαβήτου μας ὥσπου νὰ τελειώσουν καὶ τὰ εικοσιτέσσερα. (Γιὰ Ἀλφαβήτους ἀγάπης, γαμήλια Ἀλφαβητάρια, ψυχωφελῆ Ἀλφαβητάρια κλπ. παράβαλε Περιοδικὸ «ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ» τόμοι: Α 56, Β 138, 141, 151, Γ 647, 691, Δ 421, 705, Ε 383, 386, ΣΤ 639, Η 389, Θ 256, ΙΖ 301, 603, Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 12 (1963) 817 κ.ἑξ. κλπ. καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι). Γίνεται μιὰ στιχομυθία μεταξὺ τοῦ Σατανᾶ καὶ ἐνὸς Γέροντα, πὺν προσπαθοῦν ὁ μὲν Σατανᾶς νὰ πάρῃ μαζί του τὸν Γέροντα, ὁ δὲ Γέροντας νὰ τὸν ἀποφυγῇ.

Α Λ Φ Α Β Η Τ Ο Σ

Διάλογος Σατανᾶ μὲ Γέροντα

- Α Γέρ. Ἄφρησέ με τρισκατάρατε, τί ἔχεις μὲ ἐμένα;
Κακοῦ συγκάκου μὲ τραβᾶς, τί ἔστειλε σένα ὁ διάβολος;
- Β Σατ. Βέβηλε καὶ παμμίαρε γέροντα θυμήσου
τὰ ἔργα σου καὶ τὴν κακὴν πολιτείαν σου
- Γ Γέρ. Γρήγορα φίλοι δράμετε, φίλοι καὶ συγγενεῖς μου
(γρήγορα βοηθήστε με φίλοι καὶ συγγενεῖς μου)
τί νὰ γίνω ὁ ἔρημος δὲν βγαίνει ἢ ψυχὴ μου
- Δ Σατ. Δὲν σ' ὠφελοῦν ταλαίπωρε, φίλοι καὶ συγγενεῖς σου
μετὰ κραυγὴν καὶ βογγητὸ θὰ πάρω τὴν ψυχὴ σου
- Ε Γέρ. Ἐλέησόν με ἄπονε, λυπήσου τὸν καυμένο
πόνεσε σὰν ἄνθρωπος ἀνθρώπου πονεμένου
- Ζ Σατ. Ζωὴν κακὴν ἐπέρασες, δὲν εἶχες Θεοῦ φόβον;
Ἔλα λοιπὸν μὲ λόγον εἰς τὸν Ἄδην τὸν ζόφον
- Η Γέρ. Ἦκουα δὲν ἐπίστευα τὰ μέλλοντα δὲν ἤξευρα
τὸ τί ὄργῃ θὰ μ' εὔρη
- Θ Σατ. Θανατηφόροι δαίμονες ποῦ εἶστε, τί ἀργεῖτε;
βγάλτε του τούτου τὴν ψυχὴ καὶ μὴ τὸν λυπηθῆτε

- I Γέρ. Ἰησοῦς δὲν ἔδωσε πλέον τὴν σωτηρίαν;
ἝΑφησέ με λίγον καιρὸν νὰ δώσω τὴν μετανοίαν
- K Σατ. Κακόγερε ἀκάθαρτε, ὅσο κακογεράζεις
τόσο ζητᾶς βοήθεια, τόσο καὶ μετανοίαν
- Λ Γέρ. Λυπήσου κι ἄσε μου καιρὸ τὰ τέκνα νὰ φιλήσω
καὶ τῆς γυναίκα μου κι αὐτῆς λόγον νὰ τῆς ὀμιλήσω
- M Σατ. Μαχαίρι δίστομο κρατῶ καὶ ὅποιον θὰ κεντήσῃ
δὲν θὰ μείνῃ ἐδῶ παρ' ἀμέσως θὰ μ' ἀκολουθήσῃ
- N Γέρ. Νὰ δώσω ὁ ταλαίπωρος ὄλο τὸ τίποτά μου
νὰ ἔξαγοράσω τὴν ψυχὴ μ' ἀφήνεις; Γιὰ εἶπέ μου!
- Ξ Σατ. Ξώρας ζητᾶς τὴν ξαγορά, ἔφτασε ἡ κακιὰ ὦρα
- O Γέρ. Ὁ τόπος ποῦ εὐρίσκεται ἐκεῖ ὁποῦ θὰ πᾶμε
καὶ πῶς τὸν ὀνομάζουν;
- Π Σατ. Παμφαγοάδης λέγεται ὄλο ψυχὲς γεμάτος
- P Γέρ. Ράβδισον, καῦσε με ἐδῶ κι ἐκεῖ νὰ μὴ μὲ πάρῃς
- Σ Σατ. Σῶμα χωρὶς ψυχὴν δὲν δύναται νὰ ζήσῃ εἰς τὴν γῆν
- T Γέρ. Τώρα ἐκεῖ ὁποῦ θὰ πᾶμε θᾶχῳμε ποτὲ ἐλευθερίαν;
- Υ Σατ. Ὑπάρχει ἐν τῇ φλογί, θὰ καίγεται ἡ ψυχὴ σου
- Φ Γέρ. Φωνάζω καὶ παρακαλῶ Κύριε καὶ Θεέ μου
ἀπ' τῶν χειρῶν τῶν δαίμονων βγάλε με Πλαστοουργέ μου
- X Σατ. Χάνεις τοὺς κόπους ἄθλιε, χάνεις καὶ τὸν καιρὸ σου
ἂν ἤθελες θὰ γλύτωνες, ἂν ἔκανες τὸ καλὸ σου
(ἂν ἤξερες τί ἔκανες, θᾶκανες τὸ καλὸ σου)
- Ψ Γέρ. Ψέμματα τὰ βιβλία μας, ψέμμα τὰ γράμματά μας
δὲν ἤξευρα τί ἔκαμνα καὶ εἶμαι κολασμένος
- Ω Σατ. Ὡχ! ὦχ! ὅποιος κάνει σὰν ἐμένα
θὰ ἔλθῃ μὲ τ' ἐμένα

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

α. Ἐπὶ τοῦ κειμένου.

1. Οἱ λέξεις: ζόφον, βέθηλε, παμμίαρε, ἐλέησόν με, ἝΑδην, Πλαστοουργέ, παμφαγοάδης (=ὁ καταβροχθίζων τὰ πάντα, πρβλ. καὶ ἝΑκολουθία Μεγάλου Σαββάτου, ἝΕγκώμια, Στάσις I, 21 «ἝΑδης ὁ παμφάγος ἐξῆμεσεν οὗς κατέπε νεκρούς»), κλπ., δείχνουν ἐπίδραση ἐκκλησιαστικῆς ὀρολογίας.
  2. «δὲν βγανει ἡ ψυχὴ μου»: ἴσως ὀρθότερο θὰ ἦταν «μοῦ βγαίνει ἡ ψυχὴ μου».
  3. «μετὰ κραυγὴν καὶ βογγητό»: = μετὰ κραυγῆς καὶ βογγητοῦ, μὲ κραυγὴ καὶ βογγητό.
  4. «Ἕξώρας»: = ἔξω τῆς ὥρας, ἔχει περάσει ἡ ὥρα.
  5. Μερικοὶ στίχοι δὲν εἶναι καλὰ τακτοποιημένοι σπὸ μέτρο. Σὲ παρένθεση εἶναι στίχοι ποῦ λέγονται καὶ διαφορετικὰ (παραλλαγῆ).
- β. ἝΑξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ παραπάνω διάλογος τοῦ Σατανᾶ μὲ τὸν Γέροντα παίχτηκε στίς ἝΑπόκριες τοῦ ἔτους 1943 σπὸ χωριὸ Περᾶτῃ ἀπὸ τοὺς μασκαρεμένους Σωτήρη Μπέχλη (σὲ σατανὰ) καὶ ἝΙωάννη Χρήστου (σὲ γέροντα), ποῦ σκόρπισαν μεγάλο κέφι σπὸς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, ποῦ ἦταν μαζεμένοι γύρω ἀπὸ τὴ φωτιὰ (ἀλαγοῦζια), ὅπως συνηθίζεται σπὸ χωριά τῆς Ἕπείρου κατὰ τίς ἝΑπόκριες.

ΝΙΚΟΥ Β. ΛΩΛΗ

Τ Ο Γ Ι Ο Φ Υ Ρ Ι

Ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο τοῦ Ἡπειρωτικοῦ χώρου

Τὸ γιοφύρι — ὅπως προφέρεται στὴν ἠπειρωτικὴ διάλεκτο τὸ γεφύρι, ἡ γέφυρα, — εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο ποὺ εἶναι συνυφασμένο μὲ τὸν ἠπειρωτικὸν ἄνθρωπον περισσότερο ἀπ' ὅπουδήποτε ἄλλου. Καὶ νὰ γιατί:

Ἡ Ἡπειρος εἶναι τὰ βουνά της! Τὰ βουνὰ δημιουργοῦν τὰ ποτάμια της, ποὺ ξεχύνονται μέσα ἀπὸ χάσματα γιὰ νὰ σμίξουν ἔπειτα ἀπὸ ἓνα ἀσταμάτητο τρεχαλιτὸ, ποὺ παρασύρει τὰ πάντα στὸ διάβα του, μὲ τὴ μάνα ὄλων τῶν νερῶν, τὴ θάλασσα. Ἔτσι, γιὰ νὰ περάσῃ κανεὶς τὶς ἐπικίνδυνες αὐτὲς νεροσυρμές, δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος παρὰ νὰ γεφυρώσῃ τὰ χάσματα τῶν ἠπειρωτικῶν βουνῶν μὲ κατασκευὲς στέρες καὶ διαρκεῖς, ἢ ὅπως θὰ λέγαμε μὲ μιὰ ἄλλη λέξι, μὲ ἔργα ἀθάνατα, ἔργα αἰώνια. Ἀφοῦ οἱ πρόχειρες κατασκευές, λιάσες, ξυλοδεσιές καὶ κρεμαστὲς γέφυρες εἶναι καὶ ἐπικίνδυνες ἀλλὰ καὶ τὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης δὲν βρίσκονται συνήθως στὴ θέσι τους. Γι' αὐτὸ, ὅταν μιλοῦν γιὰ γιοφύρια στὴν Ἡπειρο ἐννοοῦν πάντα τὰ πέτρινα. Αὐτὰ ποὺ θεμελιώθηκαν στέρεα μέσα στὴ γῆ, στὶς ἄκρες τῶν γκρεμῶν, καὶ μετὰ στήθηκαν περήφανα τοξεύοντας τὸν οὐρανὸ. Καμάρι καὶ ἔπαινος τοῦ πρωτομάστορα, ἀναστεναγμὸς καὶ κατάρα τῆς γυναίκας του, μὰ πάνω ἀπ' ὅλα, πέρασμα στέρεο τῶν διαβατῶν, ποὺ σημαίνει ἀδελφωσύνῃ τῶν μὲν μὲ τοὺς δέ, ἀνταλλαγὴ προϊόντων, εἰσροὴ πλούτου καὶ δόξας, πρόοδο, πολιτισμὸ.

Μὲ μιὰ ἢ περισσότερες καμάρες, ἀνάλογα μὲ τὸ πλάτος τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ χάσματος, τὰ γιοφύρια χτίστηκαν μὲ μεράκι καὶ καϊμὸ, μὲ ἰδρώτα καὶ αἷμα, μὲ καλλιτεχνικὴ συναίσθησι καὶ τεχνικὴ εὐθύνη, μὲ βασικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ γίνουν στέρεα καὶ νὰ μείνουν. Γιὰ νὰ περάσῃ τρισέβδοξη πάνω ἀπ' αὐτὰ ἡ χιλιόχρονη ἱστορία τῆς Ἡπείρου, ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τοῦ χθές, τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο, νικηφόρα τὸ 1912, ἐπικὴ τὸ 1940.

Ὁ πρωτομάστορας, ἀνθρῶπος τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀποστολῆς, δὲν ὑπεχώρησε πρὸ οὐδενὸς ἐμποδίου, δὲν φείσθηκε κόπων καὶ θυσιῶν. Θυσίασε ἀκόμα καὶ τὸ πιὸ ἀγαπητὸ σ' αὐτόν, τὴ γυναῖκα του. Γιὰ νὰ μείνῃ ἡ σκιά της ἐκεῖ, ἐμπνευστὴς καὶ φύλακας ἐνὸς ἔργου ἀγάπης, ἐνὸς γιοφυριοῦ, τοῦ γιοφυριοῦ τῆς Ἄρτας, τοῦ γιοφυριοῦ τῆς Ἡπείρου. Ἐνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ δημιουργήματος μὲ ἰδιαίτερο ἰδεολογικὸ συμβολισμὸ καὶ μεγάλη πρακτικὴ χρησιμότητα.

Ὁ σημερινὸς τεχνικὸς πολιτισμὸς κατήργησε τὸ συμβολισμὸ καὶ σχεδὸν ἐκηδένισε τὴν πρακτικὴν χρησιμότητα ἐνὸς γεφυριοῦ. Τὰ γιοφύρια ὅμως τῆς Ἡπείρου παραμένουν ἀκόμα σὰν ἀξεπέραστα δείγματα καλῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἴσως μάλιστα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μᾶς «πρωτότυπης» ἀρχιτεκτονικῆς, πλάι στὸν Παρθενῶνα καὶ στὴν Ἁγία - Σοφία, ἀλλὰ στὸ δικό τους φυσικὸ περιβάλλον καὶ μὲ τὸ δικό τους ἰδεολογικὸ περιεχόμενον, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χάσματα τῶν ἠπειρωτικῶν βουνῶν, πάνω ἀπὸ τὶς ἐξουθενωτικὰς νεροσυρμές, σὲ πείσμα τῶν ἀένανων, τῶν παλαιῶν δηλαδὴ καὶ τῶν συγχρόνων ρευμάτων.

Δ. Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΜΠΟΤΙΟΥ ΑΡΤΗΣ

ΕΥΧΕΣ

— «Τὰ γηρόντια θέλουν μὶ τοῦ καλοῦ εἶναι σὰν τὰ μικρὰ τὰ πηδιὰ. Σὶ τραῖνι στὰ χέργια, κάτ' νὰ τς δάκς. Τς ἴσαισις τν καρδιὰ, θὰ σ' ἰφκηθοῦν. Καλότχους π' θὰ πάρ' τν ἰφκὴ τς!» Ἀυτὰ μᾶς ἔλεγαν οἱ γονεῖς μας καὶ τὰ βράναμε σὸ νουῦ μας. Κι ὅσο μεγαλώναμε, ἄλλο τόσο ἐξαυλωνόταν τὰ γεροντάκια μέσα σὲ θεῖκὸ μυστήριο κι ἀπόκοσμο δέος, σὰν ἄγιες μορφές, μπροστὰ στὰ μάτια μας. Πιστεύαμε, ὅτι «εὐχαὶ γονέων στηρίζουσι θεμέλια οἴκων». Τὸ «εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ τὰ βουνὰ περπάτει» μᾶς ἔδινε θάρρος σὲ δύσκολες ὥρες. Νοιώθαμε εὐχάριστα μέσα μας τὴ δύναμη τῆς εὐχῆς. Καὶ τί δὲν εὐχόνταν!

1. Ὅ,τ' εἶπαμαν νιρὸ κι ἀλάτ'.
2. Νᾶχητι τν ἰφκὴ τ' Θιοῦ κι τς Παναϊᾶς.
3. Χῶμα νὰ μαλάζητι κι μάλαμα νὰ γένιτη.
4. Νὰ σᾶς φλάξ' ἡ Παναϊα.
5. Νὰ μ' σᾶς χαρίσ' οὐ Χοστός.
6. Νᾶχητι τ' Ἀθρὰμ κι τ' Σὰν τὰ καλά.
7. Καλὴ προουκουπὴ κι καλὴ στάν'.
8. Ν' ἀσπρίσητι σὰν τὰ ψλὰ τὰ βνά.
9. Τοῦ καλοῦ νὰ μὴ σᾶς λείψ'.
10. Οἱ μέρις οἱ δικὲς μ' χρόνια νὰ σᾶς γένουντη.
11. Ὅσ' στινουχώρια μ' βάνιτι, τόσου καλὸ νᾶχιτι.
12. Τοῦ βιὸ κι οἱ χαρὲς νὰ μὴ σᾶς λείπουν.
13. Μέλ' κι γάλα νὰ βγάν' τοῦ στόμα σας.
14. Ἰγὼ λίγα κι οὐ Θιοὺς πουλλὰ νὰ σᾶς δίν'.
15. Μί τν ἰφκὴ μ'.
16. Τν ἰφκὴ μ' νᾶχιτι.
17. Οὐ Θιοὺς νὰ σᾶς ἔχ' καλά.
18. Χλιόχρονα νὰ γένιτι.
19. Νὰ γένιτι ἱκατόχρονα.
20. Καλὴ τύχ'.
21. Καλὴ πρόουδου.
22. Καλὴ ἐπιτυχία.
23. Ὅρις καλές. Νὰ μὴ σᾶς ἀβασκαίνουντι.

24. Καλὸ φύτρομα.
25. Καλὴ σουδειά.
26. Νὰ τὰ χλιάσιτι τὰ ζουντανά σας.
27. Καλὰ κέρδη.
28. Καλουφάγοντα κὶ τ' χρόν' πλειότερα γινήματα.
29. Μὶ γειὰ κὶ μὶ χαρὰ τὰ κηνούργια.
30. Μὶ γειὰ κὶ γαμπρὸς στουλζμένους.
31. Μὶ γειὰ κὶ νύφ'.
32. Καλουρρίζκ' κὶ καλουζώϊτ' νὰ γένιτι.
33. Σιδηρουκέφαλ' κὶ σιδηρουστέφαν'.
34. Καλουρρίζκα κὶ καλὰ στέφανα.
35. Μὶ ζουή κὶ καλὴ προουκουπή.
36. Καλὴ τς λιφτιριά τς γναίκα'.
37. Καλὴ ἄφισ'.
38. Καλὸς πουλίτς.
39. Μὶ γειὰ κὶ τοῦ πράτγον.
40. Στν ἱρκή τς Παναίας κὶ τ' Χστοῦ, σιδηρένιους κὶ μὶ τ' Νίκη.
41. Οὐ Θιδὸς μαζί σ'.
42. Καλὸ ταξειδ' κὶ καλὸ γύρζμα.
43. Χρόνιο πουλλά, νὰ χαίριση τ' γιουρτή σ.
44. Νὰ ζήση τ' ὄνουμά σ'.
45. Καλὴ 'Ανάστας' κὶ τ' χρόν'.
46. Καλὲς γιουρτές.
47. Καλὲς 'Απουκριές κὶ καλὴ Σαρακουστή.
48. Καλμέρα.
49. Νὰ τὰ ἔτ', γειὰ μ'.
50. Πουλλά τὰ ἔτ' σ'.
51. Καλησπέρα.
52. Καλὸ βράδ'.
53. Καλὴ νύχτα.
54. Νὰ καλουβραδυσίτι.
55. Νὰ καλονγχτώσιτι.
56. Νὰ καλουξιμρώσιτι.
57. Νὰ χαίριση τν ἱερουσύνς, παπᾶ μ'.
58. Νὰ χαίριση τ' βασιλεία σ' δέσπουτά μ'.
59. Καλὰ γηράματα.
60. Καλὴ ψχή.
61. 'Η Παναῖα νὰ σὶ παργουρήσ'.
62. Ζουή σὶ λόγ' σ'.
63. Σᾶς συλλυπούμη.
64. Σιδηρουκέφαλους.

65. Καλή σταδιουδρομία.
66. Καλά δγιάφουρα.
67. Σιδηρένιους.
68. Πιραστικά.
69. Νὰ σ' ζήσ'.
70. Καλουσώρσις.
71. Καλῶς σᾶς ἦβρα.
72. Μακάρ' καλὰ νᾶσι.
73. Κι σ' ἀνώτιρα.
74. Καλὸν ὕπνου· ὕπνου ἀλαφρὸ κι ὄνειρα γλυκά.
75. Μι γειὰ τ' κι μι χαρὰ τ' κι ὄξου τοῦ κακό τ'.
76. Ὅξ' ἀποῦ δῶ τοῦ κακό.
77. Μακρὰ ἀποῦ δῶ τοῦ κακό.
78. Κούφια ἢ ὄρα, π' τ' ἀκούει.
79. Σπρούχν' κόσμους, σπρούχν' πράματα, σπρούχν' χρήματα.
80. Πουτάμ' νὰ τρέχ' τοῦ λάδ' σας.
81. Βρύσ' τοῦ γάλα σας.
82. Κι μι τὰ ἰ ταίργια τ' οὐ λαγός.
83. Καλὴ ὄριξ'.
84. Καλὴ χάνιψ'.
85. Πίνου στὴν γειὰ σας.
86. Καλουρρίζικου κι καλουτάξδου.
87. Νὰ σχουριθοῦν τὰ πιθαμένα σ'.
88. Ὅ,τ' ἀγαπᾶτι.
89. Νὰ τὰ φέρ' οὐ Θιὸς δέξια.

Μεγάλ' ἡ δύναμη τῆς εὐχῆς! Σὰν τ' ἀόρατο τὸ κύμα, ποὺ φέρει τὴ φωνὴ στὸ ραδιόφωνό σου καὶ τὴν κάθε ὄψη τοῦτου τοῦ κόσμου ἴδια κι ἀπαράλλαχτη στὴν τηλεόρασή σου, τ' ἀγαπημένου σου προσώπου ἡ εὐχὴ εὐρίσκει τὴν ψυχὴ σου καὶ τοῦ πιστοῦ ἡ εὐχὴ ἀγγίζει τὸ Θεό του, π' ἀνταποκρίνεται, ἀγιάζοντας καὶ προστατεύοντας.

Κ Α Τ Α Ρ Ε Σ

Κι νιά, ποῦταν ἡ γριὰ τώρα, ἔλεγε, ἀλλὰ σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία, π' ὅλα τῆς φταίνε, νὰ μὴν τὸ φέρη ἢ ὄρα κι ἀνοίξει τὴ «φυλλάδα» τῆς· σὲ «ξελιθώνει στὶς κατάρεις» τῆς. Καὶ τί δὲν καταριέται (ποῦ νὰ μὴν «στρέξουν στὸ κεφάλι τῆς»)· ἕνα σωρὸ κατάρεις:

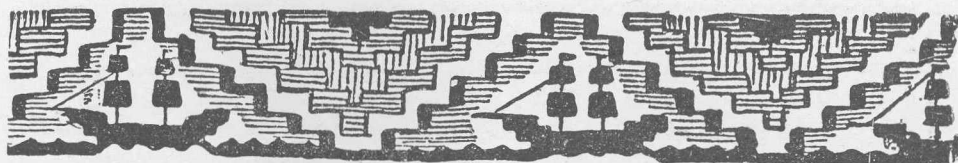
1. Νὰ μὴ σώσης κι νὰ μὴ προουπήσης, ριμμένου.
2. Κακὸ ρέψιμον, ξοικημέν'.

3. Νὰ μὴ σ' εὖρ' οὔ χρόνους, παρασάνταλον.
4. Λιανὰ νὰ σὶ κάμουν — κόμπου σὶ κόμπου.
5. Νὰ σὶ φέρονν σταῖ ξύλα.
6. Κακὸ βόλ'.
7. 'Αποὺ κακὸ ξόδ' νὰ μὴ γλύσης.
8. Νὰ σ' πέσουν τὰ χέργια ἀπ' τοὺν κόμπου κὶ κάτ'.
9. Κακὸς τσακζμός κὶ κακὸς συντιμμός.
10. Τ' φάγουσα τν κακιά, τοῦ μαυρουτήγανου στ' γλῶσσα σ' κὶ τοῦ τρικούγκουλου στοῦ λημό σ'.
11. Κακιά ἀστραπή νὰ σὶ κάψ'.
12. Κακὸς χοιρόλοιμους.
13. Κακὸς γιалаδουκούγκους· οὔτι πουδάρ' νὰ μὴ μείν'.
14. Κακὸς ψόφους· οὔτι μὶ τοῦ σκνί.
15. Ἔρμα κὶ σότνα νὰ μείνουν· κουγκουβάϊς νὰ λαλήσουν.
16. Νὰ τ' κλειστή μὶ παλιούργια.
17. Σκατὰ στοῦ λάγκου τ'.
18. Νὰ μὴν σὰν γκιώνς.
19. Μαῦρα μαντᾶτα ν' ἀκούσ'.
20. 'Αποὺ κακὸ σναπάντγιου νὰ μὴ γλύσ'.
21. 'Απ' τοῦ κακὸ στοῦ καταδίε' νὰ πέσ'.
22. Ν' ἀνάψ', νὰ καῖ ζουντανός.
23. Ἡ χλιμμάρα κὶ τοῦ ὄχ νὰ μὴν τ' λείφουν.
24. Νὰ νχτώσ' κὶ νὰ μὴν ξμιρώσ'.
25. Νὰ φάη τοῦ δγιάουλου.
26. Νὰ τ' βάλου στ' γῆς οὐχτώ οὐργιές.
27. Νὰ σὶ βάλουν στ' Βαγγιλίστρα, νικρουθαμμένου.
28. Στοὺν τάφου γιὰ γλίγουρις ὄρις, μὶ κηρὶ κὶ μὶ λβάν' κὶ μὶ κόκκινου στιφάν'.
29. Νὰ τ' βάλουν στ' γῆς μὶ μονὸ στιφάν'.
30. Νὰ σ' γέν' οὐ «γάμους».
31. Νὰ δλιεύς κὶ νὰ μὴν τοῦ χουρταίνς.
32. Στάχτ' κὶ μπαρούτ' νὰ γέν'.
33. Σπόρους νὰ μὴ μείν'.
34. Φαρμάκ' νὰ τς γέν' στοῦ στόμα.
35. Μαχαίρ' κακὸ στν καρδοῦλα τ'.
36. Ὅσου καλό μ' θέλ' τόσ' προκουπη νὰ ἰδῆ.
37. Νὰ σὶ πάρουν οἱ δγιάόλ'.
38. Νὰ σὶ πάρ' οὐ δγιάουλους κὶ οὐ γυιὸς τ' μαζί.
39. Κακὸς ἀπονκουντριασμός.
40. Τὰ πλάια νὰ πάρ' κὶ μὶ τοῦ σκνί νὰ τοὺν σέρουν.
41. 'Απ' τὰ ρέθα νὰ μὴ γλύσ'.
42. Νὰ ζουραθῆ κὶ νὰ γέν' γιὰ τς κρικέλλις.

43. Νὰ τὸν ἰδοῦν, νὰ κόβ' πέρα μὶ τ' σκούφια στὰ δόντια.
44. Νᾶχ' τ' αὐγὸν πρὸς κέφαλον κὶ τὰ παλιούργια στρωῶμα.
45. Νὰ μὴν τὸν λυώσ' ἡ γῆς.
46. Οὔτι σὶ χλουρὸ κλαρὶ νὰ τὸν ἰδοῦ.
47. Κακὸς κουρνιαχτός, ἀντάρα κὶ καταχνιὰ νὰ γέν'.
48. Νὰ σὶ χώσου στ' γῆς, νικρουστουλιζμένον.
49. Κακιὰ φουτυγιὰ νὰ τὸν κάψ'.
50. Κακὸς ξιπατουμός, νικρουσαβανουμένον.
51. Μέρα καλὴ νὰ μὴν ἰδῆ, στοῦ στρωῶμα νὰ κολλιῆσ' κακιὰ ψυχὴ νὰ δώκ' κὶ πρῶτα νὰ γαβίσ'.
52. Νὰ τὸν ἰδοῦ στὰ σκλήμια, νὰ κολουσέριτη.
53. Ἐποὺ κακὰ δισμὰ νὰ μὴ γλυτώσ'.
54. Νὰ μὴ χαρῆ τὸν ἥλιον.
55. Στὸν ἥλιον μοῖρα νὰ μὴν ἔχ' μὶ τ' ἀλιθρουσάκκ' νὰ τὸν ἰδοῦ.
56. Ὅτ' ἔφαῖ, νὰ τ' γέν' πόνους στὴ καρδοῦλα τ'.
57. Μὶ τοῦ τσιατσιούλ' νὰ τὸν ἰδοῦ.
58. Κακὸ ἀστραπόβουλου.
59. Ἐποὺ κακιὰ μπόρα νὰ μὴ γλύσ'.
60. Κακὸς λύκος, κακιὰ ἀλπού κὶ κακὸ γιράκ'.
61. Ὅ,τ' ἔκαμι στ' λῆμπα τ' νὰ τοῦ βροῆ.
62. Νὰ τὸν κνήσ' κὶ νὰ τὸν ταράξ' κακιὰ θέρμ'.
63. Νὰ τ' πέσ' ἡ γλώσσα κὶ σκατὰ στοῦ στόμα τ'.
64. Κακὸς λοιμός· οὔτι γάτα νὰ μὴ μείν'.
65. Νὰ τ' βιλιάξ' οὐ δγιάουλους μέσα τ'.
66. Νὰ τὸν κνήσ' ἡ ζάλ'.
67. Νὰ πιρπατῆ τς στράτις κὶ νὰ μὴ σών'.
68. Τ' σφάλαγκα τι προκουπη νὰ κάμ'.
69. Κακιὰ οὔχιά.
70. Βακούφκα κὶ τρισάλαλα νὰ μείνουν.
71. Κακιὰ προκουπη κὶ κακιὰ στάν'.
72. Λύσσα κακιὰ νὰ τς κολλιῆσ'.
73. Νὰ λσσιάξ', νὰ φάη τοῦ κιφάλ' τ'.
74. Κακιὰ κουλιάντζα.
75. Κακιὰ ἀφάλεια.
76. Νὰ σὶ κάψ' τοῦ κριμμύδ'.

* Ἄν κόλλαγαν ὅλες αὐτές, λένε, κανέναν δὲ σώνονταν!...

ΣΩΚΡ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΑ
ΔΗΜ/ΛΟΥ

ΠΛΑΤΑΝΟΥΣΣΑ

(ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΟΜΟΛΟΓΑ)

« ΧΑΡΤΙΑ ἢ ΟΜΟΛΟΓΑ »

ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

(*Εἰς τὰ ἀντίγραφα διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τῶν χειρογράφων*)

— 1 —

δηγο τον τεσκερεν¹ μου του μητρο κοσταντη² απο το τζηλεπη³ ἐξηφηληση
γρος⁴ 60

1811 απρηληου 24
μουχταρης⁵ μιτρο χρηστος
(Τ.Σ.)⁶

Δίδω τὸν τεσκερέν μου τοῦ Μητρο Κωσταντῆ (διότι) ἐξώφησεν (χρέος
του) πρὸς τὸν τζελέπην, ἐκ γροσίων -60 -

1811 Ἀπριλίου 24
Μουχτάρης Μητρο Χρήστος

1. Τεσκερεὺς ἢ ντεσκερεὺς = ἔγγραφος ἀπόδειξις.
2. Δημήτριος τοῦ Κωνσταντίνου. Παλαιότερα οἱ κάτοικοι τῆς Πλατανούσσης ἀλλὰ καὶ ὁ-
λοκλήρου τῆς περιοχῆς Ἀνατολικοῦ Ξεροβουνίου, ἦσαν ἐπισήμως γνωστοὶ καὶ ὑπέγρα-
φον μάλιστα, προτάσσοντες τὸ βαπτιστικὸν των, τὸ ὁποῖον ἠκολούθει τὸ «παρατσούκλι»
(ἐπίθετον ἢ πρόσθετον σκωπτικὸν ὄνομα). Ὡς «παρατσούκλι» συνήθως ἐτίθετο τὸ ὄνομα
πατρός. Τὰ ὄρφανὰ πατρός μετεχειρίζοντο τὸ ὄνομα τῆς μητρός των ἢ τὸ ὄνομα τοῦ
προστάτου αὐτῶν. Σήμερον δὲ ἂν καὶ οὐδεὶς τῶν κατοίκων στερεῖται ἐπισήμως ἐπωνύ-
μου, ἀκοῦμε συνήθως «παρατσούκλια»: Χρήστο Μητρος, Μητρο Ν'κόλας, Νίκο Γάκης,
Μήτσιο Χρήστος, Μητρο Ρίνης, Χρήστο Βάβος (βάβο = γιαγιά). Τὰ «παρατσούκλια»
πολλάκις ἐπικιάζουν τὸ ἐπώνυμον καὶ δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι πολλοὶ ἀγνοοῦν τὸ ἐπί-
σημον ἐπώνυμον τῶν ὁμοχωρίων των. Πολλὰ παρατσούκλια παρέμειναν ἐπισήμως ὡς ἐ-
πώνυμα. Ὡς πρὸς τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα παρατηροῦμεν τὸ ἔξης: τὸν Κωνσταντῖνο τὸν
φωνάζουν Κώτσι, τὸν Ἰωάννη Γιάννη, Νάκο, Γιαννούλη, τὸν Γεώργιο Γάκη, τὸν Ἀθα-
νάσιο Νάσιο, τὸν Ἀναστάσιο Τάσιο, τὸν Χρήστο Τάκη, Κίτσιο, τὸν Δημήτριο Τάκη, Μή-
τσιο, Μητρο, τὴν Γεωργία Γίτσα, Γιωργίτσα, τὴν Ἀλεξάνδρα Ἀλέξω, Τσιάντα, τὴν
Ἑλένη Λένω, Νίτσα, τὴν Αἰκατερίνη ἀλλὰ καὶ τὴν Εἰρήνη Ρίνα, τὴν Εὐφημία Θημία,
τὴν Βασιλικὴ Βασίλω, Βάσιω.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 696.

3. Τζελέπης (δ) = υπάλληλος ἐντεταλμένος διὰ τὴν εἰσπραξίν τῆς φορολογίας τῶν πάσης φύσεως ζώων.
4. Λίρα χρυσοῦ Τουρκίας (μεντζηδιές ἢ μετεξηπιές) = 100 γρόσια, 1 γρόσιον = 40 παράδες.
5. Πρόεδρος Κοινότητος. Δημογέροντες = Κοινοτικὸν Συμβούλιον.
6. Τὰ ἐπὶ τῆς σφραγίδος («Βούλας») στοιχεία εἶναι οἰκουμηνικά.

— 2 —

Τεσκ.

170: εκατὸν οὐδομντα αςτακη¹ ξερικο του κοςταντι παντζι τόλον εκι να διδι τον βασιληκον δεκατον σημφονος τὸν νίζαμη³

817
2 Αβγουτος
ροπιμισα²

αχιμ
δεογοτ⁴

Τεσκερές:

Ὁ Κωνσταντῖνος Μπατοῆς συμφώνως πρὸς τὴν ἐκτίμησίν μου³ πρέπει νὰ παραδώσῃ ἐν συνόλω 170 ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ὀκάδες ξηρικὸ ἀστάχυ, ὡς βασιλικὸν δέκατον.

(1) 817
2 Αὐγούστου
Ραψίστα

Ἄχιμ
Δεογότ

1. Ὁ καρπὸς τοῦ ἀραβοσίτου.
2. Ραψίστα (= Πλατανούσσα).
3. Ὁ ἐκτιμητής, ἦτο ὁ ἴδιος «ὁ δεκατιστής».
4. Τοῦρκος ἢ ἀρβανίτης «δεκατιστής» εἰς περιοχὴν Πλατανούσσης διὰ τὸ ἔτος 1817.

— 3 —

† Ης το ἠνομα του πατρὸς και του Ιου και τοῦ ἀγίου πνεύματος ἀμην¹ σημφωνησα² εγο ω κωστα Φουκας³ την θηγατερα μου Χρηστηναν να την πανδρέψω και της δηδω δηα ἀνδρα της των γηανη ζιορη σερμεα ης προτων⁴ γαμων και της ταζω⁵ το πρηγκηόν της 8: ωκτο γηδες με τα κατοηκηα τους και μηα στηρα και δηο βετουληα⁶ και μηα ζηγουρα⁷ και μηα δαριάλα⁸ τρηωτα μηα τετζερη⁹ με το καπακη: λ:5:¹⁰ και μηα τσεκουρα: και ωγδωηντα γροσηα μετρητὰ¹¹ και τέσερες ἀλλαξιές¹² σκουτηα¹³ με τα πουκαμησα τους και ενα ζεβγαρη παχτηδες¹⁴ και δηο δακτηληδια¹⁵ και τρης ποδηές και ενα ζωναρη παζαρησηω και με τουτο εστρεξαμαν¹⁷ και τα δηω μερη και εδωσα το παρον μου του γαμπρου μου γηανη και ηποφενομε

1830
γεναρηου
12

γηοργο παπας
μαρτηρο¹⁸
Χρίστο Φούκας
μαρτηρο

κωστα φούκας με τὰ πεδηα μου
εποσομε
παπακωστας με το λόγο την δηωνον¹⁹
εγραψα και μαρτηρο τα ανοθεν

1. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου μαρτυρεῖ τὴν βαθεῖαν εἰς Θεὸν πίστιν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου. Ἡ πίστις αὐτὴ διετηρήθη κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον. Οἱ σημερινοὶ κά-

τοικοι εἰς οὐδὲν ὑστεροῦντες τῶν πατέρων των, ἐκκλησιάζονται τακτικῶς, ἐκτελοῦν τάματα, βοηθοῦν παντοιοτρόπως τοὺς συνανθρώπους των καὶ ἐκ τοῦ ὑστερημάτος των ἀνοικοδομοῦν, ἐπιδιορθώνουν, ἀνακαινίζουσιν, κοσμοῦν καὶ περιποιοῦνται μετὰ θαυμαστῆς ἐπιμελείας τοὺς (9) ναοὺς τῆς Κοινότητος. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τυγχάνει ἐξ ὀλοκλήρου ἔργον τοῦ ὁμοχωρίου μας ἑλληνοαμερικανοῦ ἀειμνήστου Ἀθανασίου Καρρά. Ἔτερος δὲ ἡμιτελής ναός, ὁ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, εἶναι ἔργον τοῦ ἐπίσης ὁμοχωρίου μας κ. Γεωργίου Δραγατάκη.

2. Ἀπεφάσισα. Ὁ γάμος συνήθως συνήρτετο διὰ συνοικεσίου. Οἱ προξενήτριες τοῦ γαμβροῦ ἀνελάμβανον τὴν ὄλην ὑπόθεσιν καὶ ἤρχοντο εἰς ἐπαφήν μετὰ τοῦ πατρὸς ἢ προστάτου ἀνδρὸς τῆς ὑποψηφίας νύμφης. Ὁ τελευταῖος εὐθὺς ὡς ἐλάμβανε γνῶσιν τῶν προθέσεων τῆς οἰκογενείας τοῦ νέου, συνηντᾶτο μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας τούτου καὶ ἀκολούθως ἀπεφάσιζεν ὁ ἴδιος τὸν γάμον. Ὅτι αὐτὸς ἀπεφάσιζε περὶ τῆς τύχης τῆς κόρης του τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἐπὶ τῶν προικοσυμφώνων ἀνταρχικὴ φράσις «συμφώνησα ἐγὼ ὁ...». Οἱ μελλοντικοὶ ἐγγόνιοι πλεόν τὸ βασικὸν διὰ τὴν ζωὴν των γεγονὸς μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ προικοσυμφώνου, τὸ ὅποιον συνετάσσετο, κανονικῶς, τὴν προηγούμενην Κυριακὴν τῆς τελέσεως τοῦ γάμου. Κατὰ τὴν σύνταξιν του ἐλάμβανον μέρος συγγενεῖς ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, ἀξιόπιστα πρόσωπα καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς ἐνορίας τῆς νύμφης. Ὁ πατὴρ τῆς νύμφης «ἔταζε» τὸ προικίον καὶ οἱ παριστάμενοι ἐξέφραζον ἐλευθέρως γνώμας, τὰς ὁποίας ἔθετον εἰς τὴν κρίσιν τούτου. Μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ προικοσυμφώνου καὶ τὴν ὑπογραφήν του παρὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῆς νύμφης καὶ τῶν μαρτύρων παρέδιδον τοῦτο εἰς τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς ομάδος τοῦ γαμβροῦ καὶ ἀκολούθως παρετίθετο δεῖπνον εἰς τὸ ὅποιον ἐκαλοῦντο οἱ γείτονες τῆς νύμφης. Τὸ προικίον, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν ἦτο σύμφωνον πρὸς τὰς οικονομικὰς δυνατότητας τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν «ὄνομα» τοῦ γαμβροῦ. Τοῦτο ἐπιπροσέτατο βασικῶς καὶ ἀπὸ τὰ προσόντα τῆς ὑποψηφίας, διαγωγῆν, ὁμορφιάν καὶ σόϊ, ἐξ οὗ καὶ ἡ φράσις «πάρε νύφ' ἀπὸ σειρὰ καὶ σὰν' ἀπὸ κοτσίδι». Τὸ προικίον παρεδίδοτο μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου. Πολλοὶ ὅμως γονεῖς δὲν ἀνταπεκρίνοντο ἐπὶ τῶν ὅρων τῶν προικοσυμφώνων καὶ δημιουργοῦντο οἰκογενειακὰ δράματα, δι' ὃ ἐπεκράτησε νὰ λέγεται: «τοῦ γιοῦ σου τάξε ψέματα μὰ τοῦ γαμπροῦ σ' ἀλήθεια». Ἐπειδὴ ἡ προῖκα ἦτο ἀνάλογος τῶν οικονομικῶν δυνατοτήτων τῆς οἰκογενείας τῆς, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ τὰ θήλεια εἶχον δικαιώματα ἐπὶ τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ὁ θεσμὸς τῆς προικὸς ἐξέλιπε περὶ τὸ ἔτος 1900, δι' ὀλίγον μόνον χρονικὸν διάστημα.
3. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ οἰκογένεια Φούκα, ἀπόγονος τῶν Μολοσσῶν, ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ χωρίου Ραψίστα (Πεδινή) Ἰωαννίνων καὶ ἐπαίξεν πρωτεῖοντα ρόλον εἰς τὴν τοπικὴν ἱστορίαν. Ὁ ὡς ἄνω, Κώστα Φούκας, εἶναι ὁ γενάρχης τῶν Φουκαίων καὶ Ζαρκαδαίων καὶ ὅτι ὁ υἱὸς του Χρῆστος ἐπωνομάσθη Ζαρκάδας. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κώστα Φούκας, πρωτοπαλλήκαρον ἀρχικῶς τοῦ Κατσαντώνη, ἔλαβεν μέρος εἰς τὴν ἠρωϊκὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου (10.4.1826), ὡς ἀρχηγὸς Σεροβουσιῶν. Ὁ Εὐθύμιος Ζαρκάδας ἀπόγονος τοῦ «Ζαρκάδα» περὶ τὸ 1900, εἰεργέτησεν ποικιλοτρόπως τὴν Κοινότητα Πλατανούσης.
4. Ἐδηλοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν συναφθέντων γάμων παρ' ἀμφοτέρων τῶν συζύγων.
5. Ἐπόσχομαι νὰ τῆς δώσω.
6. Κατοίκια δύο ἐτῶν.
7. Προβατῖνα τῆς ὡς ἄνω ἡλικίας.
8. Ἀγελάδα τριῶν ἐτῶν ἢ δύο.
9. Τέντζερη = κατσαρόλα χάλκινη. Ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος ἐλέγετο καὶ κακάβι - μαπαράτσι - καρραπαῆς. Τὸ σκέπαστρον τῆς κατσαρόλας ἐλέγετο καπάκι ἢ κοῦπωμα, μετεχειρίζοντο δὲ τοῦτον καὶ ὡς πιάτον.
10. Ὁ τύπος τῆς κατσαρόλας.

11. Τὰ χρήματα γενικῶς, ἄλλως ἐλέγοντο παραδες.
12. Στολές.
13. Τὰ ρούχα γενικῶς.
14. «Κομποθλιές - τσαπαρξία» ἐπιστήθια στολίδια ἀργυρᾶ - χρυσᾶ.
15. Τὰ δακτυλίδια καὶ τὰ ἐνώτια συνεπλήρωνον τὸν στολισμὸν τῶν γυναικῶν. Τὰ πολλὰ δακτυλίδια καὶ τὰ ἀκριβὰ σκουλαρίκια ἔδειχναν ἀρχοντιά. Οἱ μητέρες τρυποῦσαν τὸν λοβὸν τῶν δύο αὐτιῶν τῶν κορασίδων των εἰς ἡλικίαν τεσσάρων ἐτῶν.
16. Ἐγορασμένο ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῶν Ἰωαννίνων ἢ τῆς Ἄρτης.
17. Συνεφωνήσαμε.
18. Εἶμαι μάρτυς τῶν ὡς ἄνω.
19. Μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συγγενῶν ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν.

— 4 —

τὴν σημερινὸν φανερονομίαν καὶ ομολογουμὶ¹ ἡμῆς τὰ πιδῆα τοῦ δήμου Κοντογιαννῆ ἀπὸ βροδο² ἐπὶ τὴν καμαριαν ἐνα κοματι³ χοραφῆ ἐπὶ τὴν ραψίστα τοῦ Καραμαντζελοῦ⁴ καμαριαν τοῦ ῥη⁵ μὴ τὰ πιδῆα τοῦ ζοῦ πατζολίνα νασο κε χρῆστο κε ἀφτος μᾶς ἐδοσε το χοραφῆ ἐπὶ τὴν Πατζτοκα⁴ κε τὰ καμαριαν ολαλαχα⁶ ἐνας ταληνοῦ να ἡνὶ νηκοκρηρη ἡμῆς τοῦ δοκαριαν ἐπὶ τὸν καραμαντζελοῦ⁴ με οχτω⁷ γροσια (8) καὶ ἀφτι μᾶς ἐδοσαν το χωραφῆ ἐπὶ τὴν πας το κα κατεμπροσθεν τὸν ἐβριθεντον μαρτυρων⁸. ἴγο ο γηανῆς τοῦ θανασι βιβιονο

1836

Φλεβαρίου

27

θανασι παταζις⁹ μαρτυρο
τανοθεν

Μτρι στασινο¹⁰ ελαχα¹¹ κε μαρτερο

(ἐπὶ τοῦ περιθωρίου τοῦ χειρογράφου διαβάζομε:)

κε το χοραφῆ τοῦ καραμαντζελοῦ⁴ γραφομε τὰ σηνορια τοῦ σηνορο μὴ καλογηνανια σινορο μὴ ἀναγνωστη καὶ μὴ τοῦ Μπανορα καὶ μὴ τοῦ (δυσ. 2 λ.).

1. Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα γενικῶς ἐπεκράτησε νὰ λέγονται «ὀμολογα», ἐπειδὴ συνήθως εἰς αὐτὰ περιέχεται τὸ ρῆμα ὀμολογῶ. Ἀποτελοῦν δὲ ἔγγραφοι μαρτυρίας ἀναμφισβητήτου νομικοῦ κύρους.
2. Βροδὸν ἢ Βροδώ, νῦν Μονολίθιον, ὄμορος τῆς Πλατανούσης Κοινότητος ἐδρικομένη εἰς τὰ Β.Α. αὐτῆς.
3. Ἐγορτεμάχιον μὲ φυσικὰ ὄρια ἀδιακρίτως ἐκτάσεως. Τὰ ἐγορτεμάχια αὐτά, λόγῳ τῆς μεγάλης κλίσεως τὴν ὁποίαν παρουσιάζει τὸ ἔδαφος τῆς Κοινότητος, στηρίζονται διὰ τοίχων «ὄχτων» ἀντιστηρίξεως ἕψους ἄνω τῶν δέκα μέτρων πολλὰς φορὰς. Ἄλλαι ὀνομασίαι ἐγορτεμαχίων: λαχίδι, ἔκτασις τοῦ περὶ τὰ 30 μ2, μισοστήλι, ἔκτασις τοῦ περὶ τὰ 10 μ2, λάκκα, ἔκτασις τοῦ πλέον τοῦ ἐνὸς στρέμματος, στασιδ = ἐντελῶς ἐπίπεδον, πλαερό = ἐπικλινές, βαρκῶ = τὸν χεμῶνα καλύπτεται ἀπὸ ὄμβρια ὕδατα, βοροσίλι = τὸ ἔδαφος τοῦ πάντοτε εἶναι λασιπῶδες. Τὰ ἀμφιθεατρικῶς διατεταγμένα ἐγορτεμάχια λέγονται «πλασιὰ». Τὸ τελευταῖον τῆς «πλασιᾶς» λέγεται «πατινὸν» καὶ τὸ τελευταῖον πρὸς τὰ ἄνω «κορφινόν». Τὰ ὡς ἄνω ἐγορτεμάχια γενικῶς ὀνομαζόνται χωράφια.
4. Τοπωνύμια. Ἐκάστη περιοχὴ τῆς Κοινότητος ἔχει ἰδιαιτέραν γενικὴν ὀνομασίαν, ἢ ὁποία περιλαμβάνει τοπωνύμια περιορισμένης ἐδαφικῆς ἐκτάσεως.
5. Κάνομε τὸ ἴδιο.
6. Τὰ ἀνταλλάξαμε ἐξ ὀλοκλήρου.

7. "Όταν κατά τους έκπηγτάς τὰ ἀγροτεμάχια τῆς ἀλλαγῆς δὲν εἶχον τὴν ἰδίαν ἀξίαν, ὁ ἕνας ἐπλήρωνεν τὸ ἐπὶ πλέον τῆς ἀξίας εἰς τὸν ἄλλον.
8. Ἡ πράξις ἐγένετο παρουσία μαρτύρων.
9. Ἀθανάσιος Πανταζῆς.
10. Δημήτριος Στασινός.
11. Κατὰ τύχην εὐρέθην παρών.

— 5 —

τὴν σημερινὸν φανερονὸν κε ομολογοῦμαι ἐγὼ ὁ Χριστοῦ μαλαμὸς¹ ἀπο ραψηστα ὅτι ἐπουλήσα τὸ χοράφι μου στοὺν καραματζελοῦ κε τὸ ἐδοσα τοῦ κοσταντη (Μ) πατζῆ συνορο ἀπὸ τοῦ καλογιανι κε συνορο ἀπο τυ λησα κε συνορο τοῦ γηοργου παπα γροσση ... 30 ... ἡτη τρηαντα κε δὲν εχει να του κρινη² κανενας οὔτε ἀδερφοῦ μου οὔτε πεδη μου οὔτε κανενας ἀλοῦ σπηροῦ θα του κρινη χρυα³ να τον ταβησο¹ ἐγὼ κε γιὰ τανθε ἐδοσα τὸ γράμμα μου⁵ ἡς τὰ χερια τοῦ κοσταντη πατζῆ δη πηστεοῦ κε ἀληθιας κε τον μαρτυροῦ

ἐγὼ ὁ χριστοῦ μαλαμὸς ἐλαβα⁸
κε βεβεόνο τὰ ἀνοθεν

1841
αντριάς⁷ 15

1. Εἶναι ὁ ἴδιος Χρῆστος τοῦ Ζώη Πατζολίνα πὸν ἀναφέρεται στὸ χειρόγραφο (5). Τὸ πρόσθετον «παραιοσύκλι» τοῦ πατρὸς ἠλλάξεν εἰς τὸν υἱὸν ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος. Τοῦτο ἦτο σύνηθες κατὰ τὸ παρελθόν. Εἶχε δὲ ὡς ἀποτέλεσμα ἀργότερον νὰ δημιουργηθοῦν πολλὰ ἐπίθετα εἰς ἄτομα τῆς αὐτῆς καταγωγῆς. Ἐκ τῶν «συνόρων ἢ σ'νόρων» πὸν βλέπομε εἰς τὸ ἀγροτεμάχιον τοῦ «Καραμαντζέλου» ἐπὶ τοῦ παρόντος χειρογράφου καὶ ἐξ ἐκείνων πὸν ἀναφέρονται εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. (5) τοιοῦτον, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ἀγοραπωλησῖαι ἀγρῶν ἦτο σύνηθες φαινόμενον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.
2. Νὰ τὸν ἐνοχλήσῃ.
3. Ἔχω ὑποχρέωσιν.
4. Νὰ φιλονικήσω ἐγὼ μαζί του.
5. Ἐδῶ συναντῶμεν τὸ «ὀμόλογο» ὡς «γράμμα».
6. Ἔλαβον τὸ ἀντίτιμον τοῦ πωληθέντος.
7. Ἀντριάς = ὁ μὴν Δεκέμβριος.

— 6 —

τὴν σήμερον φανερόν καὶ ομολογῶ ἐγὼ ὁ χριστοῦ μαλαμὸς ἀπο χοριδὸν ραψηστα με θέλιμά μου¹ ἐπουλήσα τὸ χοράφι μου τοῦ κοσταντη παντζῆ στοὺν καραματζελοῦ δη γροσση :30: ολοπούλιτο² καθαροπούλιτο³ ζαβιτάδι⁴ να μὴν ἐχει να του κρίνη κανέναν οὔτι δικός⁵ οὔτι ξένος να ἦνε τέλειος νηκοκῆρις ἀπο σήμερον κῆθε⁶ καὶ δηα τοῦτο ἐδοσα τι παρὸν ὀμόλογια μου⁷ εἰς τὰ χερια τοῦ κοσταντη πατζῆ: καὶ τὸ χουράφι εχει σινορο με τὸ δικόν του καὶ σινορο με τοῦ γιοργου παπα καὶ τοῦ γιάνη καλογιάνη

1841
αντριάς :25: κοσταντη γιάνη καραμουζετης μαρτηρο
ἐγὼ ὁ χριστοῦ μαλαμὸς ἐλαβα κε βεβεονο καὶ ἐπουλήσα
(ὑπογραφή δυσανάγνωστος) μαρτιρο

γιανι σεβος μαρτιρο   δημητρη γκανουλας μαρτηρο
(Αί δύο ως άνω υπογραφαί επί του περιθωρίου)

εγο ο γιοτι⁸ ροπόκης με το λογον του χριστου μαλαμου εγραφα και ημε
μαρτυρας.

1. "Ανευ βίας. Είς τήν πώλησιν ἐξητάζοντο βασικῶς δύο πράγματα, ἀφ' ἑνὸς ἢ θέλησις τοῦ πωλητοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἐκτίμησις τοῦ ἀκινήτου νὰ εἶναι δικαία.
2. 'Ο πωλητὴς διὰ τοῦ παρόντος ἐπώλησεν τὸ ὑπόλοιπον τῶν κτημάτων του ἐν «Καραμαν-τζίλω», διὰ τοῦτο ἐτέθη ἡ λέξις «ὀλοπούλητο» ποῦ σημαίνει πώλησιν ἐξ ὀλοκλήρου.
3. Διὰ τῆς λέξεως «καθαροπούλητο» ἐδηλοῦτο παρὰ τοῦ πωλητοῦ ὅτι τὸ ἀκίνητον ἦτο ἰδικόν του κτήμα καὶ ὅτι δὲν εἶχεν ὑποθηκεύσει τοῦτο προγενεστέρας.
4. «Ζάβι τάβι ἢ ζάσι ντάσι» = ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου ἕως τὸ ἄλλον.
5. 'Ἐκ τοῦ κίκλου τῆς συγγενείας μου.
6. 'Απὸ σήμερον καὶ ἔφ' ἑξῆς.
7. Τὴν παροῦσαν μου ὁμολογίαν.
8. Παναγιώτης. 'Ἐπίθετο λάντα ἢ ὑπογραφή τοῦ συντάξαντος τὸ χειρόγραφον.

— 7 —

με το παρον μου φανερόνο και ωηωλογο εγο ο κώστα φούκας ωτη εμिरаса με τα πεδηά μου όλα τα ηπάρχοντα¹ μου κληνητα και ακήνητα και ω κρήστως επήρε τη ράχη² ὡσω πηάνη το γηνή³ και απεκη⁴ απανου ηνε του γηοργάκη με τους γερόντους με ὄλην την περιοχὴ του σπητηοῦ και απανου το παληωσπητο του γηοργάκη και κήθε⁵ στα ξερηκά⁶ στη δάφνη και στο βουνη στο σπαρτο⁶ και στα δένδρα του τζημα⁶ ηνε του γηοργακη και στω κεραμήδη⁶ ἦνε του χρήστου και στο βουνη στη μπουκορη⁶ ηνε του χριστου: και στο μνήμα του Τούρκου⁶ ἦνε ανεμήραγο⁷ και ο κρήστως δεν ἔχη πλεων να ταβήση τον γηοργακη δηά το μερήδηω τον γερώντων ουτε στα ζωντανά τους ουτε στον πεθαμω τους⁸ και δηα τουτο γένητε το παρόν κατεμπροσθεν τον μαρτήρων να μην ματαταβήζωντε.

ζηορη σερμέας
έλαχα και μαρτηρο
τα ανοθεν

1844

κοστα φουκας βεβεονο με μαρτηρες
εγο χρηστος στρεχτός⁹
εγο ο γιοργάκης στρεχτός

γηανη μπαποσης ελαχα και μαρτυρο τα ανοθεν
εγο ο αναγνωστη¹⁰ γηανης με λόγο του κωστα φούκα και με το θέλημα τον πεδηόν του εγραφα και μαρτηρό.

1. "Όλη μου τήν περιουσίαν.
2. Γήλοφος.
3. «'Όσο πιάνει τὸ γυνὶ» = καλλιεργήσιμον ἔδαφος.
4. 'Ἐκεῖθεν.
5. "Όπισθεν ἐδαφικῆς τινὸς ἐξάρσεως.
6. Τοπωνύμια.
7. Δὲν διενεμήθη εἰσέτι.
8. 'Ἔως ὅτου θὰ ζοῦν καὶ ὅταν θὰ πεθάνουν.
9. Μένω σύμφωνος. Σ η μ.: Κατὰ «τὸ χάρισμα» τῶν ἀδελφῶν τὴν διανομὴν τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας ἔκαμινεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του. Τὸ μερίδιον τῶν γερόντων τὸ κληρονομοῦσε ἐκεῖνος ποῦ θὰ τοὺς «γεροκόμαε». 'Ο ἴδιος ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ καταβάλλῃ τὰ ἔξοδα κηδείας των, νὰ ἐκτελέσῃ τὰ τάματά των

καί νά κάμη διά τήν ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς των τὰ κεκανονισμένα μνημόσυνα καί σαρανταλείτουργα. Κατά τόν χωρισμόν τοῦ γηραιοῦ οἰκογενειακοῦ κυττάρου εἰς νέας οἰκογενείας δέν ἐφηρμόζετο πάντα τὸ «οὗς ὁ Θεός συνέζευξεν», ἀλλά οἱ ἀδελφοὶ ἐχώριζον τοὺς γονεῖς των ἐκ λόγων συμφέροντος. Ἡ μητέρα ἐδικαιούτο τὸ «άντρομοίρι» τῆς (τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτὴν μέρος ἐκ τῆς συζυγιακῆς περιουσίας), ὡς καὶ πάντα τὰ ἀκίνητα στοιχεῖα τῆς προικὸς τῆς.

10. Ἐλάμβανεν κάποιος τὸν τίτλον τοῦ ἀναγνώστου καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἐφημερίου καὶ χειροθέτησιν τοῦ ἐπισκόπου.

— 8 —

τὴν σημερον φανιρονο κι ομολογο εγο αναγνωστη γηοργος επουλησα το χοραφη μου στο βουνι (δυσ. ἢ τοποθεσία) σὶὸν κοσταντη μπατζη δηα γρο :30: ητη ἴρηαντα κι το ολοπουλησα κι δεν εχι καενας να του κρηνη ουτε δηκος ουτε ξενος κι τα σηνορα απο νοτου μη το λαγγαδη¹ κι απο πανο μι το δικοτοκι με το πατηγο το λαχηδη κι απανο ρεματούλα¹ κι απανο μι το δικο του δηα τουτο εδοσα το γραμα μου του κοσταντη δηα σηνορηα του.

1847

15 μαρτη

εγο αναγνωστη γηοργος πουλησα κε ελαβα κι βιβιο τανοθεν (ακολουθοῦν τρεῖς δυσ. ὑπογραφαὶ μαρτύρων)

1. Λαγγάδι, ρέμα, ρεματιά, ρεματούλα = χεῖμαρρος.

— 9 —

Σημ.: Ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ προσώπων καὶ χρονολογιῶν συμπεραίνεται ὅτι τὸ παρὸν συνετάγη περὶ τὸ ἔτος 1850.

δηνο το τασκιρε μου του κοστα πατζη για την νομολογια οπου μου ηχροσταγη τα ελαβα ολα δεν εχο να τον κρινο τηποτα η ομολογηα να ηνε ακερι ον τα καρτηα γραφο ιγο ο γιοστη βασήλης ελαβα τα ανοθεν οτι δεν ηχα την ομολογια στο χερι να τη δοκο τελη ο μηνας να τη φερο η γληγοροτερα ναλαξο το ταβηλη μου.

— Δίδω εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μπατσῆν τὸν ντεσκερέν μου αὐτὸν καὶ δηλῶ ὅτι ἔλαβα τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα μοῦ χρεωστοῦσεν καὶ ὅτι δέν ἔχω πλέον τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἐνοχλήσω διὰ τὸ πρὸς ἐμὲ χρέος του. Ἡ ὁμολογία τὴν ὁποίαν μοῦ εἶχε γράψει διὰ τὸ χρέος τώρα εἶναι πᾶ ἄκυρος. Ἐπειδὴ ὁμως δέν τὴν ἔχω τούτη τῇ στιγμῇ νὰ τοῦ τὴν ἐπιστρέψω, ὑπόσχομαι εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς νὰ τοῦ τὴν φέρω ἢ καὶ ἐνωρίτερον διὰ νὰ πάρω τὴν παρούσα μου ἀπόδειξιν πρὸς ψυχικὴν ἀνακούφισιν καὶ τῶν δύο («νὰ ἀλλάξω τὸ ταβήλι μου»).

Σημ.: Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ὡς ἄνω, ὁ ἐπιστρέφων τὸ δάνειον ἐλάμβανε τὴν ὁμολογίαν του. Ἀπὸ ὅσα πάλι ἐκ παραδόσεως κατέχω, τὰ «ὀμόλογα» μετεχειρίζοντο οἱ κάτοικοι τῆς περιφερείας καὶ κατὰ τὰς συναλλαγὰς των. Ὁ κατέχων «ὀμόλογα» ἠδύνατο εἰς περιπτώσιν ἀνάγκης νὰ ἐξαγορεύσῃ αὐτὰ, ἀφοῦ εἰδοποιούσε σχετικῶς τὸν ἐπ' ἐνεχείρῳ δανεισθέντα, δίδοντας εἰς τοῦτον τριήμερον χρονικὸν περιθώριον, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς οικονομικὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐνεχειροδανειστοῦ. Οἱ κατέχοντες «ὀμόλογα» ἀντὶ χρημάτων δέν ἐκινδύνουν ἀπὸ ἐπιθέσεις ληστῶν, καθ' ὅσον οἱ τελευταῖοι «κνηγοῦσαν τὰ μετρητὰ».

Κ. Θ. ΦΩΤΕΙΝΟΥ

ΟΙ ΛΕΥΚΑΔΙΟΙ ΛΟΓΙΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ

Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴ θέση ποὺ πῆραν στὸ γλωσσικὸ ζήτημα οἱ Λευκάδιοι ποιητὲς καὶ λόγιοι, θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τὴ γενικώτερη στάση τῶν Ἑπτανησίων ἀπέναντι στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας. Πολλοὶ λόγιοι συνετέλεσαν ὥστε ἡ Ἑπτανησιακὴ λογοτεχνία νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὴν ἔκφρασή της σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα: α) Ἡ παράδοση ποὺ τὴν εἶχαν δημιουργήσει παλαιότεροι Ἑπτανήσιοι λόγιοι. Εἶχε προηγηθῆ πολὺ ὁ Κερκυραῖος Νικόλαος Σοφιανὸς (1534), ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ στὰ συγγράμματά του τὴ δημοτικὴ, ποὺ, ὅπως παρατηρεῖ, «δὲν εἶναι κατ' οὐδένα κατωτέρα ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ξενοφώντος». Τὸν Σοφιανὸ ἀκολουθοῦν κι ἄλλοι Ἑπτανήσιοι (Παχώμιος Ρουσάνος, Τζάνες Κορωναῖος, Ἰάκωβος Τριβῶλης κ.λ.π.). β) Λόγιοι ποὺ ὀφείλονται στὴν Ἑνετικὴ κυριαρχία. Μέχρι τὸ 1803, ὅταν ἐφαρμόζεται τὸ Σύνταγμα τῶν Ἑπτανησίων, εἶχαν καταβληθῆ πολλὰ προσπάθειες ἀπὸ μέρος τῶν Ἑνετῶν, γιὰ τὸν ἐκλατινισμό τῶν Ἑπτανησίων. Ἀλλὰ ἡ ἔθνικὴ παράδοση, ἡ ὀρθοδοξία καὶ ἡ δημοτικὴ ποίηση, διαμορφώνουν καὶ τὴ γλωσσικὴ συνείδηση τῶν ἀγροτικῶν κυρίως πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι παρέμειναν ξένοι σὲ κάθε δυτικὴ ἐπίδραση. Ἐπειτα καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι εὐγενεῖς, ποὺ σπουδάζουν στὴν Ἰταλία, μελετοῦν ἀπὸ κοντὰ ὅλες τὶς γλωσσικὰς ἐξελίξεις ποὺ σημειώνονται στὴν Εὐρώπη. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν καθημερινή τους ζωὴ, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ ἐκφραστικὸ τους μέσο. Ἐπίσης πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας, μετὰ τὸ 1669, ποὺ περνᾷ στὰ Ἑπτάνησα καὶ βρῖσκει ἐδῶ τὴ συνέχειά της.

Μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1803, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καθιερώνεται καὶ σὰν ἐπίσημο γλωσσικὸ ὄργανο καὶ στὰ δημόσια ἔγγραφα. (Σύνταγμα τοῦ 1803, ἄρθρο 211 «Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1810 οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκλεγῆ τὸ πρῶτον δημόσιος ὑπάλληλος, ἐὰν δὲν γινώσκῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἑθνικῇ κοινῇ γλώσσῃ (lingua nazionale greca volgare). Τῆς γλώσσας ταύτης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1820 θέλει γίνεσθαι ἀποκλειστικὴ χρῆσις εἰς ἅπαντα τὰ δημόσια ἔγγραφα». Γιατὶ τώρα τὸ Σύνταγμα τοῦ 1803, ποὺ συνιστοῦσε τὴ «Δημοκρατία τῆς Ἑπτανήσου», ἀναγνωρίζει τὴ «lingua nazionale greca volgare», εἶναι ἄλλο θέμα, τὸ ὁποῖο ξεφεύγει ἀπ' τὶς προθέσεις τοῦ σημειώματος αὐτοῦ. (Βλέπε γενικὰ: Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα - τόμ. Α', Ἀθῆναι 1960).

Κατὰ κανόνα λοιπὸν οἱ Ἑπτανήσιοι λογοτέχνες χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν ἔκφρασή τους τὴ δημοτικὴ, τὴν ὁποία μάλιστα καλλιεργοῦν καὶ τὴν συνταυτίζουν μετὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασι τοῦ Κράτους. (Βλ. Γ.Θ. Ζώρα, ὁπ. ἀν. σελ. 73). Ὁ Δ. Σολωμὸς δὲν γράφει μόνον στὴ δημοτικὴ, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐνθερμὸς ὑ-

ποστηρικτής της. Στὸν «Διάλογο» ἀντιτάσσει τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὴ δημοτικὴ ἀπέναντι στοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ «Σοφολογιώτατου».

Ἐπόμενο ἦταν νὰ ταχθῆ μετὰ τὸ μέρος τῆς Δημοτικῆς κι' ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ποιητῆς πού ἀντλεῖ τὰ θέματά του ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν κλεφτῶν κι' ἀρματολῶν τοῦ '21. Τὶς πεποιθήσεις τοῦ Βαλαωρίτη γιὰ τὴ γλῶσσα τὴς βρίσκουμε στὶς ἐπιστολὰς πού στέλνει στὸν Ἐμ. Ροῖδη, ὅπως καὶ στὸν «Πρόλογο» τοῦ πρώτου ποιητικοῦ του ἔργου «Μνημόσυνα καὶ ἕτερα ποιήματα».

Στὸ γλωσσικὸ ζήτημα ὁ Βαλαωρίτης σχετικὰ μετὰ τοὺς ἄλλους Ἑπανησίους, εἶναι συντηρητικὸς. Γιὰ τὴν ποίηση, χωρὶς καμιά ὑποχώρηση, πιστεύει ὅτι κατάλληλη γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτικὴ καὶ μάλιστα ἡ γλῶσσα πού διαμόρφωσε τὸ δημοτικὸ τραγούδι. (Ὁ Βαλαωρίτης ἐπηρεάστηκε βαθύτατα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι ὅχι μόνο μορφικὰ ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὰ).

Τὶς γλωσσικὰς πεποιθήσεις τοῦ Ἄρ. Βαλαωρίτη τὶς βρίσκουμε κυρίως στὶς δυὸ ἐπιστολὰς πού στέλνει στὸν Ἐμ. Ροῖδη. Στὴν Α', ἀπαντώντας σχετικὰ μετὰ τὴν «περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα» — δοκίμιο τοῦ Ροῖδη γιὰ τὴν ποίηση καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴν ποίηση τοῦ καιροῦ του, στὸ ὁποῖο ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ ποιητικῆς ἀτμόσφαιρας — δέχεται ὁ Βαλαωρίτης τὴν ὑπαρξὴ της: «Ἄν ὑπάρχη τι, τὸ ὁποῖον ἐσκότωσε τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ἔμφυτον ὀρμὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀρμοδίας ἀτμοσφαιρας πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀνατροφὴν τῆς ποιητικῆς αὐτοφουοῦς διαθέσεως, ὄχι, ὄχι, ἀλλ' ὁ Λογιωτατισμός. Αὐτὸς ἔπνιξε τὰ ἔμβρυα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν μητέρων καὶ ἀπερρόφησε πᾶσαν ἰκμάδα καὶ πᾶσαν ζωτικότητα».

Ὁ Βαλαωρίτης λοιπὸν δέχεται, ὅπως κατὰ κανόνα ὄλοι οἱ Ἑπανήσιοι, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Λογιωτατισμοῦ πάνω στὴν ποίηση τοῦ καιροῦ του ὑπῆρξε διαβρωτικὴ. Κι ἀναφέρει μάλιστα ταλαντούχους ποιητὰς, πού θυσίασαν τὴν ποιητικὴν τους φλέβα στὸν ξηρὸ λογιωτατισμὸ, ὅπως ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Ἄχ. Παράσχος κι' ὁ Τανταλίδης. «Ὁ Λογιωτατισμός! Αὐτὸς κατέφαγε καὶ τοὺς ὠραίους ποιητικοὺς χρόνους τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ Παράσχου καὶ τοῦ Τανταλίδου καὶ πολλῶν ἄλλων, οἵτινες βεβαίως θὰ ἦσαν σήμερον τὸ κόσμημα καὶ τὸ ἀγλάισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασοῦ, ἂν, περιφρονούντες τῶν γραμματικῶν τὰς μωρὰς ἀξιώσεις, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δημοτικοῦ πλοῦτου καὶ περιέβαλλον τὰς ἰδέας διὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος τοῦ ζῶντος Ἑλληνισμοῦ ἀντὶ τῶν σαβάνων κόσμου παλαιοῦ, σαρακοφαγωμένου, καταρρέοντος»*.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὶς ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Βαλαωρίτη πάνω στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅλη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ πού ὁ Λογιωτατισμὸς βρισκόταν στὴν ἀκμὴ του. Οἱ Φαναριῶτες καὶ οἱ ἄλλοι ρομαντικοὶ ποιητὰς, ἀκολούθησαν τὸν Λογιωτατισμὸ, μ' ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοβελίσουν ἀπ' τὴν ποίηση τὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Ἔτσι, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἀκόμα ζοῦσε ὁ ἀπόηχος τοῦ '21 καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι διέτρεφε μουσικὰ ἕνα λαὸ, πού μόλις εἶχε βγεῖ ματωμένος ἀπὸ ἕνα φοβερὸ Ἀγῶνα, ἡ λογοτεχνία καὶ κυρίως ἡ ποίηση, ἀποτραβιόταν οὐσιαστικὰ καὶ μορφικὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα. Μιὰ παρερμηνεῖα ἴσως ὅτι ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀρκετὰ πίσω κι' ἔπρεπε νὰ μπεῖ στὸν Εὐρωπαϊκὸ κῶρο, ἡ εὐρωπαϊκὴ μόρφωση τῶν Φαναριωτῶν, πού εἶναι ἄλλωστε καὶ οἱ κύριοι ἐκφραστὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας.

* Ἄρ. Βαλαωρίτη: «Ἄπαντα», Ἐκδόσεις Ἑταιρίας Ἑλληνικῶν Ἐκδόσεων. Τόμ. Β', σελ. 166.

ρας, ή παράδοση, όπως ξεπηγάζει απ' τὸ Βυζάντιο, πού γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι τελικὰ χαμένο καὶ ἡ προσπάθειά τους νὰ συνδέσουν τὸν νέο ἑλληνισμό με τὸν Βυζαντινὸ κόσμο; Ἀνεξάρτητα απ' τὴν «προαίρεση», δημιουργοῦν ἕνα προηγούμενο, πού τὰ ἀποτελέσματά του θὰ φανοῦν μόλις ὁ Ρομαντισμὸς πάρει τὸν δρόμο τῆς παρακμῆς. Ἀλλὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἐποχὴ τοῦ Βαλαωρίτη καὶ ἀπὸ ἄλλη πλευρά: ὁ δημοτικισμὸς κάνει τὰ πρῶτα σταθερὰ βήματα στὸν κῶρο τοῦ Νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Μὰ κι ὁ ἴδιος ὁ Βαλαωρίτης, στὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας του, παραπαίει ἀνάμεσα στὴ δημοτικὴ καὶ στὴν καθαρεύουσα. Τὰ «Στιχουργήματα» εἶναι γραμμένα ἄλλα στὴ δημοτικὴ καὶ ἄλλα στὴν καθαρεύουσα. Ὡστόσο, ἂν παρατηρήσει κανεὶς προσεχτικὰ τὴν πρωτολειαικὴ αὐτὴ ἐμφάνιση, θὰ διαπιστώσει ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ απ' τὴν χρῆση μιᾶς καλῆς δημοτικῆς κι ὅτι μέσα στὸν ποιητὴ συμβαίνει μιὰ πάλι ἀνάμεσα στὰ κατάλοιπα τοῦ λογικωτατισμοῦ του — οἱ σπουδές του τὸν ἐπηρέαζαν — καὶ στὴ δημοτικὴ. Σύμφωνα με τὰ ὅσα γράφει ὁ Ἄδ. Δ. Παπαδήμας, τὰ «Στιχουργήματα» φανέρωναν ἕνα δημιουργὸ πού ἔκλεινε «τὴ λαχτάρα τῆς σίγουρης δημιουργίας καὶ βάδιζε σταθερὰ πρὸς αὐτή. Τὸ ἴδιο σταθερὸ εἶναι καὶ ἡ πορεία του πρὸς τὴ γνώση τῆς γλώσσας». (Ἄδαμ. Δ. Παπαδήμας: Νέα Ἑλληνικὴ Γραμματολογία, Γενικὰ στοιχεῖα - 1948 - σελ. 172 κ.έ.). Στὰ «Μνημόσυνα», ὁ Βαλαωρίτης ἔχει ξεφύγει απ' αὐτὸ τὸ πλέγμα τοῦ λογικωτατισμοῦ κι ἔχει σημειώσει μιὰ κατάκτηση: ξέρει πὰ πὼς καθαρὴ γλωσσικὴ πηγὴ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαός, πού διατηρεῖ συνάμα καὶ τὸν θρόλο τοῦ '21 ἀκόμα ζωντανό, μ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀντίστοιχες ἐκφράσεις πού ἀγγίζουν τὴν ψυχὴ. Μὲ λίγα λόγια, ὁ Βαλαωρίτης βρίσκει στὴ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τὴν μοναδικὴ γλωσσικὴ του ἐκφραση, καὶ μάλιστα διασώζει πὰ στὴν ποίησή του ἀτόφιο ἐκεῖνον τὸν γλωσσικὸ πλοῦτο πού διέκρινε ἕνα λαό, πού ἀγγίξε γιὰ καλὰ τὴν Ἀκαρνανία καὶ τὴν Ἥπειρο, χωρὶς νὰ παύει νὰ εἶναι καὶ Ἑπισησιακός. Καὶ δέχεται σὲ μεγάλη ἔκταση τὴν ἐπίδραση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ στὴ γλωσσικὴ του ἐπένδυση καὶ στὸ οὐσιαστικὸ μέρος.

Εἶναι κοινοτοπία ν' ἀναφέρουμε πόσο ὁ Βαλαωρίτης καλλιέργησε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα στὴν ποίησή του. Ἀρτιότητα γλωσσικὴ θὰ συναντήσουμε στὸ «Φωτεινό», στὸν ὁποῖο ἄλλωστε διασώζει καὶ πλῆθος ἀπὸ λέξεις Λευκαδίτικες, μὰ ὡστόσο με ρίζες ἀρχαϊκές:

ἑσάπισα στὴ νόπη — τὴ χλαλοῆ πατέρα —
ὁ γέροντας μ' ἀπίδρομο — κ.λ.π.

Δὲν φαίνεται πιθανὸ ὁ Βαλαωρίτης νὰ προσανατολίστηκε γλωσσικὰ ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Σολωμοῦ. Πιστεύω ἀπόλυτα ὅτι, ὅταν ὁ Βαλ. ἔπαυσε νὰ δέχεται ἄμεσα τὴν ἐπίδραση τοῦ ρομαντισμοῦ, στράφηκε πρὸς τὴ γλῶσσα τῆς λαϊκῆς δημιουργίας, γιὰτὶ βρῆκε τὰ θέματά του μέσα στὸ '21, ὅπως ἀκόμα αὐτὸ ζοῦσε στὴ λαϊκὴ συνείδηση. Πρὶν νὰ δεχτεῖ τὸ δίδαγμα τοῦ Σολωμοῦ, ὁ Βαλ. εἶχε προετοιμασθῆ. Δέχεται τὸν Σολωμὸ σὰν παράδειγμα μόνον στὴν καλλιέργεια πὰ τῆς δημοτικῆς κι ὄχι στὴν ἐπιλογή της. Κι αὐτὸ φαίνεται κάλλιστα στὰ «Στιχουργήματά» του, πού ὅπως ἤδη σημειώσαμε, προετοιμάζουν ἕνα δημιουργικὸ ποιητὴ.

Ἀλλὰ στὰ πεζά του, ὁ Βαλ. χρησιμοποιεῖ τὴν καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι ὁ συντηρητισμὸς του τὸν παρασύρει σὲ μιὰ καθαρευουσιάνικη πεζογρα-

φία, στην οποία δὲν φαίνεται νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πλέγμα πὸν ὑπῆρχε στὴν συνείδησή του, ὅταν ἔγραφε τὰ «Στιχουργήματα». Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ὁ Βαλαωρίτης θεωρεῖ τὴν ἐποχὴ του μεταβατικὴ γιὰ τὴ γλῶσσα.

Ἀπὸ διαφορετικὸ δρόμο ξεκινᾷ ὁ Ἰ. Ζαμπέλιος. Περισσότερο συντηρητικὸς, ἀκολουθεῖ τὸν Κοραῖ στὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὴ γλῶσσα. Προσπαθεῖ νὰ βρεθεῖ στὴ μέση ὁδὸ. Οἱ ἀπόψεις του στρέφονται γύρω ἀπὸ τὴν γλῶσσα «τὴν πεπαιδευμένην καὶ τὴν γραφομένην». Κι αὐτὴ τὴ γλῶσσα θεωρεῖ «ὄρθην γλῶσσαν τῆς νέας Ἑλλάδος» καὶ «οὐχὶ τὴν τοῦ δήμου καὶ λαλουμένην». Στὴν ἄποψη αὐτὴ στάθηκαν πολλοὶ μεταγενέστεροι καὶ ἡ θέση τους ἀπέναντι στοῦ γλωσσικοῦ ζήτημα, εἶχε ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ ξεκαθαρίσει τὴ νεοελληνικὴ καὶ νὰ τὴν ὑποτάξει στοὺς κανόνες τῆς Ἀρχαίας Γραμματικῆς. Ὡστόσο, ὅπως ἄλλωστε θὰ διαπιστώσουμε στὴν παρακάτω ἀνάπτυξη τῆς γλωσσικῆς θεωρίας τοῦ Ἰ. Ζαμπελίου, ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ἄμεσα πρακτικὰ ἀποτελέσματα, γιὰτὶ ἀγνοήθηκε ὁ γενικὸς κανόνας, ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ ἔχει τοὺς δικούς της γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνες καὶ δὲν ὑποτάσσεται σὲ ἀρχαίους, στοῦ σχῆμα πὸν τὸ παρουσίασε ὁ Ζαμπέλιος. Πρέπει ἐπίσης νὰ ψέξουμε τὴν ἄποψη, πὸν διατυπώνει, σχετικὰ μ' ἐκείνους πὸν ἰσχυρίζονται ὅτι «πρέπει νὰ ὀμιλῶμεν καὶ νὰ γράφωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ δήμου, τῆς ἀγορᾶς, τὴν χυδαίαν». Γι' αὐτοὺς διατυπώνει τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι «οἱ γνωμοδοτήσαντες οὕτως, ἢ διότι δὲν γινώσκουσι τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἢ διότι βαρύνονται νὰ τὴν μάθωσιν, ἰσχυρογνωμόνως λέγουσιν, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ παλαιὰ καὶ ἄλλη ἡ νέα γλῶσσα». Κι ὅμως τὰ πράγματα τὸν διαψεύδουν. Γιατὶ «πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς» ὑπῆρξαν ἄριστοι γνώστες τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Φυσικὰ δὲν μιλάμε ἐδῶ γιὰ τὶς κατοπινὰς γλωσσικὰς ἀκρότητες καὶ γλωσσικοὺς ἀκροβατισμοὺς. Ὅμως ὁ Ζαμπέλιος εἶχε ἓνα καλὸ προηγούμενο, ὅταν διατύπωνε τὴν ἄποψή του: τὸν Σολωμὸ, πὸν εἶδε μὲ βαρύτητα καὶ εὐθύνη πνευματικοῦ ἠγέτη τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ τὸ ἔθεσε στὶς πραγματικὰς του διαστάσεις.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο κατακρίνει κι ἐκείνους πὸν «ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ καταφρονοῦντες καὶ κράζοντες βάρβαρον πᾶν ὅ,τι δὲν ἐμπεριέχεται εἰς τὰ Συγγράμματα τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ἰσχυρογνωμόνως θέλουσι νὰ πηδήσωμεν διὰ μιᾶς ἀπὸ τῆς Ἐνεστώσης εἰς τὴν παλαιὰν ἐποχὴν· ὅθεν μὲ τὰ λεξικά πάντοτε ἀνὰ χεῖρας, διὰ τῶν λέξεων ἐκείνης γράφουσι καὶ ποιοῦσι».

Ἀπὸ τὴν παράθεση καὶ τῶν δύο ἀπόψεων τοῦ Ζαμπελίου γιὰ τοὺς «δημοτικιστὰς» καὶ τοὺς «ἀρχαιολάτρεις», εὐκολὰ μπορούμε νὰ τὸν τοποθετήσουμε. Δέχεται τὴν «Φιλολογικὴ γλῶσσα», τῶν «πεπαιδευμένων». «Ἡ Φιλολογικὴ γλῶσσα λοιπὸν εἶναι ὁ κύριος, καὶ μεσάζει· θηρεύει τὴν κυριολεξίαν, τὰς ἐτυμολογίας καὶ τὰς παραγωγὰς· ζητεῖ νὰ πλάσῃ λέξεις διὰ τὰς νέας ἰδέας τῆς· προστρέχει εἰς τὴν ἀρχαίαν· θέλει ἐνίοτε νὰ εἶναι ἐκφραστικωτέρα· ζητεῖ νὰ χρωματίσῃ φυσικώτερον τινα ἔννοιαν· καταδέχεται νὰ φιλευθῆ παρὰ τῆς ἀγοραίας, καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅταν γράφῃ Συγγράμματα κυρίως διὰ τὸν δῆμον, ὡς εἶναι τὰ ποιήματα».

Τὴν «Φιλολογικὴ» γλῶσσα τὴν θέλει νὰ εἶναι νοητὴ ἀπὸ τὸν δῆμο, χωρὶς νὰ μεταχειρίζεται τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀγορᾶς. Καὶ γιὰ νὰ γίνεται νοητὴ, πρέπει νὰ δανεῖζεται φράσεις καὶ ἰδιωματισμοὺς τοῦ δήμου, νὰ τοὺς το-

ποθετεί όμως μέσα στους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες της. 'Όσοο δὲν παραλείπει ὁ Ζαμπέλιος νὰ ἀναγνωρίσει ὠρισμένες ἀρετὲς τῆς γλώσσας τοῦ δήμου. Παραδέχεται ὅτι εἶναι περισσότερο ἐκφραστική, χρωματίζει καλύτερα τὴν ἔννοια καὶ εἶναι σεβάσιμο λείψανο τῆς ἀρχαίας «ἀγοραίας γλώσσης», «πολλῶ μᾶλλον εὐγενεστέρας τῆς ἐνεστώτης Φιλολογικῆς, λείψανον πατρο-παραδότως διαδεχθὲν μέχρι τῆς σήμερον».

Ἡ Φιλολογικὴ γλῶσσα πρέπει βέβαια νὰ εἶναι νοητὴ στὸ «δῆμο», δὲν πρέπει ὅμως νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἀγοραία γλῶσσα, «διότι τότε καταντᾶ εἰς τὸ βάνουσον καὶ γελοῖον».

Κατὰ τὸν Ζαμπέλιο «σφάλλουσι δι' ὅλα ταῦτα καὶ ὅσοι τῶν πεπαιδευμένων γράφουσι τὴν ἀγοραίαν γλῶσσαν καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐκ τοῦ ἑτέρου, φυλλολογούντες τὰ λεξικά καὶ τὰ παλαιὰ συγγράμματα, θηρεύουσι λέξεις καὶ φράσεις, ἴνα ἐπισωρεύουσιν αὐτὰς εἰς τὴν γλῶσσαν των· τί λέγω σφάλλουσι: ματαιοπονοῦσιν ἔτι ἄς περιέχωσι τὰ Συγγράμματά των καλὰ νοήματα, δὲν θέλει παρὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀνογιγνώσκονται, μάλιστα ἂν γράφωσι ποιήματα, καὶ μᾶλλον ἔτι ἂν ἡ φύσις δὲν τοὺς ἐγέννησε ποιητὰς, ἀλλὰ θέλει ἀφεύκτως καταργηθῶσιν εἰς λήθην· καὶ πρὶν ἔτι καταργηθῶσιν, δὲν κινουμένα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπὸ γέλωτος εἰς ἀγανάκτησιν, ἀναγιγνώσκοντες εἰς ἀξίολογα διὰ τὰς ἐννοίας Συγγράμματα, τῶν μὲν τὴν ὀλοτελῶς ἀγοραίαν ἢ καὶ κυδαίαν γλῶσσαν, τῶν δὲ τὴν ὄλωσ παραγεμισμένην Ἑλληνικῶν ἀχρήστων ἔτι καὶ ἀκατανοήτων λέξεων».

Ἐπιπλέον ἀπ' αὐτὰ ὁ Ζαμπέλιος προσπαθεῖ νὰ καθορίσει τὰ ὅρια τῆς Φιλολογικῆς τοῦ γλώσσας. Ἔτσι, κάνοντας μιὰν ἀναδρομὴ, συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ γλῶσσα στὴ μακρὰ διαδρομὴ τοῦ ἔθνους, ἔπαθε ἀρκετὲς μεταβολές. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς μεταβολές, σύμφωνα μὲ τὸν Ζαμπέλιο: παράλειψε πολλοὺς χρόνους ρημάτων, τὴν εὐκτική, τοὺς δυνάμεις ἀριθμούς, τὰ ἀπαρέμφρατα, τὶς διαθέσεις τῶν ρημάτων καὶ ἄλλαξε τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ρημάτων, τοὺς μέλλοντες, τὸ ρῆμα «εἶμι» κλπ. Ἀλλὰ καὶ στὸ περιεχόμενό τους ἄλλαξαν πολλὰς λέξεις.

Καὶ ἀφοῦ σημειώσῃ ὅλες τὶς μεταβολές ποὺ ὑπέστη ἡ γλῶσσα, καταλήγει στὴν ἀποψη ὅτι ἡ Φιλολογικὴ γλῶσσα τῆς νέας Ἑλλάδος εἶναι «μεσάζουσα, μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἀγοραίας, ἔχει ἐκ δεξιῶν, ὡς μητέρα καὶ δέσποιναν, τὴν ἀρχαίαν, ἐξ ἧς περιμένει βέβαια πλειοτέραν βοήθειαν, καὶ ἔχει ἐξ εὐωνύμων, ὡς θεράπειαν καὶ ὑποτεταγμένην, τὴν ἀγοραίαν, διὰ τὰ σεπτὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγοραίας εἰσέτι διέσωσεν».

Παραθέσαμε τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς «διατριβῆς περὶ τῆς Νεο-Ἑλληνικῆς γλώσσης» τοῦ Ἰ. Ζαμπέλιου γιὰ δυὸ κατ' ἐξοχὴν λόγους: α) γιὰ νὰ τονισθῇ ἡ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς ἀπόψεις του καὶ τῶν ἄλλων Ἑπτανησίων. Γιατὶ εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Ἰ. Ζαμπέλιος ὄχι μόνον γλωσσικά, ἀλλὰ καὶ γενικὰ σὰ λογοτέχνης βρίσκεται σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑπτανήσιους. Κι αὐτὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων του, πέρ' ἀπ' τὴ γλωσσικὴ ξηρότητα ποὺ τὰ διακρίνει καὶ τὴν ἔλλειψη πηγαίας ἐμπνεύσεως, κινεῖται σ' ἓνα κῶρο κάπως ξένο πρὸς τὸν Ἑπτανησιακόν. Περισσότερο ταιριάζει στὸ κῶρο ποὺ δημιουργεῖ ὁ Δημ. Βερναρδάκης, χωρὶς βέβαια τὴ γλωσσικὴ ἐπένδυση. Ὄσοο, τὸ ἔργο του, παρόλο ὅτι κρίνεται σὰν ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ νεοκλασικισμὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ V. Alfieri), ἔχει τόσα ρομαντικὰ στοιχεῖα, ποὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἐνταχθῇ στὴ Ρομαντικὴ σχολή. β) Ὁ Ἰ. Ζαμπέλιος προτείνει νὰ χρησιμοποιεῖται μιὰ φτιαχτὴ γλῶσσα. Μὰ ἡ γλῶσσα εἶναι κάτι τὸ ζωντανὸ καὶ προκειμένου νὰ γίνῃ τὸ ὄργανο ἐνὸς λογοτέχνη, δὲν

πρέπει να «μαγειρεύεται», ούτε να μπαίνει στο άνατομείο. Συμφωνεί κανείς με τον 'Ι. Ζαμπέλιο μόνο ως προς τον καθαρισμό της νεοελληνικής από ξένα στοιχεία. Δεν συμφωνεί όμως σ' αυτό τον άφορισμό της «άγοραίας» γλώσσας. Κι ενώ ο 'Ι. Ζαμπέλιος παραδέχεται ότι διασώζει «σεπτά λείψανα» της αρχαίας «άγοραίας», εν τούτοις τη θεωρεί σα φτωχή συγγενή της «Φιλολογικής». Όποιοδήποτε οι γλωσσικές ακρότητες κάθε άλλο παρά προώθησαν τη λύση του γλωσσικού μας προβλήματος. Η ενδόμυχη επιδίωξη του 'Ι. Ζαμπέλιου ήταν να βρεθεί ή «μέση οδός». Ο ίδιος ο Ζαμπέλιος αναγνωρίζει άλλωστε την άξια της δημοτικής. Άλλα την χρησιμότητά της την βλέπει από την άποψη ότι αυτή έξυπηρετεί τη «Φιλολογική» γλώσσα στην κατανόησή της από τον «δήμο». Δεν της δίνει καμιά αυτάρκεια, την άποδυναμώνει κυριολεκτικά, κάνοντάς την να ύπηρετεί μιá «Φιλολογική» έφεύρεση.

Τις γλωσσικές του θεωρίες και άπόψεις ο Ζαμπέλιος εφαρμόζει σχεδόν κατά γράμμα και στα όσα λογοτεχνικά κείμενα μās άφησε. Το κύριο λογοτεχνικό του έργο είναι οι τραγωδίες του. Άπό την πρώτη κιόλας έπαφή, μās δίνει την έντύπωση ότι γλωσσικά κινείται άνιχνεύοντας ανάμεσα στην αρχαία και στην «άγοραία».

Πλησίασον άφόβως, σύζυγος φίλη!*
 "Ω, πόσην χρείαν παρηγορίας έχω!
 Πριν να κοιτάξω τον θάνατον σιμά μου,
 πρόφθασον σύ σιμά μου. . .
 Πιστή μου Άννα, πού είν' οι καλοί χρόνοι;

'Άλλου πάλι οι λέξεις που χρησιμοποιεί παίρνοντάς τες άπ' τη Δημοτική, είναι πιο χτυπητές. Π.χ. λαμπάζω, σκούσμα, να σκούξη, του γύρου, κοσσεύοντας, κούφωσε.

'Άλλα είναι τόση ή προσήλωσή του στο τυπικό της Άρχαίας Γραμματικής και του Συντακτικού, ώστε βρίσκεται στην περίπτωση που πρωθύστερα θέλει ν' άποφύγει, κάνει δηλ. ό,τι ακριβώς και οι «άρχαιολάτρες».

'Άλλ' όμως θάρρει. Η φωτεινή ήμέρα,**
 καθ' ήν ευήγγελίσθη ό Θεός Λόγος,
 ιδού προβαίνει. Ά, ναί! Ηγεϊ, βρονταίει,
 άφρίζει το Αιγαϊον, ή χέρσος όλη
 καπνοβολεί. Σημαϊαι Σταυρού ύψοϋνται.

Τον ίδιο δρόμο ακολουθεί και ό Σπ. Ζαμπέλιος, που κυριολεκτικά είναι άποκορμμένος άπό τον Έπανησιακό κορμό. Όσοόσο δέχεται την επίδραση του Δ. Σολωμού σε μερικά του ποιήματα (Κ. Θ. Δημαρά, 'Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, σελ. 291).

Στολίζουν την άχνή της εύμορφάδα***
 τά όλόμαυρα μαλλιά ριγμένα κάτου,
 και όλα λυτά, όλόλευκα ένυδμένη
 σαν καθαρή παρθένα άποθαμένη.

* 'Ι. Ζαμπελίου: «Κωνσταντίνος Παλαιολόγος», Παράξις Ε', Σκηνή Β' στ. 1—6.

** 'Ι. Ζαμπελίου, όπ. ά. Σκηνή 8η - στ. 30—35.

*** «Ποία μέσα», Περιοδ. Εϋτέρτη Ε', 1852.

Ὁ Σπ. Βλαντιῆς, λόγιος καὶ ἱστορικὸς τῆς Λευκάδος, σὲ μιὰ ἀξιοπρόσθετη καὶ δυσεύρετη, σήμερα, μελέτη του, («Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν - Διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες -» Ἀθήναι 1924) παίρνει θέση στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ἐξετάζει τὴ διγλωσσία σὲ συσχετισμὸ μὲ κάτι παρόμοιο ποῦ ἔγινε στὴν Ἰταλία. Ἐκεῖνο ποῦ κάνει ἐντύπωση ἀπ' τὴ μελέτη αὐτῆ τοῦ Σ. Βλαντιῆ, εἶναι ἡ γνώση τῆς δημοτικῆς σὲ ἔκταση καὶ σὲ βάθος. Ὁ ἴδιος γράφει στὴν καθαρῆουσα τὰ ἱστορικά του δοκίμια, μὰ εἶναι στὶς πεποθήσεις του δημοτικιστῆς. Μὲ τὴ μελέτη του αὐτῆ σκοποῦ ἔχει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ δείξει ὅτι ἡ Δημοτικὴ εἶναι ἡ φυσικὴ συνέχεια τῆς γλώσσας, μὲ ὅλες τὶς ἐξελίξεις ποῦ ἐσημείωσε μέχρι τώρα, σὰ ζωντανὸ ὄργανο, στὰ χέρια τοῦ κατ' ἐξοχίη δημιουργοῦ της, τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ τονίσει τὸν πλοῦτο τῆς Δημοτικῆς, ποῦ μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἐκφράσει καὶ τὶς λεπρότερες ἀποχρώσεις τῆς σκέψεως. Μὰ προπάντων ἡ Δημοτικὴ γλώσσα, κατὰ τὸν Βλαντιῆ, εἶναι ἓνα δημιουργημὰ φυσιολογικόν. Ἀντίθετα, ἡ καθαρῆουσα εἶναι γέννημα τοῦ γραφείου καὶ τοῦ σχολαστικισμοῦ.

Ἄναφέρουμε τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς μελέτης του : *

Ὁ Σπ. Βλαντιῆς ἐξετάζει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ὅπως ὑφίσταται στὰ 1924, ὅταν πιά οἱ ἀκρότητες τῶν «μαλλιαρῶν» εἶχαν ἐκλείψει. Τὸ θέμα τὸ ποιοθετεῖ σ' εὐρύτερη βάση ἀπὸ ὅ,τι ὁ Ἰ. Ζαμπέλιος. Δέχεται τὴν Δημοτικὴν ὡς φυσιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς γλώσσας καὶ δὲν κρίνει σκόπημο τὴν τέλεια διαγραφὴ ξένων λέξεων ποῦ ἐπολιτογραφήθησαν στὴν Ἑλληνικὴν, παρέχοντας μάλιστα καὶ πολλὰ παραδείγματα τέτοιων λέξεων. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἰ. Ζαμπέλιου σχετικὰ μὲ τὴν δημοτικὴν, «ἀγοραία», γλώσσα, ἀντικρούονται ἀπὸ τὸν Βλαντιῆ: «Ἡ διαμόρφωσις τῆς δημοτικῆς ταύτης ἐγένετο καὶ γίνεται διὰ φυσικῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσας πάντοτε, σύμφωνος δὲ πρὸς ἐσωτερικοὺς νόμους τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ δὲν εἶναι προῖον ἀμαθίας, παρακμῆς ἢ ἐκβαρβαρισμοῦ, ὀφειλομένων εἰς τὴν δουλείαν» (σελ. 29). Ἡ ἄποψη τοῦ Ἰ. Ζαμπέλιου πάνω στὸ ζήτημα τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «Πρῶτον, ἀπέβαλε πολὺ τοῦ τοσοῦτου καὶ τοιοῦτου πλοῦτου τῶν λέξεων καὶ φράσεων καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ διότι καταβαῖνον τὸ Ἑλληνικὸν Γένος βαθμηδὸν εἰς τὴν πτώσιν, μέχρι τῆς ἀμαθίας καὶ τῆς βαρβαρότητος, ἔχανε βαθμηδὸν τὰς ιδέας καὶ γνώσεις του· ἐπομένως ἔχανε καὶ τὰς εἰς αὐτὰς ἀνταποκρινόμενας λέξεις καὶ φράσεις».

Ἀνάλογα μὲ τὴ θέση ποῦ παίρνει ἀπέναντι στὴ δημοτικὴν, ὁ Σπ. Βλαντιῆς συνάγει καὶ τὰ συμπεράσματά του: «Εἶναι ἀδύνατον ἐπομένως ν' ἀντικατασταθῶσι ποτε διὰ τῶν ἀντιστοίχων ἀρχαίων αἱ λέξεις τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἀντικατέστησαν ἐκεῖνας, διότι τὸ ἔθνος ἐν τῇ μακροχρονίῳ ἐξελίξει του τὰς ἔχει νεκρώσει, ὡς ἐπίσης ἀδύνατον φύσει εἶναι ν' ἀντικατασταθῶσιν αὐτὶς δι' ἀρχαίων καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου νεκρῶν φθόγγων καὶ γραμματικῶν τύπων οἱ τούτους ἀντικαταστήσαντες γραμματικοὶ τύποι καὶ φθόγγοι τῆς νεωτέρας. Διότι εἶναι κανὼν ἀπαράβατος τῆς γλωσσολογίας, ὅτι πᾶν νεκρωθὲν δὲν ἐπανερχεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν, πᾶν δὲ τὸ ἀντικαταστήσαν εἶναι ὀρθὸν διότι ἐτέχθη καὶ ὑπάρχει».

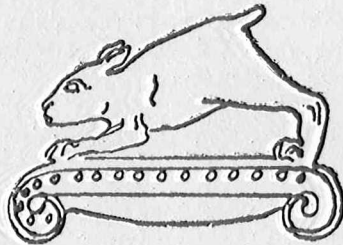
Ἄλλοῦ πάλι ὁ Βλαντιῆς ἀναφέρει πλῆθος ἀπὸ λέξεις ποῦ μεταχειρίζεται ὁ λαός, ποῦ εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχαῖες, μερικὲς μάλιστα ἀρχαιότερες ἀπὸ ἄλλες συνώνυμες ποῦ τὶς ἔχει «νεκρώσει».

* Σπ. Βλαντιῆ: «Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν - Διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες». Ἀθήναι 1924, σελ. 29 κ.ἑ.

«Ἐξ ἑτέρου ἀπείρους λέξεις Ἑλληνικὰς ἀποφεύγομεν νὰ γράφωμεν (ἴσως διότι ὁ λαὸς τὰς γνωρίζει καὶ τὰς μεταχειρίζεται), αἵτινες ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχαῖαι, τινὲς δὲ καὶ ἀρχαιότεραι ἄλλων συνωνύμων, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς ἔχει νεκρώσεις, ἡμεῖς δὲ ἐπιμένομεν νὰ γράφωμεν τὰς νεκρωθείσας, φρονούντες, ὅτι ὅσον ἀπομακρυνόμεθα τοῦ λαοῦ, τόσοον περισσότερον ἐλληνίζομεν. Διὰ ποῖον ἄραγε λόγον γράφομεν ὕδωρ, ἀντὶ τοῦ ἀρχαιότερου νερόν (ἐκ τοῦ σαρκοκριτικοῦ νάρα, ἐξ οὗ τὰ νάω, ναύω, νᾶμα, ναῦς, νηρόν, νηρηῖς κ.λ.π.); Διὰ τί βραδὺς καὶ οὐχὶ ἀργός, ὅπως εἰς τὴν ἰδίαν σημασίαν ἔγραψεν ὁ Θεουκυδίδης (ἀργότεραι νῆες 2,67), οὕτω δὲ χάνομεν τὸ ἐπίρρημα ἀργὰ καὶ τὰ ρήματα ἀργῶ, ἀργοπορῶ, ἀργομιλῶ, ἀργοπερπατῶ, ἀργοπίνω κ.τ.λ.; (σελ. 31).

Κάνοντας κανεῖς γενικὲς παρατηρήσεις πάνω στὶς ἀντιρρήσεις τῶν Λευκαδίων λογίων καὶ λογοτεχνῶν γιὰ τὴ γλῶσσα, μπορεῖ νὰ τονίσει ὅτι κι αὐτοὺς, ὅπως ὅλους γενικὰ τοὺς Ἑπτανήσιους λογοτέχνες, τοὺς ἀπασχολεῖ ἔντονα ἡ γλῶσσα. Σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ Λευκάδιοι ἀκολουθοῦν τοὺς Ἑπτανήσιους, ἀφοῦ μάλιστα κι αὐτοὶ οἱ Ζαμπέλιοι, παρὰ τὸν συντηρητισμὸν τους, δέχονται τὴν ἐπίδραση τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ.

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΡΑΜΠΑΛΗ

Καθηγητοῦ Θεολόγου

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Β' ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Ἡ λαϊκὴ μοῦσα τοποθετεῖ, συνήθως, τοὺς ἀγγέλους μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀγίων ἀνθρώπων μὲ συγκεκριμένη πάντοτε ἀποστολή.

Ἐγὼ τῆς γῆς χρωστῶ κορμὶ τ' ἀγγέλου τὴν ψυχὴ μου⁶⁰

Καμιά σύγχυσι στὴ δικαιοδοσία. Τὸ ἔργο τους εἶναι καθαρὰ ὑπηρετικὸ τοῦ Θεοῦ καὶ βοηθητικὸ τῶν ἀνθρώπων. Μόνο ὁ Θεὸς ἐξουσιάζει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἄγγελος εἶναι ἀπλῶς ὁ «ψυχοπομπὸς» τῶν ἀρχαίων προγόνων μας.

Εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες περιπτώσεις ὅπου ὁ ἄγγελος ἀντικαθιστᾷ τὸ χάρο στὸ ἄχαρι ἔργο του, ὅπως φαίνεται στὸν παραπάνω στίχο. Τοῦτο γίνεται κατὰ τὴ γνώμη μας γιὰ δυὸ λόγους: Ἡ γιὰ παρηγοριὰ τῶν ἐπιζώντων, ἢ, τὸ καὶ πιθανώτερο, πρὸς ἔξαρσι τῆς ἠθικῆς ἀνωτερότητος ἐκείνου ποὺ πέθανε. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὴ γνωστὴ μας περίπτωσι τοῦ «Μανέτα», ὁ ὁποῖος, κυριαρχημένος ἀπὸ τὸ πάθος τῆς εὐθιξίας, σκοτώνει ἄδικα τὴν τίμια καὶ πιστὴ γυναῖκα του. Ἐκεῖ ὁ λαϊκὸς ποιητὴς γιὰ νὰ ἐκφράσῃ ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἀδικία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς της ἐπιλέγει:

Κ' ἐπῆραν τὴν ψυχὴν τση οἱ γ' ἀγγέλοι⁶¹

Ἄν ἡ παραλλαγὴ δὲν εἶναι συμπτωματικὴ, τὸ παρακάτω δίστιχο ἔχομε τὴ γνώμη, ὅτι ἐνισχύει τὴν ἄποψι ὅτι, ἀνάλογα μὲ τὴν ἠθικὴ ἀνωτερότητα τοῦ ἀποθανόντος, χρησιμοποιεῖται ὡς ψυχοπομπὸς ὁ ἄγγελος ἢ ὁ χάρος.

Ἐγὼ τῆς γῆς κορμὶ χρωστῶ τοῦ χάρου τὸ κορμὶ μου
πολαῖς μανάδες ἔκλαψαν, ἄς κλάψῃ κ' ἡ δική μου⁶².

Ἄνάλογη πρὸς τὴν προστασία τῶν ἀγγέλων εἶναι καὶ ἡ τιμὴ ποὺ ἀποδίδει

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 717.

60) Ἁγ. Θέρον, Δημοτικὰ τραγούδια σ. 82.

61) Ἁ. Κριάρη, Πλήρης συλλογὴ Κρητ. δημ. ἀσμάτων σ. 26.

62) Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου, σ. 311.

σ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος, σχεδὸν ἡ ἴδια ποὺ ἀπονέμεται στὸ πρόσωπο τῆς Ἀγίας Τριάδος, τῆς Παναγίας καὶ ἄλλων ἀγίων, ποὺ τόσο πολὺ συγκινοῦν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Στὰ ὠραιότερα καὶ ἀγνότερα πρόσωπα, καὶ στὶς ὑψηλότερες καὶ ἠθικώτερες ιδέες ἔχει δώσει ἀγγελικὴ μορφή ἢ ἀνθρώπινη φαντασία.

Τὸν ἄγγελο φιλεύομε καὶ τὸ Χριστὸ κερναίμε
Τὴν Παναγιά τὴ Δέσποινα τὴ διπλοπροσκυνᾶμε⁶³.

Ὁ σατανᾶς. Σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας ὁ σατανᾶς εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν δαιμόνων, τῶν ἀγγελικῶν δηλαδὴ ἐκείνων φύσεων, οἱ ὁποῖοι ἐξέπεσαν ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, παραμένοντας ἔκτοτε ἀμετάκλητοι στὸ κακὸ καὶ ἀντιστρατευόμενοι πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ.

- 1) Ὁ Θεὸς τὰ οἰκονομαίει
καὶ ὁ διάλογος τὰ χαλάει
- 2) Ἔδεκεν κ' ὁ Θεὸς τὰ συμμαζώνει,
ἔρχετ' ὁ διάβολος καὶ τὰ σκορπάει⁶⁴.

Ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τὴν ὀρθόδοξη αὐτὴ θέσι βρίσκομε καὶ τὴν ἄποψι τοῦ λαοῦ μας μέσα στὴν δημῶδη ἑλληνικὴ ποίησι.

- α) Κόρη μὴν εἶσ' ὁ δαίμονας, μήνα καὶ τὸ παιδί του;
Ἐγὼ δὲν εἶμ' ὁ δαίμονας μῆτε καὶ τὸ παιδί του
Ἐγὼ εἶμαι κόρη ἀνύπαντρη, κόρη ἀρραβωνιασμένη⁶⁵.
- β) Μ' ἀνάθεμα τοῦ σατανᾶ
ποὺ ἐργάζεται καὶ εἰσχωρεῖ
στ' ἀδέρφια ποὺ εἶναι γκαϊρδάκα
ἓνα βυζὶ βυζαίνουσι
σὲ μία κούνια μπαίνουσι⁶⁶.

Μεταμορφωμένος σὲ ὁμορφὴ καλοστολισμένη κοπέλλα, γίνεται ἀφόρητη δοκιμασία γιὰ τὸν ἀγωνιζόμενο ἀσκητή. Σκοπὸς του σ' αὐτὴ τὴν πρώτη περίπτωσι, ἢ ζώγρησι τῆς ψυχῆς του, ἢ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ του γραμμὴ καὶ ἢ ἠθικὴ ἀποπλάνησι. Στὴ δεύτερη ἢ πρόκλησι ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀνάπτυξι ψυχικῆς διχοστασίας καὶ διχόνοιας καὶ μάλιστα μεταξὺ ἀδερφῶν. Ὀλιβερὴ ἐμπειρία, ποὺ ἀποδεικνύει τὴ γοητεία, ποὺ ἀσκεῖ τὸ κακὸ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σκληρὴ μέχρι τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀγαθοῦ πάλι μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ.

Γ' ΟΙ ΑΓΙΟΙ

Μετὰ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀγγέλους σ' ἐκτίμησι μεγάλη ἔχει ὁ λαὸς μας τοὺς ἁγίους τῆς θρησκείας μας. Εἶναι, νομίζομε, δικαιολογημένη ἢ τιμὴ αὐτῆ, ποὺ τοὺς ἀπονέμει, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκειότητα, ποὺ νοιώθει, ἀφοῦ καὶ οἱ ἅγιοι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι σὰν ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἔχοντες τὴν πίστι καὶ τὴ

63) Σπ. Μουσελίμη, Τραγοῦδια τῆς Ἡλείου, σ. 117.

64) Δ. Λουκάτου, Καφαλονίτικα γνωμικὰ σ. 154.

65) Σπ. Μουσελίμη, Δημοτ. τραγοῦδια τῆς Ἡλείου σ. 150.

66) Β. Πετρούνια, Μανιάτικα μοιρολόγια, σ. 69.

θέλησι διεκρίθησαν για την αγνότητα της ζωής τους και το θάρρος της ομολογίας. Γι' αυτό μόνο η λαϊκή συνείδησι είναι αρμόδια να κρίνη για την αγιότητα τούτου ή εκείνου του αγίου (ξεχωριστού) ανθρώπου. Η διοικούσα εκκλησία, έκφραστis αυτής της λαϊκής συνειδήσεως, δεν κάνει τίποτε άλλο στις περιπτώσεις «αγιοποιήσεως», παρά να επισημοποιή τη λαϊκή πίστι στην αγιότητα ενός κοινού μέχρι τότε θνητού.

Όπως στην Παναγία, που αναμφισβήτητα συγκινεί περισσότερο την ψυχή των ορθοδόξων χριστιανών, έτσι και στους αγίους η τιμή είναι η ίδια.

Φλωριά ρίχνουν 'ς την Παναγιά, φλωριά ρίχνουν 'ς τους αγίους,
και στον αφέντη το Χριστό τοίς ασημέναις πάλαις⁶⁷.

Η μόνη, όρθη άλλωστε και επιβεβλημένη, διάκρισι που γίνεται, είναι η μεταξύ Χριστού από ενός και Παναγίας και αγίων από έτερου. Ένω μεταξύ των καμιά διαφορά σ' αυτό τουλάχιστο το δίστιχο.

Από τους αγίους μεγαλύτερο μερίδιο στην τιμή παίρνει ο άγιος Γεώργιος και ο άγιος Δημήτριος.

Προσευχόμενος ο Σαρακηνός, που κυνηγάει τη χριστιανή κόρη, απευθύνεται στον άγιο Γεώργιο και του λέγει:

Άγιε μου Γιώργη, Χριστιανέ, φανέρωσε την κόρη
να βαπτιστώ στη χάρη σου εγώ και το παιδί μου,
Έμε να βγάλουν Κωσταντή και το παιδί μου Γιάννη

Στον ίδιο όμως άγιο λίγο πριν είχε καταφύγει και η κυνηγημένη κόρη και τον παρακαλούσε μ' αυτά τα λόγια:

Αφέντη μου, Άη - Γιώργη μου χώσε με το κοράσιο,
να κάμω τὰ έμπα σου χρυσά και τὰ έβγα σου ασημένα,
και τὰ ξυλοκεράμιδα σὺλο μαργαριτάρι⁶⁸.

Χαρακτηριστικό και στις δυο περιπτώσεις είναι η έμπιστοσύνη με την οποία απευθύνονται στον άγιο και ο αλλόθρησκος Σαρακηνός και η χριστιανή κόρη. Πόσο μάλιστα τον πιστεύει η όρθόδοξη λαϊκή συνείδησι τον άγιο Γεώργιο, αποδεικνύεται και από τη σπχομυθία μεταξύ αγίου και δράκοντα, που κυνηγάει για να φάη τη βασιλοπούλα κόρη.

- Ω μέγα Άγιε Γιώργιε, γιατί τόσο σπουδάξεις
το γλήγορό σου τ' άλλογο γιατί παραβιάξεις
- Καταραμένε σατανά πώς ξέρεις τ' όνομά μου,
που εγώ 'μαι ξένος απ' έδω, ξένα τὰ γονικά μου⁶⁹.

Ο διάλογος αυτός μās θυμίζει εκείνον, που έκαμε ο Ίησους με το πονηρό πνεύμα στη «χώρα των Γεργεσηνών», το όποιο με το στόμα του δαιμονιοζομένου ανθρώπου είπε:

67) Ν. Γ. Πολίτου, Έκλογα από τὰ τραγούδια του Έλληνικού λαού, σ. 71.

68) Ά. Μελαχροινού, Δημοτικά τραγούδια σ. 73.

69) Άκαδημία Άθηνών, Έλλην. δημ. τραγούδια σ. 158—159.

«Τί ἐμοὶ καὶ σοί, Ἰησοῦ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; ὀρκίζω σε τὸν Θεόν, μὴ μὲ βασανίσῃς»⁷⁰.

Στὴ συνέχεια, τρέμουσα ἡ κόρη ἀπευθύνεται στὸν ἅγιο πὸς στέκει δίπλα τῆς καὶ τοῦ συνιστᾶ νὰ φύγῃ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸ θάνατο. («νὰ μὴ σὲ φάῃ καὶ σένα»). Πόση ἄγνοια, ἀλλὰ καὶ πόση λεπτότητα ἐκ μέρους τῆς. Τότε ὁ τροπαιοφόρος ἅγιος ἀπαντᾷ:

Ἦσύχασε κορίτσι μου καὶ μὴ παραφοβάσαι
καὶ τοῦ Κυρίου τ' ὄνομα πάντα νὰ τὸ θυμᾶσαι⁷¹.

Ἔτσι μὲ τὴ σειρά του καὶ ὁ Μεγαλομάρτυς Γεώργιος δείχνει ἀπόλυτη αὐτοκυριαρχία, αὐτοπεποίθησι καὶ ταπεινοφροσύνη. Ὁ ποιητὴς ἐδῶ ἔχει σαφῆ ἀντίληψι ὅτι ἡ δύναμι τῶν ἁγίων νὰ νικοῦν τὸ κακὸ καὶ νὰ θαυματοουργοῦν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς θείας δυνάμεως, γιὰ τὸ καὶ τὰ λόγια πὸς βάζει στὸ στόμα τοῦ ἁγίου δὲν ἔχουν τίποτε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κομπορημοσύνη.

Εἶναι περίεργο καὶ σ' ἀλήθεια ἀνεξήγητο ὅτι σὲ μιὰ Ἠπειρωτικὴ παραλλαγή μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Τῆς Τουρκοκυνηγημένης κόρης», ὁ ἅγιος - Γιώργης φέρεται νὰ ἐνδίδῃ στὰ ταξίματα τοῦ Τούρκου καὶ νὰ παραδίῃ τὴν καταδιωγμένη κόρη. Τότε ἐκείνη, πὸς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ παράδοξο, ἐκρήγνυται σὲ μιὰ τραγικὴ ἀποκάλυψι:

Ἄκουῦτε χῶρες καὶ χωριά, κλησιῆς καὶ μοναστήρια
ἐβγῆκε ὁ ἅγιος - Γιώργης ἄπιστος καὶ μ' ἔδωκε τοῦ Τούρκου⁷².

Εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένο γιὰ τὸν ἀπλοϊκὰ θρησκευόμενο ἄνθρωπο νὰ μὴ μπορεῖ συνήθως νὰ καταλάβῃ ὅτι πολλὰς φορὲς πίσω ἀπὸ ἓνα ὀσοδήποτε παράδοξο γεγονός εἶναι δυνατὸν νὰ κρύβεται ἓνα θεῖο σχέδιο. Εἶναι πραγματικὰ δύσκολος ὁ συμβιβασμὸς μὲ τὸ ὑπέρλογο. Κάτι παρόμοιο μὲ τὴν παραπάνω Ἠπειρωτικὴ παραλλαγή τραγουδιέται καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Προύσης:

Παπάδες καὶ πνευματικοὶ ποῦ τῶχετε γραμμένο
νὰ ἀρῆῃ ὁ Τούρκος τὴν Ρωμῆὰ νᾶναι συγχωρεμένο;⁷³

Ἄντίθετα, στὴν περιοχὴ τῆς Καππαδοκίας τὸ σχετικὸ ἴσος δὲν καταλήγει στὴν παράδοσι τῆς κόρης, ἀλλὰ στὴ σωτηρία τῆς, χάρις στὴν ἐνεργὸ συμπάρτασι καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ προστασία τοῦ Ἁγίου.

Κι ἅγι Γεώργης σὰν τ' ἄκουσε, πολὺ τοῦ βαρειαφάνη
τοὺς ἔκαμε κόμματα, παλούκια καὶ παρτσάδια,
ἡμιτυφλοὶ, ἡμικοντσοί, ἡμιμονοποδάροι⁷⁴.

70) Μάρκ. ε, 7.

71) Ἐκπαίδευσις Ἀθηνῶν, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 158.

72) Σπ. Μουσελίμη, Δημοτ. τραγ. τῆς Ἠπερου σ. 152.

73) Γ. Παχτινοῦ, 260 δημῶδη Ἑλλην. ἄσματα σ. 374.

74) Ἐκπαίδευσις Ἀθηνῶν, Ἑλλην. Δημοτ. τραγοῦδια σ. 7.

Τέλος σ' ἄλλη παραλλαγή μὲ τίτλο «Κόρη ἀντρεπωμένη καὶ Σαρακηνοὶ» ὑπάρχει πλήρης αἰτιολογία τῆς παραδόσεως τῆς κόρης στὸ Σαρακηνὸ ποῦ συμφωνεῖ μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη.

Γιὰ νὰ κερδίση τὲς ψυχὰς ἀφέντης αἰ - Γιώργης
ἀνοίξανε τὰ μάγμαρα κ' ἐβγάλαν τὸ κοράσι⁷⁵.

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ στρατηλάτης ἅγιος βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸν ἐπικαλοῦνται σὲ κάθε περίστασι καὶ ζητοῦν τὴ βοήθειά του σὲ κάθε κίνδυνο. Ὁ ταξιδιώτης νέος ἐρωτευθεὶς Φραγκοκόρη, προσπαθεῖ νὰ τὴν πείση, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρία τοῦ ἁγίου.

Ὅχι μὰ τὸν Ἀρχάγγελο καὶ μὰ τὸν αἰ - Γεώργη
ἐν ἔχω εὐλοητικά, ἐν εἴμ' ἄλλοῦ ταμένος⁷⁶.

Κι' ἐδῶ ὁ στρατηλάτης ἅγιος σὲ ἴση μοῖρα μὲ τὸν Ἀρχάγγελο.

Ἄλλος ἅγιος ποῦ τιμᾶται ιδιαίτερα, εἶναι ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Σ' αὐτόν, ὅπως βέβαια καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους, ὁ λαός μας ἀποθέτει πολλὰς φορὰς τὶς ἐλπίδες του καὶ ζητεῖ τὴ βοήθειά του.

Ἅγιε Δημήτρη, ἀφέντη μου,
ποτέ μου δὲν σὲ δόξασα;
κ(ι)αὶ δὲ σὲ φωτόλοησα;
Ποτὲ δὲ ζ' ἀναψα κερὶ
δὲ ζοῦφερα στὴ μνήμη ζου
δύο ἀσημοκάντηλα
καὶ μανουάλια τέσσερα;
Γιὰ δὲν ἐβοήθησες κ' ἐσύ,
μεσ' στοῦ Τσιρίγου τὸ νησί⁷⁷.

Ἡ κυρὰ Γιώργαινα, κλαίουσα γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ παιδιοῦ της, προσέρχεται στὸ ἐκκλησιάκι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀπαριθμεῖ τὶς προσφορὰς της κατὰ καιροῦς. Εἶναι δύσκολο ὁ ἄνθρωπος σὲ στιγμὲς ψυχικῆς ἐντάσεως νὰ ξεπεράσῃ τὸ ἀνθρώπινο. Σκέπτεται συνήθως μὲ βάσι τὸ νόμο *do ut des*. Ὁ μεγάλος ἀρματολὸς καὶ κλέφτης τῶν Ἀγράφων Λεπενιώτης, τραυματισμένος καθὼς εἶναι παρακαλεῖ:

Ἀφέντη μ' Αἰδημήτρη μου ἀπὸ τὴ Βαριτάδα,
ἂν δὲ σὲ φτιάσω ὀλόχρυσον, ἂν δὲ σὲ ζωγραφίσω!
Νὰ γέρευε τὸ χέρι μου καὶ τὸ δεξί μου πόδι...⁷⁸

Ὅσοσο μὲ πολλὴ δυσκολία θὰ μπορούσε νὰ καταλογίσῃ σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους διάθεσι τόσο ταπεινῆς συναλλαγῆς.

75) Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐνθ. ἀνωπ. σ. 5.

76) Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Δημοτ. τραγ. Καρπάθου σ. 70.

77) Εἰρήνης Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης σ. 61.

78) Ἀ. Μελαχροινῶ, Δημοτ. τραγ. σ. 54.

Ἡ Παναγία. Περὶ πολλοῦ ὅμως καὶ ἀναντίρρητα πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἁγίους καὶ σχεδὸν ἴσα μὲ τὸ Θεὸ πολλὰς φορὲς ἔχει στήσει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν Παναγία. Οἱ τόσο πολλὰς καὶ τόσο ἐπιτυχεῖς προσωνομίαι, τὰ ἀναρίθμητα ἐκκλησιάκια μέσα στὸν Ἑλληνικὸ κῶρο, τὰ ποιήματα καὶ τὰ τραγούδια, μᾶς δίνουν τὸ μέτρο τῆς μεγάλης τιμῆς, σχεδὸν — χωρὶς ἄλλο — τῆς λατρείας πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολὴ ἂν πῶμε, πὼς γιὰ πολλοὺς σύγχρονους χριστιανούς, ἰδιαίτερα γυναῖκες, ὀλόκληρη ἡ Χριστιανικὴ Ἐρησκεία συγκεντρώνεται στὸ πρόσωπο τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ θὰ ἦταν ματαιοπονία ἐμεῖς ἐδῶ νὰ ἰστορήσωμε τὸ πρόσωπο τῆς Παναγῆς κόρης τῆς Ναζαρέτ, ἀφήνομε τὴν ἴδια τὴ λαϊκὴ μούσα νὰ μιλήσῃ γι αὐτήν.

- 1) Τριαντενὴ μου Παναγιά ποῦσαι στὰ ψηλωμένα.
Ἐσὺ γνωρίζεις τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερωμένα⁷⁹.
- 2) Τὴν Παναγιά Περικαλῶ μεσίτρα γιὰ νὰ γένῃ
ᾠ Παναγία Δέσποινα κι' οὐλ' εἴμαστε παιδιά σου,
κάμε τὴν παρακάλεσι ποῦ πιάνετ' ὁ ὀριστᾶς σου
θεοτικὴ φωνιά ἔπεσε, στοῦ Κάστρου τὸ μεῖντάνι...⁸⁰

Ἡ Παναγία εἶναι ἡ μεσιτεύουσα μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, εἶναι «ἡ κλῆμαξ ἡ μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν». Καὶ σὰν μητέρα τοῦ Θεοῦ γίνεται μητέρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων («οὐλ' εἴμαστε παιδιά σου»). Στὴν «κόλασι», ἕνα ἀπὸ τὰ καθαρῶς δημῶδη ἄσματα τῆς Ἡπείρου διαβάζομε:

Παρακαλῶ σε Παναγιά καὶ διπλοπροσκυνῶ σε
νὰ μοῦ χαρίσῃς τὰ κλειδιά, κλειδιά τοῦ Παραδείσου...⁸¹

Κι' ἐδῶ ἡ Παρθένος Μαρία κυριαρχοῦσα δύναμι, πραγματικὴ Κυρὰ κι' ἀφέντρα ὄχι μόνο τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ κάτω κόσμου.

Ἔτοι ἐξηγεῖται γιὰτὶ σὲ κάθε περίστασι ἀπὸ τὴν πῦρ τραγικὴ ὡς τὴν πῦρ ἀπλῆ καὶ ἀφελῆ σ' αὐτὴν καταφεύγει ὁ θρησκευόμενος ἄνθρωπος.

Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ «ναναρίσματα» π.χ. ἀκοῦμε τὴ μητέρα νὰ λέγῃ:

Κοιμήσου μέσ' ες τὴν κούνια σου καὶ ἔς τὰ παχὰ πανιά σου,
ἡ Παναγία ἡ Δέσποινα νὰ εἶναι συντροφιά σου⁸²

Ἡ Παναγία δὲν εἶναι μόνο ἡ μεσίτρια, ἡ προστάτις καὶ ἡ παρηγορία, εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἡ τιμωρὸς τοῦ κακοῦ. Τὸ φτωχὸ τσοπανόπουλο ποῦ τοῦ κλέψανε τὰ πρόβατα, σ' αὐτὴν ἀπευθύνεται ὄχι τόσο γιὰ τὰ πρόβατα, ἀλλὰ γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν κακὴ πρᾶξι.

Περικαλῶ σε Παναγιά νὰ παιδεύῃς τὴν κλεισιά⁸³

79) Π. Γνεΐτου, Τραγοῦδια δημοτικὰ τῆς Ρόδου σ. 13.

80) Λ. Κοιάρη, Πλήρης Συλλογὴ Κρητ. δημ. ἀσμάτων σ. 131.

81) Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοτῶν ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου σ. 129.

82) Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ Ἑλλην. λαοῦ σ. 187.

83) Ν. Πολίτου, ἔνθ' ἀν. σ. 240.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τιμὴ ποῦ ἀποδίδεται σ' Αὐτὴν εἶναι ξεχωριστή.

Τὸν ἄγγελο φιλέουμε καὶ τὸ Χριστὸ κερνάμε
Τὴν Παναγιά τὴ Δέσποινα τὴ διπλοπροσκυνᾶμε⁸⁴.

Χαρακτηριστικὸ ἀκόμη τῆς διακριτικῆς τιμῆς ποῦ ἀποδίδει ὁ λαὸς μας στὴν Παναγιά, εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ δημοτικόν: «τὸ καράβι».

Στὴν πρύμνη βάνουν τὸ σταυρό, στὴν πλώρη τὸ βαγγέλιο,
Τὴν Παναγιά τὴ Δέσποινα σὸ μεσινὸ κατάρτι⁸⁵.

Ὅσο ὅμως δὲν διαφεύγει ἀπὸ τὴν προσοχὴ τοῦ λαϊκοῦ ποιητοῦ ὅτι καὶ τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμι εἶναι θεϊκὴ παραχώρησι, εἶναι χάρι ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Υἱοῦ τῆς.

Ἡ Παναγία,
Κοιμᾶται στὰ τριαντάφυλλα, κυλιέται 'ς τὰ λουλούδια,
μὲ τοῦ Χριστοῦ τὴ δύναμι τὴ χάρι τοῦ παιδιοῦ τῆς⁸⁶.

Δ' ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

(Ἐκκλησιασμός, προσευχή, μυστήρια, τάματα)

Ἡ ἔκφρασι τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος μὲ ὠρισμένες θρησκευτικὰς πράξεις συνιστᾷ, ὅπως εἶπαμε ἄλλοῦ, τὴ λατρεία. Γιὰ νὰ λατρεύσῃ κανεὶς αὐτὸ σὸ ὁποῖο πιστεύει, ὑπάρχουν ἀναμφισβήτητα πολλοὶ τρόποι καθιερωμένοι καὶ μὴ. Στὰ δημοτικὰ τραγούδια μας συναντᾶμε χωρὶς πολὺ κόπο πολλοὺς ἀπ' αὐτούς. Χαρακτηριστικὸ σ' ὄλες τὶς περιπτώσεις ὁ αὐθορμητισμός, ἡ ἀπλότητα καὶ ἡ εὐγένεια.

α) Ἐκκλησιασμός

Ὁ πιὸ κοινὸς καὶ τόσο συνηθισμένος τρόπος θρησκευτικῆς λατρείας εἶναι ὁ ἐκκλησιασμός. Ὁ ναὸς εἶναι τὸ κέντρο τῆς χριστιανικῆς λατρείας, γιὰ τὸ λαὸ μάλιστα συνήθως εἶναι τὸ πᾶν. Ἐνα τάμα ἀφιερωμένο σὲ κάποια Ἐκκλησία, λίγο λάδι γιὰ τὰ καντήλια τῆς, μιὰ προσφορὰ γιὰ τὴ λειτουργία, ἕνα κεράκι σὲ κάποιο εἰκόνημα, μιὰ ἀπλὴ ἐπίσκεψι σὸ ναὸ ὑποκαθιστᾷ στὴ συνείδησι τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ μας κάθε ἄλλη λατρευτικὴ ἐκδήλωσι. Δὲν θὰ σχολιάσωμε τὸν τρόπο τοῦτο τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ κατὰ πόσον εἶναι ἢ δὲν εἶναι ὀρθός. Ἐκεῖνο ποῦ βαρύνει ἐδῶ εἶναι ἡ ἀγνὴ διάθεσι αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων.

- 1 Ὅσο μορεῖς νὰ περπατῆς τρέχε στὴν ἐκκλησίαν⁸⁷.
- 2 Στὴν ἐκκλησίαν νὰ τρέξετε μὲ ἄκραν προθυμίαν.
Καὶ τοῦ Θεοῦ ν' ἀκούσετε τὴν θεῖαν λειτουργίαν⁸⁸.

84) Σ. Μουσελίμη, Δημ. Τραγ. τῆς Ἡπείρου σ. 117.

85) Ἄ. Μελαχρινοῦ, Δημοτ. τραγ. σ. 29.

86) Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημ. ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου σ. 130.

87) Εἰς μνημ. χειρόγραφον.

88) Arnoldus Passow, *Popularia carmina* σ. 217.

Για τὸ Χριστιανὸ τίποτε ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια δὲν στέκει πρὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὴν ὁποία εἶναι συνδεδεμένη τόσο στενὰ ἢ ζωὴ του.

Χαίρετ' ὁ Τοῦρκος 'ς τῆλογο κι' ὁ Φράγκος 'ς τὸ καράβι,
Κι' ὁ Χριστιανὸς 'ς τὴν Ἐκκλησίαν κι' Ὁθραῖος 'ς τὸ λογάδι⁸⁹.

Γι' αὐτὸ καὶ σ' αὐτὴν καταφεύγει σὲ κάθε περίστασι τῆς ζωῆς του σὺν σὲ ἀπόρθητο τεῖχος, σὺν σὲ λιμάνι ἀπανεμίας καὶ γαλήνης.

Ἄνοιξατε τὴν Ἐκκλησίαν νὰ πάω νὰ πέσω μέσα
γιατὶ μὲ περιορίσανε τσ' ἀγάπης μου τὰ μάγια⁹⁰.

Ἐδῶ ψάχνει νὰ βρῆ ἀνακούφισι ὁ «μαγεμένος» νέος ἀπὸ τὰ μάγια τῆς ἀγαπημένης του.

β' Προσευχὴ

Ἐνα ἄλλο ἀπὸ τὰ πρὸ πνευματικὰ μέσα λατρείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ προσευχή. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἡ ζωντανὴ καὶ ἡ πρὸ σίγουρη καὶ εἰλικρινῆς ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεό.

«Ἡ προσευχὴ ὁμιλία ἐστὶ νοῦ πρὸς Θεόν» εἶναι «χαρᾶς καὶ εὐχαριστίας πρόβλημα» κατὰ τὸν Εὐάγγριον τὸν ποντικόν⁹¹.

Χαρακτηρίστηκε γι' αὐτὸ καὶ εἶναι πραγματικὰ ἡ ἀναπνοὴ τῆς ψυχῆς. Στὴ δημῶδη ἑλληνικὴ ποίησι ἡ προσευχὴ κατέχει ξεχωριστὴ θέσι. Ὁ ἀγνὸς λαὸς μας μὲ τὴ λεπτή του διαίσθησι δὲν δυσκολεύτηκε νὰ συλλάβῃ τὴν ἀξίαν της καὶ νὰ τόνισῃ τὴ σημασίαν ποὺ ἔχει στὴ ζωὴ του.

Ἡμέρα δίχως προσευχὴ ποτὲ μὴν σὲ περάσῃ

διαβάζομε στὸ χειρόγραφο ποὺ μνημονεύσαμε καὶ σ' ἄλλες περιπτώσεις.

Οἱ κυριώτερες μορφές ποὺ παίρνει ἡ προσευχὴ τοῦ ἀπλοϊκοῦ ποιοτοῦ, ὅπως τὶς περιγράφει ἡ λαϊκὴ μοῦσα, εἶναι πρῶτον καὶ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἡ παράκλησις, ἡ αἴτησις. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζητᾷ ἀπὸ τὸ Θεὸ πολλὰς φορὰς πράγματα ἀφελῆ. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔχει τόση σημασίαν, ὅση ἔχει ἡ πίστις του στὴν ἀγάπην καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζητεῖ τὰ πάντα.

Ἡ νύφη π.χ. ποὺ «κακόπεσε»

Στὸ δρόμο ὅπου πήγαινε, στὰ δάση ποὺ ἀπερνᾷ
(γυρνώντας στὸ πατρικὸ τῆς σπίτι)
Παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ μὲ πικραμένα χεῖλη
— Θέ μου νὰ βρῶ τὶς δοῦλες μου καὶ νὰ μὴ μὲ γνωρίσουν,
Καὶ ὁ Θεὸς βοήθησεν, ὑπῆγε καὶ τὶς ἦρε⁹².

89) Ἄ. Κριάρη, Πλήρης συλλογὴ Κρητ. δημ. ἀσμάτων σ. 318.

90) Γ. Δροσίνη, Τὰ ὠραιότερα δημοτ. δίστιχα σ. 6.

91) J. P. Mingé τ. 79 σ. 169, Περὶ προσευχῆς λόγος (τὸ ἔργον τοῦτο φέρεται ὡς ἔργον Νεῖλου τοῦ Σινάϊτου, πιθανότατα ὅμως εἶναι ἔργον Εὐαγγρίου τοῦ Ποντικοῦ).

92) Ἄ. Μελαχρινού, Δημοτ. τραγ. σ. 131.

Ἄλλοῦ πάλι ὁ «σταυραετός», τὸ παλληκάρι, ποὺ «ἀκούρμενε» κρυφὰ στὸ δρόμο τρεῖς λυγερὲς περασιπικές, ποὺ ἀνυποψίαστες κουβέντιαζαν τοὺς καημοὺς των, προσεύχεται στὸ Θεὸ καὶ λέει:

Θέ μου δός μου λευτεριά νὰ χυθῶ νὰ πάρω μιὰ⁹³.

Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς ἠθικῆς δεσιμεύσεως ἀπὸ τὴν ὁποία ζητεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ.

Σ' ἄλλες πάλι περιπτώσεις ἡ λαϊκὴ μοῦσα παρουσιάζει τὸν ἄνθρωπο νὰ ζητᾷ πράγματα ἀφύσικα καὶ κάποτε ἀντίθετα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὁπωσδήποτε ἀποδεικνύουν τὴ σύγχυσι, ποὺ ὑπάρχει πάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα.

Ὡστόσο δὲν εἶναι λίγα τὰ ποιήματα ἐκεῖνα μέσα στὰ ὁποῖα διαπιστώνεται μιὰ ὑψηλῆς ποιότητος πνευματικότης.

Στὸ δημοτικὸν «ὁ σηκωμὸς τῆς Κρήτης», ποὺ ἀναφέρεται οἱτὴν Ἐπανάστασι τῆς Κρήτης τὸ 1821, ὁ ἄγνωστος δημοτικὸς ψάλτης δὲ ζητᾷε τίποτε ἄλλο, παρὰ φώτισι Θεοῦ.

Ἔλα Χριστέ στὸ στόμα μου, Χριστέ μ' ἀληθινέ μου
Νὰ θυμηθῶ παινέματα νὰ γράψω τοῦ πολέμου⁹⁴.

Πέρα ἀπὸ τὸ ὀλοφάνερο πνευματικὸ αἴτημα τοῦ ποιητοῦ διαπιστώνει κανεὶς καὶ τὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Οἱ στίχοι αὐτοὶ μᾶς θυμίζουν τὴν ἀρχὴ τῆς Ἰλιάδος, ὅπου ὁ Ὅμηρος ζητᾷε ἀπὸ τὴ Θεὰ νὰ ψάλλῃ τὴν ὄργη τοῦ Ἀχιλλέως.

Σχετικὸ εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ παρακάτω Κρητικὸ δίστιχο:

Παρακαλῶ σε Θεέ μου νὰ μ' ἀφήσης
τὸ νοῦ καὶ λοῖσμό μου νὰ βοηθήσης⁹⁵.

Ἵψηλοφροσύνην ὡσαύτως διαπιστώνει κανεὶς καὶ στὸ ποίημα «πόθος καὶ προσευχὴ ἐνὸς χριστιανοῦ»:

Ἄγιε Παντελεήμονα κι' ἄγιε Ἀστράτηγέ μου
ἀνδάρετέ με τ' ὄρφανὸ νὰ χτίσω μοναστήρι,
νὰ λουτρογοῦντ' οἱ Χριστιανοὶ καὶ νὰ μεταλαβαίνουν
καὶ νὰ βαφτίζουνε παιδιά⁹⁶.

Τὴν ἴδια μεγαλοφυχία καὶ σύνεσι βρίσκομε καὶ στὸ παρακάτω δημοτικὸ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «τὸ ἄμοιρο».

Χριστέ ἡ ἴδια μοῦ τὰ ἔμπεψες τσῆ πέροδικας τὰ κάλλη.
Καὶ ριζικό δὲ μοῦ μπεψες, τὰ κάλλ' ἴντα τὰ θέλω;
Χριστέ καὶ κάμε με μηλιά καὶ στέκε με 'ς τὸ δρόμο
Καὶ δός μου καὶ πολὺν καρπὸ νὰ τρῶνε οἱ διαβάταις
Νὰ λένε: «Κρῖμα 'ς τὴ μηλιά»⁹⁷.

93) Ἄ. Μελαχροινοῦ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 185.

94) Α. Κριάρη, Πλήρης σὺλλογὴ Κρητ. δημ. ἀσιμάτων σ. 56.

95) Α. Κριάρη, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 18.

96) Ἔνθ. ἀν. σ. 202.

97) Α. Κριάρη, μνημ. ἔργ. σ. 292.

Ἄλλη μορφή ποῦ παίρνει ἡ προσευχή στα δημοτικά τραγούδια μας εἶναι ἡ εὐχαριστία.

- 1 Εὐχαριστοῦμεν σε, Χριστέ, Δέσποτα, Κύριέ μου,
Πατέρα μου καὶ ποιητά, Σωτήρ μου καὶ Θεέ μου,
διότι εὐφρανες ἡμᾶς μετὰ τὰ ποιήματά σου
καὶ ἠγαλλιασάμεθα ἡμεῖς τὰ πλάσματά σου...⁹⁸
- 2 Εὐχαριστῶ σε, Θεέ καλὲ καὶ μυριοευχαριστῶσε,
Ἐσύ με ἐδώκες τὴν ἀνδρείαν καὶ μετὰ τὴν παίρνεις τώρα⁹⁹.

Τρανὸ καὶ τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀνωτερότητος τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς νὰ εὐχαριστῆ δηλαδὴ τὸ Θεὸ ὄχι μόνον ὅταν εὐεργετῆται, ἀλλὰ κι' ὅταν ἀκόμη δοκιμάζεται. Ἰώβειο πραγματικὰ μεγαλεῖο ποῦ κρύβει μέσα της ἡ Χριστιανικὴ ψυχή.

Γ' Μυστήρια

1. **Θεία Κοινωνία.** Ἄναμφισβήτητα τὸ μυστήριον τῆς Θείας εὐχαριστίας εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀφοῦ μετὰ τὴν θεῖαν κοινωνίαν ἢ μετάληψιν ἐπιτυχάνει ὁ χριστιανὸς τὴν μυστικὴν ἔνωσίν του μετὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸ κατὰ τὴν ρητὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Κυρίου :

«Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ»¹⁰⁰.

Ἡ σημασία τοῦ μυστηρίου πέρασε καὶ στὴ δημοτικὴ ποίησιν κατὰ τὸν πῶ ἀπλό, ἀλλ' ἔντονον καὶ ἱερὸν τρόπο. Ἀπὸ τὸ λαὸ θεωρεῖται ὡς ὁ τελευταῖος καὶ καλύτερος τρόπος ἠθικοῦ καθαρμοῦ καὶ ψυχικῆς προετοιμασίας πρὶν ἀπὸ κάθε ἡρωικὴν πράξιν. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου (1826) ἀκούγεται ἐπιτακτικὴ ἢ φωνὴ τῶν ὀπλαρχηγῶν :

Παιδιά νὰ μεταλάβωμε, νὰ ξιμολογηθῶμε,
βράδν γιουρούς' θὰ κάμωμε στα ἔξω γιὰ νὰ βγοῦμε¹⁰¹.

Τὴ φρικτότητα τοῦ μυστηρίου καὶ τὴν ἱερότητα τῶν θεῶν δώρων μᾶς τὴν περιγράφει μετὰ τὴν ἀπλότητα, ἀλλὰ καὶ τραγικότητα τὸ ἀκόλουθο δημοτικόν :

Ἔνας παπᾶς λειτούργαγε σ' ἓνα παλιοκλησάκι.
Τὸ χέρι παραστράτησε καὶ χύνει τὸ ποτήρι
Σ' ὄλον τὸν κόσμον γύρισε ἀνατολὴ καὶ δύση
κι' ὄλο τὸ βίον του ξόδιασε κι' ἐλέησεν δὲν ἦρε¹⁰².

Ἐπιτακτικὴ νοιώθει ὁ λαὸς μας τὴν ἀνάγκη τῆς θείας κοινωνίας.

98) Ν. Νηφάκη, Μαννάτικα Ἱστορικά στιχογραφήματα σ. 99.

99) Ἄ. Μελαχροινού, Δημ. τραγ. σ. 107.

100) Ἰωάν. Σ', 56.

101) Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἑλλην. Δημ. Τραγ. (τ. Α') σ. 168.

102) Σπ. Μουσελίμη, Δημ. τραγ. τῆς Ἑπερου σ. 152.

Νὰ κοινωνᾶς δύο βολαῖς τὸν χρόνον ἀναγκαιῶς¹⁰³.

Ἡ «μεταλαβία», ὅπως τὴν λέει ὁ ἀπλοῖκός χριστιανός, θεωρεῖται βασικὸ στοιχεῖο πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἠθικῆς τελειότητος καὶ δυνάμεως, γι' αὐτὸ καὶ ἡ εὐαισθησία τοῦ λαοῦ εἶναι ηὔξημένη. Ὅπως ἀπλός, ἀγνός, νεανικὸς καημὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνθρωπο χρόνια ὀλόκληρα μακριὰ ἀπὸ τὴ θεία κοινωνία.

Τρεῖς χρόνους δὲν κοινωνήσα
καὶ ἄλλους δύο δὲν κοινωνῶ
γιὰ τὸ δικό της τὸν καημό¹⁰⁴.

Δυστυχῶς ὁ ἄσπιμος κατέστρεψεν αὐτὴ τὴν ψυχικὴν εὐαισθησία κι' ὅσο πάει κάνει τὸν ἄνθρωπο κάθε μέρα λιγώτερο εὐαίσθητο, κυνικό.

2. Μ Ε Τ Α Ν Ο Ι Α Κ Α Ι Ἐ Ξ Ο Μ Ο Λ Ο Γ Η Σ Ι. Ἡ ἁμαρτία εἶναι φαινόμενο καθολικό. Ὅλοι ὑποκειμέθα στὴ νομοτέλεια της. Ἐκεῖνο ὅμως, ποῦ διακρίνει τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἡ συναίσθησι τῆς ἁμαρτωλότητός των, ἡ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ καὶ κατόπιν ὁ ἥρωισμός νὰ ὁμολογήσωμε τὸ σφάλμα μας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ἡ εἰλικρινὴς μεταμέλεια καὶ πρὸ παντός ἡ ἐξομολόγησι, ἀποτελοῦν ἀδιάψευστο κριτήριον καὶ βασικὸ μέτρο τῆς ἠθικότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἐξομολόγησι μάλιστα δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ πράξι δικαιοσύνης καὶ ἠθικῆς τάξεως, εἶναι πέρα ἀπ' αὐτὸ συμφέρον τοῦ ἰδίου τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, γιὰτὶ μόνον ἔτσι ξαναβρίσκει τὴ γαλήνη της ἢ παραγμένη ἀπὸ τὴς τύψεις ψυχῆ του.

Κόψτε κλαδιὰ καὶ στρώστε μου καὶ βάλτε μου νὰ κάτσω,
καὶ φέрте τὸν πνευματικὸ νὰ μὲ ξομολογήσῃ,
γιὰ νὰ τοῦ πῶ τὰ κρίματα ὅσα ἔχω καμωμένα...¹⁰⁵

Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ κακὸ πρὶν ἀπὸ τὴν πράξι ἄσκει στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μιὰν ἀνείπωτη γοητεία. Εἶναι ὅμως ἐπίσης γνωστὸ ὅτι καὶ ἡ ψυχικὴ δοκιμασία μετὰ τὴν πράξι εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε μόνον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ ἀπαλύνῃ τὸν ψυχικὸ πόνον.

Στὸ δημοτικὸ «ἡ μετάνοια τοῦ ληστή», ὁ ἁμαρτωλός, νέος σχετικὰ ἄνθρωπος, ἀποφασίζει νὰ πάη μὲ τὴ μητέρα του καὶ τὴν ἀδερφή του στὴν Ἐκκλησία τὴν ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς. Ἀλλά...

Ἡ Ἐκκλησιά δὲν τὸν χωρεῖ, κ' οἱ ἄγιοι δὲν τὸν θέλου
κι' ὁ νιούτσικος ἐγύρισε τῆς μάνας του τὸ λέγει
«Γένε μαννά, πνευματικός, νὰ μὲ ξομολογήσῃς
Γιατὶ ἔχω κρίματα πολλά, νὰ μοῦ τὰ καταλύσῃς
Τί ἄλλοι ἐκουρσεύαν πρόβατα κι' ἄλλοι ἐκουρσεύαν γίδια
ἄλλοι ἐκουρσεύανε χωριά κι' ἄλλοι κουρσεύαν χώραις.
Μὰ γὼ μάννα μου κούρσενα ἁμαρτίας καὶ Μοναστήρια

103) Στὸ προαναφερθὲν χειρόγραφον.

104) Σπ. Μουσαλίμη, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 80.

105) Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ σ. 46—47.

Κλέφτω τὸ δισκοπότηρο καὶ τ' ἅγιο Εὐαγγέλιο.
 Ἐγὼ ἔδεσα τὸν κάλλιο μου σὲ κιβουριοῦ κουλούρι
 Καὶ κεῖ ἦτανε μιὰ λυγερὴ ἔννια μὴνῶν θαμμένη»¹⁰⁶.

Σ' αὐτὸ τὸ ποίημα διαγράφεται παραστατικώτατα ἡ λυτρωτικὴ πορεία τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Ἀποφασιστικὴ ἐσωτερικὴ μεταβολή, ἀνάγκη γιὰ ἐξω-
 τερίκευσι, ἐξομολόγησι ἀνάμικτη μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία γιὰ κατανόησι
 καὶ συμπάθεια.

Τὸ ἴδιο ψυχικὸ μαρτύριο διαβλέπει κανεὶς καὶ στοὺς ἐπομένους δημοτι-
 κούς στίχους:

1 Σαράντα μέρες μελετῶ
 νὰ πάγω σὲ πνευματικό...¹⁰⁷

ἢ ἀκόμη χαρακτηριστικά:

2 Σαράντα μέρες περπατῶ
 γιὰ ναῦρω τὸν πνευματικό¹⁰⁸.

Ὅσο γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ πνευματικοῦ θὰ μπορούσαμε νὰ σημειώσουμε ἐδῶ
 σὰν πολὺ χαρακτηριστικὸ καὶ ἀπόλυτα σύμφωνο πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς χριστια-
 νικῆς θρησκείας ὅτι ὅσοδήποτε αὐστηρὸς καὶ ἂν εἶναι, ὅταν ἡ περίστασι τὸ ἐ-
 πιβάλλῃ, ποτὲ δὲν ἀρνεῖται τὴ συγχώρησι ὅσο ἁμαρτωλὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐξο-
 μολογούμενος. Στὴ συνέχεια τοῦ προηγουμένου ποιήματος (1) διαβάζομε:

Τὰ κρίματά σ' εἶναι πολλὰ
 καὶ δὲν χωρνοῦνται μιὰ φορὰ
 Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ
 οὔτε ψωμί οὔτε φαγί¹⁰⁹

ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν (2):

Τετράδι λάδι νὰ μὴ φᾶς, κορίτσια νὰ μὴν ἀγαπᾶς.

Κι' ὅταν ἀκόμη ἕνας ἄλλος νέος ἐξομολογεῖται στὸν πνευματικό του ὅτι
 ἐξ αἰτίας του γκρεμίστηκε μιὰ νέα κοπέλλα, ὁ παπᾶς μὲ θλίψι ἀλλὰ καὶ συμ-
 πόνοια δὲν τοῦ κλείνει τὴν πόρτα τῆς σωτηρίας.

Παιδί μου ἔγινες φονιάς, τὸ κρίμα σου μεγάλο
 μετάνοιες κάνε στὸ Θεὸ γιὰ νὰ σὲ συγχωρέσῃ¹¹⁰.

Θὰ ἦταν παράλειψι νὰ μὴ σημειώσουμε ἐδῶ καὶ μιὰ αὐστηρὴ στ' ἀλήθεια
 κρίσι καὶ καταδική, ποὺ δὲν προέρχεται ὅμως ἀπὸ πνευματικὸ τῆς Ἐκκλη-
 σίας μας.

106) Ἄ. Μανούσου, Τραγοῦδια Ἐθνικά σ. 88.

107) Π. Καβακοπούλου κλπ. Μουσικά κείμε. δημοτ. τραγ. τῆς Θράκης σ. 168.

108) Claude Fauriel, ἔνθ. ἀν. σ. 168.

109) Claude Fauriel ἔνθ. ἀν. σ. 168.

110) Γ. Δροσίνη, Τὰ ὠραιότερα δημ. τραγ. τῆς ἀγάπης σ. 80.

Ὁ ἄρματολὸς Γιώτης διηγεῖται στοὺς συντρόφους του τὰ παραπτώματά του. Καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ φέρουν

νιὸ πνευματικὸ νὰ τὸν ξομολογήσῃ
νὰ ξέρη κι' ἀπὸ λόγου του νὰ μὴ τὸν κανονίσῃ.

Εἶναι ὅμως τόσο φρικτὰ καὶ ὁ ἀποτροπιασμὸς ποὺ ἔνοιωσαν ὅταν τὰ ἄκουσαν τόσο μεγάλος, ὥστε καθὼς μᾶς λέει ὁ ποιητὴς

Τὰ κεραμίδια σείστηκαν τὰ κεραμίδια σειοῦνται

Καὶ τότε οἱ σύντροφοί του παρὰ τὴν ἀγάπη τους καὶ τὴ φιλία τους ἀποφαίνονται:

Γιώτη μ' δὲν εἶσαι Χριστιανός, δὲν εἶσαι βασιπισμένο¹¹¹.

Εἶναι ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὸ τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ μετάνοια στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λαϊκὴ μοῦσα ἔχει βάλει λόγια μετανοίας καὶ στὸ στόμα τοῦ Χάρου ἀκόμη. («Μετάνοια Χάρου» ἐπιγράφεται τὸ ποίημα στὸ ὁποῖον ἀνήκει τὸ παρακάτω δίστιχο).

Γιὰ ἰδὲς κοίματα 'πού 'καμε κι' ἄδικα ποὺ τὰ κάνω
γιὰ ἰδὲ σπήθια τὰ 'ρήμαξα γιὰ ἰδὲ κορμιά ποὺ 'πῆρα¹¹².

Ἀνάλογη τέλος μὲ τὴ σημασία τοῦ ἔργου του καὶ τὴν καλωσύνη καὶ ἀνοχὴ — ὄση ἐπιτρέπεται — ποὺ δείχνει ὁ πνευματικὸς στὸν ἁμαρτωλὸ ἀνθρώπο, εἶναι καὶ ἡ ἐκτίμησι τῶν ἀνθρώπων στὸ πρόσωπό του. Τὸν σέβονται βαθύτατα καὶ ὀρκίζονται στὸ ὄναμά του, ὅπως ὀρκίζονται στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ἡ μάνα προτρέπει τὴν κόρη της νὰ ἀρνηθῇ τὸ νέο ποὺ ἀγαπάει, ἐκείνη τὴν θέτει ἀπερίφραστη μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ δίλημμα:

Ἀρνήσου μάνα τὸ Χριστὸ
καὶ τὸν πνευματικὸ σου
Τότε ἀρνοιῦμαι ἐγὼ τὸ νιὸ
καὶ τὸν ἀλησμόνάω¹¹³.

3. Γάμος. Ὁ γάμος ὅσο κι' ἂν θεωρεῖται κοσμικὸ γεγονὸς, δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ νὰ φαίνεται στὴ δημοτικὴ ποίησι σὰν μυστήριον. Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἔνωσι ἀνθρώπων διαφορετικοῦ φύλου. Δὲν εἶναι μιὰ πρᾶξι ταπεινῆς συναλλαγῆς. Ἐχει ἔντονον θρησκευτικὸ καὶ μυστηριακὸ χαρακτῆρα. Σχεδὸν πάντοτε βρίσκεται ἀνω ἀπὸ τὴ σκέπη καὶ τὴν προστασία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πνευματικὴ παρουσία εἶναι ἐκδηλη καὶ ἐνεργός. Ἐξ ἄλλου, ἡ λιτὴ μεγαλοπρέπεια μὲ τὴν ὁποία γίνεται, ἡ ἐκφραστικὴ λεπτότητα μὲ τὴν ὁποία περιγράφεται καὶ ἡ θρησκευτικὴ μετὰ τὴν ὁποία διαποτίζεται, δὲν ἀφίνουν περιθώρια γιὰ πεζότητα καὶ αἰσθησιασμό.

111) Arnoldus Passow, *Popularia carmina* σ. 95.

112) Α. Κριάση, *Μνημ. ἔργ.* σ. 318.

113) Δ. Μανούσου, *Τραγ. Ἐθνικά* σ. 116.

Χαρακτηριστικά ὄλων αὐτῶν εἶναι τὰ παρακάτω δημοτικά ἀποσπάσματα :

- 1 Ὁ ἥλιος ἐπαντρεύονταν κι' ἔπαιρνε τὸ φεγγάρι
βάνει τὸν ἄγγελο νουνὸ καὶ τὸν ἄη - Γιώργη βλάμη
καὶ κάλεσε τὸν οὐρανὸ ὄλο μὲ τ' ἄστριά του...¹¹⁴
- 2 Ἀντροϊανίτσι τρυφερὸ καὶ νιοστεφανωμένο
ποῦ σὲ στεφάνωσε ὁ Χριστὸς μὲ τὸ δεξιὸ τὸ χέρι
μὲ τὸ δεξιὸ μὲ τὸ ζερβί, τοὺς δώδεκ' ἀποστόλους¹¹⁵.

Ὅταν ἡ νύφη ὀδηγεῖται πρὸς στέφιν, προπέμπεται ἀπ' τοὺς δικούς της
μὲ τούτη τὴν εὐχή :

Ὡρα καλὴ κι' ὦρα βαθεῖ κι' ὦρα εὐλογημένη
τούτη δουλειὰ π' ἀρσέψαμε νᾶναι στερεωμένη
κι' ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ νᾶν' εὐλογημένη¹¹⁶.

Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ χριστιανὸς ἐπομένως αἰσθάνεται πολλὰς φορές τὴν ἀ-
νάγκη μιᾶς προσωπικῆς θυσίας μικρῆς ἢ μεγάλης ἀνάλογα μὲ τὴν ποιότητα
καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ θρησκευτικοῦ του βιώματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν ψυχικὴ του
κατάστασι σὲ κάποια δεδομένη περίστασι τῆς ζωῆς του ἀφ' ἑτέρου. Μ' αὐτὴ
τὴν ἔννοια πέρασε τὸ τάμα καὶ στὴ δημοτικὴ μας ποίησι. Καὶ πρέπει νὰ ποῦμε
ὅτι σὰν συνήθεια δὲν εἶναι καθαρὰ χριστιανικὴ. Ἔρχεται ἀπὸ πολὺ μακρῦν,
ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Στὸ Χριστιανισμὸ ἔφτασε καὶ δια-
τηρήθηκε μετὰ ἀπὸ κάποια ἰδεολογικὴ κάθαρσι καὶ ἐξάγνισι. Μέτρο τοῦ τάμα-
τος κατὰ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἡ ἀγαθὴ διάθεσι καὶ ἡ σωστὴ περὶ
προσφορᾶς ἀντίληψι. Εἶναι ὅμως δίκαιο νὰ ὁμολογήσωμε ὅτι εἶναι ἐξαιρετικὰ
δύσκολο στὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποιοδήποτε σχεδὸν ἄνθρωπο νὰ ξεπεράσῃ μιὰ
κάποια ἐσφαλμένη ἀντίληψι καὶ νὰ φτάσῃ στὸ πνευματικὸ καὶ χριστιανικὸ
ὑψος, ὥστε νὰ θεωρῆ τοῦτο σὰν ἓνα σύμβολο τῆς ἐσωτερικῆς προσφορᾶς καὶ
θυσίας του.

Στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια τὸ τάμα γίνεται σχεδὸν πάντοτε ἀντὶ κάποιου
ἀνταλλάγματος. Ἔτσι, βλέπομε, ὅτι ὁ ἀρματολὸς Λεπενιώτης ὑπόσχεται πλού-
σια τάματα, ἀρκεῖ νὰ γιάνουν τὰ τραύματά του.

...Κώστα μου τάξε τάματα σ' ὄλα τὰ μοναστήρια
Χίλια φλουριά μὲς τὸ Προυσὸ καὶ χίλια στὴν Τατάρνα.
.....
Νὰ γέρευε τὸ χέρι μου καὶ τὸ δεξιὸ μου πόδι¹¹⁷.

Καὶ ἡ κόρη ποῦ μὲ ἀγωνία προσδοκᾷ τὴν ὦρα τοῦ γάμου λέγει :

Τάσσω σου Παναγία μου ἀσημωτὰ καντήλια.
Νὰ μᾶς ἐβάλῃς τῶνι δυὸ 'ς τὰ χέρια δαχτυλίδια¹¹⁸.

Συνεχίζεται

114) Σπ. Μουσελίμη, μνημ. ἔργ. σ. 104.

115) Εἰρ. Σπανδωνίδου, μνημ. ἔργ. σ. 92.

116) Γ. Παχτικοῦ, 260 Δημ. Ἑλλην. ἄσματα σ. 370.

117) Ἄ Παχτικοῦ, Δημ. Τραγ. σ. 51.

118) Α. Κριάρη, μνημ. ἔργ. σ. 472.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

“ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΙΟΝΤΩΝ... ”

ᾠ βαρυνόμοιρη κι' αἰμοστάλαχτη γῆ
ἀπ' τὶς ἄπειρες πληγές σου
(φρέατα πορφυρᾶ τοῦ θανάτου),
στὸ χάος τώρα στροβιλίζεσαι γοργὰ
ἀνύποπτη κι' ἀνήμπορη, σὰν ἀθελά σου
'ξέφυγες ἀπ' τοῦ ἡλιοῦ πατέρα τὴ ματιά
(τὴ στοργικὴ καὶ ζωοφόρα)
σπρωγμέν' ἀπ' τὴν ἀλόγιστη ὀρμὴ
τοῦ homo sapiens, τοῦ oeconomicus καὶ lupus
πὸν σὰν τρελλὸς δεινόσαυρος ἐκάλπασε μιὰ νύχτα
ἀπ' τὰ ὑπόγεια τῆς ζωόδου βουλιμίας
πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς ἀγριότητος, τοῦ μίσους
κι' ἀπέκοψε τὸν λῶρο τὸν ὀμφάλιο
μὲ τὴ βοήθεια τῆς μέγαιρας, τυφλῆς
κι' ἀνεύθυνης τὶς πιδὸς πολλὰς φορὰς
μπροστὰ στὸν κίνδυνο, τεχνολογίας.
Καὶ ὦ τῆς φρίκης ὦ ναὶ τοῦ ἄκακου, ἄλλοι
καὶ τοῦ ἀθῶου πλάσματος ἡ φρίκη
ἀφοῦ ὁ σιγαλὸς ὁ χτύπος τῆς ἀγάπης ὁ γλυκὺς
ἀπ' τὴν σπαράσσουσα ἐπὶ Σταυροῦ καρδιά
μποροῦσ' ἀκόμα ν' ἀκουστῆ
ἐδῶ στὴ γῆ
(κι' ἀκούγεται ὡς αὔρα ἐλπίδας φεύγουσας
ὡς θροῖσμα τοῦ πνεύματος πὸν ἀργοσβύνει
σὲ κάποιον ἔρημο νησί τὰ δειλινὰ
ὄπου δὲ φθάνει πιά βοὴ σκληρὴ
ἀπὸ κτυπήματα σφυριῶν καὶ ἐκσκαφέων
κι' ἀπὸ τοὺς ἄγριους τοῦ μίσους καταροάκτες).
Κι' ἦσαν μαθὲς κατάφορτη
ἀπὸ ζωὴ ποικίλη, ἥρεμη καὶ πλοῦτον ὁμορφιάς
ὡς δρόσος κι' εὐλογία τοῦ Θεοῦ.
'Ἄλλὰ καὶ ἀπ' ὀλόχλωρες, πελώριες δάφνες
(πανάρχαιες δόξας σύμβολον τοῦ πνεύματος
τοῦ ἄλλοτε ἀνθρώπου ἱερὸ)
πρὸς τὸν οὐράνιο θόλον ὑψωμένες
ποῦ νῦν κατέπεσαν καὶ πνίγηκαν μέσ' τοὺς καπνοὺς
καὶ στὴν ὑγρὴ, πηχτὴ μαυρόσκιον
ποῦ σκέπασε - ἀράχνη ἀκίνητη, πελώρια -
τὴν Πολιτεία - τέρας
βορᾶ τῆς πονηρῆς κι' ἀκόρεστης τεχνοκρατίας
Κι' ἔτσι στὸ ἔρεβος μπορεῖ νὰ βυθιστῆ
καὶ συντριβεῖ σὲ βράχους ἀφιλόξενους νεκροὺς
(τοῦ ἔσχατου στὸ χῶρο γαλαξία)
καταφλεγόμενο

τὸ μεγαλόπρεπο - ὡς πίστεψαν πολλοὶ
 τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου ἄγαλμα
 πού μάταια πάλευαν νὰ πλάσουν
 καὶ στήσουν στὸ στερέωμα·
 ὁ πόνος ὁ ἀνθρώπινος
 (αἰώνιος κι' ἀσίγαστος λυγμὸς πού δρόσιζε
 τὸ γυμνωμένο ἀπὸ φύλλο δεντρὶ τῆς λευτεριάς)·
 ἡ ὁμορφιά πού ὁ ἄνθρωπος πλαστούργησε
 (πλάι στὸ λάμπον κι' ἀφθαρτο ὡς χιτῆς
 τῆς ἁγίας φύσης κάλλος)
 καθὼς καὶ οἱ ἀνταύγειες - ὅσες ἠμπόρεσε νὰ ἰδεῖ -
 τῆς κρυφοπαΐζουσας στὶς φυλλωσιῆς τὶς σκιερῆς
 ἀλήθειας.

ᾠδὴ Πλάτων, Μπάχ, Μπετόβεν, Μότσαρτ!
 'Ἄλλ' ὠϊμέ κι' ἄλλη ζωὴ, ποικίλη ἴσως χαθεῖ·
 κι' ἦταν ζωὴ ἀνεύθνη, κι' ὑπακοὴ στὸν Πλάστη·
 - δέντρο βαθύσκιωτο, πουλιὰ στοὺς κάμπους
 στὸ βουνὸ καὶ πλάσματ' ἄλλο
 στὴ θάλασσα καὶ στὴ στεριά.

ᾠδὴ Ὅμως τί ἔπαισε τὸ ἄκακο πουλί;
 - γιὰτὶ πιστὸ στὸν πλάστη τὸν ἕμνο καθ' ἑσπέραν
 ἔβαλλε τῆς θεϊκῆς δημιουργίας;
 τί ἔπαισε τὸ ρόδο τ' Ἀπριλιοῦ;
 - γιὰτὶ ἐσκόρπιζε δροσιὰ μονάχα κι' ἄρωμα
 γιὰ νὰ προᾶνει τὴ ψυχὴ;
 κι' ἡ ἔρημη ἀνεμώνη; μάταια εἶχε κι' αὐτὴ
 ἀντισταθεῖ στοὺς ἄγριους βορηάδες;
 πρὸς τί καὶ τὸ δελφίνι πού 'παίξε
 καὶ χαίρονταν τὸ πρὶν γαλάζιο καὶ καθάριο
 πέλαγο, ὀλόχρυσες ἀχιτίδες κνηγῶντας
 ᾠδὴ Ὅστόσο καθὼς ὁ πρῶτος μῦθος ἱστορεῖ
 ἴσως διέλθει τρικιλίζουσα ἡ γῆ
 ἐγγὺς ἀπὸ τὸ τρέμον πλέον ἄστρον
 πού ἔφεγγε, ἀπὸ τὴν δόξαν ἐπὶ γῆς
 στὴ γαλανὴ ἀθανασία,
 - αἰώνιο κι' ἄροητο κίνητρον κ' ἴσως ἀπατηλὸ
 (μὲ δίχρομο τὸ φῶς, στὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου)
 τῆς δαιμονικῆς ἐδῶ στὴ γῆ ὀρμῆς
 (ἀνύψωσης καὶ πτώσης) τοῦ ἄλλοτε ἀνθρώπου·
 μὴ τάχατες ἡ ἀγωνία τοῦ Θεοῦ βαρειά
 (ὡς ρεῦμα ἀντίροπον ἐκεῖ στὸ ὄριον
 τὸ ἔσχατον, στὸν Πλούτωνα ἐγγὺς)
 τὴν συγκρατήσει.

'Ἄλλ' ὠϊμέ, ἐλπίς γλωμὴ δι' ἀλλαγὴν πορείας
 μάταιη λοιπὸν ἡ αὔρα τῆς θεϊκῆς πνοῆς;
 Καὶ τότε ποιὸς καὶ τί σὰν τελευταῖον στίχον
 στὴν αἰμοστάλαχτη τοῦ ἀνθρώπου βίβλον
 θὰ χαράξει;
 ρωτᾶει μὲ φρίκη ἐν ὀλοπράσινο πουλί

μιά σαύρα πού ξάφνου πρόβαλε ἀπ' τὰ βάρη
 καὶ χαίρονταν ἀνύποπτη τὴν ὁμορφιά
 τῆς πλάσης μέσ' τὴν ἀνοιξη, γοργοματιές
 σκορπίζοντας μὲ χάρι καὶ δειλία. . .
 θὲ νὰ ὑπάρξει ἄρα γε ὁ τελευταῖος ἅγιος,
 ὁ ποιητῆς ἢ ὁ σοφὸς πού θὰ τολμήσει
 «λόγον διδόναι» κι' εὐθύς
 στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ νὰ παραδώσει
 ἔτσι καταφλεγόμενη τὴν βίβλο,
 ἐνῶ οἱ ἄπειρες πληγές τῆς γῆς
 θὰ αἰμοσταλάζουν;

Ἄν ναι, θὰ τὰ δεχτεῖ μὲ καλωσύνη ὁ Θεὸς
 ἢ ἐν ὀργῇ θὰ τ' ἀπορρίψει;
 (ἀνέγκλητη τοῦ ἀνθρώπου καταδίκη)
 ἀφοῦ ὁ νέος πού γεννιέται γίγαντας
 ὁ «ὑπεράνθρωπος» - θεριὸ πιὸ ἄγριο -
 (δεινόσαυρος μὲ σιδερένια δόντια)
 τὸ Λόγο κατεσπάρραξε καὶ τὴν καρδιά
 καὶ ἔμολνε τὴν ἀγιότητα τῆς φύσης
 (πού ὁ Θεὸς στὸν ἀνθρώπο ἐμπιστεύθη)
 προτοῦ προφθάσει (ὁ ἀνθρώπος) νὰ ὑψωθεῖ
 λιπόσαρκος, ὠραῖος, ἄοπλος ἀπὸ μῖσος
 πρὸς τὴν κορφή τοῦ Ὄρους τῶν Ἑλαιῶν
 ὄπου ἡ κάθαρση, ἀπ' τῆς πραότητος
 καὶ τελειότητος τὶς δροσοστάλες
 γιὰ «θέαση» τῆς ἐν Σταυρῷ
 σπαράσσουσας καρδιάς.
 Καὶ τότε στὴν παγερὴ της μοναξιά
 τῆς λήθης δάκρυα - χρυσὲς σταλαματιές -
 στοὺς ἴσκιους τοῦ θανάτου
 αἰώνια ἢ σελήνη θὰ σκορπᾶ. . .

ΚΩΝ. ΜΠΡΑΤΣΟΣ

Ι Δ Α Ν Ι Κ Ο

Νὰ μποροῦσες, ψυχὴ μου, νὰ γίνης,
 μέσ' στὸ θρῆνο, τὸ φῶς τῆς ὀδύνης·
 φανερὴ, σὰν ἀσπίδα σὲ δράση,
 στὴν καρδιά, τὴν κρυμμένη σου τάση.

Νὰ μποροῦσες, στὸ χέρι ὀκαρίνα,
 λιονταριοῦ νὰ κρατήσης τὴν πείνα,
 κι' ἄς μὴν ἔχη ἢ κρυμμένη σου τάση
 πρὸς τὸ φῶς, στὴν καρδιά μου ὠριμάσει.

Κι' ἄς μὴν ἔχη ἢ καρδιά κι' ἐν ἀστέρι,
 στοῦ λυγμοῦ τὴν ἀνάσα, ἕνα χάδι,

μέσ' στον κάθε της χτύπο να ξέρη
το κορμί που θα γείρη το βράδυ.

Κι' αν ο βόγγος την έγνοια κυκλώση
σαν απόκληρος φθόνος, τη γνώση,
ή λουλούδι, ή νεράϊδα, ή σελήνη,
μέσ' στη νύχτα, το δάκρυ να γίνη.

Και μιὰ πρόνοια, πλατειά σαν το κύμα,
να μπορέση ο ψαλμός σου να πλάση,
σαν της άγρυπνης νειότης το βήμα,
μιαν άγάπη που τρέχει να φτάση.

Να μπορούσες, ψυχή μου, να γίνης,
μέσ' στο θρήνο, το φως της οδύνης,
μέσ' στοῦ βόγγου, να πνίξης, τα στήθεια,
τη ζωή που δέ ζη την αλήθεια.

Να μπορούσες τυφλοῦ τη λαχτάρα
πρὸς το φῶς, να την κάνης δική σου,
κι' όπως τρέμεις, ψυχή, στην κατάρα,
να μην τρέμη και σβύνη ή κραυγή σου.

Να μπορούσες στο πένθος να γείρης,
ὅπως γέρνει στο βιὸς νοικοκύρης,
της θυσίας να σύρης το βήμα
στοῦ καῦμοῦ την πληγή και στο κρήμα.

Τις συγκρούσεις συμβάσεις να κάνης
και ποτέ σ' ένα τέρμα να φάνης,
Να μην έχης στο δρόμο κανένα
πυροφάνι ή λιμάνι, στα φρένα.

Και γυμνή! . . . και ζητιάνα! . . . και μόνη! . . .
και τοῦ τάφου τον κόσμο ν' άγγίξης,
Φαρισαίου το νοῦ, με Τελώνη
την καρδιά, να μπορέσης να σμίξης.

Ήσως τότε, τοῦ τάφου, δὲν ξέρω,
το σκοτάδι ή το φῶς θα σοῦ φέρω.
Ήσως, τότε, το χρέος το ξένο
δὲ σταθῆ στη ζωή σου χαμένο.

Ήσως, τότε, ψυχή, σοῦ φυλάξω
στη ζωή και στον τάφο μιὰ θέση.

Ήσως, τότε, μαζί σου, να κράξω:

«Άγαπῶ! Κι' ὅ,τι νᾶ'ναι μ' ἄρέσει».

C. S. FORESTER

Μετάφραση ἀπὸ τ' Ἀγγλικά: ΠΕΡΙΚΗ ΛΕΥΚΑ

Ο ΟΜΗΡΟΣ

(Διήγημα)

Ήταν Φθινόπωρο τοῦ 1944. Τὰ συμμαχικά στρατεύματα εἶχαν φτάσει ἀπὸ τὴ χερσόνησο Κοταντέν, πλημμύριζαν τὴ Γαλλία καὶ προχωροῦσαν γιὰ τὰ σύνορα τῆς Πατρίδας. Τότε ὁ Στρατηγὸς Πεζικοῦ Φρειδερίκος φὸν Ντέξτερ πῆρε τὶς καινούργιες διαταγές. Τὶς ἔφερε ἓνας ἀγγελιαφόρος μοτοσυκλετιστὴς στὸ μικρὸ σπιτάκι τῆς Βέλφενστράσσε. Καθὼς φαίνεται εἶχαν δοθῆ μετλήτυπο στὸ Ἄρχηγεῖο Στρατοῦ τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὴν Ἄνωτέρα Διοίκηση Στρατοῦ.

Οἱ ἀεροπορικὲς ἐπιδρομὲς στὴν πόλη ἦταν σπάνιες τελευταῖα, καὶ τὰ ἐρείπια εἶχαν πάψει νὰ καπνίζουν, ἀλλὰ ἡ κίνηση ἦταν πολὺ μικρὴ, ἔτσι πού τὸν κρότο τῆς μοτοσυκλέτας τὸν ἄκουσαν ὅλοι, καὶ οἱ γείτονες πετάχτηκαν στὰ παράθυρα καὶ κρυφοκοίταζαν νὰ δοῦν τί γίνονταν. Εἶδαν τὸν ἴδιο τὸ Στρατηγὸ μπροστὰ στὴν πόρτα του νὰ παίρῃ τὸ φάκελλο καὶ νὰ ὑπογράφῃ τὴν ἀπόδειξη παραλαβῆς. Μετά, ἡ μοτοσυκλέτα ξανακάθικε μουγκρίζοντας καὶ ὁ στρατηγὸς ξαναμπῆκε στὸ σπίτι του.

Ὁ στρατηγὸς δυσκολεύτηκε νὰ διαβάσῃ τὸ δακτυλογραφημένο ἔγγραφο μετὶ τὶς ἔντυπες ἐπικεφαλίδες του, γιὰτὶ δὲ φοροῦσε τὰ γυαλιά του καὶ ἦταν ἀναγκασμένος νὰ κρατᾷ τὸ μήνυμα σὲ ἀπόσταση. Αὐτὸ ὅμως δὲ βόλευε καθόλου, γιὰτὶ τὰ κατεστραμμένα παράθυρα εἶχαν κλειστῆ μετὶ σανίδια καὶ σκοτείνιαζαν τὸ ἀποπνιχτικὸ, παλιακὸ σαλόνι. Ἡ γυναῖκα του Ἄλοῖζα στέκονταν πλάι του ἀσάλευτη, καθὼς ἐκεῖνος διάβαζε τὸ μήνυμα, γιὰτὶ σὰν γυναῖκα στρατιωτικοῦ προσπαθοῦσε νὰ κρύψῃ τὴν ἀνησυχία πού ἔνοιωθε. Ὁ Ντέξτερ τῆς τὸ ἔδωσε, ἀφοῦ τὸ διάβασε, χωρὶς λέξι καὶ κείνη τὸ διάβασε μετὶ λιγώτερη δυσκολία.

— «Σημαίνει...;», τοῦ εἶπε, καὶ δὲν ἀποτέλειωσε τὴν ἐρώτηση.

Στὸ σπίτι, ἔμεναν ἐργάτες ἐργοστασίου καί, ἂν καὶ φαίνονταν νὰ κοιμοῦνται — γιὰτὶ ἦταν νυχτερινὴ βάρδια — δὲ μποροῦσε νὰ ριφκοινδυνεύσῃ νὰ τὴν ἀκούσουν νὰ συζητᾷ διαταγές, πού εἶχαν φτάσει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Φύρερ. Τὸ ἡλικιωμένον ἀντρόγυνον ἀντάλλαξε βλέμματα, ἀντὶ γιὰ λέξεις. Ἄκόμη, καὶ σὲ κείνο τὸ ἀχνοφώτιστο δωμάτιο, κατάλαβαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μετὰ ἀπὸ σαράντα χρόνια ἔγγαμου βίου. Ὁ στρατηγὸς κοίταξε τὸ μαρμάρινο ρολοῖ πάνω στὸ τζάκι — τὸ δῶρο τοῦ 91 Συντάγματος Πεζικοῦ γιὰ τὴν προαγωγή τοῦ Συνταγματάρχου τους — καὶ πῆρε μὴν ἀπόφαση.

— Ἔχουμε δέκα λεπτά, εἶπε. Πᾶμε μὴ βόλτα.

Βγῆκαν ἔξω στοὺς ρημαγμένους δρόμους. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα στοὺς βιαστικὸς πεζοὺς καὶ τοὺς μοτοσυκλετιστὲς, πού διάβαιναν μετὶ θόρυθο καθὼς ἔπεφταν πάνω στὶς λακκοῦδες τοῦ δρόμου, μποροῦσαν νὰ μιλήσουν μετὶ ἀσφάλεια, ἐφ' ὅσον δὲν εἰδειχναν καμμιά φανερὴ συγκίνηση. Ὁ στρατηγὸς φοροῦσε πολιτικά, γιὰτὶ ὅταν εἶχε ἀπολυθῆ ἀπὸ τὴ διοίκησή του ὕστερα ἀπὸ μὴ τρελλὴ διαταγὴ τοῦ Φύρερ, δὲν

είχε τὸ δικαίωμα νὰ φοράῃ στολή. Ἔτσι φοροῦσε τὸ παλαιὰ εἰκοσάχρονο κουστούμι του καὶ ἡ Ἀλοῖζα βάδιζε πλάι του μὲ παλτὸ καὶ φούστα ξεπερασμένης μόδας. Ἐμοιαζαν — καὶ ἦταν πραγματικά — λείψανα μιᾶς περασμένης γενιᾶς, ἂν καὶ χάρη στὸ λεπτὸ καὶ λυγροκόρμον παράστημα καὶ στὸ καπέλλο ποὺ σκέπαζε τὰ ἄσπρα του μαλλιά, ἡ ἡλικία τοῦ στρατηγοῦ δὲ φαίνονταν.

— Τί σημαίνει αὐτό, καλέ μου, ρώτησε ἡ Ἀλοῖζα, πρὶν φτάσουν στὴν πρώτη γωνιά.

— Διαταγὴ κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ Φύρερ, εἶπε ὁ στρατηγός. Διορίζομαι διοικητῆς τοῦ Ὀχυροῦ Μονταβρίλ.

— Ναί, χρυσέ μου. Στὴ Γαλλία;

— Στὸ Βελγικὸν Ὀχυρό. Κοντὰ στὴν Ἀκτὴ τῆς Μάγχης.

— Τί σοὶ ὄχυρὸ εἶναι αὐτό;

Ὁ στρατηγός ἔρριξε ἓνα βλέμμα γύρω του καὶ πάνω ἀπὸ τὴν πλάτη του, πρὶν ἀπαντήσῃ.

— Ἀμφιβάλλω ἂν εἶναι καθόλου ὄχυρὸ, εἶπε. Εἶμαι ἀπόλυτα βέβαιος πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτε στ' ἀλήθεια.

— Μά, καλέ μου...

Ὁ στρατηγός κοίταξε ξανὰ πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη του.

— Ὁ Φύρερ ἔχει ἓνα καινούργια σύστημα, εἶπε. Ἄρχισε στὴ Ρωσία πέρυσι - ὄχι, πρόπερσι. Ὅρίζει μιὰ ἰδιαίτερη περιοχὴ σὰν «ὄχυρὸ» καὶ διορίζει φρουρὰ καὶ διοικητὴ.

— Καὶ μετὰ; ...καὶ μετὰ;

— Ἀφοῦ ἔχει ὀριστὴ σὰν ὄχυρὸ ἡ θέση, πρέπει νὰ κρατηθῇ, μέχρι τὸν τελευταῖον ἄνδρα.

— Κατάλαβα, εἶπε ἡ Ἀλοῖζα.

Ἦταν δύσκολο, τρομερὰ δύσκολο, νὰ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ συνεχίσουν αὐτὴ τὴ συζήτηση σὲ ἀνοιχτὸ γῶρο, ἐνῶ προσπαθοῦσαν νὰ φανοῦν πὼς ἀπλῶς κάναν ἓνα συνηθισμένο περίπατο.

— Ἔχεις πολλὰ νὰ καταλάβῃς, καλή μου, εἶπε ὁ στρατηγός. Ἡ ἰδέα αὐτὴ βασανίζει πολὺ τὸν Φύρερ. Καὶ πιστεύει ἀκόμη, πέρα ἀπὸ κάθε ἀναποδιά, πὼς αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμεῖ πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ. Ἡ θέση εἶναι ὄχυρὸ καὶ ἔτσι πρέπει νὰ βαστάξῃ μέχρι τὸ τέλος, δὲν ἔχει σημασίαν τί συνθῆκες ἐπικρατοῦν. Ἐνα συρματόπλεγμα γύρω - γύρω. Αὐτὸ εἶναι ὅλο ποὺ χρειάζεται. Ἄνοργάνωτα σώματα... ἄχρηστα ὄπλα... Ἐλλειψη πολεμοφοδίων... εἶναι προδοσία νὰ μιᾶς γι' αὐτά.

Δὲ μποροῦσαν νὰ ἀνταλλάξουν βλέμματα γιομάτα νόημα ἐδῶ στὸ δρόμο. Ἔπρεπε νὰ κάνουν βόλτα κοιτάζοντας ἀδιάφορα σὰν νὰ μὴ συζητοῦσαν τίποτε, παρὰ ἀσήμαντα πράγματα.

— Δὲ μένει καμμιά ἐλπίδα, λοιπόν;

— Τὸ καθῆκον μου... ἄρχισε ὁ στρατηγός, καὶ μετὰ ἔκοψε τὴν κουβέντα καθὼς προσπαθοῦσε νὰ βάλῃ κάποια τάξη σὲ ὅλες τὶς ιδέες ποὺ κρύβει μέσα τῆς αὐτῆς ἡ λέξη, ἡ πὶσ σπουδαία στὸ λεξιλόγιό ενός στρατιωτικοῦ.

— Εἶναι καθῆκον μου νὰ τηρήσω τὴς διαταγὰς καὶ νὰ πολεμήσω γιὰ τὴν πατριδα μου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί θὰ βγῇ.

— Μά, φυσικά.

— Ἀλλά... Ὁ στρατηγός σταμάτησε πάλι ὅπως θὰ σταματοῦσε ἓνας στρατιωτικὸς λέγοντας «ἀλλά», ὅταν θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ καθῆκον του.

— Ἀλλὰ τί;

— Δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον. Σὲ μιὰ πολιορκία...

Ὁ στρατηγός εἶχε σαράντα χρόνια παντρεμένος. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα

είχε φτάσει σιγά - σιγά στο σημείο να συζητάει επαγγελματικά θέματα με τη γυναίκα του, έτσι πού συχνά τήν έκανε να μη περιορίζεται σαν γυναίκα στην εκκλησία, στα παιδιά και στην κουζίνα. 'Αλλά ήταν δύσκολο να τής δώσει με λίγες λέξεις τήν εικόνα μιᾶς πολιορκίας ὅπως τήν ἔφερε στο γού του εκείνος, καθώς τήν ἔπλαθε εύκολα ἢ μεγάλη του πείρα.

— Σὲ μιὰ πολιορκία;

— Ἔρχεται ὥρα πού δὲν ὠφελεῖ πιά ἡ ὑπεράσπιση. Ὅταν ὁ ἐχθρὸς σπάσῃ τὴ γραμμὴ, καταλάβῃ τὰ κύρια ὑψώματα. Ὅταν τὸ πυροβολικὸ του εἶναι ἀκαταμάχητο. Ὡς τότε ἡ φρουρὰ κάνει αὐτὸ πού πρέπει, κρατᾷ μεγαλύτερες δυνάμεις, προκαλεῖ μεγαλύτερες ἀπώλειες ἀπὸ τὶς δικές της. Μπορεῖ νὰ φράξῃ μιὰ σημαντικὴ γραμμὴ ἐπικοινωνίας. 'Αλλά ὅταν φτάσῃ ἐκείνη ἡ ὥρα...

Ὁ στρατηγὸς μιλοῦσε μὲ τὴν εύκολία πού ἔδειχνε ὅταν συζητοῦσε ἐπαγγελματικὰ θέματα. Ἔτσι μιλοῦσε σὲ ἀρκετὲς γενιὲς νέων στὴν Ἀκαδημία Πολέμου, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἐκοψε τὴν κουβέντα τώρα γιατί περνοῦσαν δίπλα σὲ μιὰ μακρονὰ οὐρὰ ἀνθρώπων πού περιέμεναν ἔξω ἀπὸ ἓνα κατάστημα. Ὅταν προσπέρασαν ἡ Ἄλοῖζα τοῦ ξαναθύμησε τὴν κουβέντα.

— Μιλοῦσες γιὰ μιὰ πολιορκία.

— Ναι. Αὐτὸ ἔλεγα. Μετὰ ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο σημεῖο ἡ ὑπεράσπιση πολλὲς φορές εἶναι μάταιη. Οἱ πολιορκητὲς ἔχουν ἀκαταμάχητο πυροβολικὸ, καλὰ παρατηρητήρια καὶ σπάζουν τὴν ἄμυνα. Τότε οἱ ἀπώλειες τῶν ὑπερασπιστῶν εἶναι τόσο μεγάλες πού δὲ συγκρίνονται καθόλου μὲ τὶς ἀπώλειες τῶν πολιορκητῶν. Τὸ νὰ κρατήσῃ κανεὶς περισσότερο, σημαίνει μακελειό. Κάποτε χρειάζεται ἀκόμη κι' αὐτό.

— Εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβω...

Ἡ Ἄλοῖζα προσπαθοῦσε νὰ μιλήσῃ μὲ ἐπαγγελματικὸ τόνο. Σὰν γυναίκα, ἡ πρώτη ἀντίδρασή της ὅταν ἀκουσε γιὰ «ἀπώλειες», δὲν ἦταν νὰ σκεφτῆ τὰ νοῦμερα σὲ μιὰ ἔκθεση, ἢ τὸ διοικητὴ πού ἀποφασίζει νὰ «ἐκηδενοιστῆ» μιὰ μονάδα, ἀλλὰ τοὺς νεκρούς. Τοὺς ἀνθρώπους πού τραβοῦσαν βασανιστήρια. Τὶς μονάδες πού ἔμεναν χωρὶς παιδιά. Τὶς χῆρες. Τὸν ἑαυτὸ της ὅταν θὰ ἔφταναν τὰ μαντάτα γιὰ τοὺς γιουὺς της. Ἦξερε πὼς σὰν γυναίκα στρατηγοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ σκέφτονταν ἔτσι, ὅταν συζητοῦσαν ἐπαγγελματικὰ θέματα, καὶ γι' αὐτὸ προσπαθῆσε νὰ κρατᾷ τὴ φωνή της σταθερή.

— Μπορεῖ νὰ συμβῆ, ἐξήγησε ὁ Ντέξτερ, ἡ φρουρὰ νὰ κρατᾷ ἀκόμη ἀποκλεισμένη μιὰ σημαντικὴ γραμμὴ ἐπικοινωνίας. Τότε μπορεῖ νὰ ἀξίξῃ, ἐνῶ ἔχει τόσες ἀπώλειες, ν' ἀγωνιστῆ μέχρι τὸν τελευταῖο, γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ χαράκωμα αὐτὸ ἀποκλεισμένο τὶς λίγες τελευταῖες ὥρες. Μπορεῖ νὰ ἀξίξῃ κάθε θυσία.

— Ἔτσι νομίζω, συμφώνησε δὺσπιστα ἡ Ἄλοῖζα.

— Αὐτὴ ὅμως εἶναι σπάνια περίπτωση, συνέχισε ὁ Ντέξτερ. Πιὸ σπάνια ἀπ' ὅσο θὰ φανταζόσουν.

Ἡ Ἄλοῖζα πίστευε στὰ ἔγκατα τῆς καρδιάς της πὼς δὲ μπορούσε ποτὲ νὰ ὑπάρχῃ περίπτωση πού νὰ ἀξίξῃ τὴ θυσία χιλιάδων ψυχῶν, ἀλλὰ δὲν τὸ φανέρωσε. Περιέμενε πολὺ ὑπάκουα τὸν ἄντρα της νὰ συνεχίσῃ.

— Μιλώντας γενικά, εἶπε, μιὰ ἐξουδετερωμένη φρουρὰ μετὰ τὴν τελικὴ ἐπίθεση δὲν ἔχει νὰ παίξῃ σημαντικὸ ρόλο.

Ἡ Ἄλοῖζα σώπαινε, καὶ ὁ ἄντρας της, νομίζοντας πὼς δὲ μιλοῦσε γιατί δὲν καταλάβαινε καλά, συνέχισε μ' ἓνα παράδειγμα, ἀν καὶ ὅταν δίδασκε τὰ νέα βλαστάρια τῶν ἀξιοματικῶν φρόντιζε ἰδιαίτερα νὰ τοὺς λέγῃ νὰ μὴ σκέφτονται ἀποκλειστικά μὲ νοῦμερα.

— Ἄς ὑποθέσουμε, εἶπε, πὼς ἔχω εἴκοσι χιλιάδες ἄντρες στὴ φρουρὰ μου. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι πιθανός. Γιὰ δυὸ ἢ τρεῖς βδομάδες καθηλώνω μπροστὰ μου σαράντα

χιλιάδες τοῦ ἐχθροῦ. Πάει καλά ὡς ἐδῶ. Κάνουν ἐπίθεση σὲ ἀποφασιστικά σημεῖα. Ἄν δὲν εἶναι πολὺ καλά ἐξοπλισμένα τοὺς καταφέρω βαρεῖα πλήγματα. Ὡσπου νὰ καταλάβουν αὐτὰ τὰ ἀποφασιστικά σημεῖα ἐγὼ ἔχασα, ἄς ποῦμε, πέντε χιλιάδες ἄντρες.

Ἡ Ἀλοῖζα προσπάθησε νὰ ἀπεικονίσῃ στὸ μυαλό της πέντε χιλιάδες νεκροὺς, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφερε.

— Ἀλλὰ ὁ ἐχθρὸς ἔχασε δέκα χιλιάδες, δώδεκα χιλιάδες, ἴσως, συνέχισε ὁ ἄντρας της. Πάει καλά, ὅπως εἶπα. Τώρα τὰ ὄπλα μου ἀχρηστεύονται ἀπὸ τὴν πολλὴ χρήση, τὰ πολεμοφόδια λιγοστεύουν, καὶ βρίζομαι κάτω ἀπὸ ἕναν ἀσταμάτητο βομβαρδισμό. Ἡ ἐπίθεση θὰ ἀκολουθήσῃ ὅταν τὸ κρίνει σκόπιμο ὁ ἐχθρὸς. Ἄν συνεχίσω τὴ μάχη οἱ δεκαπέντε χιλιάδες ἄντρες μου σκοτώνονται. Καὶ ὁ ἐχθρὸς τί χάνει; χίλιους; Ἀμφιβάλλω ἂν φτάνει τοὺς χίλιους.

— Κατάλαβα, εἶπε ἡ Ἀλοῖζα συγκατανεύοντας μὲ τὸ κεφάλι της καθὼς προχωροῦσε. Ὁ στρατηγὸς κοίταξε τὸ ρολόι του.

— Καλή μου, εἶπε, φο... φοβᾶμε πὼς πρέπει νὰ γυρίσουμε.

Ἡ Ἀλοῖζα τὸν κοίταξε ἀπότομα, λοξά, μὲ τὸ τρεμούλιασμα ποὺ ἔκανε ἡ φωνὴ του. Αὐτὸ μποροῦσε νὰ τῆς πῆ, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν τὸ εἶχε καταλάβει, πόσο βαθεῖα ἦταν τὰ αἰσθήματά του, καὶ σὲ πόσο μεγάλη ὑπερένταση βρισκόταν. Ὅταν γύρισαν πίσω συμπλήρωσε λίγα ἀκόμη στὴ μικρὴ του ὀμίλια.

— Μπορεῖ νὰ σκεφτῆ κανεῖς, εἶπε, πὼς οὐσιαστικά δὲν ἔχει σημασία. Μιὰ φρουρὰ περισσότερη ἢ λιγώτερη... Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι σωστό. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὸν ὑπόλοιπο στρατό. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τὴ μελλοντικὴ Γερμανία.

Ὁ σετρατηγὸς τὰ ἔχασε σχεδὸν καθὼς ἔμπαινε σὲ μιὰ συζήτηση τῆς ψυχολογίας τοῦ πολέμου. Ἦταν πολὺ θεωρητικὸ θέμα αὐτὸ γιὰ ἕνα πρακτικὸ στρατιώτη.

— Οἱ στρατιῶτες θὰ ἀγωνιστοῦν πάντα μὲ καλοὺς ἀξιοματικούς. Μπορεῖς νὰ τοὺς ζητήσῃς πολὺ μεγάλες θυσίες. Ὁ στρατηγὸς σταμάτησε καὶ τὰ ἀχνογάλανα μάτια του ἀναπολοῦσαν πολὺ μακρονῆς καὶ φοβερῆς ἀναμνήσεις.

— Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀντέξουν στὴ σκέψη νὰ χάνουν τὴ ζωὴ τους ἔτσι ἀνώφελα. Λιποψυχοῦν, λιποτακτοῦν. Ἐγκαταλείπουν τὸ καθῆκον τους. Ἔτσι καὶ μάθουν πὼς βαδίζουν σὲ σίγουρο θάνατο χωρὶς κανένα σκοπὸ, ποτὲ δὲν ἀντιστέκεται καμμιά φρουρά. Τὸ καταλαβαίνεις αὐτό;

— Καταλαβαίνω, εἶπε ἡ Ἀλοῖζα.

— Τώρα πὰ ὁ στρατὸς δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἦταν.

Ὁ στρατηγὸς κοίταξε γρήγορα ὀλόγουρά του, μόλις εἶπε αὐτά. Τοῦ εἶχαν ξεφύγει, καὶ ἂν τὸν εἶχαν ἀκούσει θὰ πέθαινε ἐκείνη τὴν ἴδια νύχτα. Καὶ θὰ πέθαινε μὲ θάνατο αἰμωτικό. Στὸ δρόμο τους γιὰ τὸ σπίτι προχώρησαν σιωπηλοὶ γιὰ κάμποση ἀπόσταση. Ὁ στρατηγὸς ἦταν σιωπηλός, ὄχι τόσο γιὰ τὸν τρῶμαξε ὁ κίνδυνος ποὺ μόλις εἶχε διατρέξει, ἀλλὰ γιὰ τὴν δυσκολεύονταν νὰ συνεχίσῃ λέγοντας αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε, γιὰ νὰ προχωρήσῃ μὲ τὴ συζήτηση στὸ ἄλλο στάδιο. Μπορεῖ νὰ ἦταν σύμπτωση, μπορεῖ καὶ ὄχι, ποὺ ἡ Ἀλοῖζα τὸν διευκόλυνε μὲ τὴν ἐπόμενη ἐρώτησή της.

— Καὶ σύ; ρώτησε. Σκέφτηκες ἐσὸ τί θὰ κάνης;

— Ἐγὼ τίς διαταγές μου, εἶπε ὁ Ντέξτερ. Ἡ φωνὴ του ἀκούστηκε ἄγρια καὶ σκληρή, καὶ τὸ βλέμμα ποὺ τοῦ ἔριξε ἡ Ἀλοῖζα τῆς ἔδειξε πὼς στὸ πρόσωπό του ἦταν ζωγραφισμένη μιὰ παγερὴ καὶ ἀπελπισμένη ἔκφραση.

Πολλοὶ ἄνθρωποι θὰ σκέφτονταν πὼς πολὺ λίγο θὰ ἐνδιαφέρονταν μιὰ γυναίκα νὰ ἀγαπήσῃ τὸ στρατηγὸ Φρειδερίκο φὸν Ντέξτερ, ἕναν ἐπαγγελματία στρατιωτικό, σκληρόν, ἄξεστον, μὲ περιορισμένη μὀρφωση καὶ ὁμορφιά, καὶ πάνω ἀπὸ ἐξήντα χρονῶν. Μερικοὶ θὰ τὸν κορόιδευαν, καὶ ἄλλοι θὰ τὸν περιφρονοῦσαν κί-

λας. Και όμως, πολλοί νέοι τὸν εἶχαν θαυμάσει, καὶ πολλοὶ νεαροὶ λοχαγοὶ τὸν εἶχαν ἀγαπήσει, παλιὰ στὴν ἐποχὴ ἐκείνου τοῦ ἄλλου ἐφιάλτη, ὅταν ἡ πολεμικὴ του ἀνδρεία μόνον εἶχε γλυτώσει τὸ σύνταγμα του, ἀπὸ τὴν τελικὴ καταστροφὴ στὸ Μπουττέ ντὲ Βαλανκούρ. Μὰ καὶ πολὺ ἀργότερα, μόλις πέρυσι στὸ Καρκὸφ ἀφου᾿ ἄνοιξε δρόμο πολεμώντας καὶ σπάζοντας τὸν κλειδὸ τῆς πολιορκίας μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ του, οἱ ἀξιωματικοὶ του ἐνοιώσαν τὴν πιὸ βαθεῖα θλίψη καὶ συμπάθεια ὅταν ἔφτασε τὸ μανιακὸ ἔγγραφο πὸν τὸν καθαιρούσε ἀπὸ διοικητῆ. «Ὁ ἀναποφάσιτος ἀνθρώπος μὲ ἓνα «φὸν» στ' ὄνομά του». Ἔτσι τὸν χαρακτηρίζε ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφο. Βαθεῖα θλίψη ἦταν τὸ πρῶτο καὶ κυριώτερο αἶσθημα πὸν εἶχαν νοιώσει οἱ νεαροὶ ἐκεῖνοι ἀξιωματικοὶ γιὰ τὸ χαμὸ του. Τὸ αἶσθημα πὸς κάτι ἀτελειστικὰ στραβὸ πρέπει νὰ συμβαίνει στὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Φύρερ ἀκολούθησε μετὰ — καὶ δὲ μπορούσε φυσικὰ κανεὶς νὰ τὸ ἐκφράσῃ μὲ λόγια.

Καὶ ὁ σκληρὸς ἐπαγγελματίας στρατιωτικὸς εἶχε διαβάσει ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφο χωρὶς νὰ ἀφήσῃ οὔτε τὴν παραμικρὴ ἀλλαγὴ στὴν ἐκφρασὴ του. Εἶχε φύγει χωρὶς ἀποχαιρετιστήρια γιὰ νὰ γυρίσῃ στὸ σπίτι ντροπιασμένος καὶ ταπεινωμένος. Μόνον ἡ Ἀλοῖζα ὅταν τὸν καλωσόρισε στὸ σπίτι κατάλαβε τὴ μεγάλη ταπείνωση. Καὶ τὸν ἀγαποῦσε, ἴσως τὸν ἀγαποῦσε περισσότερο.

Γιὰ τὰ ἐξήντα αὐτῆ, στὰ ἐξήντα δύο αὐτὸς, βαδίζοντας ἀντάμα στὸ χαλασμένο δρόμο, μέσ' στὴ λακάδα τοῦ κρούου φθινοπώρου, καὶ συζητώντας πράγματα φοβερά, συζητώντας γιὰ τὸ θάνατο εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν — πὸς θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχῃ ἀγάπη ἐκεῖ; Καὶ ὅμως ὑπῆρχε, ἀκριβῶς ὅπως τὰ λουλούδια μεγαλώνουν ἀνάμεσα στοὺς βράχους.

— Εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ ὑπακούσω, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

— Τὸ ξέρω πὸς πρέπει, εἶπε ἡ Ἀλοῖζα.

Ἀκόμα καὶ ἂν δὲν ἀποτελοῦσε καθῆκον, ὁ καθένας ἔπρεπε νὰ ὑπακούῃ στὶς ἐντολὰς τοῦ Φύρερ, γιὰτὶ ἄλλοιῶς θὰ πέθαινε.

— Ἀγαπητῆ μου, εἶπε ὁ Ντέξτερ, κοιτάζοντας ἴσια μπροστά του, χωρὶς νὰ τολμήσῃ οὔτε στιγμή νὰ κοιτάξῃ τὴ γυναῖκα του στὰ μάτια. Ἄν καὶ μιλοῦσε χαμηλόφωνα, φαίνονταν σὰν νὰ μιλοῦσε στὸν ὀρίζοντα.

— Ναί, καλέ μου;

— Ξέρεις πὸς ὑπάρχει ἓνας νόμος γιὰ τοὺς ὁμήρους;

— Ναί.

— Καταλαβαίνεις τί θὰ πῆ αὐτό;

— Ναί.

Αὐτὸ τὸ εἶχαν χωνέψει ὅλοι καλὰ στὴ Γερμανία. Ὁ νόμος εἶχε δημοσιευτῆ ἐκεῖνο τὸ καλοκαίρι, ἂν καὶ καθὼς ἤξευραν ὅλοι εἶχε μπῆ σὲ ἐφαρμογὴ πολὺ πιὸ μπροστά. Οἱ οἰκογένειες θὰ ἦταν ὑπεύθυνες γιὰ τὶς πράξεις τῶν ἀνδρῶν. Ἄν λιποταχοῦσε κάποιος, ὁ πατέρας του ἢ ἡ μητέρα του, ἢ γυναῖκα του ἢ ἡ ἀδελφὴ του ἢ τὰ παιδιὰ του θὰ σκοτώνονταν. Ὅχι μόνον ὁ λιποτάχτης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πὸν θὰ παραμελοῦσε τὸ καθῆκον του, καὶ αὐτὸς πὸν θὰ ἔχανε τὸ θάρρος του, καὶ αὐτὸς πὸν δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξεπεράσῃ τὶς φυσικὰς ἀδυναμίες του, καταδίκαζε τὴν ἴδια στιγμή τὰ πιὸ ἀγαπητὰ του πρόσωπα σὲ θάνατο πὸν θὰ ἔρχονταν ἀργὰ ἢ γρήγορα. Δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ἀνθρώπινες ἀδυναμίες γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ τρίτου Ράιχ καὶ γιὰ τὴν παράταση τῆς ζωῆς τῶν ἀπανθρώπων ἀρχηγῶν του.

— Ἔσ' εἶσα ἡ μόνη τώρα, ἀγαπητῆ μου, εἶπε ὁ Ντέξτερ, κοιτάζοντας ἀκόμη τὸν ὀρίζοντα.

— Τὸ ξέρω, εἶπε ἡ Ἀλοῖζα. Ὁ νεώτερος Φρειδερίκος φὸν Ντέξτερ εἶχε πεθάνει στὸ Ἐλ - Ἀλαμείν, ὁ Λούθηρος φὸν Ντέξτερ στὸ Στάλινγκραντ. Ὁ Ἔρνεστ ἦταν «ἀγνοούμενος» καὶ πίστευαν πὸς σκοτώθηκε στὸ Ροστόβ. Εἶχαν ἀπομεινεί

μόνο τὰ δυὸ γερόντια. Ἐνα θὰ διοικοῦσε τὴ φρουρὰ στὸ Μονταβρίλ, καὶ ἓνα θὰ ἔμεινε ὄμηρος στὸ σπίτι.

— Πρόσεξες στὴ διαταγὴ ποιὸς θὰ εἶναι ἐπιτελάρχης μου; ρώτησε ὁ Ντέξτερ.

— Ὁμαδάρχης τοῦ Φύρερ, δὲ μπορῶ νὰ θυμηθῶ τὸ ὄνομά του αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀλλὰ μοῦ εἶναι ἀγνωστο. Ὅπωςδήποτε ἀξιωματικὸς τῶν Ἔς - Ἔς.

— Ὁ ὀμαδάρχης Φρεῦ, εἶπε ὁ Ντέξτερ, οὔτε κι' ἐγὼ τὸν ξέρω. Ἀλλὰ ξέρω γιατί διορίστηκε.

— Γιὰ νὰ σὲ κατασκοπεύη;

— Γιὰ νὰ μὲ κρατᾷ στὸ καθήκον μου, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

Εἶχαν φτάσει σχεδὸν στὸ σπίτι πιά. Τὰ εἶχαν πῆ ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «ἀντίο» ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ ποῦν ἀμέσως.

Κάμποσα τέτοια «ἀντίο» λέγονταν αὐτὸ τὸν καιρὸ στὴ Γερμανία. Ὁ Χίτλερ ἀνακαλοῦσε στὴν ὑπηρεσία πολλοὺς στρατηγούς ποὺ εἶχε ἀπολύσει γρηγορότερα μὲ δυσμένεια καὶ τοὺς διορίζε διοικητὲς «ὀχυρῶν». Εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἀξιωματικὸς μὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ κῦρος, ἀξιωματικὸς μὲ πείρα, γιὰ τὰ πρῶτα αὐτά, γιὰ νὰ εἶναι σίγουρος πὼς ὁ στρατὸς θὰ ὑπάκουε. Καὶ μποροῦσε νὰ βασιستῆ στὸ Νόμο τῶν Ὁμήρων γιὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἴδιους τοὺς στρατηγούς νὰ ὑπακούσουν, ὅσο σκληρὰ καὶ ἂν τοὺς εἶχε φερθῆ πρωτότερα, καὶ ὅποιαδήποτε κι' ἂν ἦταν τὰ αἰσθήματά τους γι' αὐτὸν — γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦσε νὰ ἔχη καμμιά ἀμφιβολία. Καθὸς ὁ Ντέξτερ ἔδινε τὸ ἀποχαιρετιστήριο φιλὶ στὴ γυναίκα του, πρὶν βγῆ γιὰ τὸ ἀμάξι ποὺ περιμένε ἔξω, εἶχε στὸ μυαλό του τὸ νόμο τῶν ὀμήρων.

Τὴ δεκάτῃ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ τῆς πολιορκίας τοῦ Μονταβρίλ οἱ σύμμαχοι ἐξαπόλυσαν τὴν τρίτῃ τους ἐπίθεση, καὶ κατόρθωσαν νὰ διασπᾶσουν τὴν ἐξωτερικὴ ἀμυντικὴ γραμμὴ καὶ νὰ καταλάβουν ὅλη τὴν περιοχὴ πέρα ἀπὸ τὴν τάφρο ποὺ οἱ γερμανικὲς δυνάμεις εἶχαν ἀγωνιστῆ ὡς τότε νὰ τὴ διατηρήσουν. Ἦταν μιὰ ἀπεγνωσμένη μάχη κάτω ἀπὸ δυνατὴ βροχὴ. Ὁ ἴδιος ὁ στρατηγὸς εἶχε λάβει μέρος σ' αὐτὴ. Αὐτὸς ἦταν ποὺ ἔσωσε τὴν κατάστασιν ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Εἶχε ἀνασυντάξει τὸ διαλυμένο πεζικό, εἶχε χρησιμοποιήσει τὶς τελευταῖες του ἐφεδρεῖες καὶ εἶχε καλύψει τὸ χάσμα ποὺ ἀνοίξε στὴν ἄμυνα ἀνάμεσα στὴν τάφρο καὶ τὰ σταυροδρόμια. Ὁ ἴδιος εἶχε ὀρίσει τὰ ὄπλα καὶ μὲ τὸ παράδειγμά του τὰ κρατοῦσε σὲ δράση. Ἡ ἀντεπίθεσις ποὺ ἐξοπλοῦσε θὰ μποροῦσε ἀκόμη νὰ πετύχῃ καὶ νὰ ξαναπάρῃ τὰ ζωτικὰ ὑψώματα πέρα ἀπὸ τὰ σταυροδρόμια ἂν ἓνα βλήμα δὲν τὸν ἔκανε νὰ σταματήσῃ γιὰ λίγο. Εἶχε τραυματίσει τὸν ὑπασπιστὴ του, καὶ εἶχε κατακομματιάσει τὸν ταξίαρχο λίγες γνάφες δίπλα του, ἀλλὰ κατὰ καλὴ του τύχη τὸ κομμάτι ποὺ χτύπησε τὸ στρατηγὸ στὸ πόδι δὲν τοῦ ἔσπασε οὔτε ἓνα κόκκαλο. Ἀλλὰ εἶχε ζαλιστῆ καὶ εἶχε ταραχτῆ ἀπὸ τὴν ἔκρηξι καὶ ὅταν μπόρεσε νὰ σταθῆ καλὰ πάλι στὰ πόδια του, ἡ ἀντεπίθεσις εἶχε ἀποτύχει, καὶ ἡ μάχη εἶχε σῆσει μέσα σὲ ἄστατα καὶ ἀκανόνιστα πυρὰ. Ἡ δυνατὴ βροχὴ περιορίζε τὴν ὀρατότητα ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὰς, μεταβάλλοντας τὰ χαμηλότερα μέρη σὲ λίμνες, μουσκεύοντας — καὶ ἴσως σὲ μερικὲς περιπτώσεις πνίγοντας ἀκόμη — τοὺς ἀβόηθους τραυματίες ποὺ κοίτονταν στὴν ἀκαθόριστῃ οὐδέτερῃ ζώνῃ. Μπορεῖ νὰ ἔστειλαν οἱ σύμμαχοι λευκὴ σημαία γιὰ νὰ κανονίσουν μιὰ μικρὴ ἀναχωρῆ γιὰ τὸ περιμάζωμά τους.

Ὁ στρατηγὸς ἔδωσε ὀδηγίες γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ στὸ συνταγματάρχη ποὺ ἦταν τώρα διοικητὴς τοῦ τομέα πρὶν φύγῃ κουτσαίνοντας μόνος του — γιατί ἄφησε τὸν ἀγγελιαφόρο του νὰ φροντίσῃ τὸν ὑπασπιστὴ του — γιὰ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὶς ἀμυντικὲς θέσεις στὴν ἄκρῃ τῆς τάφρου. Ἐδῶ οἱ σύμμαχοι εἶχαν φτάσει τόσο κοντά, ποὺ μποροῦσαν νὰ ἀκοῦν τὰ λόγια τους. Πολὺ γρήγορα ἔστησαν ἓνα μεγάλφωνο ποὺ μούγκριζε ἀσταμάτητα πέρα ἀπὸ τὴ στεγνὴ σχεδὸν κοίτη τῆς τάφρου. Μιλοῦσε Γερμανικὰ πολὺ καλὰ — τέτοια ποὺ θὰ περιμένε κανεὶς ἀπὸ ἓνα Γερμανο - Ἀμερι-

κάνο πού μιλούσε τή γλώσσα στήν πατρίδα του όταν ήταν παιδί — και καλοῦσε τούς στρατιώτες νά ἐγκαταλείβουν τόν ἀπεγνωσμένο ἀγώνα. Ὁ στρατηγός τὸ ἄκουγε μὲ τὸν διοικητὴ τῆς Μεραρχίας δίπλα του. Κανονικὰ ἡ τιμωρία γιὰ ὄσους ἄκουγαν συμμαχικὲς ἐκπομπὲς ἦταν θάνατος, ὅπως καὶ γιὰ ὄσους εἶχαν κάποιο συμμαχικὸ φηλάδιο, ἀλλὰ σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἡ τιμωρία δύσκολα μπορούσε νά ἐπιβληθῆ, γιατί οἱ πιά πολλοὶ στρατιώτες τῆς φρουρᾶς βρισκόνταν τόσο κοντά, ὥστε νά ἀκοῦνε θέλοντας καὶ μὴ. Τὸ μεγάρφωνο προσπαθοῦσε νά τοὺς πείσῃ κιόλας, τονίζοντας πὼς οἱ Σύμμαχοι ἐπιτηροῦσαν πιά ἅμεσα ὅλες τὶς ἀμυντικὲς τοὺς θέσεις καὶ πὼς δὲν ὑπῆρχε σημεῖο τῆς περιμέτρου, πού νά μὴν ἐλέγχεται τώρα. Τὸ καλύτερο πού εἶχαν νά κάνουν ἦταν νά παραδοθῶν, ἔλεγε τὸ μεγάρφωνο, καὶ ἂν ἡ τρέλλα τῶν ἀξιωματικῶν ἐμπόδιζε τοῦτο, τότε θὰ ἦταν παρόμοια φρόνιμο νά λιποταχτήσουν, νά ξεγλυστρήσουν στὶς συμμαχικὲς γραμμὲς ὅπου μιὰ ἐντιμη μεταχείριση καρτεροῦσε αὐτὸν πού θὰ δέχονταν τὴν πρόσκληση. Ὁ στρατηγός ἄκουγε καθῶς ἡ βροχὴ ἔλουζε τὸ κράνος καὶ τὸ ἀδιάβροχό του.

— Γυρίζω στὸ Διοικητήριο, εἶπε στὸ Μέραρχο. Ἄν μοῦ τηλεφωνήσουν πὲς τοὺς πὼς ἐκεῖ πηγαίνω.

— Πολὺ καλά, στρατηγέ, εἶπε ὁ Μέραρχος.

Ἦταν ἓνας σαραντάρης, γλωμὸς ἀπὸ τὴν κούραση καὶ μὲ κοκκινισμένα μάτια. Παρακολοῦθοῦσε μὲ κάποια ζήλεια τὸ ἴσιο παράστημα τοῦ ἐξηγτάρη πού κατηγοροῦσε μοναχὸς τὸ λασπομένο μονοπάτι κουτσαίνοντας, ἀλλὰ ἦταν ἀνακατωμένη μὲ συμπόνια.

Ὁ λίγος δρόμος τοῦ Ντέξτερ ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἀμυντικὲς θέσεις κοντὰ στὴν τάφρο μέχρι τὸ Διοικητήριο στὴν ἐκκλησία τοῦ Μονταβριλ ἔφτανε νά δείξῃ ἔντονα τὶς δυσκολίες τῆς ἄμυνας. Ὁ Ντέξτερ δὲν ἔκανε πολὺ ὄρα, ἂν καὶ ἔπρεπε νά βαδίξῃ προσεχτικὰ. Ἐδῶ βρισκόνταν καμμιά εἰκοσαριά σκοτωμένα ἄλογα πού εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νά σαπίζουν. Δὲν εἶχαν πετρέλαιο νά τὰ κάνουν μὰ οὔτε καὶ μπορούσαν νά τὰ θάψουν. Ὁ στρατηγός σκεφτόταν μὲ πίκρα πὼς οἱ σύμμαχοι, πού εἶχαν ὄλο τὸ μηχανικὸ ἐξοπλισμό, δὲν εἶχαν οὔτε ἓνα ἄλογο στὴν ὀργάνωσή τους. Ἐκεῖνοι ἦταν τέσσερες φορὲς περισσότεροι, δέκα φορὲς καλύτερα ἐξοπλισμένοι, ἑκατὸ φορὲς ἰσχυρότεροι στὸν ἀέρα. Ἀντάλλαξε λίγα λόγια μὲ τὸν διοικητὴ πυροβολικοῦ, ἓνα καταπονημένο ἀνθρωπο σὰν τὸ Μέραρχο πού εἶχε ἀφήσει μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο. Ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἔπρεπε νά τὰ θάψουν μὲ ὅποιαδήποτε ἐξαναγκασμό. Ὅλο τὸ περιχαρακωμένο στρατόπεδο μύριζε — μυρωδιὰ τοῦ σύγχρονου πολέμου, δυσσομία καὶ διαφθορὰ καὶ μεγάλες ἐκρήξεις. — Ἐκεῖ πού εἶχαν θάψει τοὺς νεκροὺς οἱ ὀβίδες τῶν Συμμάχων ξεχώνιασαν τὸ χῶμα φοβερὰ καὶ τοὺς ξέθαψαν. Ἐπρεπε νά θυμηθῆ νά δώσῃ διαταγὲς καὶ γι' αὐτούς.

Παραπάτησε καὶ τσαλαβούτησε μέσα σὲ ἓνα βρώμικο λάκο. Χάρη στὴ δράση του σήμερα εἶχε παραταθῆ ἡ ἄμυνα γιὰ λίγες ὥρες. Οἱ σύμμαχοι θὰ ἔπρεπε νά ἀνασυνταχτοῦν καὶ νά ἐφοδιαστοῦν μὲ πυρομαχικὰ πρὶν ξαναρχίσουν καινούργια ἔφοδο. Ἄν εἶχε καταφέρει νά ξαναπάρῃ τὰ σταυροδρόμια μὲ τὴν ἀντεπίθεσή του, ἴσως νά μπορούσε νά κερδίσῃ μιὰ ἢ ἀκόμη καὶ δυὸ μέρες. Ἀλλὰ ἡ ἀντεπίθεση εἶχε ἀποτύχει, καὶ δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἓνα ἐφεδρικό τάγμα — οὔτε κἂν ἓνα τάγμα σὰν αὐτὰ πού θεωροῦνταν τότε τάγματα, μὲ δύναμη λιγώτερη ἀπὸ ἓνα λόχο. Οἱ πεζοί, οἱ μηχανικοὶ καὶ οἱ μάγειροι ἦταν ὅλοι στὴν πρώτη γραμμῆ. Ὅχι. Σ' ἓνα κελλάρι στὸ χωριὸ δυὸ ἄνδρες ἦταν ὑπὸ κράτηση. Στὸ Διοικητήριο τὸν περίμενον νά ἐπικυρώσῃ τὴν ποινὴ τοῦ στρατοδικείου. Εἶχε ἀναβάλει τὴν ἀπόφασή του ὥσπου νά ἐπιστρέψῃ. Ἡ ποινὴ ὅμως ἔπρεπε νά ἐκτελεστῆ. Εἶχε φανῆ ὑποχωρητικὸς ἀκόμη καὶ γιὰ μιὰ τόσο μικρὴ καθυστέρηση. Ἦταν ἀνάγκη νά ἐπιβάλλεται ἄμηση καὶ ἀναπόφευκτη τιμωρία γιὰ νά συνεχίσουν οἱ στρατιῶτες τὴ μάχη καὶ νά μὴ ἐπιχει-

ρήσουν να λιποταχτήσουν. "Ομως τί σημασία είχε αν πέθαιναν δυο δυστυχημένοι που είχαν αποπειραθῆ να λιποταχτήσουν αφού δέκα χιλιάδες άνδρες βιάδιζαν στο θάνατο; 'Ο Ντέξτερ κούνησε το κεφάλι του καθώς τσαλαβουτούσε στα νερά, όχι τόσο γιατί είχε αντίρρηση, όσο γιατί ήθελε να αποτινάξει μακρινά σκέψεις κακές.

Το Διοικητήριο ήταν στην εκκλησία, στην καταπακτή τῆς εκκλησίας, γιατί από την ίδια την εκκλησία μόνο ένα κομμάτι τοίχου στέκονταν ακόμη όρθό. Το υπόλοιπο μέρος ήταν σωροί από γκρεμισμένα και κομματισμένα λιθάρια. 'Ο Ντέξτερ πέρασε την καμουφλαρισμένη είσοδο που προστατεύονταν με τσουβάλια άμμο, κατέβηκε τὰ πέτρινα σκαλιά κοντὰ στους σηματοδότες του έξωτερικού άμπρι και μπῆκε στην καταπακτή, όπου τέσσερα κεριά αγωνίζονταν να κρατήσουν τὴ φλόγα τους μέσα στο μολυσμένο αέρα. Οἱ καρτέλες και τὰ τραπέζια του επιταλείου ήταν βαλμένα γύρω από τὸν τάφο του 'Αγίου. 'Ο ὀμαδάρχης Φρέυ, που είχε μείνει στο πόδι του στρατηγού όταν εκείνος πῆγε στην Τάφρο, σηκώθηκε να τὸν χαιρετήσει.

— Συγχαρητήρια, στρατηγέ, εἶπε με τὴ διαπεραστική φωνή του, και ὁ στρατηγός τὸν κοίταξε κατάπληκτος. Δὲν ἔγινε τίποτε μέσα στις λίγες ὥρες που πέρασαν — ἢ μέρες, ἢ βδομάδες — που να ἄξιζε συγχαρητήρια. 'Ο Φρέυ γύρισε και πῆρε ἕνα κουτί από τὸ αὐτοσχέδιο γραφεῖο του, τὸ ἄνοιξε και ἔδωσε κάτι στο στρατηγὸ με μιὰ χειρονομία που ἔδειχνε μεγάλη περηφάνεια. "Ήταν κάτι μεταλλικό, που ἀστραποβολούσε, και ὁ στρατηγός τὸ ἔνοιωσε κρύο μέσα στο χέρι του.

— 'Ο Σταυρός τῶν 'Ιπποτῶν! εἶπε ὁ Φρέυ. 'Ο Σταυρός τῶν 'Ιπποτῶν! Μεγάλη μου ἡ χαρὰ που σὰς τὸν παραδίδω, στρατηγέ. Ποτὲ δὲν ἀπονεμήθηκε πὸ ἀντάξια.

— Πῶς ἔφτασε ἐδῶ; ρώτησε ὁ Ντέξτερ.

— Δὲν εἶδατε τὸ ἀεροπλάνο που πέρασε σήμερα τὸ πρωί; "Έρριξε ἕνα πακέτο.

— Δὲν τὸ εἶδα, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

Μπορεῖ να εἶχε περάσει όταν αὐτὸς προσπαθοῦσε να ἀνασυντάξῃ τὸ τάγμα Λαντσεκούτζεν στην 'Ακρινὴ Βαλανιδιά. Ήταν τόσο ἀπασχολημένος ὥστε δὲν παρατήρησε τὸ μοναδικὸ Γερμανικὸ ἀεροπλάνο που εἶχε δεῖ ἢ φρουρὰ από τότε που ἄρχισε ἡ πολιορκία.

— Εἶχε τίποτε ἄλλο τὸ πακέτο; ρώτησε ὁ Ντέξτερ ἀτάραχος.

Τὰ δάχτυλα του Φρέυ κινήθηκαν νευρικά πρὸς τὸ γραφεῖο.

— Τὸ γράμμα του 'Υπουργοῦ Στρατιωτικῶν με τὸ Σταυρὸ τῶν 'Ιπποτῶν, εἶπε. "Ένα πολὺ κολακευτικὸ γράμμα, Στρατηγέ.

'Ο Ντέξτερ του ἔρριξε μιὰ ματιά. "Ένα κολακευτικὸ γράμμα βέβαια — τίποτε ἄλλο πέρα από κολακειές. Ἡ ἀνωτέρα διοίκηση, τώρα που ἡ Γερμανία γκρεμίζονταν σὲ ἐρείπια, ἀπόφευγε τὴν οὐσία και περιορίζονταν σὲ ἀσήμαντα πράγματα, ὅπως ἦταν οἱ Σταυροὶ τῶν 'Ιπποτῶν.

— Τίποτε ἄλλο;

— Προσωπικὲς διαταγὲς γιὰ μένα από τὸ ἀρχηγεῖο τῶν "Ές - "Ές.

Μέσα στην ἀράνταστη ἀταξία που εἶχε περιπέσει ἡ Γερμανία ἦταν δυνατόν — ἦταν βέβαιον — ἕνας ἀξιοματικὸς τῶν "Ές - "Ές να παίρῃ χωριστὲς διαταγὲς από τὸ διοικητὴ του. 'Ο Ντέξτερ δὲ μπορούσε οὔτε καν να ρωτήσῃ τί ἔλεγαν αὐτὲς οἱ διαταγὲς.

— Τίποτε ἄλλο;

— Ναι. Λίγα γράμματα γιὰ μερικὲς μονάδες τῆς φρουρᾶς. Δὲν ἀποφάσισα ἀκόμη να τὰ μοιρᾶσω. Σὰν ἀξιοματικὸς πολιτικῆς ὑπηρεσίας πρέπει να ἐξετάσω...

— Τίποτε γιὰ μένα;

— Ένα γράμμα, Στρατηγέ.

Ο Ντέξτερ κατάλαβε τί ήταν άμέσως μόλις τὸ εἶδε. Τὸ ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Φρέϋ. Τὰ δάχτυλα τοῦ Φρέϋ τὸ ἔβψαυαν ἔτοιμα νὰ τὸ ἀνοίξουν. Σάν γεννημένος κατὰσκοπος ποὺ ἦταν καὶ σάν ἀξιωματικὸς πολιτικῆς ὑπηρεσίας πίσω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Χίμλερ θὰ μπορούσε νὰ ζητήσῃ νὰ δῆ τὸ γράμμα, ἀλλὰ ἤξερε πὼς — τουλάχιστον σὲ μιὰ ἀπομονωμένη φρουρὰ σάν καὶ τούτῃ — ὑπῆρχε ἕνας πρακτικὸς φραγμὸς στὴν ἐξουσία ποὺ τοῦ εἶχε δοθῆ. Ὁ Ντέξτερ δὲ θὰ τὸν ἄφηνε νὰ δῆ τὸ γράμμα τῆς Ἀλοΐζας. Ὁχι, ἀκόμη καὶ ἂν τοῦ χάριζε ὄλο τὸν κόσμο. Ὁ Ντέξτερ στεκόταν μὲ τὸ γράμμα στὰ χέρια καὶ λαχταροῦσε χωρὶς νὰ τὸ φανερώνη νὰ τὸ ἀνοίξῃ καὶ νὰ τὸ διαβάσῃ. Ἀλλὰ δὲ θὰ τὸ ἔκανε μπροστὰ στὸ Φρέϋ. Θὰ τὸ διάβαζε μόλις θὰ μπορούσε νὰ βοῆ μιὰ στιγμή ἡσυχίας καὶ μοναξιᾶς. Τότε θὰ μπορούσε διαβάζοντας ν' ἀφήσῃ τὸ βλέμμα του νὰ πλανηθῆ γιὰ λίγο σ' ἕναν ἄλλο κόσμο. Ἦξερε πὼς θὰ τοῦ ἦταν μαρτύριο ἀλλὰ καὶ ἄμετρη εὐτυχία. Θὰ τοῦ θύμιζε τὴ φλογερὴ καὶ ἄσθητη ἀγάπη τῆς Ἀλοΐζας, τὴν παρηγοριά, τὴν ἀσφάλεια, ἀκόμα καὶ τώρα ποὺ ἦταν ἐδῶ, βουτηγμένος βαθειὰ μέσα στὴν κόλαση. Κόλαση ἦταν παντοῦ ὀλόγυρά του, καὶ ποτὲ δὲ θὰ γλύτωνε ἀπ' αὐτή. Τὸ γράμμα ποὺ κρατοῦσε στὸ χέρι του θὰ τοῦ ἀνοιγε μιὰ χαραμίδα γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ κρυφοκοιτάξῃ ἀνάμεσά της καὶ νὰ ριζῆ ἕνα φευγαλέο βλέμμα στὸν παράδεισο.

Κόλαση ἦταν παντοῦ ὀλόγυρά του καὶ ζητοῦσε τὴ φροντίδα του.

— Ἦλθαν καθόλου ἀναφορές; ρώτησε. Πρέπει νὰ κοιτάξῃ τὸ καθήκον του πρὶν διαβάσῃ τὸ γράμμα τῆς Ἀλοΐζας.

Ὁ Μπασσέ, βοηθὸς ἐπιτελάρχης, τίς εἶχε ἔτοιμες.

— Προφορικὲς ἀναφορές, στρατηγέ, εἶπε κρατώντας στὸ χέρι του τίς σημειώσεις τῶν τηλεφωνικῶν συνδιαλέξεων. Ὁ Μπάρμερς λέει — ἴσως εἶναι καλύτερα νὰ σᾶς μεταφέρω τὰ ἴδια του τὰ λόγια, στρατηγέ.

— Πολὺ καλά, εἶπε ὁ Ντέξτερ. Ὁ Μπάρμερς ἦταν ὁ ἀνώτερος στρατιωτικὸς γιατρὸς τῆς φρουρᾶς.

— Λέει: Εἶναι καθήκον μου νὰ ἀναφέρω στὸ στρατηγὸ πὼς δὲ μπορῶ νὰ κάνω τίποτε γιὰ τοὺς τραυματίες ποὺ μπαίνουν στὸ νοσοκομεῖο.

Ἀπὸ ἀναισθητικά καὶ ἐπιδέσμονες δὲν ὑπάρχει τίποτε, καὶ τὸ αἷμα κοντεύει νὰ τελειώσῃ. Οἱ σταθμοὶ πρώτων βοηθειῶν τοῦ συντάγματος ζητοῦν μορφίνη καὶ ἐγὼ δὲν ἔχω καθόλου νὰ τοὺς δώσω. Οἱ νεοφερμένοι τραυματίες εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ κοιτῶνται ἔξω ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο περιμένοντας τὴ σειρά τους νὰ ἐγχειριστοῦν χωρὶς ἀνασθητικά, καὶ αὐτὸ δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ὡς αὔριο τὸ πρῶτ. Δὲ θὰ ἔπρεπε ἀλήθεια νὰ χαραμίσω τὸ χρόνο γιὰ νὰ κάνω αὐτὴ τὴν ἀναφορά.

— Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀναφορά, στρατηγέ.

— Εὐχαριστῶ, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

— Ὁ ὑπασπιστῆς τοῦ 507 Συντάγματος Πυροβολικοῦ ἀναφέρει...

— Τὸν εἶδα ὅταν γύριζα. Ἐξέρω τί λέει ἡ ἀναφορά του.

Δέκα βλήματα εἶχαν μείνει γιὰ κάθε κανόνι, καὶ πολὺ λίγα κανόνια μπορούσαν ἀκόμη νὰ λειτουργήσουν.

— Ὁ στρατηγὸς Φῶσσελ ζητάει νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ τάγμα του, Ὁστ.

Ὁ Φῶσσελ διοικοῦσε τὴν 816 Μεραρχία στὴν ἄκρῃ τῆς περιμέτρου. Ἡ Μεραρχία του εἶχε ἀπογυμνωθῆ ἀπὸ ὄλους τοὺς διαθέσιμους ἄνδρες γιὰ νὰ κάμουν τὴν ἀντεπίθεση.

— Ἄφῃσα αὐτὴ τὴν ἀπόφαση γιὰ σᾶς στρατηγέ, διέκοψε ὁ Φρέϋ.

— Τὸ τάγμα Ὁστ πρέπει νὰ μείνῃ ἐκεῖ ποὺ εἶναι, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

— 'Ο Φῶσσελ δὲν ἔχει καθόλου ἐφεδρεῖες, στρατηγέ, εἶπε ὁ Μπωσσέ, ἐνημερώνοντάς τον μὲ τόνο μαλακό.

— Αὐτὸ τὸ ξέρω. Τίποτε ἄλλο;

— 'Ο βοηθὸς ἐπιμελητῆς...

— Μπορῶ νὰ μαντέψω τί ἔχει νὰ πῆ, εἶπε ὁ Ντέξτερ, κοιτάζοντας τὸ σκοτεινιασμένο πρόσωπο τοῦ Μπέκερ, τοῦ ἀξιωματικοῦ ποῦ ἀναφέρθηκε. Τίποτε ἄλλο;

— Τὸ πόρισμα τοῦ στρατοδικείου, στρατηγέ.

— Ναί, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

Δυὸ ἄνδρες περιέμεναν τὴν ἐκτέλεσή τους, δυὸ ἄνδρες ποῦ εἶχαν συλληφθῆ στὴν ἀπόπειρά τους νὰ λιποταχῆσουν. Δὲ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ ἔλεος γι' αὐτοὺς ἂν ἔπρεπε νὰ μείνῃ συσπειρωμένη ἡ φρουρά. Ὅσο γρηγορότερα θὰ γίνονταν ἡ ἐκτέλεσή τους, τόσο μεγαλύτερη θὰ ἦταν ἡ ἐπίδραση στοὺς ἄλλους. Ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κάνῃ γρήγορα. Καὶ ὅμως εἶχε δεῖξει μεγάλη γενναιότητα. Ἡ ἀτσαλένια θέλησή του εἶχε ἐνισχύει τὴ μεγάλη του ἐμπειρία στὴν τακτική. Κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία του ἡ φρουρά του εἶχε ἀποκρούσει δυὸ ἐφόδους καὶ εἶχε τοῦλάχιστον προσωρινὰ ἀναχαιτίσει τὴν τρίτη. Ἄν εἶχε τὴν ἄμυνα στὰ χέρια ἕνας ἄπειρος, ἡ καταστροφή δὲ θὰ ἀργοῦσε πάνω ἀπὸ τρεῖς μέρες, καὶ τώρα εἶχαν περάσει δεκαεφτά. Τιμήθηκε βέβαια μὲ κάποια ἀνταμοιβή γι' αὐτό, κάτι ποῦ τὸν εὐχαριστοῦσε περισσότερο ἂν καὶ ἦταν λιγώτερο χειροπιαστὸ ἀπὸ τὸ Σταυρὸ τῶν Ἱπποτῶν. Μποροῦσε νὰ γλυτώσῃ δυὸ ψυχές. Μποροῦσε τάχα νὰ γλυτώσῃ καὶ τὶς δέκα χιλιάδες; Ξαφνικὰ κατάλαβε πὼς τὸ βλέμμα τοῦ Φρέϋ ἦταν καρφωμένο στὸ πρόσωπό του. Πίστευε πὼς ἡ ἔκφρασή του δὲν εἶχε προδώσει τίποτε ἀπὸ τὰ αἰσθήματά του.

Γιὰ καλὴ του τύχη τὸ τηλέφωνο χτύπησε πάνω στὴν ὥρα βγάζοντάς τον ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση. Κάθε κλήση πρὸς τὴν κεντρικὴ διοίκηση εἶχε μεγάλη σημασία, μιὰ καὶ μόνον ἔξι ἀξιωματικοὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἔρχονται σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μαζί της. Μὲ τὰ συνηθισμένα τηλεφωνήματα καταγίνονταν ὁ ἀξιωματικὸς ἐπιτελείου στὸ ἐξωτερικὸ γραφεῖο. Ὁ Φρέϋ σήκωσε τὸ τηλέφωνο, ὅπως εἶχε καθήκον σὰν ἐπιτελάρχης, ἀλλὰ ὁ Ντέξτερ τὸν ἐξετάζε ἀχόρταγα μὲ τὸ βλέμμα του ἀκόμη καὶ αὐτὴ τὴν ὥρα τῆς συμφορᾶς.

— Ἐδῶ ἐπιτελάρχης, εἶπε ὁ Φρέϋ. Ναί, ἀκούω. Ναί. Ναί.

Κοίταξε τὸ Ντέξτερ κρατώντας ἀκόμα τὸ ἀκουστικὸ στὸ χέρι του.

— 'Ο Φῶσσελ, εἶπε. Νομίζει πὼς ἀκούγονται ἄρματα νὰ ἀνεβαίνουν πίσω ἀπὸ τὸ ἀνάχωμα στὸ Λὰ Χάϋ. Συντεταγμένες...

— Ξέρω τὸ μέρος, εἶπε ὁ Ντέξτερ. Πές του πὼς αὐτὸ δὲν ἀλλάζει καθόλου τὶς διαταγές ποῦ ἔχει.

'Ο Φῶσσελ διαμαρτυρήθηκε ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ σώματος. Ἔγινε μιὰ μικρὴ λογομαχία πρὶν ὁ Φρέϋ ξανακατεβάσῃ τὸ ἀκουστικὸ. Μὲ τὸ δίκιο του βέβαια διαμαρτυρήθηκε ὁ Φῶσσελ. Ἄν οἱ Σύμμαχοι ἔφεραν τὰνκς μπορούσαν νὰ διασπᾶσουν τὸν τομέα τοῦ Φῶσσελ σὰν χάρτινο ἐμπόδιο. Μέχρι τότε ἡ φρουρά δὲν εἶχε δεῖ κανένα.

— Μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς κόλπο, εἶπε ὁ Μπῶσσε.

Μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ ἔτσι. Οἱ Σύμμαχοι εἶχαν πολλοὺς τρόπους νὰ μμηθοῦν τὴ βοήθῃ τῶν τὰνκς προχωρώντας στὸ καταφύγιο τοῦ ἀναχώματος. Ὁ Ντέξτερ δὲ μπορούσε νὰ πιστέψῃ πὼς ἦταν πέρα γιὰ πέρα κόλπο. Οὔτε καὶ ὁ Φρέϋ, βέβαια. Ἐνα κατσουφιασμένο βλέμμα συννέφιαζε τὸ λεπτὸ πρόσωπό του καθὼς στέκονταν ἀκίνητος ψηλαφίζοντας τὸ τηλέφωνο. Ὅταν ὅμως σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ ἀντάμωσε πάλι τὴ ματιὰ τοῦ Ντέξτερ, τὸ κατσουφιασμένο βλέμμα του μεταβλήθηκε σὲ κάτι

ἄλλο μοχθηρότερο. Ἴσως σὲ βλέμμα ἀγριόγατου. Ὁ Φρέϋ ἦταν ἕνας στομιωγμέν-
νος ἀγριόγατος ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ τέλος μὲ ξέσκεπα δόντια. Μὲ μιὰ κίνηση γύ-
ρισε τὴν προσοχή του στὸ γράμμα ποὺ ἦταν ἀκόμα κλειστὸ στὸ χέρι τοῦ Ντέξτερ.

— Πιστεύω πὼς ἡ βαρὼνὴ εἶναι καλὰ, εἶπε, ἐνῶ ἡ διαπεραστικὴ φωνὴ του
γίνονταν πῶς διαπεραστικὴ ἀκόμη, καθὼς προσπαθοῦσε νὰ τονίσῃ ἰδιαίτερα ἐκεῖνο
τὸ «πιστεύω». Πιστεύω πὼς εἶναι καλὰ.

Στὰ λόγια του ὑπῆρχε ἡ συγκαλυμμένη ἀπειλὴ ἐνὸς ὑστερικοῦ. Σὲ ἄλλες περι-
στάσεις θὰ μπορούσαν τὰ λόγια αὐτὰ νὰ εἶναι τυχαῖα πέρα γιὰ πέρα, ἀλλὰ τώρα
δὲν χωροῦσε ἀμφιβολία γιὰ τὸν ὑπαινιγμὸ ποὺ κρύβονταν μέσα τους. Ὁ Φρέϋ χρη-
σιμοποιοῦσε μιὰ ἀπειλὴ γιὰ νὰ σιγουρέψῃ τὸ θάνατο δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Εἶχε
μολυνθῆ ἀπὸ τὴν ἴδια τροῒλλα ποὺ ἔδειχνε τὸ κόμμα ὀλόκληρο ἀπὸ τὸ Φύρερ καὶ κά-
τω, ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀρροστημένο πῶθο γιὰ καταστροφὴ. Ἐν τὸ κόμμα καταδικάζονταν
σὲ ἀφανισμό, τότε τίποτε δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιζῆσθαι ἀπὸ τὴ Γερμανία. Οἱ ἄνδρες μπο-
ροῦσαν νὰ σκοτωθοῦν, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα. Ὅλη
ἡ χώρα τοῦ Ράιχ ἔπρεπε νὰ μείνῃ μιὰ ἀδειανὴ ἀπὸ ἀνθρώπους, ἔρημος στὸ τελικὸ
«Λυκόφως τῶν Θεῶν», δίχως νὰ μείνῃ πέτρα πάνω στὴν πέτρα στὰ ἄφωνα χωριά
της καὶ τὶς πολιτεῖες. Αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος τρόπος ποὺ ἔμεινε γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὸ
κόμμα τὰ δικαιώματά του, καὶ κεῖνες οἱ πετροῦδικες ἐρημιεὶς τὰ μόνυ μνημεῖα ποὺ
μποροῦσε πῶς ὁ Φύρερ νὰ ἐλπίζῃ. Ὁ Φρέϋ ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ἐξασφάλιζε γιὰ τὸν
ἑαυτό του, σὰν ἄλλος ἀμναλὸς Ἀττίλας, τὴ συντροφιά δέκα χιλιάδων ψυχῶν, ὅταν
κι ὁ ἴδιος θὰ περνοῦσε σ' αὐτὸ ποὺ πιστεύε πὼς ἀπλώνονταν πέρα ἀπὸ τὸν τάφο.
Αὐτὸ ἦταν ποὺ τὸν ἔκανε νὰ ὑπενθυμίσῃ στὸ Ντέξτερ τὸ γράμμα, τὴν Ἀλοῖζα.

Τὸ πιστόλι τοῦ Ντέξτερ κρέμονταν στὴ ζώνη του, καὶ μπῆκε ἀλήθεια στὸν
πειρασμὸ γιὰ μιὰ στιγμή νὰ τὸ τραβῆξῃ καὶ νὰ σκοτώσῃ ἐκεῖνον τὸν τρελλό. Αὐτὸ
ὅμως δὲ θὰ βοηθοῦσε τὴν Ἀλοῖζα. Δὲ θὰ τὴ γλύτωνε ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν Ἔς - Ἔς,
μᾶλλον θὰ — ἂν ἔφταναν τὰ νέα στὴ Γερμανία, ὅπως καὶ θὰ γίνονταν μὲ τόσο
πολλοὺς καταδότες — μᾶλλον θὰ ἔφερε τὸ χειρότερο, τὸ θάλαμο βασανιστηρίων,
τὶς ταναλίες, τά... τά... Ὁ Ντέξτερ ἔνοιωσε τὸ αἶμα νὰ ἀνεβαίνει στὸ κεφάλι του.
Ἔκανε μιὰ φοβερὴ προσπάθεια νὰ συγκρατηθῆ. Ἦθελε νὰ φωνάξῃ καὶ νὰ ξεθυ-
μάνῃ. Ἡ σταθερὴ φωνὴ του ὅταν μίλησε τὸν ξάφνιασε. Ἦταν σὰ νὰ μιλοῦσε κά-
ποιος ἄλλος.

— Εἶχα ξεχάσει τὸ γράμμα μου, εἶπε.

Ξαφνικὰ ἔνοιωσε πολὺ κουρασμένος. Κρύωνε κίολας καὶ εἶχε ἕνα μικρὸ οἶγος.
Αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ δώσῃ λαβὴ νὰ νομίσουν πὼς τρέμει. Μιὰ ἄλλη ἀπόφαση ἄρχισε
νὰ ροδίζῃ στὸ μυαλό του.

— Θὰ πάω νὰ ἀναπαυθῶ γιὰ δεκαπέντε λεπτά, εἶπε.

Ὁ Φρέϋ καὶ ὁ Μπῶσσε κατένευσαν κουνώντας τὸ κεφάλι μὲ τὴ ματιὰ τους
καρφωμένη στὸ πρόσωπό του, καὶ τὸ βλέμμα τους τὸν ἀκολούθησε καθὼς βάδιζε
ἀργὰ καὶ βαρεῖα πάνω στὶς πλάκες πρὸς τὴ γωνία ποὺ ἦταν τὸ κρεβάτι του πίσω
ἀπὸ μιὰ κρεμασμένη κουβέρτα. Θυμῆθηκε νὰ πάσῃ ἕνα χερὶ μαζί του, καὶ μόλις
μπῆκε στὸ παραβάνι τὸ ἔβαλε στὴ γωνιά τοῦ κρεβατιοῦ. Θὰ τοῦ χρειάζονταν αὐτὸ
τὸ φῶς γιὰ νὰ διαβάσῃ τὸ γράμμα του, ἀκόμη καὶ ἂν δὲ θὰ χρειάζονταν καθόλου
φῶς γι' αὐτὸ ποὺ θὰ ἔκανε μετὰ. Γύρισε πίσω νὰ κλείσῃ καλὰ τὸ παραβάν, καὶ
τότε εἶδε τὸ πρόσωπο τοῦ Μπῶσσε γιομάτο οἶκτο. Ἦταν τὸ τελευταῖο πρᾶγμα ποὺ
εἶδε πρὶν τραβῆξῃ τὴν κουβέρτα.

Πίσω ἀπὸ τὸ παραβάν ὑπῆρχε χῶρος μόνο γιὰ τὸ κρεβάτι. Ἔπρεπε νὰ ξα-

πλώση για να διαβάση τὸ γράμμα του. Ἐπρεπε νὰ βγάλῃ τὶς μπότες του. Ἄλλιῶς θὰ γέμιζε τὸ κρεβάτι λάσπες, καὶ ἡ σκέψη αὐτῆ τάραζε τὸ νοῦ του γιατί ἦταν μαθημένος στὴν τάξη καὶ τὴ νοικοκυρωσύνη. Θυμῆθηκε τὶς γενικὲς διαταγὲς ποὺ εἶχε ἐκδόσει γιὰ τὴ φρουρὰ του ὅταν ἀνέλαβε διοικητῆς. Ὅποιος θὰ παρουσιάζονταν ἀκατάστατος καὶ ἀκάθαρτος θὰ τιμωροῦνταν πολὺ αὐστηρά. Αὐτὸ ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴ φρουρὰ σὲ καλὴ κατάσταση, νὰ κρατήσῃ τοὺς στρατιῶτες πειθαρχημένους μέχρι τὸ τέλος. Ἄλλὰ αὐτὸ ἦταν πιά τὸ τέλος, τουλάχιστον γιὰ κείνον. Καὶ ἂν τὸ κρεβάτι πολὺ γρήγορα θὰ γέμιζε ἀπὸ αἷμα καὶ μυαλὰ λίγη λάσπη δὲν εἶχε καὶ μεγάλη σημασία. Ξάπλωσε μὲ τὶς λασπωμένες μπότες στὸ κρεβάτι.

Τὸ χέρι ποὺ κρατοῦσε τὸ γράμμα ἦταν ἀκουμπισμένο στὸ στήθος. Γιὰ μιὰ στιγμὴ μπῆκε στὸν ἀπίστευτο πειρασμὸ νὰ μὴ τὸ διαβάσῃ. Ἦταν τόσο κουρασμένος. Τὸ πράγμα ποὺ σκεφτόνταν νὰ κάμῃ ἦταν ἕνας εὐκολὸς τρόπος νὰ τὸν γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ βάσανα. Μπορεῖ νὰ γλύτωνε καὶ τὴν Ἀλοῖζα ἀπὸ τὸ θάνατο. Μιὰ αἵματηρὴ θυσία μπορεῖ νὰ μαλάκωνε τοὺς μανιασμένους ἄνδρες τῶν Ἔς - Ἔς. Μὰ κι' ἂν ἀκόμη δὲ γίνονταν αὐτό, αὐτὸς δὲ θὰ ἤξερε τίποτε. Θὰ ἀναπαύονταν ἐν εἰρήνῃ, ἀκόμη καὶ ἂν ἡ Ἀλοῖζα... Μά, ὄχι. Δὲν πρέπει νὰ σκέφτεται αὐτά. Οὔτε θὰ ἦταν λύση αὐτὸ γιὰ τὰ προβλήματα τῆς φρουρᾶς. Μὲ τὸ θάνατό του θὰ ἔπαιρνε τὴ διοίκηση ὁ Φρέυ, καὶ οἱ δέκα χιλιάδες ἄνδρες ἦταν ἀκόμη καταδικασμένοι. Δὲν πρέπει νὰ σκεφτῆ οὔτε αὐτό. Μιὰ ποὺ δὲ μπορούσε νὰ κάμῃ τίποτε γιὰ νὰ τοὺς σώσῃ, ἔπρεπε νὰ συγχαρῆ τὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὸ τέλος τῆς δικῆς του δυστυχίας καὶ νὰ μὴ σκεφτῆ πιά τὴ δική τους. Αὐτὸ ἦταν ἀνανδρὸ. Τὸ φοβερὸ σύστημα ποὺ εἶχε κατακυριεύσει τὸ Ράιχ ὑποχρέωνε ἀκόμα καὶ τὸ Φρειδερίκο φὸν Ντέττερ νὰ δεῖξῃ δειλία. Θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχῃ καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὸ κακὸ ποὺ τὸ σύστημα ἔφερε μέσα του;

Γιὰ νὰ τραβήξῃ τὸ πιστόλι του ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ τὸ γράμμα κάτω. Καθὼς ἄγγιξε μὲ τὸ χέρι του τὴν παγερὴ λαβὴ τὸ τραβήξε πάλι πίσω. Ἐπρεπε φυσικὰ νὰ διαβάσῃ τὸ γράμμα τῆς Ἀλοῖζας. Θὰ τὸ διάβαζε δυὸ φορές, καὶ σὰν ἀποτελεῖαινε γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν τελευταία ἀγαπημένη λέξη θὰ τραβοῦσε τὸ πιστόλι γρήγορα. Στὰ χεῖλη του ἄγγιξε κάτι σὰν σθημένο χαμόγελο καθὼς σκέφτηκε τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν ἀγάπη τῆς Ἀλοῖζας. Ἄνοιξε τὸ γράμμα.

«Πολυαγαπημένε μου, τὸ γράμμα τοῦτο σοῦ φέρνει ἀπὸ τὴν ποθητὴ γυναῖκα σου τὶς καλύτερες εὐχές, ὅπου κι' ἂν εἶσαι, ὅ,τι κι' ἂν συμβῆ, καὶ μαζί μ' αὐτὲς τὴν πιὸ μεγάλη μου ἀγάπη, ποὺ ξέρεις καλὰ πὼς τὴν εἶχες ὅλα τὰ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ παντρευτήκαμε.

Ἄλλὰ, ἀγαπημένε μου, πολὺ φοβᾶμαι πὼς αὐτὸ τὸ γράμμα θὰ προσθέσῃ κι' ἄλλα κακὰ στὴ δυστυχία σου. Ἐχω ἄσχημα νέα γιὰ σένα. Δὲ σοῦ τὸ εἶπα ὅταν ἤμασταν μαζί τελευταῖα, γιατί τότε εἶχες κίβλας πολλὲς φασαρίες καὶ δὲ μπορούσα νὰ προσθέσω κι' ἄλλες. Σοῦ τὸ ἔκρυψα τότε, μὰ τώρα πρέπει νὰ σοῦ τὸ πῶ.

Ἀγαπημένε μου, ὅταν πάρῃς αὐτὸ τὸ γράμμα ἐγὼ δὲ θὰ ζῶ. Ἐχω καρκίνο. Μοῦ τὸ εἶπε ὁ γιατρὸς Μόρενβιτς, ἀλλὰ ἐγὼ τὸ ἤξερα πρὶν νὰ μοῦ τὸ πῆ. Ἐγὼ τὸν ἔκαμα νὰ μοῦ τὸ πῆ. Καὶ αὐτὸς μοῦ εἶπε πὼς εἶναι στὸ ἴδιο μέρος ποὺ τὸ εἶχε καὶ ἡ κυρία Ἐγγελ, καὶ θυμᾶσαι βέβαια τί ἔγινε. Μέχρι τώρα δὲν εἶχε ἐκδηλωθῆ πολὺ ἄσχημα, ἀλλὰ τώρα δὲ μπορῶ πιά νὰ ἡσυχάσω. Ὁ γιατρὸς Μόρενβιτς μοῦ δίνει χάπια γιὰ νὰ μπορῶ νὰ κοιμηθῶ καὶ νὰ μοῦ μαλακῶνουν οἱ πόνοι, κι' ἐγὼ τὰ μαζεῦω. Ἀπόψε ἀφοῦ ταχυδρομήσω αὐτὸ τὸ γράμμα θὰ τὰ πάρω ὅλα μαζί. Τὰ κανόνισα ὅλα καὶ ξέρω πὼς θὰ πεθάνω.

Ἔτσι πρέπει νὰ σοῦ πῶ ἀντίο, ἀγαπημένε μου. Θέλω νὰ σ' εὐχαριστήσω γιὰ κάθε εὐτυχία ποὺ μοῦ χάρισες τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια. Πάντα ἦσουν γιὰ μένα

ὁ πιὸ καλός, ὁ πιὸ εὐγενικός, ὁ πιὸ τρυφερός σύζυγος, κι ἐγὼ σὲ ἀγάπησα μὲ ὅλη τὴν καρδιά μου. Σὲ θαύμαζα. Ἄλήθεια ἤμουν πολὺ τυχερὴ γυναίκα πού εἶχα ἕναν ἄνδρα πού μπορούσα νὰ τὸν ἀγαπῶ μὰ καὶ νὰ τὸν θαυμάζω. Θαύμαζα τὴν ἐντιμότητα σου, τὴν εὐλικρινεία σου, τὴ φρονιμάδα σου καὶ τὴ φροντίδα σου. Μακάρι νὰ μπορούσα νὰ κάνω περισσότερα γιὰ σένα, ἀγάπη μου. Μακάρι νὰ μπορούσα νὰ τραβήξω ἐγὼ ὅλη τὴ λύπη σου μαζί μὲ τὴ δική μου ὅταν χάσαμε τὰ ἀγαπημένα μας παιδιά. Μὰ τώρα ξέρεις πὼς δὲν νοιώθω πιά λύπη οὔτε δυστυχία, οὔτε πόνο καὶ ἐνῶ ἐσὺ θὰ διαβάζεις αὐτὸ τὸ γράμμα ἐγὼ θὰ ἀναπαύομαι ἐν εἰρήνῃ. Ἀπόψε θὰ σκέφτομαι μόνον ἐσένα, καλέ μου, ἔτσι ὅπως ἔκανα πάντα. Οἱ τελευταῖες μου σκέψεις θὰ εἶναι μαζί σου, θὰ εἶναι γιὰ σένα πού πάντα ἀγαποῦσα.

Ἄντιο, γλυκέ μου. Ἄντιο.

Ἡ παντοτεινὰ δική σου Α.»

Αὐτὸ ἦταν τὸ γράμμα. Ὁ Ντέξτερ τὸ διάβασε δυὸ φορές ὅπως εἶχε σχεδιάσει, ἀλλὰ ὄχι δυὸ φορές ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὅπως σκέφτονταν νὰ κάμῃ. Τὸ διάβασε ἀνακατωμένα, γυρίζοντας καὶ διαβάζοντας ξανὰ κάθε σειρὰ. Δυσκολεύονταν νὰ συγκεντρώσῃ τὴ ματιά του στὶς λέξεις. Ἴσως ἐπειδὴ τὸ φῶς τοῦ κεριοῦ ἦταν πολὺ ἀμυδρό. Κατάφερε πάντως νὰ τὸ διαβάσῃ καὶ σὰν τελείωσε ἔμεινε ἀκίνητος μὲ τὸ γράμμα πάνω στὰ στήθια του. Στὸ μυαλό του βασιλευε μόνο ἡ φοβερὴ αἴσθησι τοῦ χαμοῦ. Ἕνας κόσμος πού δὲν εἶχε μέσα του τὴν Ἀλοῖζα δὲν ἦταν ὁ ἴδιος κόσμος πού εἶχε ζήσει ἐκεῖνος ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια. Δὲν ἦταν ὁ κόσμος πού ἐκεῖνος ἤθελε νὰ ζῇ. Θυμήθηκε γιατί εἶχε ἔλθει ἐδῶ. Ἐβαλε πάλι τὸ χέρι του στὴ λαβὴ τοῦ πιστολιοῦ, καὶ ἴσως νὰ ἦταν τὸ παγερὸ ἀγγίγμα πού τὸν ἔφερε πίσω στὴν πραγματικότητα. Ἡ Ἀλοῖζα ἦταν νεκρὴ... ἦταν νεκρὴ... ἦταν νεκρὴ. Ἐλεγε πὼς δὲ θὰ ἔνοιωθε ἄλλη λύπη, οὔτε δυστυχία, οὔτε πόνο. Δὲν ἔλεγε πὼς τώρα θὰ ἦταν πέρα ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν Ἔς - Ἐς, ἀλλὰ αὐτὸ ἦταν ἐξίσου ἀλήθεια. Μιὰ σκληρὴ ματιὰ ἔκανε τὸ πρόσωπο τοῦ Ντέξτερ ἀγριωπὸ ὅταν κατάλαβε πὼς εἶχε ἀκόμα νὰ ἐκτελέσῃ ἕνα καθήκον, ἕνα καθήκον πού μπορούσε τώρα νὰ τὸ τελειώσῃ.

Ἐμεινε γιὰ λίγα δευτερόλεπτα μὲ βλέμμα ἀγριωπὸ καθὼς σκεφτόταν τὴν κατάσταση καὶ τὴν πραγματοποίησι τοῦ σκοποῦ του, καὶ ἔπειτα χαλάρωσε σὰν χάθηκε τὸ μούδιασμα καὶ ἄρχισαν νὰ ἔρχονται ξανὰ ἐλεύθερα οἱ σκέψεις. Ἦταν ἄνθρωπος τῆς δράσεως, εἶχε ἀνατραφῇ καὶ ἐξασκηθῇ νὰ παίρνῃ ἀποφάσεις γρήγορα, καὶ ἦταν γεννημένος μὲ ἀποφασιστικὴ θέλησι νὰ τὶς ἐκτελῇ. Δὲν εἶχε καιρὸ γιὰ χάσιμο. Ἐπρεπε νὰ δράσῃ καὶ μπῆκε ἀμέσως σὲ ἄγρια δράσι. Τράβηξε τὸ πιστόλι του καθὼς κατέβαζε τὰ πόδια ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Ἐβγάλε τὴν ἀσφάλεια καθὼς σηκώθηκε. Μὲ τὸ ἀριστερὸ του χέρι παραμέρισε τὸ κουβερτένιο παραβάν καὶ παρουσιάστηκε στὴν καταπακτὴ μὲ τὸ πιστόλι τεταμένο καὶ ἔτοιμο.

Ἦταν ἀκόμη ἐκεῖ καὶ οἱ τρεῖς, ὁ Φρέϋ, ὁ Μπῶσσε καὶ ὁ Μπέκερ. Περίμεναν νὰ ἀκούσουν τὴν πιστολιά πίσω ἀπὸ τὸ παραβάνι καὶ κοίταζαν γύρω τους μὲ κατάπληξι καθὼς ὄρμησε ἔξω καὶ βρέθηκε μπροστά τους. Ὁ Ντέξτερ πρότεινε τὸ πιστόλι στὸ Φρέϋ πού ἦταν ἐπικίνδυνος, στοὺς ἄλλους δυὸ μπορούσε νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνη.

— Ἄν κινηθῆς χάθῃς, εἶπε ὁ Ντέξτερ, καθὼς τὰ χεῖλια του μόλις ἀνάδευαν, ὅσο γιὰ ν' ἀφήσουν τὰ λόγια νὰ ξεφύγουν.

— Μά... μά... ἄρχισε ὁ Φρέϋ κάνοντας πίσω μὲ κατάπληξι γιὰ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ ὄπλο.

— Ἀκίνητος! τὰ χεῖρια στὸ κεφάλι!

Ίσως κάποια μακρυνή ανάμνηση από Ἀμερικανικά γουέστερν πού εἶχε δεῖ κάποτε, στὸν καιρὸ τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης, ἔκαμε τὸ Ντέξτερ νὰ δώσει αὐτὴ τὴ διαταγή, ἀλλὰ εἶχε δεῖ καὶ μεγάλες οὐρὲς Ρώσων αἰχμαλώτων πού ἔβγαιναν ἀπὸ ἰσχυρὲς θέσεις μετὰ τὴν παράδοση μὲ τὰ χέρια στὸ κεφάλι. Ὁ Φρέϋ ὑπάκουσε. Δὲν ἔβγαινε ἦχος ἀπὸ τὰ χεῖλια του ἂν καὶ κινουῦνταν.

— Μπῶσσε! φώναξε ἀγριεμένα ὁ Ντέξτερ.

— Διατάξτε!

— Τηλεφώνησε στὸ Φῶσσελ. Πάρ' τον ἀμέσως.

— Μάλιστα, στρατηγέ, εἶπε ὁ Μπῶσσε, προχωρώντας πρὸς τὸ τηλέφωνο.

— Σκοπεύεις νὰ παραδοθῆς! εἶπε ὁ Φρέϋ ξαναβρίσκοντας τὴ διαπεραστικὴ φωνή του. Ἐτρεμε ὀλόκληρος ἀπὸ ὀργὴ καθὼς δὲ μπορούσε νὰ κάνῃ χειρονομίες μὲ τὰ χέρια στὸ κεφάλι.

— Ναί, εἶπε ὁ Ντέξτερ.

Σκόπευε νὰ σώσῃ δέκα χιλιάδες ψυχὲς γιὰ τὴ Γερμανία τοῦ αὐριο.

— Ἀλλὰ ἡ γυναίκα σου! εἶπε ὁ Φρέϋ. Θυμήσου...

— Ἡ γυναίκα μου εἶναι νεκρή.

— Ἀλλὰ ἡ γυναίκα μου... τὰ παιδιὰ μου...

Ἡ φωνὴ τοῦ Φρέϋ ὑψώνονταν ἀκόμη περισσότερο καὶ γίνονταν στριγγιά. Καὶ ὅλο αὐτὸ ἔγινε μέσα σὲ ἓνα δευτερόλεπτο. Ἡ ὀργὴ τοῦ Φρέϋ τὸν κυριάρχησε πέρα γιὰ πέρα καὶ κατέβασε τὸ χέρι στὸ πιστόλι του. Ἀλλὰ ἄργησε πολὺ νὰ τραβήξῃ τὸ πιστόλι. Τὰ γουέστερν δὲν εἶχαν μάθει τὸ Φρέϋ νὰ εἶναι γογγύρος στὸ τραβήγμα. Πρὶν προλάβῃ καλὰ - καλὰ νὰ ξεκουμπώσῃ τὴ θήκη ὁ Ντέξτερ τὸν πυροβόλησε δυὸ φορές. Οἱ πυροβολισμοὶ ἀντήχησαν σὰν κανονιὲς μέσα στὸ στενὸ χῶρο τῆς καταπακτῆς, καὶ ὁ Φρέϋ ἔπεσε νεκρὸς πάνω στὸν τάφο τοῦ Ἀγίου.

— Καλύτερα ἔτσι, εἶπε ὁ Ντέξτερ. Τώρα μπορῶ νὰ μιλήσω μόνος μου στὸ Φῶσσελ.

Τὴ νύχτα ἐκείνη τὸ BBC μετέδωσε τὰ νέα γιὰ τὴν παράδοση τοῦ Μονταβρίλ. Τὰ νέα μεταδόθηκαν σὲ πέντε γλώσσες στὴν Εὐρώπη. Δέκα χιλιάδες ἄνδρες ἔβγαιναν ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ θανάτου πού παραδοκοῦσε καὶ ἔμπαιναν στὰ συμμαχικὰ στρατόπεδα αἰχμαλώτων. Ὅλη τὴ νύχτα οἱ γιατροὶ τῶν Συμμάχων μοχθοῦσαν γιὰ νὰ περιποιηθοῦν τοὺς Γερμανοὺς τραυματίες. Ἐκεῖ μακριὰ στὴν Ἀνατολικὴ Πρωσία, σ' ἓνα σκοτεινὸ ἀμπρὶ βαθειὰ κάτω ἀπὸ τὰ σκιερὰ πεῦκα, ἓνας τύραννος λυσομανοῦσε σὰν τρελλὸς — σὰν τρελλὸς πού ἦταν πιά — γιὰ τὴ δέκα χιλιάδες ἄνδρες ἦταν ζωντανοί, ἐνῶ αὐτὸς ἤθελε νὰ πεθάνουν.

Τὴ νύχτα ἐκείνη τέσσερες ἄνδρες χτύπησαν τὴν πόρτα ἐνὸς σπιτιοῦ στὴ Βελφενστράσσε. Μιὰ ἀξιοπρεπὴς ἡλικιωμένη κυρία τοὺς ἀνοίξε τὴν πόρτα. Μὲ μιὰ ματιὰ ἀναγνώρισε τὴ στολή τους.

— Σᾶς περίμενα, κύριοι, εἶπε. Θέλετε νὰ ἔλθω μαζί σας;

— Ἔλα, εἶπε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τέσσερες.

Τὸ καπέλλο καὶ τὸ παλτὸ τῆς ἡλικιωμένης κυρίας κρέμονταν στὸ χῶλ γιὰ νὰ τὰ ἔχῃ πρόχειρα. Τὰ φόρεσε γογγύρα καὶ βγῆκε μαζί τους γιὰ τὸ αὐτοκίνητο πού περίμενε ἔξω. Ἦταν ἀκόμη ζωντανή, καὶ δὲν ἔδειχνε κανένα σημάδι καρκίνου πού ἔγραψε πὼς εἶχε. Ἀλλὰ ὅπως εἶχε ὑποσχεθῆ, οἱ τελευταῖες σκέψεις τῆς ἦταν στὸν ἄνδρα τῆς.

Γ Ι Α Ν Ν Ι Ν Α

Ἕνας δικέφαλος ἀητὸς στὸν ὄχτο ξαπλωμένος. . .

Κι' ἡ λίμνη μὲ τὰ γλυκὰ νερὰ
νὰ νανουρίζει τοὺς θρούλους.

Μαντική δροῦ, σὲ ρωτῶ:

Ποιά μοῖρα τάχα τὴ ζωὴ μας
κλωθογυρίζει;

Στὸ βουνὸ τῆς νύχτας

ἀστερισμὸς

τὸ ματωμένο χωριό.

Λυγγιάδες, σᾶς προσκυνῶ

κι' ὁ Ἅγιος μὲ τὴ λευκὴ φουστανέλλα

ν' ἀναριγᾷ ἐκεῖ ψηλὰ στὸν τέμπλο.

Ἔστειλα τὴν καρδιά μου στὸ Δρίσκο

καὶ στὸ Μπιζάνι.

Ἔφαξα νὰ βρῶ τὸ σπίτι σου

Μαργαρίτα. . .

Καλὲς ἀρχόντισσες

τὰ σπίτια τους μ' ἀνοίξαν:

Ἀσημικὰ καὶ χρυσικὰ

μπακίρια καὶ φλοκάτες.

Μοσκοβολάει βασιλικὸς

στοὺς κήπους καὶ τὶς γλάστρες.

Καὶ τὸ γλυκὸ μὲ τὸν καφέ

στὸ δίσκο τὸν παλιό. . .

Ὅμως ἐγὼ ἀναζητῶ

τοὺς πελαργούς.

ΜΙΛΙΑ ΡΟΖΙΔΗ

Σ Α Ν

Σὰν μπόρεςες κι ὠρθωσες ἡμερο βλέμμα

σ' ἀνθρώπου ἀλύγιστη κατακραυγή.

Σὰν δὲν ἔκλαψε, δὲν γέλασε, δὲν θύμωσε

ἢ ὁμορφιά κι' ἡ ἀσχήμα στ' ἀνέμελο τοῦ χρόνου φιλί.

Σὰν κλεισμένο τὸ στόμα μὲ σιωπὴ

ἀρώματα νίκης σκορπᾷ μέχρη στὴν ἀμοιρῆ ὁργή;

Σὰν τὸ κατακάθι τοῦ πόνου

γαλήνεψε τῆς καρδιάς τὸ φουρτούνιασμα.

Σὰν στάθηκαν μ' ἀπορία

μπροστὰ στὴν ἀφθαρτὴ τῆς ἠθικῆς μεγαλωσὴν

κι' ἔγυρε τῆς ψυχῆς ὁ διχασμὸς.

Σὰν σὲ φρικὴ πολυτάραχη ἀντικοιτάει ἡ ματιὰ σου

μη και ζέψη τῆς ζωῆς και τῆς θανῆς τὸ δρόμο
δίχως φόβο, δίχως φωνή.

Τότε, νὰ χαίρεσαι πὸν μετροῶς και δῶρα ἐλπίζεις
σ' ἄλλη τοῦ ἡλίου χαρραγή.

MIX. ANEMODOYPAZ

SUPREMA HORA

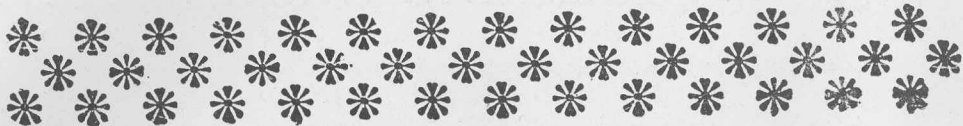
Στὴν ἀγκαλιά σου σὰν γυρίσω, Μάνα,
εἰρηνικὰ νὰ μὲ δεχτεῖς τὸ γιό σου.
Μέσα σου σφίξε με, νὰ γίνουμ' ἓνα,
ὡς πρὶν στὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου ἀνέβω.
Στὴ θρούμπη, στὴν ἀλιφασκιά σου, κάνε,
στὰ χαμοκλάδια σου, σι' ἄγριο χορτάρι
τὸ γαῖμα μου νὰ ρέει μὲς στὸ κορμί τους.
Δὲ νοσταλγῶ σημάδια νὰ μοῦ στήσουν
φραγμοὺς σκλαβιάς κι' ἐντοπισμοὺς τοῦ ἀνέμου.
Τὴν ἀπεραντοσύνη σου νὰ σμίξω
ὄλοῦθε νὰ 'μαι καὶ παντοῦ μαζί σου.
Τὴν αὔρα σου νὰ νιώθω καὶ τὸν ἥλιο,
κι' ἀπὸ τοῦ κόσμου τὸν ἀπόηχο μόνο
μύρμουρο ποταμοῦ, βροχῆς ψιχάλα,
τρουκάνισμα προβάτων, πουλιῶν τρίλιες
νὰ μπόρεια νὰ γροικούσα, θὰ δεχόμεν
ὡς πὸν τρανὴ ἀμοιβὴ πού 'ρθα στὸν κόσμο.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

Η ΕΡΗΜΟΣ ΠΟΥ ΦΤΑΝΕΙ

Τραγούδια
σὰν αὐτὰ πὸν λέγαμε
τὴν Ἄνοιξη
τὰ λὲν ἀκόμα οἱ τρελλοὶ
ἀνάμεσα σὲ καταρράχτες
ἀπὸ αἷμα τὰ λὲν αὐτοὶ
πὸν δὲ μποροῦν ν' ἀκούσουν και νὰ δοῦν
τὴν ἔρημο πὸν φτάνει.
'Εμεῖς τὴ βλέπουμε και τὴν ἀκοῦμε:
Κινεῖται μὲ βουή
μᾶς πλησιάζει
κάθε μέρα περισσότερο
ἀπειλεῖ τὸ τελευταῖο δέντρο
τοῦ Καλοῦ και τοῦ Κακοῦ,
ἀπειλεῖ τὸ θάνατο.
Μονάχος
δίχως ἓνα δέντρο μὲς στὴν ἔρημο.
Πῶς θὰ μπορέσει ὁ Κάϊν
νὰ πεθάνει;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

ΒΑΣΙΛΗ ΜΑΡΓΑΡΗ

ΠΕΡΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΣ

(Δ ο κ ί μ ι ο)

Ὁ ἄνθρωπος πορεύεται μεταξὺ συνήθειας καὶ ἀγνώστου. Τροφὸς τῆς συνήθειας εἶναι ἡ ἐπανάληψη καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τουλάχιστον (ἂν καὶ ὄχι πάντα, βέβαια) ἡ μνήμη, αἰτία τῆς ἡ φυσικῆ ἐπιταγῆ τῆς οἰκονομίας, ἡ ἐνυπάρχουσα σὲ κάθε προϊόν τοῦ ὄντος ἀκατανίκητη ροπὴ τῆς ὅσο δυνατὸν λιγότερης προσφορᾶς γιὰ τὴν μεγαλύτερη ἀπολαβή. Ἡ πανίσχυρη αὐτὴ ὀργανικὴ τάση, ποὺ συνοδεύει κάθε φυσικὴ ἐκδήλωση, γεννᾷ στὸν ἄνθρωπο τὴ συνήθεια, τὴν κατάσταση ποὺ ἴσως περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο διέπει καὶ κατευθύνει τὴ ζωὴ του, τὴν ἴδια του τὴν ὑπαρξή, θέτοντας ὄρια στὸν προαιώνιο ἐσωτερικὸ ἀπελευθερωτικὸ του ἀγῶνα, μορφοποιώντας ἐν πολλοῖς τὸν «ἀγραφο χάριτη» τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου, καθοδηγῶντας τὴ βούλησή του πρὸς τοὺς δρόμους καὶ τοὺς στόχους, ποὺ αὐτὴ ἐπιθυμεῖ καὶ ἔλκοντας πρὸς τὰ ἐδάφη τῆς τὸν ἀκατέργαστο σπῆρο τῆς σκέψης καὶ τῆς νόησός του, ποὺ «δένει» τὰ θαυμαστὰ πικρὰ καὶ γλυκὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης διανοητικῆς ἀνθρώπινης περιπέτειας. Ἡ ἴδια ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διαβίωσή του, ἡ ἀνοχή τῆς ζωῆς του καὶ ἡ ἀγάπη του γι' αὐτὴ καὶ γιὰ ὅ,τι ἄλλο ποὺ μπορεῖ νὰ κλείσει μέσα του, ἡ πίκρα τοῦ κάθε χωρισμοῦ καὶ ὁ πόνος του γιὰ ὅ,τι ἔχει παρέλθει, ἡ στυφὴ γέυση τῆς καθημερινότητος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰκανότητά του νὰ ὀνειρεύεται καὶ νὰ αἴρεται πάνω ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, ἡ σκληρὴ αἴσθησις τοῦ ἀναπόφευχτου καὶ ὅ,τι ἀκόμα κινεῖ τὴ συναισθηματικὴ καὶ τὴ διανοητικὴ του ὑπόστασις, ὅλα τοῦτα χρωστοῦν ἐν πολλοῖς τὴν ἐμφάνισή τους — γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τὴν ὀφείλουν καθολοκληρίαν — στὴ μεγάλη ἰσχὺ τῆς συνήθειας, στὴ δυνατότητά της νὰ ἐπιδρᾷ ἀφάνταστα στὰ ὀργανικοψυχικὰ δεδομένα τοῦ ἀτόμου. Ἔτσι, ποὺ τοῦτο, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες ἐξωτερικὲς ἢ ἐντὸς του ἐπικρατοῦσες συνθηκῆς, ἐκδηλώνεται ἀναπόφευχτα τὶς πρὸς πολλὰς φορὰς καθ' ὀρισμένην ἀνάλογα συμπεριφορά, ἤτοι ἐκφράζεται κατὰ τέτοιον τρόπο, ποὺ νὰ εἶναι σύμφωνος καὶ νὰ ἔρχεται σὲ ἀρμονικὴ σχέση καὶ σὲ σχέση πληρότητας μὲ τὶς συνθηκῆς αὐτές.

Πρῶτὴ ἀντικειμενικὴ προϋπόθεσις δημιουργίας τῆς συνήθειας καὶ σημείων ἐκκινήσεώς της εἶναι ἡ γέννησις τῆς «πράξεως», ἡ ἐμφάνισή της στὸν ἐξωτερικὸ ἢ στὸν ἐσωτερικὸ του κόσμου ἀπὸ τὸ φορέα της: Κάθε ἀτομικὸ «συμβάν» δημιουργεῖ προηγούμενο. Τὸ «πέραςμα» ἀπὸ μιὰ νέα κατάσταση πραγμάτων εἶναι καὶ ἓνα δεδομένο γιὰ ὀργανισμό. Ἔτσι ποὺ ὁ τελευταῖος, πλησιάζοντας ἓνα «γεγονός», ποὺ τὸ «ξέρει» ἤδη, βρισκόμενος κοντὰ σ' ἓνα «δρόμο», ποὺ στὸ παρελθὸν ἔχει «περάσει», θὰ αἰσθανθεῖ μιὰ δύναμη νὰ τὸν τραβᾷ πρὸς τὰ ἐκεῖ, καὶ ὄντας προετοιμασμένος νὰ φέρει κάποιο σκοπὸ του εἰς πέρας, τὸν ἴδιο ἴσως (ἢ ἄλλο, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία) σκοπὸ, ποὺ τὸν ἀνάγκασε ν' ἀκολουθήσει τὴν «ὁδὸ», ποὺ τώρα σχεδὸν «ξανασυναντᾷ» θὰ προτιμήσει — εἶναι σχεδὸν σίγουρο — ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, νὰ πάρει πάλι τὸν ἴδιο ἐκεῖνο «δρόμο», ποὺ τὸν ἔβγαλε στὸ ἴδιο ἐκεῖνο «τέρμα», στὸ προηγούμενο αὐτὸ «ἀποτελεσμα», ποὺ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἐπιθυμεῖ νὰ «ξανακερδίσει».

Ἡ «προτίμηση» μάλιστα αὐτὴ τοῦ ὄργανισμοῦ στὸν ἐνουνειδίητο ἄνθρωπο παρουσιάζεται συχνὰ μὲ τέτοιαν ἔνταση καὶ εἶναι τέτοιου θένους, ὥστε ὑπάρχουν φορές, πὸν ὁ τελευταῖος μόνο μετὰ ἀπὸ σκληρὸ καὶ ἐπίμονο ἀγῶνα, κατορθώνει (ὅταν κατορθώνει) νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴ μαγνητικὴ δύναμη τῆς φυσικῆς αὐτῆς του κλίσεως, πὸν τὸν σπρώχνει πρὸς μίαν ἀτέλειωτη ἐπαναληπτικὴ πορεία τῶν ἀτομικῶν του ἐμπειριῶν καὶ «συμβάντων», ὅταν δὲν «ἐπιθυμεῖ αὐτὴν τὴν τελευταία». Τοῦτο ἰδίως συμβαίνει σὲ περιπτώσεις, πὸν ἔνα ἐπαναλαμβανόμενον ἀτομικὸ «γεγονός», ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνια περιοδικότητα μὴ καταναγκαστικῆς φύσεως, ἀποκτᾶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐντόνου ἔξεως, ἢ ἔνεκα λόγων, σχετιζομένων μὲ τὴ ρώμη, τὴν ἀνθεκτικότητα καὶ τὴ φύση τοῦ «προσπαθοῦντος» ὄργανισμοῦ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ σφραγίδα καὶ τὴ δύναμη τῆς ἀτομικῆς ὑποστάσεως τοῦ «συμβάντος», καθὼς αὐτὴ ἐκδηλώνεται, ἐρχόμενη σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν ὄργανισμὸ τοῦτο ἢ ἐπενεργῶντας μέσα του.

Ἡ ἔκβαση αὐτῆ, ὠστόσο, τῶν ὑποτιθεμένων «ἐνεργειῶν» καὶ «ἀποφάσεων», πού, ἔξω ἀπὸ τὶς περιπτώσεις πὸν ἀναφέραμε πρὶν, τῆς «πράξεως» πὸν ἔχει γίνεῖ συνήθεια καὶ τῆς ἀτομικότητος τοῦ «πράττοντος» καὶ τοῦ «συμβάντος», προδιαγράφεται ἐνόψει ἐνὸς «γεγονότος», τὸ ὁποῖο μᾶς καλεῖ νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε, πρέπει νὰ λογαριάζεται ὡς συμβαίνουσα κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἤτοι μετὰ τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων σὶς περισσότερες περιπτώσεις. Λόγοι στιγμιαίως ἰσχυροὶ — ὁποιασδήποτε ἀποκρῶσεως καὶ ξέχωροι ἀπὸ κείνους, πὸν στηρίζουν κάθε ἐθελούσιο ἐσωτερικὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐνίστε κατανίκηση αὐτῆς τῆς ἐκ φύσεως «προτιμήσεως» τοῦ ὄργανισμοῦ — καταβάλλοντες τὴ δύναμη τῆς φυσικῆς αὐτῆς πορείας τῶν πραγμάτων, δὲ μποροῦν γι' αὐτὸ νὰ ἀνατρέψουν τὸν κανόνα ἢ μᾶλλον τὸ νόμο, στὸν ὁποῖον ὑπακούει ἡ δομὴ ὀλόκληρης τῆς φύσεως, οὔτε ἡ ἄπειρη ποικιλία τῶν ἀνθρωπίνων ψυχοσυνθέσεων καὶ ἡ ἔξαιτίας τῆς ἐπικρατοῦσα τεράστια διαβάθμιση ὡς πρὸς τὴν ἀντίδραση τοῦ καθενὸς στοὺς ἐρεθισμοὺς τοῦ περιβάλλοντος, εἶναι σὲ θέση νὰ ἄρει ἢ νὰ μειώσῃ σὸ ἐλάχιστο τὴ γενικὴ ἐπιβολὴ τῆς Ἀρχῆς τούτης, στὰ ἀνθρώπινα σύνολα καὶ νὰ ἀποσοβῆσῃ τὴν παγκόσμια ἡγεμονία τῆς. Οἱ ἔξαιρέσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἀνάγονται στὰ ἄτομα ἀλλὰ στὰ «συμβαίνοντα» καὶ κανεὶς ἄνθρωπος, ὁποιασδήποτε εὐαισθησίας ἢ δεκτικότητος κί' ἂν εἶναι, δὲ μπορεῖ νὰ παραμερίσῃ τὴν ὄχι μικρὴ, ἀλλὰ πελώρια ἐπίδραση, πὸν ἔνασκει πάνω του ἀδιαλείπτως ὁ φυσικὸς αὐτὸς καὶ ἀναπότρεπτος κληρὸς του, ὁ κορηγός, μποροῦμε νὰ ποῦμε — δίχως νὰ διακινδυνεύσουμε καμμιά πιθανότητα ὑπερβολῆς — τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δυστυχίας του, ἢ βασικὴ ὀρμὴ πὸν καπεθύνει τὴ λειτουργικὴ πορεία τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τοῦ κόσμου ὅλου, ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς ζωῆς τοῦ σύμπαντος καὶ ἡ κοινὴ μοῖρα τῶν πάντων. Ἐδῶ ἀκριβῶς λοιπόν, σὲ τούτῃ τὴν «προτίμηση» καὶ τὴν τάση τοῦ ὄργανισμοῦ νὰ «ξαναζεῖ» τὴ ζωὴ του, νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸν ἑαυτό του «ἐς αἰεῖ», βρίσκεται ἡ γεννεσιουργὸς αἰτία αὐτοῦ πὸν ἀποκαλοῦμε συνήθεια. Ἡ τελευταία ἀπὸ τούτῃ προσέρχεται καὶ πάνω σ' αὐτὴ στηρίζει τὴν ἀλκὴ τῆς Ἡ ἰσχυρὴ δὲ τούτῃ ὀργανικὴ ἔφραση, πὸν χαρακτηρίζει ὄχι μόνο τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ κάθε ἔκφραση τῆς φυσικῆς τάξεως τῶν πραγμάτων, εἶναι ἐξόχως θεμελιακῆς μορφῆς γιὰ τὴ λειτουργία ὀλόκληρου τοῦ σύμπαντος καὶ στηρίζεται στὴν Ἀρχὴ τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας πὸν διέπει τὴ φύση καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία πᾶν ὄ,τι δρᾷ εἶτε ἀφ' ἑαυτοῦ εἶτε ὑποκινούμενον, ὠθεῖται σὸ νὰ ἑοδοεῦει ὅσο τὸ δυνατόν λιγώτερες δυνάμεις καὶ νὰ ἐπικαρποῦται ὅσο γίνεται περισσότερα ὄφέλη. Ποιὰ μυστικὴ σκοπιμότητα κρύβει σὸ βάθος τῆς ἢ ἰδιόρρυθμῆς αὐτῆς συμπεριφορὰς τῆς φύσεως, ἢ τῆς τάσης τούτῃ πρὸς τὸ μικρότερο κόπο, πὸν

τὴ διέπει, ὁ ἄνθρωπος δὲν πρόκειται, θαρροῦμε, νὰ τὸ ἀποκαλύψει ποτέ. Ἄντιλαμβάνεται βεβαίως ὅτι βλέπει στὴ συμπεριφορὰ αὐτὴ τῶν πραγμάτων τὴν ὁδὸ, ἴσως, πού ἀκολουθεῖ ἡ φύση, τὴ χάραξη, πού κάνει τῆς μεγάλης πορείας τῆς πρὸς αὐτὸ πού ἀποτελεῖ τὸν προορισμό τῆς, τὸ λόγο τῆς ὑπάρξεώς τῆς. Ἄλλὰ τοῦτο μόνον. Ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸν τελευταῖο, τὸ πραγματικὰ σημαῖνον στὴν ὑπόθεσι, τὸ οὐσιῶδες καὶ τὸ βέβαιο τοῦ μένει «ἐκ θέσεως» ἀπρόσιτο, ἀδιόρατο.

Ἔτσι, ἡ πρὸς οἰκονομίαν αὐτὴ ὀρμὴ τῆς φύσεως κάνει ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ «θέλει», νὰ «ἐπιθυμῆι», νὰ «ξαναπερνᾷ» ἀπ' τῆς ἴδιες ἐμπειρίες καὶ τοὺς ἴδιους «δρόμους», νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ «ζεῖ» τὰ ἴδια ἀτομικά του «γεγονότα», νὰ «ξεκινᾷ» πρὸς τῆς ἴδιες πάντα ἐπαναλαμβανόμενες «πορείες». Γιατὶ φερόμενος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δὲ θᾶχει νὰ ξοδεύει τοῦτος, παρὰ ἐλάχιστες ἢ καθόλου νέες του δυνάμεις, ἀφοῦ ἤδη θὰ «γνωρίζει» τὸ «δρόμο», θὰ ἔχει πλέον πείρα τοῦ «γεγονότος», δὲ θάρχεται στὴν ἀνάγκη νὰ θέτει σὲ ἐγρήγορη τὴν ὑπαρξή του πρὸς ἀντιμετώπισή μιᾶς νέας καταστάσεως πραγμάτων καὶ νὰ βρίσκεται τοιουτοτρόπως ἀντίθετος πρὸς μιὰ ἀπὸ τῆς πλέον βαθειὰ ριζωμένες μέσα του φυσικὲς τάσεις. Ἔτσι κάνοντας, δὲν θὰ ὑπακούει παρὰ στὴ φύση του ἢ μᾶλλον στὴν ἄγνωστη δύναμή τῆς, πού διέπει τὴν ὑπόστασή του. Ἡ συνεχὴς ἐπιδίωξι καὶ ἡ ἱκανοποίηση τῆς φυσικῆς αὐτῆς του τάσεως θὰ φέρνει τὴν ἐπιθυμητὴ ἁρμονία στὸν ὀργανικὸ καὶ συνειδησιακὸ ἑαυτό του. Ὄντας λοιπὸν ὁ καθεὶς «μπροστὰ» ἀπὸ ἓνα «περιστατικόν» τοῦ τοῦ παρελθόντος, θὰ νοιώσει νὰ ἔλκεται πρὸς αὐτὸ κατὰ ἓναν τρόπο ἀναμφισβήτητα εὐχάριστο καὶ — ἐὰν λόγοι τρίτοι, ἐξωτερικοὶ ἢ ἐσωτερικοὶ, ἀτομικοὶ ἢ τοῦ περιβάλλοντος δὲν ἐμποδίσουν σὲ τοῦτο — θὰ ἐπιδιώξει νὰ «ξαναζήσει» τὸ «γεγονός» αὐτὸ ἐξ ὑπαρξῆς. Ἔτσι, βρισκόμενος φερεῖται κάποιος σὲ μιὰ κινηματογραφικὴ αἴθουσα, σ' ἓνα καφενεῖο, σ' ἓνα πάρκο, ὕστερα ἀπὸ μιὰ πρώτη — προηγούμενη — «ἐπαφὴ» μαζί του, θὰ νοιώσει αἰφνίδια καὶ ὄλως περιέργως τὴν ἐπιθυμία νὰ καθίσει ξανά στὴν ἴδια ἐκείνη πολυθρόνα, νὰ «πιᾶσει» τὸ ἴδιο τραπέζι, νὰ βρεθεῖ πάλι στὸ ἴδιο παγκάκι, στὸ ὁποῖο, κατὰ τὸν παρελθόντα ἐκεῖνο χρόνον πού ἀναφέραμε, εἶχε μείνει γιὰ λίγο, αἰσθανόμενος ὀλόγυρά του τὴν ἰδιότυπη παρουσία του (τοῦ τραπέζιου κ.λ.π.), τὴ μορφὴ του, πού ἔκτοτε ἔχει ἀποτυπωθεῖ ἀπλῶς, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ, βεβαίως, μέσα του. Καὶ — καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων — καὶ ἐφόσον δὲν μεσολαβήσουν αἰφνίδια ἐξωτερικὰ περιστατικὰ ἢ ἡ ἴδια ἀκόμα θέλησι τοῦ ἀτόμου, ὑποκινούμενη ἀπὸ διάφορους ἐμφανεῖς καὶ συνειδητοῦς λόγους ἢ ὑπακούουσα σὲ δυσδιάκριτους ψυχοφυσικὸν παράγοντες ἢ ἄλλες ἐσωτερικὲς ροπὲς αὐτοῦ, ἀντιθέτου ἀπὸ τὴν παραπάνω κατευθύνσεως — θὰ πάει νὰ καθίσει ξανά στὴν πολυθρόνα αὐτή, στὸ τραπέζι, στὸ παγκάκι, κερδίζοντας ὡς ἄτομον τὴν εὐχαρίστησι ἐκείνη, πού τοῦ προσφέρει ἢ συμμόρφωσι πρὸς ὅ,τι ἐπιτάσσει ἢ μυστικὴ φωνὴ τῆς φύσεως, τὸ ἐμφωλεῦον μέσα του ἀνεξικνίαστο καὶ ἀπροσπέλαστο θεῖον, πού μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς τάσεως, πού ἐνυπάρχει στὸν ἄνθρωπον, ἐκφράζει μιὰ ἀπὸ τῆς πλέον βασικὲς ἰδιορρυθμίας τοῦ σύμπαντος κόσμου. Γιατὶ, βέβαια, καθόλου σπάνια, μπροστὰ ἀπὸ τέτοιες περιπτώσεις συμβαίνει κάλλιστα νὰ παραμεριστεῖ, ὅχι ἡ «ἐπιθυμία», ἀσφαλῶς, τοῦ ἀτόμου πρὸς ἐπανάληψι τῶν προηγούμενων του «πράξεων» ἀλλ' ἡ πραγματώσι τῆς — ἡ ποθητὴ ἐνσάρκωσι τῶν περασμένων — ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἄτομον, ἀπὸ τὸ συνειδησιακὸ ἢ μὴ ἑαυτοῦ του ἢ ἀπὸ παράγοντες πού ἀνάγονται στὸ ἐξωτερικὸ του περιβάλλον. Φερεῖται, ἢ ἀπόφασί του (τοῦ ἀτόμου) στὴν πρώτη ἀπὸ τῆς πᾶν περιπτώσεις νὰ μὴ ἐπιδιώξει τὴν ἐπανάληψι ἐνὸς συντελεσθέντος ἀτομικοῦ του «γεγονό-

τος», ἂν καὶ ἐπιθυμεῖ κάτι τέτοιο, ἔνεκα συγκρούσεως τῆς «ἐπιθυμίας» αὐτῆς μὲ μιὰν ἄλλη του, σφοδρώτερης περιπτωσιακῆς ἐντάσεως καὶ ἐσωτερικῆς ἐξί- σου προελεύσεως «ἐπιθυμία», ἢ ὅποια, ὑπακούοντας, καθὼς ἐκείνη, σὲ μιὰ ἐν- δόμυχη ἐπιταγή, ὁπωσδήποτε γυρεύει τὴν ἱκανοποίησίν της. Τοῦτο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση φυσικὰ ὅτι ἡ πρώτη ἀπὸ τὴς παραπάνω «ἐπιθυμίας» προσβλέπει πρὸς ἕνα «γεγονός» τοῦ παρελθόντος, ὁ ἱστορικὸς δεσμὸς τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ ἄτομό του εἶναι ἐν γένει χαλαρὸς καὶ ἀδύνατος, τὸ ἴδιο τὸ «γεγονός» δὲ ξε- χωριστὰ χαρακτηρισρίζεται ἀπὸ παρόμοια γνωρίσματα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ὀρ- γανικὴ δεκτικότητά τοῦ φορέως του. Ἡ γιὰ λόγους, πού, καθὼς εἴπαμε, ἔχουν σχέση πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον, πού πλαισιώνει τὸ ἄτομο, τὸ ὁποῖο πε- ριβάλλον ἀνὰ πᾶσα στιγμή μπορεῖ νὰ μᾶς σταθεῖ ἐμπόδιο σὲ ὁ,τιδήποτε κι' ἂν ἐπιδιώκουμε.

Ἡ ἱκανοποίηση ἐξάλλου καὶ ἡ εὐχαρίστηση, πού δρέπει κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη καὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψη τῶν «συμβάντων» τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του, ἀλλ' ἰδίως ἡ «ἐπιθυμία», πού τὸν διακατέχει γιὰ τὴν ἐπανάληψη τούτη, εἶναι ὅπως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ χαρὰ ἢ τὴ λύπη, τὸν πόνο ἢ τὴν ἀγαλλίαση, πού μᾶς προξενοῦν τὰ παρελθόντα «γεγονότα», τὰ ὅποια ὁ καθεὶς εἰς ἐκτέ- λεσιν φυσικῆς ἐντολῆς τείνει καὶ «ἐπιθυμεῖ» νὰ «ξαναζήσει», καὶ μὲ κανέναν τρόπο ἢ ἐμφάνιση τῆς «ἐπιθυμίας» προπάντων τούτης, δὲν προϋποθέτει τὰ συναισθήματα αὐτά, πού συνδέονται μὲ τὰ περασμένα «γεγονότα» τοῦ καθενός, νὰ εἶναι ὁπωσδήποτε εὐχάριστα ἢ ἀκόμα λιγώτερο, βέβαια, δυσάρεστα. Καμ- μιὰ βασικὴ σχέση δὲ συνδέει τὰ δύο τοῦτα μέρη. Τὸ πρῶτο, ὡς ἀποτελοῦν τὴν ἔκφραση μιᾶς ἰσχυρῆς καὶ παντοδύναμης φυσικῆς ὀρμῆς, παίζει ρόλο λειτουργι- κὸ καὶ οὐσιώδη στὴν ἔκβαση καὶ τὴ ρύθμιση τῆς πορείας τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ παγκοσμίου ὀργανισμοῦ, καὶ ἐπουδενὶ λόγῳ, προκειμένου νὰ ἐπιτε- λέσει τὸ καθῆκον του τοῦτο, σταματᾷ νὰ δρᾷ μπροστὰ ἀπὸ παράγοντες, ὡς εἶναι τὸ εὐχάριστο (γιὰ τὸ ἄτομο) ἢ τὸ δυσάρεστο τοῦ «γεγονότος», τὴν ἐπανάληψη τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκει. Τὸ μόνο (καὶ τὸ περισσότερο ἄλλωστε) πού μπορούμε ἐπ' αὐτοῦ νὰ δεχτοῦμε εἶναι μιὰ μείωση καὶ μιὰ χαλάρωση — ὄχι βέβαια ἀπο- φασιστικὴ — τῆς ἐντάσεως τῆς «ἐπιθυμίας», ὅταν ἡ τελευταία τούση σκοπεύει στὴν «ἐπανεμφάνιση» ἐνὸς συντελεσθέντος «περιστατικού», τὸ ὁποῖο εἶχε φέρει στὸ ἄτομο τὸ βάρος ἐνὸς ἀνεπιθύμητου συναισθήματος. Μιὰ χαλάρωση, ὡστόσο, ὁ βαθμὸς τῆς ὁποίας δὲ φτάνει ποτὲ πέρα ἀπὸ ὠρισμένα ὅρια. Γιατὶ ὅσο με- γάλῃ κι' ἂν εἶναι ἡ πίκρα καὶ ἡ δυσἀρέσκεια π.χ., πού ἀποκομίσαμε ἀπὸ μιὰ παρελθούσα «πράξη» μας, κι' ὅσο κι' ἂν ἡ συνείδηση καὶ ἡ καρδιά μας ἀπέ- χουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ θέλουν νὰ «ξαναπεράσουν» ἀπ' τὸ «δρόμο» τῆς, νὰ τὴν «ξαναζήσουν» ὡς ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ὅμως, παρὰ ταῦτα, ὁ ἐσω- τερος ἑαυτός μας, ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ ὀργανικὸ μας σύνολο, ὑπακούοντας στὴ δική του φωνὴ δὲ θὰ παύει ποτέ, βρισκόμενος μπροστὰ στὸ «δρόμο» τῆς (ὅπως καὶ στὸ δρόμο ὁποιασδήποτε ἄλλης); νὰ «ἐπιθυμεῖ», ἔστω, καθὼς εἴπαμε, καὶ μὲ μειωμένους δυνάμεις, τὸ «ξαναπεράσιμά» του ἀπὸ κείνη. Ἐφόσον δηλαδὴ ὑπάρχει ἡ παρελθούσα «πράξη», ἡ «ἐπιθυμία» ὑφίσταται ὁπωσδήποτε. Μὲ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴ συνειδητὴ θέληση τοῦ ἀτόμου ἡ «πράξη» μπορεῖ νὰ μὴν ἐπαναληφτεῖ. Ἀδιάφορο. Ἡ «ἐπιθυμία» γιὰ τὸ ξαναζωντανεῖν τῆς θὰ ἐμφω- λεύει μέσα του (μέσα στὸ ἄτομο), ὡς ἕνας αἰώνιος πόθος γιὰ τὴν ἱκανοποί- ηση τῆς βαθύτερης οὐσίας τῆς ὑποστάσεώς του. Θὰ ἐμφωλεύει μέσα του καὶ θὰ κινεῖ τὴ ζωὴ του σὰ μιὰ ἔκφραση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς του, σὰν ἕνας δεῦτερος ἑαυτός του, πού θὰ ἀποζητᾷ ἀδιάκοπα (ὅ,τι τοῦ λείπει) τὴν πληρότητά του στὴν ἐπιθυμητὴ συνένωση μὲ τὸν ἄλλο του ἑαυτό.

Σ' αὐτὴ λοιπὸν ἀκριβῶς τὴν «ἐπιθυμία» γιὰ μιὰ παντοτεινὴ ἀνακύκληση τοῦ παρελθόντος, ἢ μᾶλλον στὴν ἱκανοποίηση τοῦ στόχου τῆς «ἐπιθυμίας» τούτης, βρίσκεται ἡ ἀπαρχὴ τῆς συνήθειας. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ ἀφειτηρία της. Στὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναλήψεως. Ἀπὸ τοῦτη μποροῦν ὅλα νὰ ἀκολουθήσουν τὴ φυσικὴ τους πορεία: Ἡ ἐπανάληψη (ἐφόσον οἱ συνθήκες, οἱ ἐσωτερικὲς τάσεις καὶ οἱ προτιμήσεις τοῦ ἀτόμου, καθὼς καὶ οἱ συμπτώσεις τὸ ἐπιτρέπουν), γίνεται πὸ συχνὴ καὶ πὸ ἀναγκαίᾳ (βρισκόμενη πάντα σὰν τέτοια σὲ σχέση ἀναλογίας μὲ τὴ φύση τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ «γεγονότος») καὶ ὑπακούοντας σὲ μιὰ «ἐπιθυμία» ὅλο καὶ περισσότερο ἔντονη καὶ σταθερὴ καὶ φέρνοντας σιγὰ - σιγὰ τὸ ἄτομο στὴ θέση ἐνδὸς ἀλυσσοδεμένου σκλάβου, οἱ προσπάθειες τοῦ ὁποίου γιὰ ἀπελευθέρωση μποροῦν νὰ φέρουν διόλου σπάνια δύσκολα καλὰ ἀποτελέσματα ἢ δὲ μποροῦν νὰ φέρουν καθόλου. Γιατὶ ἡ συχνὴ περιοδικότητα μιᾶς «πράξεως» μετατρέπει τὴν ὀργανικὴ «ἐπιθυμία» σὲ ἀπαίτηση καὶ σὲ βαθύτατη ἀνάγκη, ἡ ὁποία ὅπωςδὴποτε ζητᾷ πάντα τὴν ἄμεση ἱκανοποίησίν της. Τὸ ἄτομο στὰ δίκτυα τῆς «ἐπιθυμίας» αὐτῆς μοιάζει σὰν ἕνας νυχτερινὸς ὀδοιπόρος σὲ ἔρημο μέρος, πὸ ὄρμι, φοβισμένος ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο σκοτάδι, πὸ ἐπικρατεῖ τριγύρω, πρὸς ἕνα ξαφνικὰ ἐμφανιζόμενο κοντινὸ φῶς, τὸ ὁποῖο (εἶναι σίγουρος πῶς) θὰ τὸν βγάλει στοὺς δικούς του γνωστοὺς συνανθρώπους, στὸ ζεστὸ οἰκεῖο του περιβάλλον. Τὸ ὀργανικὸ ἀνθρώπινο σύνολο ἀποζητᾷ καὶ ἐπιζητᾷ ἀδιαλείπτως τοῦτο τὸ «φῶς», πὸ τὸν ὀδηγεῖ στὸ «γνωστὸν» κόσμον τῶν προηγουμένων ἐμπειριῶν, στὴ «δική» του ἀτομικὴ ἱστορία. Τὰ πάντα σχεδὸν πέρα ἀπ' αὐτὸ ἀποτελοῦν ἀνεπιθύμητη πραγματικότητα· γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύση· γιὰ τὸ σύμπαν ὅλο. Ὅ,τι ὑπάρχει ὀδεύει μοιραίως πρὸς ἐκπλήρωση τοῦ μυστικοῦ τούτου σκοποῦ τῆς ὑποστάσεώς του. Καθὼς τὸ ποτάμι, ἀφίνει νὰ ἔλκεται κι' ἐκεῖνο, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴς «βάσεις» του, ἐπίμονα καὶ σταθερὰ πρὸς τὴν δική του χαώδη καὶ ἀτελεύτητη «θάλασσα», ὡσὰν νὰ ἔλκεται πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, πρὸς τὴν ἀπώτατη καταβολὴ τῆς ὑπάρξεώς του, πρὸς τὴ μήτρα του. Κι' ὅπως ὁ ἄπειρος ὠκεανὸς ὑψώνεται πρὸς τοὺς αἰθέρες, γιὰ νὰ πέσει πάλι στὴν καλὴ γῆ, κι' ἀνάμεσα ἀπὸ τὴς κοίτες καὶ τὰ ρεῖθρα τῶν βουνῶν νὰ ἐπιστρέψει ξανὰ στὸν ἑαυτὸ του γιὰ μιὰ παρόμοια καὶ δίχως τέλος πορεία, ἔτσι καὶ ἡ πᾶσα φύση, ἀκούουσα τῆς ἰδίας αὐτῆς φωνῆς, βαδίζει μπρός, γυρίζοντας πάντα πρὸς τὰ ὀπίσω, κοιτᾷ τὰ μέλλοντα, ἀτενίζοντας ἐπίμονα τὰ περασμένα, ἀνδρώνεται καὶ ὑψοῦται πρὸς τὴς μυριάδες πολυπόικλες μορφές της, τρεφόμενη ἀπ' ὅ,τι καὶ μὲ ὅ,τι ἔχει ἐπιτελεσει, ζεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της, ἐπαναλαμβάνοντας τὸν ἑαυτὸ της μέσα στὸ χρόνο παίρνοντας τὴς ἴδιες συνεχῶς ἐκφάνσεις, καὶ περνώντας ἀπ' τοὺς ἴδιους προηγούμενους δρόμους, πρὸς μιὰ ἀτέρμονα περιοδικότητα καὶ ἀνακύκληση τῆς ὑπάρξεώς της. Ἡ φύση ἐπαναλαμβάνει τὸν ἑαυτὸ της. Κάτι πὸ συγκεκριμένο: ἡ ἴδια δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μιὰ συνήθεια. Ἐκτελεῖ τὸν προορισμὸ της ξαναζωντανεύοντας τὴν ἱστορία της. Ἡ συνέχεια τῶν εἰδῶν καὶ ἡ κληρονομικότητα (τὰ πάντα εἶναι κληρονομικότητα), δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μιὰ ἔκφραση καὶ μιὰ ἐκδήλωση αὐτοῦ τοῦ αἰωνίως συντελουμένου ἐπαναπατριμοῦ. Στηρίζονται ὅλα τούτα στὴ φυσικὴ «προτίμηση» τοῦ συντομώτερου ἀκολουθητέου «γνωστοῦ» προηγούμενου δρόμου. Κι' ἀπὸ ὧν τὰ πάντα εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθοῦν. Ἡ φύση λοιπὸν προχωρᾷ ὀπισθοχωρῶντας. Δρᾷ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς· καὶ τοῦτο γιὰτὶ εἶναι οἰκονόμα. Ἡ Ἀρχὴ τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, γιὰ τὴν ὁποία ἤδη μιλήσαμε, παίζει ἐδῶ τὸ μοναδικὸ της ρόλο. Κάνει ὥστε ἡ φύση, λόγῳ τῆς ροπῆς της νὰ ἔοδεύει γιὰ κάθε της δραστηριότητα ὅσο τὸ δυνατόν λιγώτερες ἀπ' τὴς δυνάμεις της, νὰ τείνει καὶ νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μὴν ἀφίνεται σὲ ἀντιμετώ-

ποση καταστάσεων νέων, όποτε, ένεκα τής «άγνοίας» έκ μέρους της ένδς τρόπου αντίδράσεως σ' αυτές, θα βρίσκονταν στήν ανάγκη νά καταβάλλει κόπο περισσό, γιά νά βρεί τó αντίδοτο έναντίον τους, αλλά νά «προτιμά», άκριβώς ένεκα τής έφέσεώς της αύτης, τής ροπής της γιά κατανάλωση όσο γίνεται πó λίγο από τήν ενέργειά της, νά καταπαίνεται με «έργα», τά όποια ήδη έχει άντιμετωπίσει και «γνωρίζει» γι' αυτό τή μέθοδο και τόν τρόπο τής μάχης, πράγμα τó όποιο θα έχει σάν επακόλουθο τήν καταβολή μικρότερης προσπάθειας έκ μέρους της γιά τήν υπερνίκησή τους, λόγω άκριβώς τής «γνώσεως» τού «δρόμου» αντίδράσεώς της. Έτσι εξηγείται ή άτελεύτητη έπαναληπτική πορεία τής φύσεως πρòς τόν έαυτό της, ή συνεχής παλινδρομή της πρòς τά 'δια' από τήν προτίμησή της (πρòς μη κατασπατάληση τών δυνάμεών της), νά γυρίζει πάντα πρòς τά όπίσω, πρòς τήν ιστορικήν ύπαρξή της, πρòς τούς «δικούς» της δρόμους, τics «δικές» της άλλοτινές έκφάνσεις, τά «γνωστά» της διαδραματιζόμενα «γεγονότα», πρòς ό,τι έχει γίνει, ό,τι έχει κάνει, ό,τι είναι, ό,τι θα είναι.

Σ' αύτή τήν αναπόφευχτη πορεία της, καμμιά διαφορετική άναγκαιότητα δέν μπορεί νά τής σταθεί τροχοπέδη· έμπόδιο έκ συστήματος· νά τής ανακόψει τήν όρμή της. Δυνάμεις άλλες, πού δρούν έξ αντίθετο ή παράλληλα κι' έχουν τήν πηγή τους στήν 'δια με τήν ρίζα με τήν παραπάνω, δηλαδή στή φυσική σόφα τού κόσμου, δυνάμεις πού άποτελούν τήν έκδήλωση έξίσου Νόμου και 'Αρχών τού σύμπαντος, έπενεργούν βέβαια, καθώς εκείνη στά πράγματα, φέροντας συχνά αντίθετα άποτελέσματα άπ' αυτά, πού επιδιώκει ή οίκονομική φορά τού περιβάλλοντος, παρά ταύτα όμως, τούτο δέ σημαίνει, πώς ή τελευταία αύτή, σταματά νά παίζει τόν ουσιώδη ρόλο της μετά από παρόμοιες και σέ παρόμοιες περιπτώσεις, και ανεξάρτητα άπ' τήν προσωρινή της παραμέρηση σέ κάποιο πεδίο δράσεώς της, είναι εκείνη μόνη, πού βρίσκεται συνεχώς στό προσκήνιο, σάν ένας παράγοντας και όρος, πού μεταξύ τών άλλων, συμβάλλει, 'ως, αύτός πρωτίστως στήν καθ' όλου κίνηση τού κόσμου, πó συγκεκριμένα δέ, πó έμφανώς στή χάραξη τής έξωτερικής του πορείας τής κατευθύνσεώς του, καθ' όν τρόπον αύτή έρχεται στήν αντίληψη τής περιορισμένης σωματικής και διανοητικής άνθρώπινης δράσεως.

Η φύση λοιπόν προβάλλει μπρòς στό άνθρώπινο μάτι τήν έπιπολάζουσα κίνησή της, πού πραγματοποιείται κάτω από τήν άναγκαστική έπίδραση εκείνου, πού όνομάζεται παγκόσμια οίκονομική τάση, 'Αρχή τής οίκονομίας. Η 'Αρχή δέ αύτή γεννά μέσα μας τήν «έπιθυμία» πρòς έπάνοδο στό παρελθόν, πρòς μιá συνεχή έπαναφορά στά προηγούμενα άτομικά μας «γεγονότα», πράγμα, πού έχει συχνότατα μοιραίο γιά τήν όντότητα τού άνθρώπου επακόλουθο, τή δημιουργία στή ζωή του τής συνήθειας με όλες τics τρομερές και παμμέγιστες συνέπειες στόν έαυτό του και πó ειδικά σ' αυτό πού χοντρά ή περισσότερο βαθειά όνομάζουμε έλευθερία του.

Γεννάται δέ καθώς είπαμε παραπάνω, ή συνήθεια και ριζώνει μέσα μας, 'υστερα από τή συμπλήρωση ένδς άριθμού — μικρού ή μεγάλου — έπανάληψων ένδς συντελεσθέντος ήδη «γεγονότος», μιās παρελθούσης «πράξεως», πού έρχεται μετά από τήν άρχική, τήν πρώτη έπιτυχημένη άπόπειρα τής «έπιθυμίας» γιά «έπανεμφάνιση» τού «γεγονότος» τούτου. Αυτός ό άριθμός δέ τών έπανάληψων, έξαρτώμενος από τή φύση και τó σύνδεσμο τής «πράξεως» και τού «πράξαντος» και παραλλάσσει σέ κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, βαδίζει παράλληλα με μιá προσοδύουσα ένταση τής «έπιθυμίας», ή όποία, φτά-

νοντας ἔτσι σ' ἓνα βαθμὸ ἰσχυρῆς ρώμης, δύσκολα συναντᾷ ἐμπόδιο, ποῦ μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθεῖ, καὶ φέρνει τὸ ἄτομο σὲ τέτοια μειονεκτικὴ θέση ἀδυναμίας γιὰ μάχητα, οὐτωςώστε κάθε προσπάθειά του (ἂν ὑπάρχει τέτοια) γιὰ ἀποφυγὴ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς «πράξεως» συχνὰ ἀποβαίνει ματαία καὶ ἡ δημιουργουμένη συνήθεια ριζώνει βαθειὰ μέσα του, καὶ τοῦ κατευθύνει, καθὼς αὐτὴ θέλει τὰ βήματα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς ζωῆς του.

Ἡ «ἐπιθυμία» δὲ τούτη, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος, ἀποκτᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἓνα ἐντελῶς ξεχωριστὸ σθένος, ὀπλίζεται μὲ μιὰν αὐξάνουσα ἀλκὴ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ στόχου τῆς, ὅταν «θεᾶται» μιὰ «πράξιν» ὄχι τοῦ κοντινοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ συντελεσθεῖσα σὲ κάποιον ἀπώτερο χρόνο, μακρὰ ἀπ' τὸ ρέον παρόν. Μάλιστα ὅσο μακρύτερα βρίσκεται ἡ «πράξιν» τούτη ἀπὸ μᾶς, τόσο περισσότερο δρῶσα καὶ ἔντονη ἐμφανίζεται ἡ παραπάνω «ἐπιθυμία», καθὼς τὸ ἀνατένισμα τοῦ ἀλλοτινοῦ «γεγονότος» τῆς ἐπιβάλλεται καὶ τὴν προκαλεῖ, πλαισιούμενο ἀπὸ μιὰν ἀκλὺ γοητεία καὶ ἀπροσδιόριστης ὁμορφιάς. Κι' ὅσο σιμὰ στὴ χρονικὴ μας στιγμή εἶναι τοποθετημένο τὸ «γεγονὸς» αὐτό, τόσο λιγώτερο ὠραῖο, μπορούμε νὰ ποῦμε, προβάλλει ἐμπρὸς μας καὶ τόσο ἀσθενέστερη ξυπνᾷ μέσα μας τὴν «ἐπιθυμία» γιὰ νὰ τὸ ξαναζήσουμε, νὰ νοιώσουμε τὴ ζεσθίαν του γιὰ μᾶς ὑπαρξιν. Τοῦτο, ἀσφαλῶς ἔχει τὴν αἰτία του: κι' αὐτὴ πρῶτα - πρῶτα πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ, ὄχι πουθενά ἄλλοῦ, παρὰ στὴ μεγάλη δύναμη, ποῦ ἔχει τὸ «μακρυνό», τὸ «ἐπέκεινα» γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· τὸ ὁποῖο βέβαια εἶναι μιὰ ἄλλη μορφή «ἀγνώστου». Κάθε τί, ποῦ βρίσκεται πέρα ἀπὸ μᾶς — μακρὰ μας — κι' ἔξω ἀπὸ μᾶς (τὸ «πέρα ἀπὸ μᾶς» τοῦτο μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται σὲ χωρικὴ ἀπόσταση ἢ σὲ χρονικὴ ἔκτασι — μελλοντικὴ ἢ παρελθούσα — νὰ προσδιορίζει δηλαδὴ ἓνα ἀντικείμενο τοῦ χώρου ἢ ἓνα γεγονός τοῦ χρόνου: λ.χ. ἓνα μακρυνὸ ἀστὲρι στὸ βάθος τ' οὐρανοῦ ἢ κάποια ἀτομικὴ μας ἀνάμνησι, ἢ ἀκόμα μιὰ ἄγνωστη γιὰ μᾶς χώρα), καὶ δὲν τὸ «βλέπουμε» παρὰ μόνο στὶς χοντρές του διαστάσεις (κατὰ κάποιον τρόπο μᾶς εἶναι δηλαδὴ ἄγνωστο), ἀλλὰ τὸ ξέρουμε ἢ τουλάχιστο γνωρίζουμε τὴν ὑπαρξίν του (παραμένει ὁμως γιὰ μᾶς κάτι τὸ ἀπροσδιόριστο, κάτι ποῦ τὸ τυλίγει μιὰ θολὴ νέφωσι, ποῦ μᾶς ἐμποδίζει στὴν πλήρη ὄρασί του) ἢ (στὴν περίπτωση τοῦ παρελθόντος) ἔστω καὶ νὰ τὸ ξέρουμε ὀλοκληρωτικὰ, νὰ μὴ μᾶς διαφεύγει καιμιὰ του λεπτομέρεια, νὰ εἶναι τοποθετημένο μακρὰ μας χρονικά, ξένο πρὸς τὸ νῦν σήμερα — «ἄγνωστο» μεταξὺ «ἀγνώστων» — (τοῦτο λοιπὸν τὸ κάθε τί) ἐνασκεῖ μέσα μας μιὰ ἀναμφισβήτητη γοητεία, μᾶς τραβᾷ καθὼς ὁ μαγνήτης τὰ συγγενῆ του ἀντικείμενα, καὶ μᾶς κάνει νὰ προσβλέπουμε σ' αὐτό, σ' ὀλόκληρην τὴν ὑπόστασίν του, σὰ νὰ θεωροῦμε κάτι τὸ ἀδιόρατα δικό μας. ἓνα πρᾶγμα, ποῦ μᾶς ἀνήκει καὶ θέλουμε ὅπωςδῆποτε νὰ τὸ πλησιάσουμε. Ὁ νοῦς μας ἔτσι δὲν παύει νὰ εἶναι συνεχῶς κοντὰ του, ὅ,τι ἄλλο ξεχωριστὸ ἀπ' αὐτὸ πέφτει, ἀτνεῖ μπροστὰ στὰ μάτια μας καὶ χάνει κάθε ἰδιαίτερη σημασία του, κι' ἡ φαντασία μας, μπρὸς στὸ ἡμιμυστήριον τοῦτο ποῦ τὴν ἐρεθίζει, τὸ «μακρυνό», τὸ «ἄγνωστο», ὀργιάζει, προσπαθώντας νὰ δώσει λύσιν σ' ἓνα τέτοιο σκοτεινὸ πρόβλημα, νὰ διαλύσει τὸ προπέτασμα τῆς ὁμίχλης καὶ τῆς παραξενιάς, ποῦ τὸ σκεπάζει, καὶ νὰ τὸ παρουσιάσει μπρὸς στὸ ἔκπληκτο βλέμμα μας ὀλοφάνερο, τέτοιο καθὼς εἶναι στὴ φύσιν του καὶ στὴν πραγματικότητά. Διακατεχόμεστε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δοῦμε κοντὰ μας αὐτὸ τὸ μακρυνὸ «κάτι», νὰ τὸ ψηλαφήσουμε, νὰ τὸ ἐρευνήσουμε, νὰ τὸ ἀποκαλύψουμε, νὰ τὸ «ζήσουμε». Ὁλόκληρην ἢ ὑπαρξίν μας δονεῖται ἀπὸ τὸν πόθον νὰ γνωρίσει τί κρύβει ἐκεῖνο τὸ χαμένο, ἀλαργινὸ «ἀντικείμενο», ἐ-

πιθυμεί νὰ ἐμφανιστεῖ ἐμπρός της καὶ νὰ τὰ ποῦνε «ἐνώπιος ἐνωπίω», νὰ τὸ δεῖ καὶ νὰ χορτάσει τὴν ἀκατάσχετη περιέργειά της.

Κι' ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ἀπόσταση, πού μᾶς χωρίζει ἀπ' τὸ μακρυνὸ τοῦτο «ἀντικείμενος» (ἀπόσταση, πού, καθὼς εἶπαμε, μπορεῖ νὰ ἀνάγεται στὸ χῶρο ἀλλὰ καὶ στὸ χρόνο), τόσο ἐντονώτερη γίνεται ἡ ἐπιθυμία νὰ αἰσθανθοῦμε κατάφατα τὸ μακρυνὸ αὐτὸ «κάτι», νὰ τὸ ψαύσουμε μὲ ἐνδιαφέρον, νὰ τὸ ἐξετάσουμε καὶ νὰ τὸ γνωρίσουμε. Ὅσο δὲ μικρότερη εἶναι ἡ ἀπόσταση τούτη, τόσο καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ λιγοστεύει κι' ὑποχωρεῖ ἢ ἱκανοποίησὶ μᾶς μπρὸς στὴν ἐλπίδα νὰ «ζήσουμε» καθολοκληρίαν τὸ προσδιοριζόμενο ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τούτη «ἀντικείμενο». Καὶ γιὰ νᾶρθουμε εἰδικὰ στὴν περίπτωση μᾶς, ὅσο βαθύτερα χωμένο στὸ παρελθὸν (ἀλλὰ κι' ὅσο μακρύτερα ἀπὸ μᾶς τοπικὰ) εἶναι ἕνα ἀτομικὸ μᾶς «γεγονός», τόσο τρανύτερη γίνεται ἡ «ἐπιθυμία» μᾶς νὰ τὸ «ξαναζήσουμε», νὰ τὸ ξαναφέρουμε» κοντὰ μᾶς, μὲ τόσο περισσότερο ἔλξη μᾶς τραβᾷ τὸ «γεγονός» τοῦτο πρὸς τὸ ἔδαφός του, καὶ μᾶς παρουσιάζεται, καθὼς τὸ ἀτενίζουμε ἀπὸ μακρυνὰ, μὲ μιὰ παράξενη ἀλλὰ καὶ σίγουρη γοητευτικὴ ὠραιότητα πού μᾶς προκαλεῖ καὶ μᾶς δελεάζει. Ὅσο δὲ κοντύτερα (χρονικὰ ἢ χωρικὰ) βρίσκεται τοποθετημένη μιὰ παλαιὰ ἐμπειρία μᾶς, τόσο λιγώτερο ἢ ἐμπειρία αὐτὴ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ μᾶς φαίνεται πλέον, κάτω ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τῶν περασμένων (τόσο λιγώτερο γοητευτικὴ), καὶ τόσο περισσότερο ἢ «ἐπιθυμία» γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε τὴν ἐμπειρία τούτη, μᾶς ἐγκαταλείπει καὶ παραχωρεῖ τὸ ἔδαφός της σὲ μιὰ ὄλο καὶ πὸν πολὺ αὐξάνουσα «ἀδιαφορία» μᾶς γιὰ τὴν παρελθούσα αὐτὴ «πράξη». Τοῦτο μόνον πάντα ὑπὸ μιὰ προϋπόθεση: ὅτι ἡ γενομένη αὐτὴ «πράξη» μᾶς, τοποθετημένη στὸ πρόσφατο παρελθὸν δὲν ἔχει μετατραπεῖ σὲ ἕξη, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐντόνου συνήθειας, ἢ ὁποία καθὼς προηγουμένως ἐλέχθη, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ ἄτομο σχεδὸν πάντα κάθε ἀπόπειρα ἀντιστάσεως ἐναντίον της ἢ τουλάχιστον κάθε ἀντίσταση γιὰ διαφυγὴ τοῦ ἀπὸ τὰ δεσμὰ της. Ἄλλως, ἐὰν δὲ συμβαίνει κάτι τέτοιο, ἐὰν δηλαδὴ ἕνα κοντινὸ «συμβάν» δὲν ἔχει τὴν ἔννοια καὶ τὴν οὐσία τοῦ συνήθους, καθὼς τὸ μεταχειρίζομαστε «συνήθως», ἰσχύει καὶ ἐδῶ, στὴν ἔφραση τῆς ἐπαναλήψεως τῶν περασμένων — ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλη ψυχικὴ ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπου — καὶ παίζει τὸν οὐσιώδη ρόλο της, ἢ δύναμη τοῦ γοητευτικοῦ «μακρυνοῦ», πού κάνει νὰ φαίνεται μπρὸς στὰ μάτια τῆς ψυχῆς μᾶς ὠραιότερο τὸ ἀπώτερο παρελθὸν καὶ λιγώτερο ὠραῖο τὸ κοντινὸ καὶ μᾶς ὀπλίζει μὲ ἀνάλογη «ἐπιθυμία» γιὰ νὰ «ξαναλήσουμε» ὅ,τι ἔχουμε περάσει.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ ἕναν ἄλλο ἀκόμα λόγο ἢ «ἐπιθυμία», πού μᾶς ὠθεῖ στὴν ἐπανάληψη τοῦ ἱστορικοῦ ἑαυτοῦ μᾶς, βαδίζει τὴν ἀνιούσα κλίμακα τῆς ἐντάσεως, κἀνοντάς μᾶς ποθητὰ τὰ παλαιότερα ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ μᾶς «συμβάντα», ὅταν προχωρᾷ ἀπομακρυνόμενη ἀπὸ τὸ σήμερα πρὸς τὸ χρονικὸ φόντο τῆς ἰδιωτικῆς μᾶς ἱστορίας. Γιὰ τὸ ὅτι στὴν περίπτωσι αὐτῇ, τῆς ἐπαναλήψεως δηλαδὴ μᾶς γενομένης «πράξεως» μᾶς, λειτουργεῖ ἐπαρκῶς καὶ ἴσως ὀλοκληρωτικὰ αὐτὸ πού λέγεται σύγκριση — πρᾶγμα πού σχεδὸν δὲ συμβαίνει κατὰ τὴν ἐπανάληψη μᾶς ἐντελῶς προσφάτως συντελεσθείσης ἐμπειρίας μᾶς — φέρνοντας τὴν ἀνάλογη συνειδησιακὴ ἐντύπωση. Λόγω τῆς παρεμβολῆς δηλαδὴ ἐνδὸς ὅχι μικροῦ χρονικοῦ ἐνδιαμέσου μεταξὺ τοῦ παρόντος καὶ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε ἢ ἄλλοτινὴ «πράξη», ἐνδιαμέσου γεμάτου ἀσφαλῶς ἀπὸ ἕνα πλῆθος ποικίλων «γεγονότων», ὑπάρχει ἡ δυνατότητα τῆς ἐξατομικεύσεως τῆς «πράξεως» τούτης, τῶν καλῶν της σημείων καὶ ὄλων ἐκείνων — ἀρνητικῶν καὶ θετικῶν — πού συνιστοῦν τὴν ὑπαρξὴ της, ἢ ὁποία «πράξη», καθὼς «ὄραται» ἔτσι κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῶν λοιπῶν καὶ νεώτερων

«γεγονότων» καὶ ἐνώπιον αὐτῶν, καθὼς δηλαδὴ τούτη εἶναι χωρμένη καὶ ξεθωριασμένη σ' ἓνα ἀπώτερο χρονικὸ βᾶθος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἔχομε τὴ νωπὴν ἀνάμνηση καὶ τὴν ἄμεση παρουσία τῶν προσφάτων ἐμπειριῶν, προβάλλει ἐμπρός μας, συγκρινόμενη μ' ὅλα τοῦτα, ὡσὰν κάτι τὸ νέο, τὸ ἀπολύτως καινούργιο, τὸ πρωτοεμφανιζόμενον, τονίζοντας τὴν ὑπαρξή της καὶ προσφέροντάς μας ἔτσι τὴν ὠραία ἱκανοποίηση τοῦ διαφορετικοῦ, καὶ μεγαλώνοντας κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τρόπο τὴν «ἐπιθυμία», πού μᾶς διακατέχει γιὰ τὴν ἐπανάληψή της. Τοῦτο ὅμως δὲ θὰ συνέβαινε ὅταν ἡ παραπάνω «πράξη» θὰ ἐτοποιεθεῖτο στὸ μόλις διαρρεῦσαν παρόν, σὲ στιγμὲς τοῦ ἐντελῶς κοντινοῦ παρελθόντος, ὅπου γι' αὐτὸ ὁ συναισθηματικὸς ἀντίχτυπος, πού θὰ μᾶς εἶχε προκαλέσει, θὰ ἦταν φρέσκος ἀκόμη καὶ οἱ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν ἀντίχτυπο τοῦτο θὰ παρέμειναν ὀλοζώντανες σχεδὸν στὴ συνείδησή μας κι' ὅπου ἐπιτέλειον δὲ θὰ ὑπῆρχε (ἢ σχεδὸν δὲ θὰ ὑπῆρχε) ἐκεῖνο τὸ μεσοδιάστημα τοῦ χρόνου, πού ἀναφέραμε παραπάνω, ἀνάμεσα στὸ ὁποῖο σὲ ἄλλη περίπτωση θὰ ἐκινουῦνταν οἱ ζωντὲς παρουσίες μᾶς ὁμάδας — μικρῆς ἢ μεγάλης — περασμένων «γεγονότων», μὲ τὰ ὁποῖα «γεγονότα» ἢ «πράξη» τούτη θὰ ἐρχόταν σὲ ἀναπόφευχτο παραλληλισμὸ καὶ θὰ ἐτονίζονταν ἐμφαντικά. Γι' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς λόγους, τῆς ὀλοζώντανης τωρινῆς παρουσίας της στὴ συνείδησή μας καὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἄλλων, ὑστερώτερων χρονικὰ ἀπὸ αὐτὴ καὶ διαφορετικῶν «γεγονότων», πού θὰ χρησίμευαν σὰ φόντο γιὰ τὴν «ὄρασή» της καὶ θὰ τὴν πλασιῶναν, ἢ «πράξη» τούτη — τοποθετημένη στὸ ἐντελῶς ἄμεσο παρελθόν — δὲ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς δώσει τὴν ἐντύπωση τοῦ ξεχωριστοῦ, τοῦ ἀλλοιώτικου — δὲ θὰ ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις γι' αὐτὸ —, θὰ ἀδυνατοῦσε νὰ συγκριθεῖ, ἢ ὑπόστασῃ της θὰ διαγράφονταν ἀντὶ καὶ ἄτονη ἐμπρός μας καὶ δὲ θὰ μᾶς ἐμφυσοῦσε ἰδιαίτερη καὶ περισσότερη ἐνεργὴ τὴν «ἐπιθυμία» νὰ τὴν ἐπαναλάβουμε. Ἐφόσον, βέβαια καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲ θὰ ἐπρόκειτο γιὰ «πράξη», πού θὰ συνεκέντρωνε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀναπόφευχτης γιὰ τὸ ἄτομο ἢ σχεδὸν πολὺ δύσκολης γιὰ τοὺς γνωστοὺς προαναφερθέντας λόγους νὰ παραμεριστεῖ ἀπὸ τὴ ζωὴ του συνήθειας.

Τὸ «μακρυνὸ» ἔτσι ἀφενός, ἢ γοητεία πού ἐνασκεῖ στὴ συναισθηματικὴ σφαῖρα τῆς ψυχῆς μας ἢ ἐνατένισή της πρὸς αὐτό, καὶ ἀφετέρου ἢ σύγκριση, ἢ ἐντύπωση, πού ἀφήνει ἢ διαδικασία της ἀπὸ τὸ λογικὸ ἄνθρωπο μέσα μας, ἐπιδροῦν ἀποφασιστικὰ στὸ μέγεθος τῆς ὀργανικῆς «ἐπιθυμίας» τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀνακύκληση τῆς ἱστορικῆς του πορείας, κἀνοντας ὥστε ἢ «ἐπιθυμία» τούτη νὰ ἐμφανίζεται περισσότερο ἢ λιγώτερο ἀπαιτητικῆ, δρῶσα, καθ' ὃ μέτρον οἱ παραπάνω αὐτοὶ δύο συντελεστὲς συμμετέχουν — ὁ μὲν πρῶτος μὲ τὸ χρονικὸ ἰδίως ἐν προκειμένῳ μεγάλο ἢ μικρὸ μέγεθός του, ὁ δὲ δεῦτερος μὲ τὸ μεγάλο ἢ μικρὸ πλῆθος τῶν λοιπῶν ἐνδιαμέσων «γεγονότων» — περισσότερο ἢ λιγώτερο στὴν ἐμφάνισή της «πράξεως» ἐνώπιον τοῦ ἀτόμου.

Ἐπάρχει ὅμως κι' ἓνας τρίτος παράγοντας, πού κάνει τὴν «ἐπιθυμία» τούτη ἀναλόγως νὰ μεγαλώνει ἢ νὰ ἀτονεῖ ἐνόψει ἐπιτεύξεως τοῦ στόχου της, καὶ ὁ παράγων τοῦτος εἶναι — καθὼς ἤδη ἐλέχθη — τὸ ὕψος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπαναλήψεων τῆς παρελθούσης «πράξεως». Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τοῦτος, τόσο ἐμφαντικώτερη, οὐσιαστικώτερη παρουσιάζεται καὶ ἢ «ἐπιθυμία» αὐτή, ὅσο δὲ μικρότερος εἶναι ὁ παραπάνω ἀριθμὸς, τόσο καὶ ἢ «ἐπιθυμία» γιὰ τὴν ὁποῖα μιλάμε, προσεγγίζει τὰ ὅρια τοῦ κανονικοῦ. Τὸ παραπάνω ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς κάτι πού ἐπικρατεῖ ἀτέγκτως καὶ ἀπαραδιάστως ὡς κάτι πού δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδεχθεῖ ἐξαιρέσεων, ἀλλ'

ἀντιθέτως, πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ σὰν ἕνα ἰσχυρὸν γενικὸ μέτρο, σὰ μιὰ κατεύθυνση πορείας, πού ἀκολουθεῖ στὰ διάφορα ἐξελικτικὰ στάδιά της ἢ φυσικὴ αὐτὴ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου, πού τὸν ὠθεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνει τὴν προσωπικὴ του «δράση». Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἀκριβῶς αὐτῆς, παρατηροῦμε ὅτι ἰσχύει πάντα τὸ ἐξῆς: Ἡ ἀδιάκοπη καὶ συχνὴ περιοδικότητά μιᾶς «πράξεως» σχεδὸν πάντα, ἀλλὰ περισσότερο ὅταν αὐτὴ ἀφορᾷ σὲ ἱκανοποίηση ὄχι τοῦ «πράττοντος» καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, ἀλλὰ μιᾶς τρίτης ἐξωτερικῆς ἀνάγκης, φέρει ἀντίθετα ἀπὸ τὰ πρὸ πάνω ἀποτελέσματα: ὄχι μόνο (ἕστερα ἀπὸ ἕναν ἀριθμὸ ἐπαναλήψεων τῆς «πράξεως») δὲν ἐνδυναμώνει τὴν «ἐπιθυμία» γιὰ μιὰ παραπέρα ἐπαναληπτικὴ τῆς πορείας, ἀλλὰ τουναντίον, καθὼς αὐξάνει, παρουσιάζει ὅπως περιέργως πρὸς τὴν ἐκτόνωση καὶ τὴ συναισθηματικὴ κατιούσα τὴν «ἐπιθυμία» τούτῃ τοῦ ἀτόμου γιὰ τὴν ἐπανάληψη τοῦ παρελθόντος «γεγονότος» του, μέχρις ὅτου τὸ ἐξαλείψει παντελῶς ἀπὸ τὴ σκέψη του. Τὸ τελευταῖο τοῦτο ἔχει τὴν ἐξῆς σημασία: ἐὰν παρὰ ταῦτα, παρὰ δηλαδὴ τὴν ἐκμηδένιση τῆς «ἐπιθυμίας» γιὰ μιὰ περαιτέρω ἐπανάληψη τῆς «πράξεως», ἢ «πράξι» τούτῃ συνεχίζει τὴν περιοδικότητά της, ἐκ μέρους τοῦ ὑποκειμένου - ἀτόμου γιὰ ἕναν ὁποιοδήποτε λόγο, ἐπέρχεται τότε ἡ ἀναπόφευκτη κατάσταση τῆς ἀνίας. Τούτῃ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναισθηματικῆς παραλύσεως, τῆς ἀναισθησίας καὶ τῆς μὴ συνειδητῆς σχεδὸν συμμετοχῆς τοῦ ἀτόμου, πού ἔρχεται σὰν ἀναπόφευκτος καρπός, προκειμένου περὶ τῆς περιοδικότητος τῆς παρελθούσης «πράξεως» τῆς ἐλλείψεως τῆς λειτουργίας τῆς συγκρίσεως, ἕνεκα τῶν ἰδίων καὶ τῶν ἰδίων πάντα ἐντυπώσεων, τῆς ἀκολουθίας συνεχῶς τοῦ αὐτοῦ δρόμου καὶ τῆς ἐλλείψεως διαφορετικῶν «γεγονότων». Αὐτὴ ἡ συναισθηματικὴ ἀτονία καὶ ἡ συνειδησιακὴ ἀπραξία, πού πάει κόντρα πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ ἀνθρώπινη ἀνάγκη γιὰ δραστηριότητα, σὲ συνάρτηση μετὰ τὴν ἄλλη ἀνικανοποίητη δίψα τοῦ ἀτόμου, πού τὸ ὠθεῖ πρὸς ἕνα ἀσταμάτητο κυνηγητὸ τοῦ ἀλλοιωτικοῦ καὶ τοῦ διαφορετικοῦ, ἐπιφέρει στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀνία καὶ τὴν πλήξη. Τὸ δυσάρεστο γνωστὸ συναίσθημα εἶναι τὸ περιεχόμενό της. Ἀποτελεῖ δὲ αὐτὴ τὴν καταναγκαστικὴ ἐπικράτηση τοῦ ἡττημένου στὴ μάχη μεταξὺ συνήθειας καὶ Ἀγνώστου. Νικᾷ τὸ τελευταῖο ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἔξις. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα συνιστᾷ τὴν ἀνία. Σὲ ἀντίθετη ἀκριβῶς ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα, ἢ νικῶσα συνήθεια ὑποχωρεῖ καὶ τὸ συνεχίζον νὰ δρᾷ Ἐγνωστο γεννᾷ στὸν ἄνθρωπο τὸ αἶσθημα τῆς νοσταλγίας, τὸν ἀγιάτρευτο πόθο τῆς ἐπανόδου. Βλέπουμε ἔτσι ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση, κινουμένη καὶ ἐνεργοῦσα, ἀποτελεῖ σὲ κάθε στιγμή τῆς «τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως», ὅπου ρίχνονται στὸν ἀγῶνα γιὰ μιὰ συνεχῆ ἐπικράτησή τους ἡ συνήθεια καὶ τὸ Ἐγνωστο, ἢ πλήξη καὶ ἡ νοσταλγία. Κι' ὁ ἄνθρωπος, μὴ μπορῶντας νὰ κάνει διαφορετικὰ, θεατῆς καὶ θύμα σ' αὐτὸν τὸν δίκως τέλος ἀγῶνα, ἀναπολῶν αἰωνίως ἀλλὰ καὶ ἐλπίζων, ὄνειρευόμενος καὶ συνεχῶς ἐνθυμούμενος, κάνει τὸ παρελθὸν τέχνη καὶ τὸ μέλλον παρόν, δημιουργεῖ καὶ πορεύεται πρὸς τὴν περιοχὴ τῆς γνώσεως, κλαίει «ἐκ συνηθείας» καὶ γελᾷ καὶ χαίρει μπρὸς στὴν ἀσαφῆ θεά τοῦ Ἀγνώστου, τοῦ Ἀγνώστου, πού πάντα θὰ τοῦ κρύβει, ἐφ' ὅσον πάντα θὰ ὑπάρχει τὸν (ἀρχικὸ καὶ) τελευταῖο του λόγο. Ὑπάρχει λοιπόν, καθὼς ἐλέχθη, μιὰ ἀναλογία προόδου μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς «πράξεως» καὶ τῆς «ἐπιθυμίας» γιὰ τὴν ἐπανάληψη αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦτο, ὅπως εἶδαμε, ἔχει ὠρισμένα ὅρια, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι, πέρα ἀπὸ κάποιον ἀριθμὸ ἐπαναλήψεων τῆς παρελθούσης ἐμπειρίας, ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ βαδίζει ἀντιστρόφως πρὸς ἐκτόνωσή της.

Ἄλλὰ πέρα ἀπ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ ἐν πολλοῖς διαπίστωμα ἐν σχέσει μετὰ τοὺς παράγοντες, πού κινοῦν τὴν «ἐπιθυμία», στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε, καὶ

τὴν ἔννοιάν της, ὑπάρχει στὴν πράξη μιὰ ἄπειρη ποικιλία περιπτώσεων, πὸν δίνουν στὸ παραπάνω μέτρο τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς ἓνα τεράστιο σχεδὸν εὖρος, μιὰ χαλαρότητα κι' ἓνα μεγάλο ἐπίπεδο ἐφαρμογῆς, πάνω στὸ ὁποῖο παίζεται τὸ παιχνίδι τοῦτο τῆς αὐταπάτης, τοῦ ὄνειρου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ψευδαιοθήσεως. Καὶ πρῶτα - πρῶτα θὰ ἀναφερθοῦμε στὸν παράγοντα ὑποκείμενο — τὸν «πράξαντα». Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἐξετάζοντας τὸ ἄτομο, στὸ ὁποῖο ὀφείλεται ἡ διενέργεια καὶ ἐκτέλεση τῆς «πράξεως», παρατηροῦμε ὅτι ὑπάρχει μεγάλη κλιμάκωση, καταρχὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ἀφορᾷ τὸ γεγονός τῆς συναισθηματικῆς τῶν ἀντιδράσεως μπρὸς ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους κλίση, «ἐπιθυμία», γιὰ ἐπανάληψη τῶν παρελθόντων ἀτομικῶν τους «συμβάντων». Δὲ θὰ καθοῦμε σὲ λεπτομέρειες. Θὰ τονίσουμε μόνον, μὲ βάση τὴν παραπάνω διάκριση, τὴν ὑπαρξὴ χοντρικὰ δύο μεγάλων ἰδιοσυγκρασιακῶν ὁμάδων ἀνθρώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων κινοῦνται πολλὲς δευτερεύουσες: αὐτῆς, ὅπου ἡ «ἐπιθυμία» ὄσων τῆς ἀνήκουν πρὸς ἀνακύκλωση τοῦ παρελθόντος ἐμφανίζεται πάντα ζωηρὴ καὶ συχνότατα ἀκαταμάχητη, σ' αὐτῆ, πὸν τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνει, προσβλέπουν αἰωνίως πρὸς ὅ,τι ἔχει περάσει κι' ἔχει σφραγίσει τὴ ζωὴ τους, σὲ «γεγονότα» τοῦ παρελθόντος των σημαντικὰ ἢ ἐπουσιώδη, σ' ἐκεῖνη ὅπου τὰ παραπάνω ἄτομα ἔχουν πάντα τὰ βλέμματά των ἐστραμμένα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς κάθε τί πὸν ἔχει παρέλθει ἀφενὸς μὲν, καὶ ἀφετέρου στὴν ὁμάδα, πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα, στὰ ὁποῖα ἡ παραπάνω «ἐπιθυμία» ὑφίσταται μὲν (φυσικὰ), ἀλλ' αὐτὴ συχνότατα εἶναι ἰσχνὴ καὶ χαλαρά, οὕτως ὥστε τὰ ἄτομα τοῦτα νὰ προσβλέπουν μᾶλλον πρὸς ἓνα ἀσηματοποίητο μέλλον, πρὸς τὰ ἐπέρχόμενα κοντινὰ ἢ μακρυνὰ «γεγονότα», νὰ ἐνατενίζων ἐκεῖνα, πὸν δὲν ἔχουν φτάσει καὶ νὰ ὀραματίζονται τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ τοῦ περιγύρου πὸν πλησιάζει, παρὰ (νὰ προσβλέπουν) πρὸς τὰ περασμένα ἤδη κοντινὰ ἢ ἀπώτερα προσωπικὰ των «συμβάντα». Εἶναι τὰ ἄτομα ἐκεῖνα, πὸν ζοῦν ἀδιάκοπα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ μακρυνοῦ καὶ τοῦ Ἀγνώστου, τρέφονται ἀπὸ τὰ θολὰ καὶ ἀβέβαια, μαγνιπίζονται ἀπὸ τὴν ἀσαφῶς διαγραφόμενες φηγοῦρες, γοητεύονται στὴ θέα κάθε καινούργιου, νεοεμφανιζόμενου, ἐπιθυμοῦν συνεχῶς τὴν ἀλλαγὴν, ἐνδιαπῶνται σὲ περιοχές, ὅπου ἡ νέφωση καὶ τὸ ἀποκρυπτόμενο ἀποτελοῦν τὸν κανόνα κι' ὅπου ἡ ὀρατότης καὶ ὁ ξάστερος οὐρανὸς δὲν εἶναι παρὰ ἡ σπάνια ἐξαίρεση. Μπορεῖ δὲ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι τὰ ἄτομα τῆς πρώτης ὁμάδας εἶναι στὴν πλειονότητά τους ἐν γένει τύποι ἀμυντικοὶ ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, δυσπροσάρμοστοι κάπως καὶ ὄχι ἐπαρκῶς κοινωνικοί, ἐσωστρεφεῖς, εὐαίσθητοι καὶ συναισθηματικοί, παθητικοὶ ἐν πολλοῖς, συγκρατημένοι στὴς ἐκδηλώσεις τους, ἰδεαλιστὲς καὶ ρωμαντικοὶ μὲ τὴν τρέχουσα ἔννοια τῶν λέξεων αὐτῶν, περισσότερο θεωρητικοὶ παρὰ πρακτικοί, προσηρησμένοι στὴν παράδοση καὶ στὴς ἀναγνωρισμένους παλαιὰς ἀξίες, καθὼς καὶ στὰ πολιτικοκοινωνικὰ κλπ. δεδομένα, θαυμάζοντες συχνὰ ὑπὲρ τοῦ δέοντος τὴς μεγάλης ἱστορικῆς μορφῆς καὶ προκαταλειμμένοι ἐχθρικὰ πρὸς κάθε καινούργια ἰδέα ἢ πρόταση ἀλλαγῆς τῶν πραγμάτων. Ἀπεναντίας, τὰ ἀνήκοντα στὴ δευτέρη ὁμάδα ἄτομα εἶναι χαρακτηριστικὰ μᾶλλον ἐπιθετικοὶ ἀπέναντι στὸ περιβάλλον, ἐξωστρεφεῖς καὶ ἐνεργητικοί, συναισθηματικοὶ ἴσως ἀλλ' ὄχι ἰδιαίτερος εὐαίσθητοι, εὐφάνταστοι, ὥστόσο, καὶ θετικοί, ἐλάχιστοι ρωμαντικοί, εὐπροσάρμοστοι καὶ κοινωνικοί, φίλοι τῆς ἀλλαγῆς καὶ ἐχθρικοὶ ἢ ἀδιαφοροῦντες πρὸς πᾶν τὸ παλαιὸν καὶ τὸ τετελεσμένον. Πέραν ὅμως ἀπὸ τὴς δύο τοῦτες κατηγορίας ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴς δυὸ αὐτῆς ἀκραεῖς περιπτώσεις ἰδιοσυγκρασιῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴ δεκτικότητά τους ἀπέναντι στὴ δύναμη τῆς «ἐπιθυμίας» ἐπαναλήψεως τοῦ παρελθόν-

τος κινουῦνται, καθὼς εἶπαμε, καὶ δροῦν πολλὰς ἄλλες ἐνδιάμεσες ὁμάδες ἀνθρώπων, πού στέκονται ἀπέναντι στοῦ «γεγονότος» τοῦ παρελθόντος μὲ μιὰ ποιικιλότητα καὶ διαφορετικὴ ὁ καθένας στάση καὶ ἐσωτερικὴ διάθεση.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ παράγων ἄνθρωπος — ὁ «πράξας», τὸ ὑποκείμενο — πού μὲ τὴν ψυχικὴ του ἀτομικότητα παίζει ρόλο στὴν ἔνταση ἢ στὴν ἀτονία τῆς «ἐπιθυμίας» αὐτῆς. Εἶναι καὶ ὁ συντελεστὴς «γεγονός» — ἡ «πράξις», τὸ ἀντικείμενο — πού ἐν προκειμένῳ διαδραματίζει ὠρισμένο ρόλο. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ὅσον ἢ παρελθοῦσα ἐμπειρία σχετίζεται μὲ εὐχάριστες ἀναμνήσεις τοῦ ὑποκειμένου ἢ ὅσον ἢ «πράξις» τοῦ παρελθόντος ἐνεῖχε ἢ ἐνέχει τὸ στοιχεῖο μιᾶς ἰδιαίτερης γιὰ τὸ ἄτομο ἀναγκαιότητας, ἐνὸς ἐπιβαλλομένου ἐκ τῶν πραγμάτων περάσματός του ἀπ' αὐτή, ἄλλο τόσο καὶ ἡ «ἐπιθυμία» τοῦ ὑποκειμένου — «πράξαντος» γιὰ τὸ ξαναζωντάνεμά της εἶναι ἔντονη καὶ ἐπιτακτικὴ ἐνῶ, ὅσο ἢ παρελθοῦσα «πράξις» δὲν ἐπέφερε παρὰ δυσἀρέσκεια καὶ λύπη στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἡ φύση της δὲ χαρακτηρίζεται ἀπὸ καμμιὰ ξεχωριστὴ καὶ ἐπιβαλλομένη στὸ ἄτομο ιδιότητά της, τόσο ἢ συνοδεύουσα αὐτὴ «ἐπιθυμία» πρὸς ἐπανάληψή της παραμίνει χαλαρὰ καὶ ἄτονη. Καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς περιπτώσεις ἡ «ἐπιθυμία» ὑπάρχει ἀλλ' ἢ θερμοκρασία της ἀνεβοκατεβαίνει καθ' ὄν τρόπο καὶ μέτρον ἢ καθ' ὄλου ὑπόσταση τῆς περασμένης ἐμπειρίας ἀντανακλᾶται στὴ συναισθηματικὴ καὶ ὀργανικὴ πλευρὰ τοῦ ἀτόμου. Ἐνα εὐτυχὲς «γεγονός» τοῦ παρελθόντος θὰ «θέλαμε» ὀψω-ῆποτε νὰ τὸ «ξαναζήσουμε» περισσότερο ἀπὸ ἓνα δυσἀρεστο «γεγονός» τοῦ ἰδίου παρελθόντος. Ἡ, ἐπίσης — γιὰ νὰ περιοριστοῦμε σ' αὐτὸ — τὸ κάπνισμα ἐνὸς τοιγάρου μετὰ ἀπὸ μιὰ «ἀσυνήθη» γιὰ ἓνα δεινὸ καπνιστὴ διακοπὴ του, θὰ εἶναι ἐντόνως «ἐπιθυμητὸ» γιὰ τοῦτον.

Βλέπουμε, λοιπόν, ἀνακεφαλαιώνοντας, ὅτι ἡ πρὸς ἀνακύκληση τοῦ παρελθόντος τοῦ «ἐπιθυμίας» τοῦ ἀνθρώπου, ἐξαρτᾶται ἄμεσα καὶ ἐντείνεται, καθ' ὃ μέτρον ἢ παρελθοῦσα «πράξις» συγκεντρώνει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μακρὰν εὐρισκομένου χρονικὰ ἢ χωρικὰ «συμβάντος», ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴ χρονικὴ ἢ χωρικὴ τοποθέτηση τοῦ ἀτόμου, ἐξαιτομκεύεται διὰ τῆς συγκρίσεως, ἐπίσης, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπαναλήψεων τοῦ «γεγονότος» καὶ τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν συναισθημάτων, πού αὐτὸ προκάλεσε στὸν «πράξαντα», καθὼς καὶ τῶν ἰδιοσυγκρασιακῶν δεδομένων τοῦ τελευταίου τούτου. Ὅσον αὐτοὶ ἐδῶ οἱ συντελεστὲς δροῦν μὲ τὸ παραπάνω σὰ μέτρα ὑπολογισμοῦ τοῦ περασμένου «γεγονότος», τὸ «γεγονός» τοῦτο ἄλλο τόσο ἐμφανίζεται ἐμπρός μας γοητευτικὸ καὶ ἔτοιμο νὰ μᾶς ξυπνήσει ἢ μᾶλλον νὰ μᾶς διεγείρει ἀκόμη περισσότερο τὴν «ἐπιθυμία» νὰ τὸ αἰσθανθοῦμε ἐκ νέου, νὰ τὸ «ξαναζήσουμε». Ὅσο δὲ ὁ ρόλος αὐτῶν τῶν παραπάνω συντελεστῶν εἶναι μικρὸς καὶ ἀσήμαντος, ὡς συμμετέχων στὸ χαρακτηρισμὸ καὶ τὸν προσδιορισμὸ μιᾶς παρελθούσης «πράξεως», κατ' ἀνάλογον τρόπο καὶ ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦμε, ὑποχωρεῖ, καθιστάμενη ὄλο καὶ πῶδ λίγο ἐμφαντικὴ καὶ δρῶσα.

Ἔτσι λοιπόν, ἡ πανταχοῦ παροῦσα φυσικὴ αὐτὴ ἰδιορρυθμία, ἡ παντοδύναμη τούτη βασιλεύουσα συμπαντικὴ τάση τῆς οἰκονομίας, τοῦ λιγώτερου μόχθου καὶ τοῦ περισσότερου κέρδους, πού καθοδηγεῖ τὰ πράγματα, κατὰ τόσο σταθερὸ καὶ ἄτεγκτο, ἀληθινὰ, τρόπο πρὸς τὸ «δρόμιον» τους, πῶδ σωστὰ πρὸς ἐκεῖ ὅπου βρίσκουν τὸ φυσικὸ λόγον τῆς ὑπάρξεώς των, μὲ τὴν ροπὴ τούτη τοῦ ἀνθρώπου, πού συνιστᾷ τὴν ἔκφρασή της, μὲ τὴν «ἐπιθυμία» του ἤτοι νὰ «περνᾷ» ἀπὸ τοὺς ἴδιους διανυθέντας «δρόμους» καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸν

έαυτό του, να δημιουργεί μ' άλλα λόγια συνήθειες, ἐπιδρᾶ τόσο ἀποφασιστικά στὴ ζωὴ του, ὥστε μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι εἶναι ἡ μόνη σχεδὸν «θέληση», πού ρυθμίζει καὶ κατευθύνει τὴν ὑπόστασή του. Αὐτὴ μὲ τὴ μορφὴ τῆς συνήθειας ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν κατεύθυνση, ὅπου βρίσκει τὸ φυσιολογικὸ ἢ μᾶλλον τὸ φυσικὸ πρόσωπό του. Καὶ ἡ ἕξις εἶναι τὸ πᾶν γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τίποτε ἄλλο δὲν ἐπιδρᾶ σ' αὐτὸν τόσο πολὺ, δὲν τοῦ δίνει καὶ δὲν τοῦ παίρνει τόσα πολλὰ. Ἡ ἴδια του ἡ σκέψη, καθὼς εἴπαμε καὶ στὴν ἀρχή, ἡ ἐλευθερία του, ὁ κόσμος του, ὁ κόσμος πῶν συναισθημάτων του, πῶν ὀνειρῶν καὶ πῶν ἐλπίδων του, τὸ ἐγὼ του, τὸ πνεῦμα καὶ οἱ κατακτήσεις του, ἡ ἀπελευθέρωσή του, ἡ τιμότητα καὶ ἡ ἠθικὴ του εἶναι ἐξολοκλήρου, ἢ κατὰ σημαντικώτατο ποσοστὸ, οἱ ἀπολήξεις μιᾶς προσπάθειας, στὴν ὁποία ἡ ἀκατανίκητη ἀλκὴ τῆς τοῦ πολιτισμένου ἀτόμου, σχετίζεται κατὰ τρόπον οὐσιαστικὸ καὶ ἄμεσο μὲ τὴν ἐνεργὸ παρουσία τῆς συνήθειας: Ἡ προσαρμοστικότητα, ἢτοι ἡ ἰκανότητα νὰ ξεπερνῶμε μὲ τὸν καιρὸ κάθε νεοεμφανιζόμενη ἐξωτερικὴ ἢ προερχόμενη ἕξως παίζει τὸν κυρίαρχο ἂν ὄχι καὶ τὸ μοναδικὸ τῆς ρόλο. Ὅ,τι εἶναι σημαντικό ὑπὸ θεϊκὴ ἢ ἀρνητικὴ ἄποψη γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴ διαβίωση γενικὰ ἀπὸ μέσα καὶ δὲν δυσκολία καὶ νὰ ἐναρμονιζώμαστε μαζί της, ἡ μάθηση ἐν γένει, ὁ τρόπος ζωῆς (ἀτομικὸς καὶ ὀμαδικός), κάθε εἶδος τύπος, ὁ συρμὸς καὶ ἡ καθημερινότητα, τὰ κρατοῦντα καὶ οἱ βιωτικὲς «ἀνάγκες», ἡ μήνηση, ἡ φιλία μὲ ὄλες αὐτῆς τὶς μορφές καὶ τὰ συναισθήματα ἀγάπης, πού τρέφουμε γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ ὅ,τι εἶναι ἕξω ἀπὸ μᾶς ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τὸν ἴδιο, ἡ αἴσθησις τῆς νοσταλγίας καὶ ὁ πόθος τῆς αἰωνίου διαρκείας, ἡ ἠθικὴ, ἐπίσης, ἰδίως ἡ κοινῶς ὀνομαζόμενη ἔτσι καὶ ἡ Τέχνη, ἡ καλλιτεχνία καὶ οἱ μορφές, πού κάθε τόσο παίρνει, ἡ διανοητικότης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ τρόπος του τοῦ σκέπτεσθαι, ὁ ἴδιος ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἱστορικὴ πορεία, μὰ καὶ ἡ ζωὴ ἡ ἴδια τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ὑπόστασή του, ὅ,τι συνιστᾷ τὴν ὑπαρξή του, ὅλα τοῦτα χρωστοῦν τὴν ἐμφάνισι καὶ τὴ διατήρησή τους στὴν τρομακτικὴ δύναμις τῆς συνήθειας. Ἀπ' αὐτὴ ἐκπηγάζου καὶ ἐξ αἰτίας της ὑφίστανται. Ὅλα τους δὲ γίνονται παρὰ «ἐκ συνήθειας», δὲν προέρχονται παρὰ (ἢ βασικά, μόνον) ἀπὸ τὴν ἀκαταμάχητη ἐνδόμυχη παρόρμησι τῆς προτιμῆσέ μας, ὅταν ἐπιχειροῦμε, ὅ,τιδήποτε, τοῦ συντομώτερου δυνατοῦ «δρόμου».

Τὰ πλεῖστα δὲ ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὸ μεγάλο βᾶρος μιᾶς πανανθρώπινης παραδόσεως, μέσα στὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος, ζώντας αἰῶνες κ' αἰῶνες, ἔπαυσε λόγῳ ἀμβλύνσεως τῆς εὐαισθησίας του, νὰ τὰ «βλέπει» καὶ νὰ τὰ κρίνει, χρωτίστηκε μαζί τους, ἡ συνεχὴς παρουσία τους μέσα καὶ ἕξω ἀπ' αὐτὸν τὸν ἔφερε πολὺ κοντὰ τους, τὰ συνήθισε, τὰ ἀγάπησε καὶ τὰ διατηρεῖ, καθ' ὃν τρόπο διατηρεῖ τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ διατήρησή τους αἰτιολογεῖται ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐκείνη νωχέλεια, πού τὸν χαρακτηρίζει καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσα ἄγνοιά του. Ἴσως ἡ ὑπαρξή τους νὰ ὠφελεῖ τὴν κοινωνικὴ διαβίωσι καὶ τὴν ἀρμονία στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι σίγουρο ὅτι τὴν βλάπτει· παρακωλύει αὐτὴ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἄνοδό του πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ ἐλευθέρου ἀέρα, τοῦ καθαροῦ καὶ τῆς ἀληθινῆς προόδου· πρὸς ἐκεῖ, ὅπου μπορεῖ αὐτὸς νὰ συναντήσῃ, ὄχι μόνον τὴ φυσικὴ ἀλλὰ καὶ τὴ λογικὴ του δικαιολόγησι. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἀκριβῶς αὐτῆς, ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ διαρκῆ, ἀγωνιώδη καὶ συχνὰ ἠρωϊκὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπελευθέρωσίν του ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς συνήθειας. Κάθε βῆμα του πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἀποτελεῖ ἕνα ἐνδιάμεσο καὶ ἕνα ὀρόσημο, ὅπου συνενώνεται σὲ μιὰ ἀρμονικὴ μέθεξι, ἡ παρουσία τῆς συνήθειας καὶ τοῦ Ἀγνώστου.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, πού ἐδῆλωσε ὅτι ἀποφάσισε νὰ ἰδρύσει τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, ἀναντίρρητα, θὰ καλύψει μιὰ βασικὴ ἀνάγκη καὶ θὰ ἀνοίξει, ὅπωςδῆποτε, τὸν δρόμο γιὰ μιὰν οὐσιαστικὴν ὑποστήριξη τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων στὸν τόπο μας. Διότι, μόνον ἔτσι θὰ εἶταν δυνατὸν — ἐφ' ὅσον ὅμως αὐτὰ ὅλα μείνουν στὴν εὐθύνη τῶν ἰδίων τῶν συγγραφέων καὶ ὄχι στὴν ἐξάρτηση τῆς ὑπαλληλικῆς διαδικασίας — νὰ προχωρήσουμε στὴν ὀργανωμένη ἀξιοποίηση τῶν πνευματικῶν κεφαλαίων, πού διαθέτει σήμερα ἡ χώρα μας. Διαφορετικά, ἐκτὸς πού οἱ ἀτομικὲς δυνατότητες (οἰκονομικὲς, ἐιδικὲς συνθῆκες ἐκτεταμένης ἔρευνας, βιβλιοχρησίας καὶ συνάρτησης ἐπιστημονικῶν πορισμάτων), στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῆς εὐρύτερης θεώρησης καὶ συνάφειας τῶν ἀνθρώπων, εἶναι περιορισμένης ἔκτασης, μιὰ παρόμοια προσπάθεια ἔξω ἀπ' τὴν κρατικὴ ἀντίληψη θὰ εἶταν σχεδὸν ἀδύνατο νὰ γίνῃ πραγματικότητα. Γι' αὐτὸ, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἐκεῖνο πού θὰ εἶχε κανεῖς, στὴν ἀρχή, νὰ ἐπισημάνει, εἶναι πρῶτα ἡ ὀρθὴ τοποθέτηση τοῦ θέματος (ὡς σύλληψη, ἔστω χωρὶς μορφολογημένο ἀκόμα σχῆμα) καί, κατόπιν, ἡ συζήτησή του, ὅσο γίνεται πιὸ ἀνοιχτὰ καὶ πιὸ εὐρύτερα, γιὰ νὰ πάρει συγκεκριμένη μορφή. Καί, ἀκόμα, ἡ συζήτηση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μ' ἕναν τρόπο πού νὰ δίνει τὴν εὐκαιρίαν συμμετοχῆς, ὄχι μονάχα στὰ σωματεῖα καὶ τὶς ὀργανώσεις τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς λογοτέχνες, λαογράφους καὶ γενικὰ τοὺς πνευματικοὺς ἐργάτες, πού θὰ εἶχαν νὰ ποῦν κάτι. Εἰδικώτερα, μάλιστα, ἡ πνευματικὴ ἐπαρχία, πού ἔχει ἴσως τὴν μεγαλύτερη ἀνάγκη γιὰ τὴν συγκράτηση τῶν δυνάμεων καὶ γιὰ τὴν ἀξιοποίησή τους χωρὶς τὴν μετανάστευση στὰ μεγάλα κέντρα, ἐπιβάλλεται νὰ πάρει ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' τὴν εὐθύνη τούτῃ.

Ἐκινώντας ἀπ' τὶς δηλώσεις αὐτές, μὲ τὶς ὁποῖες χαράσσεται μιὰ πρώτη ἀρχή, θὰ εἶχαμε ἀκόμα νὰ προσθέσουμε, πὼς ἕνα τέτοιο κέντρο, πού θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἶναι πρῶτα ἕνα ἴδρυμα ἐδραιωμένο πάνω στὴν συγκατάθεσι καὶ στὴν εὐθύνη τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς χώρας μας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ μὲ τὴν συνεργασία τῶν ἐνδεδειγμένων, πού θὰ μπορούν νὰ τὸ κάμουν ζήτημα δικὸ τους. Γιατί, στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου ὁ ἀνθρώπος δυναστεύεται ἀπὸ μιὰν ἄλλοτριώσι πού φέρουν ἀναπόφευκτα οἱ μεγάλες δυνάμεις πού τοῦ προσφέρουν οἱ τεχνικοεπιστημονικὲς ἐπιτεύξεις, τίποτε δὲν πρέπει νὰ γίνῃται χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν πὼς αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ ἔχει τὸν ἀποφασιστικὸ λόγο.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ἀρσένη Γεροντικοῦ: «ΔΩ-
ΔΕΚΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓ-
ΚΟΣΜΙΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ», Ἰωάννι-
να 1973

Δὲν πρόκειται γιὰ καμμιά ἀπ' τὶς συ-
νηθισμένες ἀνθολογίες, πού καλύπτουν

πάντα ἕνα κενὸ στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἐνὸς τόπου. Τὰ ποιήματα τούτα, πού διάλεξε ὁ Ἄρσ. Γεροντικὸς ἀπ' τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς κλασσικοὺς (Δάντης, Λά Φοναίν, Γκαίτε, Σίλλερ, Μπύργκερ, Μπέρνς, Ἔντγκαρ Πόε, Ρεμπώ, Μπωτλαίρ), συνθέτουν, μαζί μὲ τὴν εἰσαγωγή καὶ τὴν κριτικὴ ἀξιολόγησι, πού ἐδῶ γίνῃται στὴν ἔκτασι καὶ στὴν μορφή ἐνὸς δοκιμίου σπά-

νιας φιλολογικής αυτάρκειας και μοναδικής ίσως πνευματικής ώριμότητας, ένα θαυμάσιο άπάνθισμα άπ' την ποίηση εκείνη που στάθηκε φάρος και άφετηρία για τὰ ευρωπαϊκά γράμματα. Ή προσφορά του Α.Γ. δέν είναι μονάχα ή δυνατότητα έπαφής με την ύψηλή ποίηση — πράγμα, άλλωστε, τόσο σημαντικό —, αλλά ή ποιότητα κι' ή άτμόσφαιρα, τὸ ειδικὸ βάρος που έχει ή λέξη και τὸ βαθύτερο υπόστρωμα που δημιουργεί αυτή, όταν δίνεται με την έσωτερική εύρυνση τῆς προσωπικής συμμετοχής. Γιατί, ή μετάφραση δέν είναι μιὰ άδρανής στατική μεταφορά, έφ' ὅσον πρόκειται για ένα λογοτέχνημα καθαρῆς ποιητικής άξίας. Ὁ μεταφραστής, που γίνεται ποιητῆς πάνω στις διαστάσεις ένδὸς κειμένου με ασύλληπτη — πολλές φορές — ὄραση και γεύση άπ' την ανθρώπινη ζωή, πρέπει νὰ διαθέτει και ταλέντο και καλλιέργεια έξ άμέσου έπαφής με την ποίηση που μεταφράζει. Στην προκειμένη περίπτωση, ὁ Ἀρσένης Γεροντικός, που άποτελεί, άπ' ὅσον εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε, μιὰ σπάνια πνευματικὴ οντότητα κι' ένα κεφάλαιο μεγάλης σημασίας στην έθνική μας σύγχρονη πνευματικὴ πραγματικότητα, είναι ὁ πιὸ ένδειγμένος για έναν τέτοιον δύσκολον ἄθλο. (Διαθέτει, έκτος άπ' την μακρότατη θητεία στα γράμματά μας, εύρύτητα στοχασμοῦ, εὐαισθησία και ώριμότητα, σκέψη και κριτήρια ὀξύτατης διαλεκτικής, ποιητικὴ εύφορία λόγου, κατέχει σὲ βάθος τις γλώσσες άπ' τις ὁποῖες παίρνει τὰ ποιήματα και, κυρίως, έχει σχεδόν βιωμένη την «ύλη» τῶν λέξεων). Ἔτσι, με την εισαγωγή και την οικείωση, που δίνει για τὸν καθένα ποιητή, κατορθώνει μετὰ νὰ φέρνει, στην γλώσσα μας, ὄχι μονάχα τις εἰκόνες, τὸν ρυθμὸ ή την έξωτερική φυσιογνωμία άπ' την ποίηση που μεταφράζει, αλλά αυτήν την ἴδια την πτητικὴ και άπροσδιόριστη οὐσία, τὸν ἴσκιο και την κρυσταλλωμένη συγκίνηση, τὸ μακρυνὸν ὄραμα και τὸ χοϊκὸ βάρος της, που φυλάκισε ὁ ποιητῆς στις λέξεις. Για παράδειγμα, θὰ ήθελα νὰ ἐπισημάνω τὸ «μεθυσμένο καράβι» τοῦ Ρεμπώ, ὅπου τὸ χαοτικὸ και διάχυτο νέφος από κάποιαν

ένόραση κοσμογονικής έκστασης πέρ' άπ' την ὄρατῆ περιοχή είναι τόσο δύσκολο — για νὰ μὴν πούμε άνέφικτο — νὰ μαζωχτεί και νὰ πάρει μορφή στην άπλή μας αντίληψη, χρειάστηκε μετουσίωση σ' έναν χώρο ψυχικῆς και πνευματικῆς ταύτισης που άνήκει πράγματι στις έξαιρέσεις. Αὐτή, προπαντός, είναι ή άξία και τὸ ειδικὸ βάρος, που έχει ή προσφορά άπ' τις μεταφράσεις τοῦ Ἀρσένη Γεροντικού. Και, στὸ σημείο τοῦτο, ή κριτικὴ θὰ πρέπει νὰ την ξεχωρίσει, για νὰ πάρει την θέση που τῆς άξίζει και για νὰ δημιουργήσουμε παράδοση στάθμης και νέες άφετηρίες στὸν τομέα τῶν σοβαρῶν μεταφράσεων.

Νίκου Πλατῆ: «ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΑΧΡΩΜΑΤΟΨΙΑΣ» — «ΟΤΑΝ Ο ΒΑΚΡΑΜ ΓΚΟΥΡ ΣΚΟΤΩΣΕ ΤΟ ΔΡΑΚΟΛΥΚΟ ΣΤΟ ΔΑΣΟΣ» — «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΜΠΟΥΜΕΡΑΚ», ποιήματα, Ἀθήνα, 1972—1974

Ὁ νέος ποιητῆς Νίκος Πλατῆς, που ἔρχεται άθόρυβα και σχεδόν μονήρης στα σύγχρονα γράμματά μας, είναι μιὰ ιδιαίτερα άξιοπρόσεκτε παρουσία. Μπορούμε νὰ πούμε, μάλιστα, πὼς έχει κιόλα δική του στάση άπέναντι στα πράγματα, που ὀρίζεται άπὸναν βαθῶ ανθρώπινο πόνο για τὸν συνάνθρωπο, από μιὰ σιωπηλὴ εὐαισθησία και, μαζί, από κάποια τολμηρότητα που ξαφνιάζει. Δέν είναι ὁ ποιητῆς που οικοδομεῖ με την έξωτερική ὁμορφία τῶν λέξεων ή που πάσχει νὰ έντυπωσιάσει με τις άπρόοπτες εἰκόνες. Ὁ Ν. Π. είναι χωρίς έπαρση, υποβάλλει με την άπόσταση και την άμεσότητα, κάνει έναν άπλο και ένανθρωπισμένο λόγο, που άναπνέει με την ποίηση τῆς καθημερινότητας. Ἔτσι, οἱ ὀρίζοντες άγγίζονται χωρίς καμμιὰ ρομαντικὴ ρέμβη, ψάχνονται και φωτίζονται με κείνον τὸν μονόλογο τῆς έσωτερικῆς ἀναχώρησης, που ντύνει τὰ πρόσωπα και τὰ πράγματα με την γοητεία από κάποια θαμπή, άτονη ἀχλύ, για νὰ τοὺς δώσει τις δια-

στάσεις των λέξεων. Γι' αυτό, η ποίηση του Ν. Π. έχει μια δύναμη και μια ειλικρίνεια, που είναι κρατημένη με την ατμόσφαιρα και την απλότητα των ανθρώπινων αισθημάτων και παίρνει, ακόμα, το βάρος της προσωπικής ευθύνης, αφού ο μονόλογος αυτός των στίχων του δεν είναι, παρά η υπαρξιακή αγωνία για την πνευματική ανθρώπινη μοίρα, που δημιουργήσαμε από μόνοι μας για να δώσουμε ένα περιεχόμενο κι' ένα πλαίσιο για την ίδια μας την κοινωνική ζωή. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, τα θέματα και οι αναζητήσεις, που κυριαρχούν στα τρία ποιητικά αυτά βιβλία, που ο Ν. Πλατής έχει εκδώσει σ' ένα διάστημα λιγώτερο από δυο χρόνια, είναι παρμένα απ' την σύγχρονη πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφώθηκε ύστερ' απ' το δέος της γυμνωμένης δύναμης που κατόρθωσε να έξουσιάζει ο σημερινός άνθρωπος του τεχνικού έτους. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν ώριμο νέο ποιητή, με βιωμένο κοινωνικό υπόστρωμα και τραυματισμένη ευαισθησία, που συνθέτει με την αίσθηση και την κριτική του οξύτητα πίνακες μ' έναν ζεστό και απροσημάτιστο — πολλές φορές — λόγο. Γι' αυτό, αναντίρρητα, είναι μια απ' τις πιο ύποσχετικές φωνές, ένα μέτρο κι' ένα αξιοπρόσεκτο παρόν, που θα πρέπει να πάρει την δική του θέση στα τωρινά μας γράμματα. Πρό παντός, η έλλειπτικότητα, ο λιτός χρωματισμός της φράσης και η αποβολή της φιλολογικής επιβάρυνσης, κάνουν τα ποιήματά του, καθώς είναι ανθρωποκεντρικού ενδιαφέροντος, να μεταστοιχείωνουν τον κυνικό αφορισμό του για την κοινωνική συμβατικότητα σε μια σιωπηλή θεώρηση του κόσμου άπ' έναν χώρο πνευματικής διάστασης. Και στα τρία βιβλία του, που έχουν μια κοινή διάστρωση θεματογραφίας, παρακολουθεί κανείς την ίδια πορεία, διαποτισμένη με την μοναξιά και την συγκίνηση απ' την δοκιμασία, που υφίσταται, ως υπαρξη πνευματική, ο ποιητής.

στών τόπο... στο μοντάζ.

Μια ύπουλη μηχανή θα καθορίζει την πορεία μας. Άκόμα και το θάνατό μας. Έμεις απλώς θα παρακολουθούμε σαν θεατές.

Δ η μ ή τ ρ η Γ α λ ά ν η: «Η ΑΓΡΥ- ΠΝΙΑ ΤΩΝ ΝΕΡΩΝ», Άθήνα, 1972 και «ΕΞΕΔΡΑ», Άθήνα, 1973

Παρ' όλη την καθυστέρηση, που έχουμε στην κριτική παρουσίαση των βιβλίων, η έντονη συγκίνηση και η έλλειπτική σκηνογραφία με την λιτή υπαινικτικότητα, που έχουν τα ποιήματα του Δημ. Γαλάνη, δεν άφησαν ανάμεσά μας καθόλου την απόσταση του χρόνου. Μάλιστα, η κοινωνική διάστρωση, με τον ανθρώπινο πόνο και την ζέστα της ευαισθησίας, που κυριαρχεί στην «Άγρύνια των νερών», καθώς και με την επέκταση της λυρικής εικόνας στον πνευματικό χώρο ενός προβληματισμού, που έχει η «Έξεδρα», κάνουν τα ποιήματα τούτα να είναι, στο μεγαλύτερο μέρος, απ' τα πιο καλύτερα στο είδος των σύγχρονων ολιγόστιχων. Γιατί, εκτός απ' την χωνεμένη πικρότατη έμπειρία, που διαποτίζει τους καλλιεργημένους στίχους με την ψαύση της καρδιάς και της ψυχής, κρατούν ακόμα και μια ευρύτητα θεώρησης, που ανταποκρίνεται στις αναζητήσεις των τωρινών ανθρώπων. Είναι μια φωνή, που φέρνει την αγάπη για τη ζωή, την πίστη για την αξία της και την υπαρξιακή αγωνία για την ανθρώπινη μοίρα, μέσα απ' το πρίσμα της εικόνας του ποιητή. Μονάχα, άρκει να γίνεται λίγο πιο άυστηρός, εκεί όπου η άγρυπνη αγάπη για τον άνθρωπο, όδηγει καμμιά φορά σε κοινό τόπο ή σε συμβολικές παραστάσεις άφηρημένων έννοιών.

Ώραία μέσα σήμερα

Πού είναι εκείνος ο ζητιάνος να ρίξω λίγα κέρματα στο μουσκεμένο του κασέτο;

...Είδα γυναίκες γελαστές και χαρούμενες. Τα δέντρα γιομάτα καρπό. Τα σπίτια άσπρα και καθαρά... Ίσως να έγινε κάποιο λάθος στην εποχή...

Μ π. Δ. Γκαρτζονίκας: «ΜΠΟΥΡ-
ΤΖΟΒΛΑΧΟΙ» (οί ἐξ ἀχαιοπελασγῶν),
1971

Τὸ βιβλίο τοῦτο, ποῦ ἀποτελεῖ ἕνα συγκριτικό ἱστορικό δοκίμιο, θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν τολμηρὴ ψαύση τοῦ κορμοῦ τῆς παράδοσης ἐνὸς τμήματος τῆς φυλῆς μας ποῦ διατήρησε αὐτονομία κοινωνικοῦ βίου (πρόκειται γιὰ τοὺς βλάχους), ὁ συγγραφέας ἀξιοποιεῖ τὶς ὑπάρχουσες, στὴν καθημερινὴ ζωὴ, μαρτυρίες ἱστορικῆς σημασίας. Ἔτσι, γιὰ τοὺς εἰδήμονες, ποῦ ψάχνουν στὰ χαρτιά, στὶς λέξεις καὶ στὶς ἀνασκαφές, τὰ στοιχεῖα καὶ οἱ ἐκτιμήσεις ποῦ δίνει ὁ Δ. Γκαρτζονίκας εἶναι ἴσως πολυσήμαντα. Γιατί, στὴν προκειμένη περίπτωση, ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου, ποῦ ἀποτελεῖ ὄχι μουσειακὴ ἐναπόθεση, ἀλλὰ ἔκφραση δυναμικῆς συνέχισης, ἔχει τὸ βῆρος τῆς ἄμεσης ἐπαφῆς καὶ τὴν ἀναντίλεκτὴ ἐκείνη ἐγκυρότητα, ποῦ κρατοῦν πάντα τὰ κείμενα μετὰ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὸ κλίμα τῆς προσωπικῆς εὐθύνης. Ἀκόμα, τὸ ἔργο τοῦτο, ποῦ ξεχωρίζει γιὰ τὸν νευρώδη λόγο, τὴν καλοχτισμένη διάρθρωση τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάπτυξης καὶ τὴν δωρικὴ περίπου συγκρότηση τῆς φράσης, καθιερώνει καὶ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν προσφορά του στὴν σύγχρονη βιβλιογραφία μας.

Ἄλκη - Μυρσίνη Μάνθου: 1)
«ΟΣΟΙ ΠΙΣΤΟΙ» (ποιήματα), Ἀθήνα,
1973, 2) «ΘΥΣΙΑ ΣΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ»
(διηγήματα), Ἀθήνα, 1973.

Μὲ τὴν ἀβρότητα ἀπόναν λόγο, ποῦ διαχέει ἕνα πνευματικὸ ἀρώμα καὶ ποῦ κρατεῖ μέσα του τὴν ὄριμη γύρη ἀπὸ μιὰν ἀνοσφορία ζωῆς, ὁ Ἄλκης - Μυρσίνης Μάνθος δίνει, μέσα σ' ἕνα χρόνο, καὶ δευτέρη ποιητικὴ συλλογὴ. Εἶναι ἡ νοσταλγία καὶ τὸ

φορτίο τῆς ἐποχῆς, ποῦ κράτησε ὁ ποιητῆς μέσα στὴν ψυχὴ του, ὡς γεύση ζωῆς καὶ ὡς εὐφορία αἰσθημάτων, γιὰ νὰ τὸ δώσει στὶς ἀχήμερες τούτες μέρες. Καὶ προσφέρει, μὲ αὐτὰ τὰ ποιήματα, μιὰ πορεία πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ποῦ δὲν ἀπομυθοποιήθηκε ἀπ' τὶς σιδηρὲς κατασκευὲς τῆς σύγχρονης ἐκπληκτικῆς κοινωνίας, ποῦ ἔμεινε — τέλος πάντων — πιστὸς στὸν ἀναπαλλοτρίωτον ἄνθρωπο. Ἔτσι, ὁ Α.Μ., στὴ συλλογὴ τούτη, ὀλοκληρώνει τὴν περσινὴ ποίηση («Κορφολόγημα»), ποῦ ἔχει πάρει μιὰ ἀξιόλογη θέση στὰ σύγχρονα γράμματα μας.

Καὶ στὰ ποιήματα τούτα, ὁ Ἄλκης - Μυρσίνης Μάνθος κρατεῖ τὴν εὐγένεια καὶ τὸ μέτρο ἀπόναν λόγο κομψὸ καὶ καθαρὸν, καὶ δίνει μιὰ ποίηση ἐκ βαθέων, ποῦ ἀναβρῦζει ἀπ' τὰ βιωμένα αἰσθήματα καὶ τὴν φυλαγμένη ἀκεραιότητα τῆς αἴσθησης τῆς ζωῆς. Δὲν ἀφήνεται στὴν ἀμφίβολην αἴσθηση τῆς ἀκροβασίας, προτιμώντας τὸ θετικὸ φερούγισμα ἀπ' τὸ κινήγημα τῆς ἀντανάκλασης πάνω ἀπ' τὴν αἴθουσα. Μιὰ ζωὴ, ποῦ ἔχει τὸ χρῶμα καὶ τὴν γοητεία ἀπὸ μιὰ δική μας (ὄχι ξένη δηλαδὴ ἐποχὴ), εἶναι μιὰ προσφορά στὴν σημερινὴ ποίηση. Κι' αὐτὸ δίνει τὸ βιβλίο τοῦτο.

Τὰ διηγήματα τοῦ Ἄλκη - Μυρσίνης Μάνθου, ποῦ κυκλοφόρησε μετὰ τὸν τίτλο: «Θυσία στὴ λευτεριά», μέσα στὸν ἴδιο χρόνο (1973), εἶναι μιὰ ἐξ ἴσου εὐρύτερη πνευματικὴ ἐπίτευξη του στὸν δύσκολο τομέα τῆς διηγηματογραφίας. Πρόκειται γιὰ ἕναν τόμο ἀπὸ ἐννέα διηγήματα, ποῦ ξεχωρίζουν, ὄχι μονάχα γιὰ τὴν εἰλικρίνεια, τὴν ἀποκαθαρμένη συγκίνηση καὶ τὴν ἀπλότητα μιᾶς ποιητικῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν θεματογραφία τους. Ὁ συγγραφέας ἔχει τὸ προνόμιο ἐδῶ νὰ γράφει μετὰ τὴν καρδιὰ καὶ μετὰ τὴν θέρη τῆς νοσταλγίας, γιὰ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πρόσωπα, ποῦ φτιάχνουν τὰ διηγήματά του, ξεκινοῦν ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ ζωὴ. Ἔτσι, καθὼς ὁ Ἄλκης Μυρσίνης ἔχει μιὰ δλόκληρη ἐποχὴ κι' ἕναν κόσμον ποῦ κράτησε τὸ ὄραμα τῆς πατρίδας πάντα στὰ μάτια του, ὅταν ἔφευγε ἀπ' τὴν Ρου-

μανία, έφερνε απείραχτο αυτό τὸ ὄνειρο κι' αὐτὸν τὸν πυρετὸ πὸ εἶχε ἀπὸ κεῖ πάνω γιὰ τὴν μάνα πατριδα. Καί, πράγματι, μέσα στὰ διηγήματά του, ζοῦν, ἀναπνέουν καὶ κινούνται, ὡς αὐθύπαρκτες ἐνότητες, οἱ καῦμοί, οἱ φιλαγμένες συγκινήσεις καὶ τὰ ὄνειρα, πὸ θυσιάστηκαν γιὰ χάρη τῆς πατριδας. Ὁ πεζὸς λόγος τοῦ Α.Μ. ἔχει τὴν εὐκίνησια καὶ τὴν χάρη ἀπὸ μὴν ἀκοισμένη εὐαισθησία καὶ ἀπλώνεται μὲ τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ἄνεση πὸν χαρακτηρίζουν τὸν ἴδιον ὡς συγγραφέα, ὡς ποιητὴ καὶ ὡς δημοσιογράφου περιωπῆς. Γι' αὐτὸ, ἡ πεζογραφία του, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὰ ποιήματά του γραμμένη μὲ χάρη καὶ μέτρο. Πιστεύω πὸς καὶ τοῦτο τὸ βιβλίο του θὰ ξεχωρίσει, παίρνοντας μιὰ δική του θέση στὰ γράμματα τῶν ἡμερῶν μας. Καὶ εἶναι σημαντικό γιὰ τὴν ἡπειρωτικὴ γραμματολογία.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Περικλῆ Π. Καίσαρη: «Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ - Μιὰ μύηση στὴ τέχνη», Ἀθήνα 1973

Εἴμαστε ἀπαίδευτοι γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τῆς Τέχνης, εἴτε στὴ ζωγραφικὴ ἀναφέρεται αὐτὴ εἴτε στὴ γλυπτικὴ καὶ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Αὐτὴ τὴ διάγνωση ἔρχεται νὰ μᾶς συνειδητοποιήσει τοῦτο τὸ βιβλίο τοῦ Περικλῆ Καίσαρη καὶ μαζί νὰ μᾶς δώσει τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ γνωριμία μὲ τὴν ἀφετηρία, τὴν οὐσία, τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν πραγμάτωση τῶν καλλιτεχνικῶν τάσεων. Καὶ δὲν ἀπευθύνεται μόνο στὸ πλατὺ καλλιεργημένο κοινὸ, ἀπευθύνεται — πάνω ἀπ' ὅλα νομίζω καὶ κυριώτερα — στοὺς καλλιτέχνες πὸν ἢ δὲν μπόρεσαν ἢ δὲν προσπάθησαν νὰ κατανοήσουν τὸν ἀληθινὸ προσορισμὸ τους, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ περισσότεροι νὰ πελαγοδρομοῦν σὲ κοινούς τόπους ἐπανάληψης κι' ἀντιγραφῆς, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ ἐνστερνιστοῦν τὴ φλόγα τῆς δημιουργικῆς ἀναζήτησης. Κι' αὐτὸ ἰσχύει τόσο γιὰ τοὺς παραδοσιακοὺς λεγόμενους καλλιτέχνες, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς

ἀλεξιπτωτιστὲς τῆς μοντέρνας τέχνης, πὸν ἀγνοώντας βασικὰ αἰσθητικὰ θέματα, ἀλωνίζουν ἀνεξέλεγκτα στὸ χῶρο τῆς ἀφηρημένης τέχνης, χωρὶς νὰ ξέρουν τί κάνουν, πὸν σκοπεύουν καὶ τί πάνω ἀπ' ὅλα ἀφαιροῦν. Ποντάρουν ὅλοι στὴν ἔλλειψη γνώσεων τοῦ κοινοῦ καὶ στὴν ἀδυναμία του, ἀπὸ λόγους ἀγνοίας πρῶτα, κι' ἀπὸ λόγους συμβατικῆς κοσμιότητας ὕστερα, νὰ ἀρνηθοῦν τὸ κάθε τι πὸν τοὺς παρουσιάζεται σάν ἔργο τέχνης. Σ' αὐτὴ τὴν ἀνοῦσια πράξι συμβάλλουν κι' ὠρισμένοι αὐτοτιτλοφοροῦμενοι «Κριτικοί», πὸν ὠθοῦμενοι, ποῖς ξέρει ἀπὸ ποῖα συμφέροντα, ἐκθειάζουν πρόσωπα κι' ὄχι ἔργα. Καὶ φτάνουμε στὸ ἀποτέλεσμα νὰ θανατώσουμε ὅ,τιδήποτε μᾶς προσφέρεται, χωρὶς νὰ ξέρομε γιὰτί τὸ κάνουμε αὐτὸ, ὁπότε θὰ ἀποφεύγαμε καὶ τὰ μοναδικὰ ἐπιθέτα πὸν ἀφειδῶς ἐκφωνοῦμε: «Θανατίσιο», «ὑπέροχο», «καταπληκτικό». Κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἄγνοια τῶν πάντων.

Ὁ Περικλῆς Καίσαρης εἶναι τεχνοκριτικὸς ἀπὸ τοὺς ἐγκυρότερους πὸν ἔχομε σήμερα στὸν τόπο μας. Μὲ τίς γνώσεις πὸν ἀπόχτησε μὲ μόχθο καὶ τὴ βαθεὶα ἐμπειρία πὸν διαθέτει πάνω στὰ θέματα τῆς Τέχνης, καὶ θέλοντας συνάμα νὰ προσφέρει μιὰ ἀφορμὴ μύησης στὰ βαθύτερα προβλήματα καὶ στίς προοπτικὲς τῆς Τέχνης, σύνθεσε τὸ ἐγχειρίδιο αὐτὸ πὸν ἔχει πολλὰ νὰ προσφέρει στὸ σύγχρονο πνευματικὸ ἄνθρωπο. Σὲ τοῦτες τίς σελίδες ἐξετάζονται καὶ παρουσιάζονται, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Κι' εἶναι παρουσίαση ὑπεύθνη καὶ συνειδητὴ, μὲ ἐπαγωγικὸ τρόπο δοσμένη καὶ μὲ γλώσσα πὸν ἀγγίζει τὴ ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ πρῶτογόνα γλυπτικὰ δημιουργήματα καὶ φτάνει στὰ σύγχρονα ἔργα. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ γιὰ τίς ἄλλες δύο μορφὲς τῆς Τέχνης. Μελετᾷ τὰ προβλήματα κάθε περιόδου, ἀνατέμνει τοὺς ὀραματισμοὺς τῶν καλλιτεχνῶν, τοποθετεῖ σωστὰ τὴν κάθε τάση. Κι' ἔτσι παρουσιάζει μὲ ἐνάργεια τὴ διαλεκτικὴ ἀνέλιξη τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ τῆς ἀληθινῆς δημιουργίας κι' ὄχι τῶν ἐφήμερων ρειμάτων πὸν ἔξησαν ὅσο καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τους. Εἶναι ἴσως τὸ μοναδικὸ βιβλίο ἀπ' τὸ ὁποῖο θὰ μπορέσει ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποχτήσει σαφὴ ἰδέα τῆς ἐννοίας

του έξπρεσσιονισμού, του φωβισμού και του κυβισμού, του φουτουρισμού και του ντανταϊσμού, του σουρρεαλισμού και της αφηρημένης Τέχνης, της Τέχνης του Πικάσο τελικά, του μεγάλου αυτού που άνατάραξε τη σύγχρονη Τέχνη. Δεν είναι μόνο τέχνη ή αντιγραφή και η πιστή άπεικόνιση της φύσης και των προσώπων. Αυτό γίνεται και με τη φωτογραφία. Τέχνη είναι η άναζήτηση της ουσίας, η άπομόνωση και η προβολή του συγκεκριμένου θέματος που ένδιαφέρει, η άπεικόνιση του παλμού της έποχής, η έκφραση της άγωνίας και της χαράς, η βαθειά και δυναμική προβολή των άνησυχιών και των έλπίδων. Κάθε έποχή έκφράστηκε με τον δικό της τρόπο. Σεβαστός και άξιοπρόσεχτος. Δεν μπορούμε όμως να μένουμε σ' αυτόν. Η ζωή συνεχίζεται έντονη και η Τέχνη πρέπει κάθε φορά με καινούριο παλμό να την έκφράζει. Έστασιμότητα σέ ξεπερασμένες μορφές έκφρασης είναι άπισθοδρομηση. Χρέος δικό μας είναι να μάθουμε να ξεχωρίζουμε τ' άληθινά καλλιτεχνήματα άπ' τ' άφήμερα τ' ατυχάρπαστα δημιουργήματα. Και τ' βιβλίο αυτό που με τόση άγάπη, συναίσθηση εύθύνης και μοναδική παρηγοσία έγραψε ο Περικλής Κάιαρης, νομίζω πώς μάς δείχνει τ' σωστό δρόμο. Συνοδευόμενο καθώς είναι και άπό αντιπροσωπευτικές εικόνες έργων όλων των ρευμάτων, τ' καθιστούν πηγή μοναδική άπ' όπου μπορεί κανείς ν' άντλήσει τις βασικές κι' άπαραίτητες γνώσεις για την Τέχνη, ώστε να μήν «θαυμάζει μόνο τ' έργο, αλλά και να μπορεί να τ' ξεχωρίζει, να τ' χαιρείται — γιατί ξέρει τ' γιατί — ή να τ' άρνεΐται».

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Άισχίνου: «ΚΑΤΑ ΚΤΗΣΙΦΩΝΤΟΣ», μετάφρασις Κων. Άργύρη, Άθήναι, σχ. 8ον, σελ. 106.

Άπ. Σπυροπούλου: «ΜΙΑ ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ» (Παλαιά Διαθήκη — Έργα και ήμέραι Ήσιόδου) 1973, σχ. 8ον σελ. 26.

Νομαρχία Μαγνησίας: «ΜΑΓΝΗΣΙΑΚΑ» Γράμματα — έπιστήμες — τέχνες, τόμ. Α 1971 Άθήναι σχ. 8ον σελ. 138.

MARIA — MARINESCU — HIMU: «PLUTARQUE DANS LA LITTERATURE ROUMAINE» Θεσσαλονίκη, σχ. 8ον, σελ. 251—282.

Άλεξάνδρου Σ. Καρανικόλα: «Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΚΝΗΣ ΣΕ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟ ΑΠΟ ΤΗ ΣΧΟΛΗ ΣΤΜΗΣ» Άθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 86—95.

ANALE UNIVERSITATII: «LIMBA SI LITERATURA BUCURESTI» ROMANA BUCURESTI 1971 σχ. 8ον, σελ. 51,

Άημ. Λουκάτου: «ΠΡΟΟΙΜΙΑ ΚΑΙ ΕΝΑΡΚΤΙΚΕΣ ΣΤΙΤΕΝΕΙΕΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ» Ίωάννινα 1972, σχ. 8ον, σελ. 267—278.

«ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ», περίοδος τόμος ΚΒ', Άθήναι 1971—72 σχ. 8ον, σελ. 370.

Δελτίον της Έταιρείας Έλλήνων Φιλολόγων «ΠΛΑΤΩΝ», Άθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 425.

Άημ. Παντελοδήμου: «Ο ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821 ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ», Ίωάννινα, σχ. 8ον (άνάτυπον «Έπ. Έστίας»), σελ. 79.

«ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΕΤΑΙΡ. ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ», τόμος ΛΗ', Άθήναι 1971, σχ. 8ον μεγ., σελ. 521.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ», περίοδος δευτέρα τόμος ΚΑ', Άθήναι 1970—71, σχ. 8ον μεγάλο, σελ. 404.

Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών: «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΙΣ ΤΑ 150 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821», Θεσσαλονίκη 1971, σχ. 8ον, σελ. 240.

«ΠΑΤΜΟΣ»: Κείμενα: Άννας Χατζηνικολάου. Έκλογή - Σελιδοποίησης Έλλης Παπαδημητρίου, Άθήναι.

«ΠΛΑΤΩΝ», Δελτίον της Έταιρείας Έλλήνων Φιλολόγων, 1971, τόμ. 23, τεύχ. 45/46.

«ΤΟΜΟΣ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΣ ΤΗΣ

150ΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ ΤΟΥ 1821», Ἀθήναι, σχ. 8ον μεγάλο, σελ. 424.

Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, Δρος Φ.: «ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΣΤΡΙΓΟΣ» (1856—1864), ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγ. Παλαμάς» 54 (1971), Θεσ/νίκη 1971, σχ. 8ον, σελ. 18.

Συμεὼν Κατοίμπρα, θεολόγος: «Ο ΝΕΟΜΑΡΤΥΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ» (ἀφηγηματικὴ βιογραφία), Ἰωάννινα 1971, σχ. 8ον, σελ. 94.

Κυριάκου Μητσοτάκη: «ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΑ ΕΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 76.

Χρυσάνθου Κυπριανοῦ: «ΣΕΒΕΡΕΙΟΝ ΑΡΡΕΝΩΝ», Κύπρος, σχ. 8ον, σελ. 120.

Ἀριστείδη Στεργέλλη: «ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΛΟΒΑΣ ΤΟΥ 17ου—18ου ΑΙ.», Ἀθήναι 1970, σχ. 8ον μεγ. σελ. 266.

Ζαχ. Τσιρπανλή: «ΤΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΙΛΕΙΩΤΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ», Θεσ/νίκη σχ. 8ον μεγάλο, σελ. 381.

Ἠλία Βασιλά: «ΠΕΡΣΑΙ» Αἰσχύλου, 1970, σελ. 55, σχ. 8ον, μετάφρασις.

Ἠλία Βασιλά: «ΙΚΕΤΙΔΕΣ» Αἰσχύλου (μετάφρασις) 1970, σελ. 72, σχ. 8ον.

Κωνστ. Καβαροῦ: «MODERN GREEK THOUGHT», Μασαχουσέτη, σχ. 8ον, σελ. 115.

Ζαχαρία Τσιρπανλή: «ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ», Θεσ/νίκη 1971, σχ. 8ον μεγ., σελ. 299.

Σωτηρ. Καρανικόλα: «ΣΙΜΑΪΚΟΝ ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΟΝ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 90.

Π. Β. Πάσχου: «Η ΔΡΟΣΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 235.

I. W. GOETHE: «ΡΩΜΑΪΚΑ ΕΛΕΓΕΙΑ» (μετάφρ.), Βασ. Λαζανᾶ, Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 234.

Τ. Γιουχάλα: «ΣΕΛΙΔΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ», ἀνάτυπ. ἐκ τῆς «Ἡπειρ. Ἐ-

στίας», Ἰωάννινα 1970, σχ. 8ον, σελ. 15.

Στεφ. Φασουλᾶκη: «ΑΓΓΛΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ», σχ. 8ον, σελ. 15, Ἀθήναι 1971.

Σήφη Κόλλια: «ΡΩΜΟΣ ΦΙΑΤΡΑΣ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 86.

Φιλαρέτου Βιτάλη: «Ο ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ», Ἀθήναι 1972, σελ. 54.

Σπ. Παναγιωτόπουλου: «ΘΑΛΑΣΣΙΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ», Ἀθήναι 1970, σχ. 8ον, σελ. 224.

Λεοντίου Χατζηκώστα: «ΧΡΗΣΜΟΙ ΚΙ ΕΤΛΟΓΙΕΣ», Λευκωσία 1972, σχ. 8ον, σελ. 60.

Φιλαρέτου Βιτάλη: «Η ΟΣΙΑ ΘΕΟΔΩΡΑ, ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 22.

Ἀχ. Σ. Ἀνθεμίδη: «ΤΟ ΚΟΡΑΝΙΟΝ ΩΣ ΠΗΓΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΕΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ», ἀνάτυπ. «Ἡπειρ. Ἐστίας», Ἰωάννινα 1973, σχ. 8ον, σ. 10.

Δημ. Γιάκου: «ΤΑΚΗΣ ΔΟΞΑΣ, Ο ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΣ ΜΙΑΣ ΧΙΜΑΙΡΑΣ» ἀνάτυπ. περιοδ. «Πνευματικὴ Ἐπαρχία», Σέρρα 1972, σχ. 8ον, σ. 9.

Μιλτ. Ν. Μάρκου: «ΟΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Η ΘΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΙΑΝ ΤΟΥ ΠΕΤΑ», ἔκδ. ιδρύμ. «Ὁ Βασιλεὺς Παῦλος», Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σ. 54.

Δημ. Τ. Ν. Μπότσαρη: «ΑΓΩΝΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ» (πρόλογος Κ. Δ. Στεργιοπούλου), Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σ. 128.

Γεωρ. Θ. Ζώρα: «ΠΕΝΘΟΣ ΘΑΝΑΤΟΥ, ΖΩΗΣ ΜΑΤΑΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ», ἔκδ. Βιβλιοθήκης Βυζαντινῆς καὶ Νεοελλ. Φιλολογίας, Ἀθήναι 1970, σχ. 8ον, σελ. 127.

Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων: «ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1972—73», Ἰωάννινα 1973.

«Φίλον τῶν Ἰωαννίνων καὶ πάσης Ἡπειροῦ»: «Η ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 44.

Δημ. Μέτσου: «ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ», σχ. 8ον, σελ. 118.

Κων. Μελισσαροπούλου: «ΜΗΤΙΣ», 'Αθήναι 1970, σχ. 8ον, σελ. 313.

Κ. Καβαρνού: «Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΣΤΥΧΡΟΝΙΣΜΟΣ», 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σελ. 54.

Κ. Καβαρνού: «ΤΟ ΣΤΥΜΠΙΑΝ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 116.

Παν. Νούτσου: «ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ», Γιάννινα 1971, σχ. 8ον, σελ. 19.

Κ. Καβαρνού: «PLATON'S CRITIQUE OF THE FINE ARTS», 'Αθήναι 1971, σχ. 8ον, σελ. 296—314.

Κων. Π. Μπράτσου: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΝ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΩ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΣΜΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ», 'Αθήναι 1969, σχ. 8ον, σελ. 275.

Σπ. Κυριαζοπούλου: «ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ», έκδ. «Γρηγόρη», 'Αθήναι.

Γεωρ. Μποζώνη: «Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ», 'Αθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 127.

Γρηγ. Δ. Ζιάκα: «Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ MAULANA JALALADIN RUMI ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥΤ» (Διατριβή επί διδακτορική), Θεσσαλονίκη 1973. Έκδ. 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 'Επιστημ. 'Επετηρίς Θεολ. Σχολής Παρ. 11, τ. ΙΖ'.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Λεοντίου Χατζηγκώστα: «ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΙΩΒ», Λευκωσία 1973, σχ. 8ον, σ. 143.

Ζαφείρη Στάλιου: «ΒΡΑΖΙΛΙΑΝΙΚΟ ΙΝΤΕΡΜΕΤΖΟ», μυθιστόρημα, 'Αθήνα.

Κ. Πετρονικολού: «ΤΡΟΙΖΗΝΑ» (μύθος και ιστορία), 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 32.

Τίνου 'Αλασάκη: «ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ 13» (ποιήματα), Λάρισα 1973, σχ. 8ον, σελ. 36.

'Αλεξάνδρας Πλακωτάρη: «ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΙΝΟ ΑΡΓΑΛΕΙΟ» (ποιήματα) 1972, σχ. 8ον, σελ. 50, 'Αθήνα.

'Αλέξου Σπανοπούλου: «ΚΟΛΧΙΔΑ» (ποιήματα), 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 38.

'Αθαν. Ζιάγκου: «ΑΠΟΗΧΟΣ», Νέα 'Τόρρη, σχ. 8ον, σελ. 171.

Λεία Χατζοπούλου - Καραβία: «Ο ΛΙΟΝΤΑΣ», 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 29.

Δημ. Σιατοπούλου: «ΟΙ ΠΥΛΕΣ ΤΗΣ ΓΗΣ», ποίηση, 'Αθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 171.

'Εθνική 'Εταιρεία 'Ελλήνων Λογοτεχνών: «ΕΠΕΤΗΡΙΣ», Λευκωσία σχ. 8ον, σελ. 113.

Π. Β. Πάσχου: «ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΣ ΒΙΟΣ Ο ΚΥΚΛΟΣ ΜΕ ΤΙΣ ΕΝΝΕΑΔΕΣ», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 195.

Πάνου Παναγιωτούνη: «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 163.

Γεωρ. Χυτήρη: «ΕΠΙΟΤΣΙΟΣ», ποιήματα, Κέρκυρα 1973, σχ. 8ον, σελ. 80.

Σαράντου Παυλέα: «ΤΟ ΚΗΤΟΣ» (ποιήματα), Θεσ/νίκη 1973, σχ. 8ον, σελ. 83.

Γιάννη Χωματά: «ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ», 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον.

Κώστα Γ. Μίσου: «ΤΙ ΕΙΠΑΝ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΜΟΥ» (κριτικά) 'Αθήνα 1973, σχ. 8ον, σελ. 70.

Κώστα Βαλέτα: «ΕΓΙΡΑ», θέατρο, 'Αθήνα σχ. 8ον, σελ. 93.

Μάχης Μουζάκη: «ΑΣΗΜΕΝΙΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σελ. 44.

ROLAND HIBON: «MISTRAL ET LA GRECE», ΑΙΧ—ΕΝ—PROUENCE 1970, σχ. 8ον, σελ. 33.

Σταύρου Πάρζαλη: «Ο ΓΕΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΤΝΟΥ», 'Αθήνα, σχ. 8ον, σελ. 13.

Στέλιου Ντόμαλη: «ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ» (ποιήματα), Λάρισα 1971, σχ. 8ον, σελ. 35.

Στέλιου Ντόμαλη: «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΣΤΕΓΗ», αφιέρωμα στὸ 21, Πειραιεύς, Μάρτιος 1972, σχ. 86.

'Ανθούλας Ζόλδερ: «ΜΝΗΜΗ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ», 'Αργίριον 1972, σχ. 8ον.

Θεοκλήτου Καριτίδου: «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ» (ποιήματα), Θεσ/νίκη 1973, σχ. 8ον, σελ. 37.

'Αλκη Γιαννόπουλου: «ΚΕΦΑΛΙΑ ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ» (διηγήματα). Έκδοσις «Γαλαξία», σχ. 8ον, σελ. 130, 'Αθήνα, 1971 (δεύτερη έκδοση).

Λημοσθ. Κόκκινου: «Η ΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΡΟ» (ποιήματα), σχ. 8ον, σελ. 80, 'Αθήνα, 1972.

Στέφανου Σταμάτη: «ΤΟ ΠΡΟΣΧΗΜΑ» (νουβέλλα) σχ. 8ον, σελ. 110, 'Αθήνα, 1971.

Λάμπρου Μάλαμα: «ΤΟ ΚΟΜΠΟΛΟΪΤΟΤ ΑΛΗ» (θεατρικό), σχ. 8ον, σελ. 96, 'Αθήνα, 1972.

Λάμπρου Μάλαμα: «ΑΠΛΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ» (άποφθέγματα), σχ. 8ον, σελ. 110, 'Αθήνα, 1972.

Λάμπρου Μάλαμα: «ΣΤΝΟΜΙΑΙΕΣ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΩ» (πρόζες), σχ. 8ον, σελ. 64, 'Αθήνα, 1972.

Σπύρου Κυριαζοπούλου: «ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ» (δοκίμια), σχ. 8ον, σελ. 160. 'Εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ, 'Αθήνα, 1971.

Σπύρου Κυριαζοπούλου: «ΩΣ ΕΝ ΚΑΤΟΠΤΡΩ» (ποιήματα), σχ. 8ον, σελ. 80, 'Αθήνα, 1972.

Σπύρου Κυριαζοπούλου: «ΟΡΙΑ» (ποιήματα), σχ. 8ον, σελ. 72, 'Αθήνα, 1972.

Φράντς Κάφκα (μετ. Όλγας Βότση): «ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ», σχ. 8ον, σελ. 128, 'Αθήνα, 1971.

Παύλου Βρέλλη: «ΦΟΡΜΕΣ» (ποιήματα), σχ. 12ον, σελ. 74, Γιάννινα, 1972.

Στέφανου Τηλικίδη: «...ΕΙΡΗΝΗ ΠΛΗΓΗ ΜΟΥ...» (ποιήματα), σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, Θεσσαλονίκη, 1972.

Γιώργη Μανουσάκη: «ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ» (ποιήματα), σχ. 8ον μεγ., σελ. 56, Χανιά, 1970.

Μαρίας Παναγοπούλου: «ΓΕΤΣΗ ΧΡΟΝΟΥ» (ποιήματα), σχ. 8ον μεγ., σελ. 64, 'Αθήνα, 1972.

'Ελένης Ταγκαλάκη: «ΣΤΗΝ ΟΧΘΗ ΤΟΥΤ ΗΡΙΑΝΟΥΤ» (ποιήματα), σχ. 8ον, σελ. 64, 'Αθήνα, 1972.

Αϊμιλίας Ίβου: «ΑΝΘΕΜΙΟ» (ποιήματα) σχ. 8ον, σελ. 52, 'Αθήνα, 1972.

Πηνελόπης Μαξίμου: «ΚΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ-ΓΔΑ» (μυθιστόρημα), σχ. 8ον, σελ. 266, έκδοσις «ΑΣΤΕΡΟΣ», 'Αθήνα, 1972.

Κώστα Σαρδελή: «ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΓΡΑΙΚΟΣ» (μυθιστορηματική βιογραφία), σχ. 8ον, σελ. 344, 'Αθήνα, 1972.

Φαίδ. Κ. Μπουμπουλίδου: «ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ» (τόμος πρώτος), έκδοσις ΓΡΗΓΟΡΗ, σχ. 8ον, σελ. 196, 'Αθήνα, 1970.

Κώστα Ν. Τριαντάφυλλου: «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΛΛΗΝΟΔΕΙΚΤΗΣ» (δηγός), σχ. 12ον, σελ. 264, 'Αθήνα, 1972.

Σπύρου Μουσελίμη: «Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΦΤΡΑΣ», σχ. 8ον μεγ., σελ. 72, 'Ιωάννινα, 1971.

Λάμπρου Μάλαμα: «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ» (λυρικός τουριστικός δηγός), σχ. 8ον, σελ. 80, 'Αθήνα, 1972.

Γιάννη Σακελλίωνα: «ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟ» (πρόζες), σχ. 8ον, σελ. 194, 'Αθήνα, 1972.

'Ερμηνείας Φωτιάδη: «ΞΕΝΟΙ ΤΟΠΟΙ» (ταξιδιωτικό), σχ. 8ον μεγ., σελ. 100, 'Ιωάννινα, 1972.

Παγκυπρίου Γυμνασίου και περιοδικού «Πνευματικής Κύπρου», επιμέλεια: Κύπρου Χρυσάνθη: «ΒΙΒΛΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ» (6 απόψεις και εισηγήσεις) τών: Π. Παττίχη, Κ. Χρυσάνθη, Δ. Παπαδοπούλου, Μ. Μαρθεύτη, Μαρ. Παττίχη, Κ. Μιχαηλίδη), σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, Λευκωσία, 1972.

Γιώργη Χαλατσά: «ΣΤΜΒΙΒΑΣΜΟΙ» (διηγήματα), σχ. 8ον, σελ. 64, 'Αθήνα, 1972.

Νίκου Βουζά: «ΟΙ ΚΑΜΠΙΕΣ» (διηγήματα), σχ. 8ον, σελ. 138, Πύργος, 1972.

'Αντ. Π. Μπενέκου: «ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ», σχ. 8ον σελ. 226, 'Αθήνα, 1972.

Βασίλη Μάκη: «ΣΟΡΑΝΕΛΛΑ» (διηγήματα), σχ. 8ον μεγ., σελ. 208, 'Αθήνα, 1972.

('Εκδοση ομαδικής συνεργασίας): «Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ» (τόμος τιμητικός), σχ. 8ον μεγ., σελ. 408, Θεσσαλονίκη, 1971.

Πέτρου Γαρουφαλιά: «ΠΤΡΟΣ - Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» (δεύτερη έκδοσις), σχ. 8ον μεγ., σελ. 726, 'Αθήνα, 1972.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Στεφ. Ι. Μακρυμύχਾਲου: «ΤΣΑΚΩΝΙΚΑ ΠΡΟΙΚΟΣΤΜΦΩΝΑ», σχ. 8ον μεγ., σελ. 152, 'Αθήνα, 1972.

Νομαρχίας Ἰωαννῶν: «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΝΟΜΟΥ ἸΩΑΝΝΙΝΩΝ», σχ. 8ον, σελ. 182, Ἰωάννινα, 1972.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Κων. Λαζαρίδη: «ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΟΥ ΤΟ ΚΟΥΚΟΥΤΑΙ (ΖΑΓΟΡΙ — ΓΙΑΝΝΙΝΑ — ΗΠΕΙΡΟΣ)», Γιάννινα 1973, σχ. 8ον, σελ. 93.

Γιώργου Καφταντζή: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΗΣ», Σέρραι 1972, σχ. 8ον, Τόμοι Α' καὶ Β' (σελ. 496 καὶ 351).

Ἀποστ. Σπυροπούλου: «ΟΙ ΜΑΤΡΟΜΑΤΑΙΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΤΝΑΣ», Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σελ. 32.

Ἀποστ. Σπυροπούλου: «ΑΣΤΑΚΟΣ, Η ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΗ ΚΩΜΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σελ. 40.

Λουκά Θανασέκου: «ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΥ ΛΑΝΑΡΚ».

Κων. Ἀντωνίου: «ΤΑ ΔΩΔΩΝΟΧΩΡΙΑ», Ἰωάννινα 1973, σχ. 8ον, σελ. 173.

Κων. Πετρονικολοῦ: «ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ» 1973, σχ. 8ον, σελ. 37.

Κούλας Ξηραδάκη: «ΑΠ' Τ' ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ. ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΕΣ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ» (τ. Β'), Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σ. 156.

Γεωρ. Δασκαλάκη: «Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ» (ή ζωή καὶ ἡ δράσις μιᾶς ἑκατονταετίας), Θεσσαλονίκη 1972, σχ. 8ον, σ. 40.

Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων: «ΛΕΥΚΩΜΑ ΠΑΛΑΙΟΥΤΤΙΠΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ», Ἀθήναι 1971, σχ. 8ον.

Τρ. Θεοδορίδη: «Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΒΕΛΓΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ 1821», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 22.

Πέτρον Στυλιανοῦ: «SEAN MACSRIFAIN, Ο ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΡΗΣ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ Ι.Ρ.Α.», Λευκωσία, σχ. 8ον, σ. 24.

Β. Φαντίτσου: «ΤΑ ΚΑΛΟΤΑΙΑ ΜΑΣ», Ἀθήναι, σχ. 8ον. «Η ΔΙΑΣΩΣΙΣ ΤΗΣ Ι-

ΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ», Ἀθήναι, σχ. 8ον.

Χρ. Σ. Σολωμονίδη: «Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 22.

Κ. Χρ. Τριανταφύλλου: «ΤΟΥ 1821 Η ΑΠΑΡΧΗ» (Πάτρα 1466), «ΣΠΙΛΙΑΔΑ» (Πάτρα 1820), Πάτρα 1971, σχ. 8ον, σ. 28 (ἔκδ. Ἀχαϊνῆς Ἑταιρείας).

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» περίοδος Β', ἔτος 1ον (ΙΖ'), Ἰωάννινα, σχ. 8ον, σ. 255.

Κώστα Π. Λαζαρίδη: «ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΑ ΤΥΠ' ΑΡΙΘ. 1—10 ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ Μ—Ζ. Β.», Γιάννινα 1972, σχ. 8ον, σ. 34.

Χαράς Σπ. Στοῦτη: «Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΚΕΡΚΥΡΑ 1756—1864», Κέρκυρα 1953, σχ. 8ον, σ. 18.

Κυριακοῦ Σιμοπούλου: «ΞΕΝΟΙ ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1700—1800», Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σ. 839.

Βάσου Καλογιάννη: «Η ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ», Λάρισα 1973, σχ. 8ον, σ. 35.

Βιβλιοθήκη τῶν Γεν. Ἀρχείων τοῦ Κράτους: «ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΓΕΝ. ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ», τόμος Α', Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 632.

Λάμπρου Τατσιόπουλου: «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΤΦΑΣ», Ἄρτα 1971, σχ. 8ον, σ. 40.

Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρανασσάς»: «ΔΗΜ. Τ. ΝΟΤΗΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ», Ἀθήναι 1973, σχ. 8ον, σ. 70.

Μενελ. Καραμεσίνη: «Ο ΠΑΤΛΟΣ ΜΕΛΑΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΝΤΕΧΝΗ ΠΟΙΗΣΗ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον.

Λεωνίδα Μπολιτσάκωφ (μετάφρ. Κ. Φουντουκίδη): «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 113.

Γεωργίου Παΐσιου (ιερέως): «ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ», Ἰωάννινα 1969, σχ. 8ον, σ. 138.

Βασίλη Κραψίτη: «ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΑ», Ἀθήναι 1972, σχ. 8ον, σ. 187.

Κώστα Σαρδελλή: «ΑΠΟΚΡΙΣΗ ΣΤΟ

ΒΙΒΛΙΟ κ. Μ. ΓΚΟΛΙΑ. ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ. ΠΩΣ ΠΑΡΑΧΑΡΑΣΣΕΤΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ», σχ. 8ον, σ. 13, 'Αθήνα 1972.

Χρ. Σολομωνίδη: «Ο ΑΦΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ. Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σ. 50.

Γ. Χιονίδη: «ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1849—1912 ΒΑΣΕΙ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ», Θεσ/νίκη 1971, σχ. 8ον, σ. 27.

Κ. Σ. Κώνστα: «Η ΓΟΥΡΙΑ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σ. 126.

"Εκδ. «Φωνή τοῦ Αἰγίου»: «Η ΒΟΣΤΙΤΣΑ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ», Αἶγιον 1970, σχ. 8ον, σελ. 40.

Κ. Στεργιόπουλου: «Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον, σ. 21.

Χρ. Παπαχρυσοστόμου: «ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΕΣΟΝΤΩΝ. ΚΤΙΡ. ΑΠΕΛΕΤΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ 1955—59», Λευκωσία 1969, σχ. 8ον, σ. 62.

'Εμ. Πρωτοφάλη: «ΒΑΣ. Σ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ 1912—71», 'Αθήνα σχ. 8ον, σ. 19.

Σοφ. Λώλη: «Ο ΑΝΩΝΤΜΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ» και «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΛΗΡΟΣ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΙΑΝ ΤΟΥ 1821», 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σ. 16.

Β. Παυλίδου: «ΣΑΜΟΘΗΛΑ», 'Αθήνα 1972, σχ. 8ον σ. 128.

Κ. Τσιάντα: «ΤΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΑΡΜΑΤΟΛΩΝ ΚΑΙ Η ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ», 'Ιωάννινα 1971, σχ. 8ον, σ. 46.

Β. Κραφίτη: «ΣΟΥΛΙΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ», 'Αθήνα 1971, σχ. 8ον, σ. 88.

REVUE DES ETUDES BYZANTINES PARIS 1971, σχ. 8ον, σ. 359, τ. XXIX.

Στ. Π. Ποταμιανίδη: «ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ», 'Αθήνα 1969, σχ. 8ον, σ. 47.

Κυπριακαὶ Σπυδαί: «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΙΣ 150ΡΙΑΔΑ ΤΗΣ ΕΘΝ. ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ», σχ. 8ον, μεγ. σ. 293.

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Σ Ε Ι Σ

Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος καὶ εἰς τὸ θέμα «ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΩΛΟΓΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΟΥ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ» (σελ. 697—701) νὰ γίνουιν αἱ κάτωθι διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις:

- 1) Ἐνωθεν τοῦ ὀνόματος: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ι. ΜΑΛΔΟΓΙΑΝΝΗ νὰ γραφῆ: ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ.
- 2) Κάτωθεν τοῦ τίτλου τό: Σακελλοπούπου νὰ γίνῃ Σακελλοπούλου.
- 3) Εἰς τὴν ὑπόσημείωσιν τῆς σελ. 698 νὰ σθησθῆ τό «...ἔξ ἧς μερικοὶ παραθέτομεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης διατριβῆς» καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ τεθῶσιν: «Βλέπε εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. τεύχη: (219—220) Ἰούλιος - Αὐγούστος 1970 καὶ τεύχη (225—226—227) Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 1971.
- 4) Τὸ εἰς τὸν στίχον 3 τῆς σελ. 699: Βλέπε: «Ἐγκαρσίαν Γεωλογικὴν τομὴν τῆς Πίνδου» παραπέμπει εἰς τὴν σελ. (329) τοῦ τεύχους (241—242) Μαΐου - Ἰουνίου 1972 τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», δηλ. εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ ἰδίου τὴν φέρουσαν τὸν τίτλον «ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ».
- 5) Σελ. 698 στίχος 9 ἀντὶ Μιτσεικέλι νὰ γραφῆ Μιτσεικέλι
Σελ. 699 στίχος 4 (τέλους) ἀντὶ μαρμαϊκῶν νὰ γραφῆ μαργαϊκῶν
Σελ. 701 στίχος 8 (τέλους) ἀντὶ ΡΗ—4,4 νὰ γραφῆ ΡΗ=4,4.

ΔΑΔΩΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

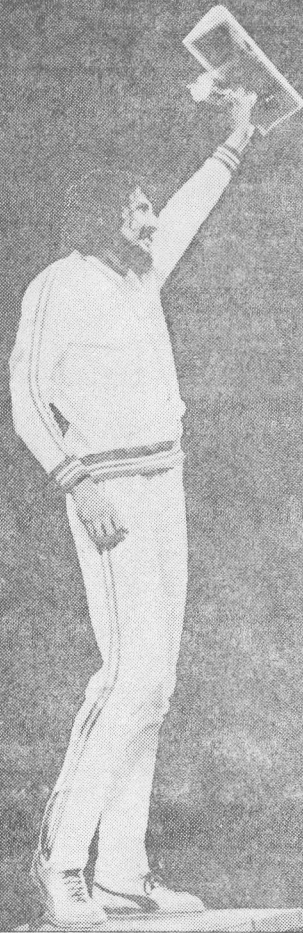
ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

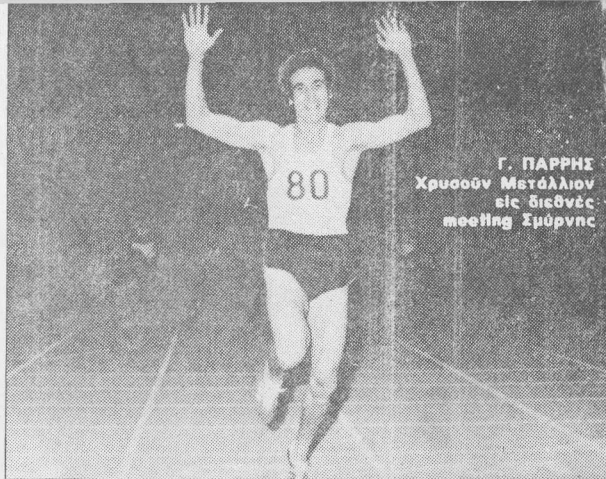
ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

Β. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Χρυσούν Μετάλλιον εις διεθνεις αγωνας BUENOS AYRES

photo

Γ. ΠΑΡΡΗΣ
Χρυσούν Μετάλλιον
εις διεθνεις
meeting Σμύρνης

Σ. ΜΕΡΜΙΓΚΗΣ
Χρυσούν Μετάλλιον εις διεθνεις αγωνας BUENOS AYRES
Δύο Χρυσά Μετάλλια εις διεθνεις meeting Σμύρνης

αυτά δέν έγιναν «μέ τό τίποτα»

Τά τελευταία χρόνια τό ελληνικό άθλητικό όνομα έχει αναδειχθῆ διεθνώς.
Τό ιδανικό τῆς αναβίωσης του ελληνικού άθλητικού μεγαλείου, γίνεται πραγματικότητα.

Οί Έλληνες άθληται μπορούν τώρα νά βασίζουιν τήν προσπαθειά τους,
στην στοργή και τήν πολύτιμη συμπαράσταση του ΠΡΟ-ΠΟ.

Οί ελληνικές άθλητικές επιτυχίες δέν πραγματοποιήθηκαν εύκολα.

Ἡ διεθνής προβολή μας δέν έγινε «μέ τό τίποτα».

Μεθοδικά και άθόρυβα τό ΠΡΟ-ΠΟ οικοδομεί ένα λαμπρό άθλητικό παρόν.

Μέ τά έξοδα του ΠΡΟ-ΠΟ κατασκευάστηκαν πρότυποι άθλητικοί χώροι,
αγοράστηκαν όργανα, εξασφαλίστηκαν προπονηται.

Οί διεθνεις μας άθλητικές επιτυχίες δέν γίνονται «μέ τό τίποτα».

Γίνονται μέ τήν φροντίδα του

ΠΡΟ-ΠΟ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1841

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ